

SEKSUALUNDERVISNING
I
FOLKESKOLEN
M.V.

BETÆNKNING I
FRA
SEKSUALOPLYSNINGS UDVALGET

ex. 2

BETÆNKNING NR. 484

1968

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Kapitel I: Indledning	5
Kapitel II: Baggrunden for udvalgets nedsættelse	8
A. Henvendelserne til regeringen	8
B. Almindelig statistik	8
Kapitel III: Tilrettelæggelsen af udvalgets arbejde m.v.	28
A. Tilrettelæggelsen	28
B. Oversigt over udvalgets undersøgelser	31
Kapitel IV: Seksualundervisningens udvikling og den gældende ordning	33
A. Udviklingen indtil folkeskoleloven af 1958	33
B. Folkeskoleloven af 1958 og den senere udvikling	35
Kapitel V: Seksualundervisningen i Norge og Sverige	39
A. Norge	39
B. Sverige	40
Kapitel VI: Undersøgelser vedrørende folkeskolens seksualundervisning	42
A. Indledning	42
B. Almindelige undersøgelser vedrørende folkeskolens seksualundervisning	42
C. Udvidet undersøgelse af folkeskolens seksualundervisning gennem amtsskolekonsulenter samt nogle skoledirektører og stadsskoleinspektører	48
Kapitel VII: Undersøgelser angående befolkningens viden, holdning og adfærd på det seksuelle område	56
A. Undersøgelser foretaget på udvalgets foranledning, eller som er koordineret med udvalgets undersøgelser	56
1. Sessionsundersøgelsen og undersøgelse blandt nyindkaldte værnepligtige	56
2. Undersøgelse blandt mødre, som lige har født	68
3. Undersøgelse i et begrænset område blandt mødre, der lige har født	79
4. Medicinsk-psykiatrisk-social undersøgelse i Glostrup	80
5. Undersøgelser af, hvem der søger vejledning i antikception hos de praktiserende læger og på rådgivningsklinikker	82
6. Undersøgelse af kvinder indlagt på hospital med abort	83
7. Undersøgelse blandt københavnske teenagere, der er blevet smittet med kønssygdom	89
8. Den psykologisk-psykiatriske baggrund for graviditet i pubertet og adolescens	91
B. Andre undersøgelser	92
1. Undersøgelser over unge kvinders seksuelle adfærd	92
2. Undersøgelse af, hvad unge piger får ud af seksualundervisning i skolen	93
3. Undersøgelse vedrørende værnepligtiges viden om kønslivet	93
4. Undersøgelse over et antal udvalgte familiers adfærd med hensyn til kontrol med familiens størrelse	94
5. Undersøgelse af medicinske, sociale og skolemæssige forhold hos elever udgået af folkeskolen	95

	Side
Kapitel VIII: Udvalgets grundsynspunkter	96
A. Seksualoplysnings ønskelighed og muligheder	96
B. Behovet for seksualoplysning uden for hjemmet	99
C. Folkeskolens rolle i seksualoplysningen	100
D. Integreret seksualundervisning	104
Kapitel IX: Udvalgets forslag med hensyn til seksualundervisningen i folkeskolen.	105
A. Skal undervisningen være obligatorisk?	105
B. Undervisningens indhold	107
1° 1.-4. skoleår	107
2° 5.-7. skoleår	109
3° 8.-10. skoleår	111
G. Hvem skal undervise, og i hvilke fag skal undervisningen ligge?	116
D. Forholdet til forældrene	118
E. Gennemførelse af udvalgets forslag	118
Kapitel X: Læreruddannelsen	121
A. Seminarieuddannelsen	121
1. Tidligere og gældende seminarieordning	121
2. Udvalgets foreløbige overvejelser og henvendelse til læreruddannelsesudvalget	124
3. Læreruddannelsesudvalgets betænkning og den nye læreruddannelseslov	125
4. Endelige bemærkninger om undervisningen på seminarierne	125
B. Efteruddannelse af lærere	126
Kapitel XI: Grønland	128
Kapitel XII: Resumé	132

BILAG TIL BETÆNKNINGEN

	Side
1. Danske Kvinders Nationalraads skrivelse af 10. december 1960 til statsminister Viggo Kampmann	139
2. Mødrehjælpsinstitutionernes henvendelse af 12. juni 1961 til socialministeren	141
3. Seksualoplysningsudvalgets skrivelse af 6. april 1962 til indenrigsministeriet	152
4. Seksualoplysningsudvalgets skrivelse af 5. januar 1965 til indenrigsministeriet	154
5. Seksualoplysningsudvalgets skrivelse af 23. februar 1965 til indenrigsministeriet	155
6. Seksualoplysningsudvalgets skrivelse af 10. maj 1966 til indenrigsministeriet	156
7. Seksualoplysningsudvalgets skrivelse af 15. februar 1964 til justitsministeriet	158
8. Justitsministeriets skrivelse af 6. april 1964 til seksualoplysningsudvalget	159
9. Seksualoplysningsudvalgets skrivelse af 31. marts 1966 til indenrigsministeriet	160
10. Socialgruppeinddelingen i udvalgets undersøgelser	161
11. Redegørelse vedrørende holdningsspørgsmål i seksuelle forhold. Udarbejdet af professor, dr. theol. K. E. C. Løgstrup	165
12. Seksualoplysningsudvalgets skrivelse af oktober 1964 til læreruddannelsesudvalget	170

KAPITEL I

Indledning

Seksualoplysningsudvalget blev nedsat ved statsministeriets skrivelse af i. november 1961. Det udtales heri:

»I erkendelse af de seksuelle spørgsmåls betydning, såvel i forbindelse med det enkelte menneskes personlige udvikling som med hensyn til betryggelsen af et sundt familieliv og under indtryk af det betydelige antal svingerskabsafbrydelser har regeringen nedsat et udvalg til undersøgelse af behovet for oplysning, etisk vejledning og rådgivning på det seksuelle område.

Udvalgets opgave vil bl. a. bestå i

at undersøge og vurdere gældende lovgivning, eksisterende oplysnings- og rådgivningsvirksomhed, herunder også inden for skolevæsen og folkeoplysning,

at foranledige foretaget fornødne undersøgelser til supplerende af foreliggende materiale, navnlig vedrørende ungdomsproblemer, om befolkningens faktiske viden om seksuelle forhold, herunder kendskabet til antikonceptionelle midler samt om den seksuelle adfærd (eksisterende normer) på forskellige alderstrin, samt

at fremkomme med forslag dels til udbygning og koordinering af eksisterende oplysnings- og rådgivningsvirksomhed, dels til eventuel ny indsats, herunder eventuel lovgivning«.

Ved statsministeriets skrivelse af 25. september 1962 blev udvalget overført fra statsministeriet til indenrigsministeriet.

Udvalget havde ved nedsættelsen følgende sammensætning:

Dr. med *Kirsten Auken*, formand,
Undervisningsinspektør *Vilhelm Baltzer*,

undervisningsministeriet (udpeget af undervisningsministeriet),

Fuldmægtig, nu byretsdommer *J. Bangert*,
justitsministeriet (udpeget af justitsministeriet),

Læge *Agnete M. Brcestrup*,

Undervisningsinspektør, nu domprovst *Jørgen Bøgh*,
forsvarets civilundervisning (udpeget af forsvarsministeriet),

Amtslæge, dr. med. *Vagn Christensen*,

Højskoleforstander *Poul Dam*,

Politimester *Mogens Grau*, næstformand,
Socialrådgiver *Eva W. Gredal*,

Kontorchef, nu afdelingschef *V. Hammer*,
undervisningsministeriet (udpeget af undervisningsministeriet),

Overlæge *E. Juel Henningsen*,

Ekspeditionssekretær, nu hospitalsdirektør
Hans Hermann, indenrigsministeriet
(udpeget af indenrigsministeriet),

Overlæge *Henrik Hoffmeyer*,

Kontorchef *K. Kampmann*, socialministeriet (udpeget af socialministeriet),

Socialoverlæge *Helge Kjems*,

Professor, dr. med. *Villars Lunn*,

Professor, dr. theol. *K. E. C. Løgstrup*,

Biskop *W. Westergaard Madsen* (udpeget af kirkeministeriet),

Læge *H. Palm Præst*,

Lektor, fru *Else-Merete Ross*,

Professor *Thomas Sigsgaard*,

Direktør *Vera Skalts*.

Endvidere indtrådte skolekonsulent, nu rektor *Christian Stærmose*, ministeriet for Grønland, i udvalget i det omfang grønlandske problemer inddrogtes i udvalgets arbejde og drøftelser.

Ved indenrigsministeriets skrivelse af 3. december 1962 blev undervisningsinspektør *Axel Harritsø*, forsvarets civilundervisning, beskikket som medlem i stedet for domprovst *Jørgen Bøgh*.

Ved skrivelser af 7. januar 1964 blev ekspeditionssekretær *Poul Gemynthe Madsen*, indenrigsministeriet, beskikket som medlem i stedet for hospitalsdirektør *Hans Hermann* og skolekonsulent, nu skoleinspektør *Adolf Schwärter* i stedet for rektor *Stærmose*.

Ved skrivelse af 14. september 1964 blev ekspeditionssekretær *L. Heegaard*, indenrigsministeriet, beskikket som medlem i stedet for ekspeditionssekretær *P. Gemynthe Madsen*.

Ved skrivelse af 14. oktober 1964 blev kontorchef, nu direktør *A. J. Friis*, socialministeriet, beskikket som medlem i stedet for kontorchef *K. Kampmann*.

Ved skrivelse af 5. januar 1965 blev direktør *H. Engberg-Pedersen*, direktoratet for ungdomsundervisningen, beskikket som medlem i stedet for afdelingschef *V. Hammer*.

Ved skrivelse af 21. januar 1965 blev biskop *Haldor Hald* beskikket som medlem i stedet for biskop *Westergaard Madsen*.

Ved skrivelse af 4. maj 1965 blev ekspeditionssekretær *Helge Odel*, indenrigsministeriet, beskikket som medlem i stedet for ekspeditionssekretær *L. Heegaard*.

Ved skrivelser af 31. januar 1966 blev læge *Knud Otto Christensen* beskikket som medlem i stedet for læge *H. Palm Præst*, der havde bedt sig fritaget på grund af sygdom, og undervisningsinspektør *David Pedersen*, forsvarets civilundervisning, i stedet for undervisningsinspektør *H. Harritsø*, der var afgået ved døden.

Ved skrivelser af 3. oktober 1966 blev skolekonsulent, skoleinspektør *Bent Gynther*, ministeriet for Grønland, beskikket som medlem i stedet for skoleinspektør *Adolf Schwärter* og undervisningsinspektør *Per Iversen*, direktoratet for folkeskolen og seminarierne, i stedet for undervisningsinspektør *V. Baltzer*.

Ved skrivelse af 21. februar 1967 blev professor, dr. phil. *Anders Nielsen Munk* beskikket som medlem i stedet for højskoleforstander *Poul Dam*.

Ved skrivelser af 7. juni 1967 blev kontorchef *V. Holm*, ministeriet for familiens anliggender, beskikket som medlem i stedet for direktør *A. Friis* og sognepræst *Aksel Riishøj*

i stedet for biskop *Haldor Hald*, der havde bedt sig fritaget på grund af sygdom.

Udvalgets sekretariatsforretninger er ledet af byretsdommer *. Bangert* og ved udvalgets nedsættelse med forskningsassistent, nu forskningsleder *Bent Rold Andersen*, socialforskningsinstituttet, og sekretær, nu fuldmægtig i justitsministeriet *Vagn Rasmussen* som sekretærer.

Ved skrivelse af 14. januar 1963 blev forskningsassistent *Joop Noordhoek*, socialforskningsinstituttet, beskikket som sekretær i stedet for forskningsleder *Bent Rold Andersen*.

Ved skrivelse af 28. april 1964 blev sekretær, nu fuldmægtig i justitsministeriet, *Tage Bækgård* beskikket som sekretær i stedet for forskningsassistent *Noordhoek*, der ved skrivelse af 28. januar 1964 var blevet fritaget for hvervet.

Ved skrivelse af 1. december 1964 blev fuldmægtig, nu ekspeditionssekretær i sundhedsstyrelsen *Henry Hamtoft* beskikket som sekretær, og endelig har sekretær i indenrigsministeriet *Mette Mikkelsen* fra den 1. juni 1967 fungeret som sekretær for udvalget.

Udvalgets arbejde er blevet forberedt af et sekretariat bestående af formanden, næstformanden, lederen af sekretariatet og sekretærerne samt særligt tilkaldte medlemmer. Sekretariatet har afholdt 140 møder og det samlede udvalg 22 møder.

Med hensyn til den nærmere tilrettelæggelse af udvalgets arbejde henvises til kapitel III

Som resultat af udvalgets overvejelser med hensyn til seksualundervisningen i folkeskolen m. v. fremkommer nedenstående betænkning, som er tiltrådt af samtlige medlemmer, idet pastor *Riishøj* dog ønsker bemærket, at han vel kan tiltræde hovedprincipperne i betænkningen, men på grund af sin sene indtræden i udvalget kun har deltaget i et enkelt plenarmøde og derfor ikke har haft mulighed for i enkeltheder at gøre sine synspunkter gældende.

Seksualundervisningen i andre skoleformer, voksenundervisning samt rådgivning og vejledning og de spørgsmål, der rejser sig i tilknytning hertil, vil blive behandlet i en senere betænkning.

København i september 1967.

Kirsten Auken formand	J. Bangert	Agnete Bræstrup
K. O. Christensen Mogens Grau næstformand	Vagn Christensen Eva Gredal	H. Engberg-Pedersen Bent Gynther
E. Juel Henningsen Per Iversen	Henrik Hoffmeyer Helge Kjerns	V. Holm Villars Lunn
K. E. C. Løgstrup David Pedersen	Anders Munk Aksel Riishøj	Helge Odel Else-Merete Ross
Thomas Sigsgaard	Vera Skalts	
	T. Bækgård Mette Mikkelsen	H. Hamtoft Vagn Rasmussen

KAPITEL II

Baggrunden for udvalgets nedsættelse

A. Henvendelserne til regeringen.

Seksualoplysningsudvalgets nedsættelse var foranlediget af en henvendelse i 1960 fra Danske Kvinders Nationalråd (bilag 1) og mødrehjælpsinstitutionerne til daværende statsminister Viggo Kampmann, hvor man anmodede regeringen om at nedsætte et udvalg med det formål at undersøge, hvad der kan gøres for, at befolkningen får forsvarlig oplysning om seksuelle spørgsmål, herunder om svangerskabsforebyggelse, samt om det ansvar, der er forbundet med seksuallivet. Denne anmodning blev efterfulgt af en henvendelse fra mødrehjælpsinstitutionernes bestyrelser til socialministeren (bilag 2). Baggrunden for ønsket om nedsættelse af et udvalg var først og fremmest at søge uønskede svangerskaber forebygget.

I mødrehjælpsinstitutionernes henvendelse var problemet belyst ved en række statistiske oplysninger, hvortil Danske Kvinders Nationalråd også henviste i deres henvendelse. Man fremhævede, at antallet af ugifte, der henvender sig til mødrehjælpen om bistand, er stadigt stigende, og at mange af disse er ganske unge. Man henviste endvidere til antallet af børn født uden for ægteskabet og det store antal tilfælde, hvor førstefødsler hos gifte kvinder finder sted, inden ægteskabet har bestået i 9 måneder, og at en uønsket graviditet uden tvivl i mange tilfælde er årsag til for tidligt ægteskab med den risiko, dette indebærer. Som et yderligere tegn på, at der foregår en udvikling på det seksuelle område, som bringer de ganske unge kvinder i fare, nævnte man det stigende antal gonorrétilfælde hos piger mellem 15-19 år. Endelig henviste man til antallet af legale svangerskabsafbrydelser og det beregnede antal illegale aborter samt til komplikationerne ved abortindgreb.

På grundlag heraf konkluderer mødrehjælpsinstitutionerne, at der er tale om store og væsentlige samfundsmæssige problemer, som påkalder alvorlig indsats fra mange for-

skellige sider og fremhæver nødvendigheden af såvel almindelig oplysning som individuel rådgivning. Man påpeger, at forebyggelse af uønskede svangerskaber ikke blot er et spørgsmål om at forebygge de svangerskaber, der i sig selv medfører sociale, personlige og helbredsmæssige konsekvenser for såvel forældre som børn, men tillige et spørgsmål om familieplanlægningens almindelige hygiejniske betydning for såvel den fysiske som den psykiske helbredstilstand og for familiernes sundhed i det hele taget. Man fremhæver specielt betydningen af, at der er en sådan afstand mellem børnefødslerne, at moderen har genvundet helbred og kræfter inden næste svangerskab, at børnene kommer på et tidspunkt, hvor forældrenes forhold tillader dem at sætte børn i verden, samt at antallet ikke bliver så stort, at den enkelte familie ikke er i stand til at sørge forsvarligt for dem alle. Endelig fremhæves familieplanlægningens betydning for et normalt harmonisk samliv mellem parterne i et ægteskab.

B. Almindelig statistik.

Som der vil blive redegjort for i kapitel III har udvalget til belysning af de i kommissoriet anførte problemer foranstaltet en række undersøgelser.

På grundlag af allerede foreliggende statistisk materiale, herunder fødselsstatistikken og mødrehjælpsens materiale, er der mulighed for at foretage en vurdering af problemernes omfang, og navnlig kan man, fordi det statistiske materiale foreligger for en kortere eller længere årrække, få et ret godt indtryk af, i hvilken retning udviklingen går.

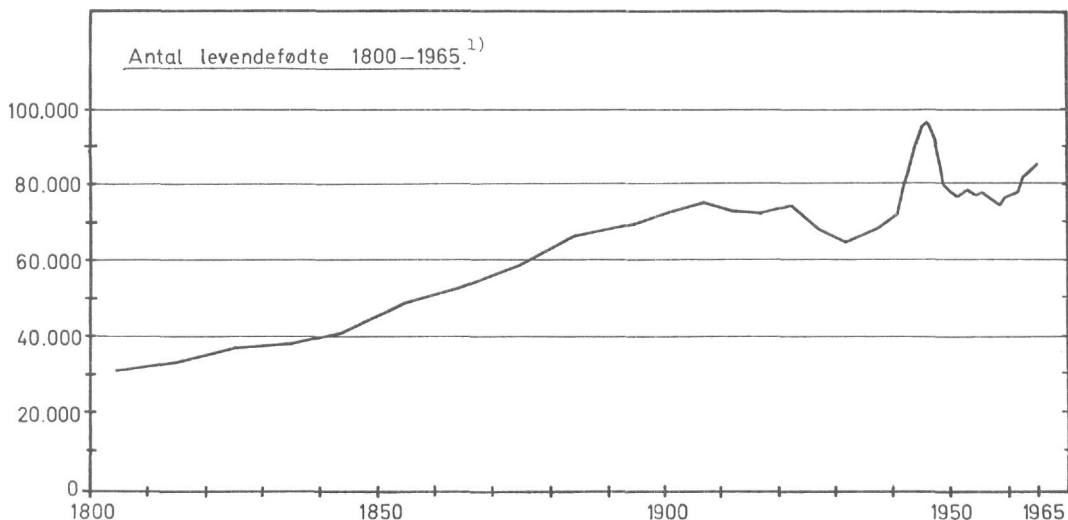
De statistiske oplysninger, der skønnes at kunne belyse problemet, er oplysningerne om fødsler i og uden for ægteskab, antallet af henvendelser til mødrehjælpen om svangerskabsafbrydelse, antallet af legale aborter samt af førstegangsfødsler inden 9 måneders ægteskab. Endelig ville antallet af illegale aborter have betydning til belysning af pro-

blemets omfang, men dette antal kan ikke opgøres nøjagtigt. Man vil nedenfor referere nogle af de beregninger, der er foretaget med hensyn til disse aborter.

i. Fødselsstatistik.

Gennem hele det 19. århundrede og i det første tiår af det 20. århundrede var fødselstallet stort set stigende, fra 27.670 levende-

fødte i 1800 til 76.301 i 1909. I de følgende 10 år var der en faldende tendens til 68.722 i 1919. Efter en kortvarig stigning til knapt 80.000 faldt fødselstallet påny i løbet af 20-erne og i begyndelsen af 30erne, hvor det laveste fødselstal i dette århundrede, 62.780, registreredes i 1933. Der skete herefter en kraftig stigning indtil 1946, hvor der fødtes 96.111 levendefødte børn, hvilket er det høje-

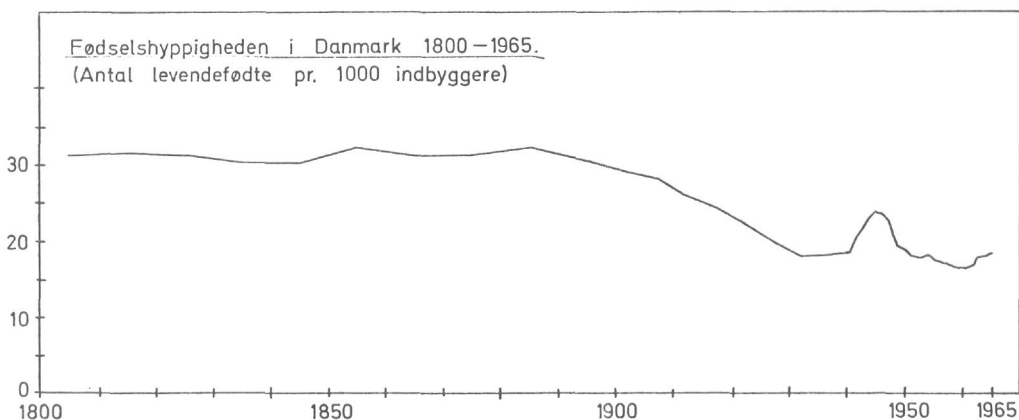

ste antal, der nogensinde har været. Derefter faldt fødselstallet påny indtil 1959 med 73.918 levendefødte, hvorefter tallet atter er stigende. I 1965 var fødselstallet 85.791 og i 1966 ca. 88.400.

Gennem hele denne periode har befolkningstallet været konstant stigende fra ca.

924.000 i 1800 til 4.755.698 i 1965. Et billede af fødselshyppigheden fås ved at se på antallet af levendefødte pr. 1.000 indbyggere.

Kurven viser, at fødselshyppigheden beregnet på denne måde har været konstant gennem det meste af det 19. århundrede svingende omkring 30 ‰ af indbyggertallet,

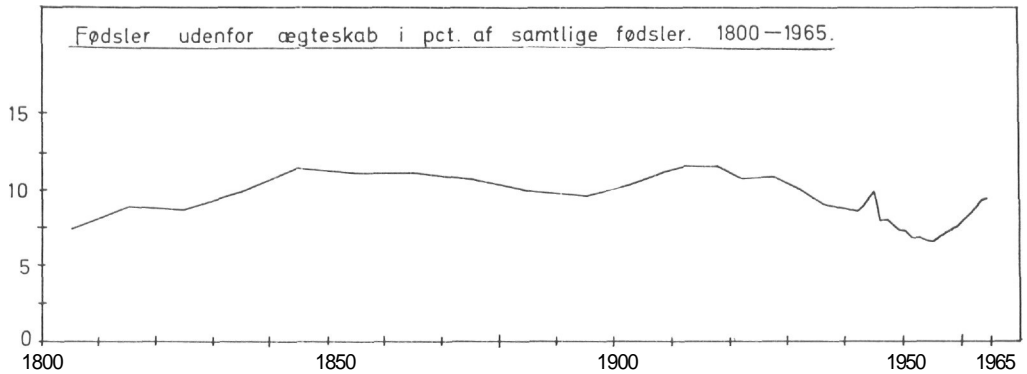
¹⁾ I denne og de følgende kurver er tallene indtil 1900 10 års gennemsnit, fra 1901-1940 5 års gennemsnit og fra 1941 de enkelte års tal.

hvorefter den faldt kraftigt indtil begyndelsen af 30erne, hvor den i 1933 var ca. 17 ‰. Derefter har den bortset fra 40erne, hvor man i 1945 nåede op på knapt 24 ‰, holdt sig nogenlunde konstant med tendens til et svagere fald i 1950erne. Således var fødselshyppigheden i 1959 ca. 16 ‰, altså lavere end i 1933. I de seneste år er der en tendens til en svagere stigning, i 1965 var tallet således i 8 7,0.

Andelen af fodsier uden for ægteskabet har

været stigende i 1. halvdel af det 19. århundrede fra 7 ‰ i begyndelsen af århundredet til 12 ‰ i 1840erne, derefter ganske svagt faldende til 10% i 1890erne. I dette århundrede har der været en stigning op til ca. 12 ‰ i 1915 og 1916, hvorefter der er sket et jævnt fald til ca. 7 ‰ i 1955. I de senere år er andelen igen stigende og udgør i 1965 ca. 10 ‰.

Den anførte beregning af fødselshyppigheden giver dog ikke noget fuldt billede af bevægelserne i frugtbarheden, idet denne også

vil afhænge af befolkningens aldersmæssige sammensætning, herunder specielt antallet af kvinder i de aldersgrupper, hvor der hyppigst fødes børn. I en periode, hvor denne gruppes andel af den samlede befolkning er stigende, vil der ofte være en stigende fødselshyppighed beregnet på den anførte måde, uden at man kan tale om en stigning i frugtbarheden. For så vidt angår årene 1950-1965 vil man senere undersøge denne faktors indflydelse.

Den procentvise andel af børn født uden for ægteskabet vil ligesom frugtbarheden også afhænge af befolkningens aldersmæssige sammensætning. I perioder med et stigende antal kvinder i de aldersgrupper, hvor børn hyppigst fødes uden for ægteskab, vil det procentvise antal af børn født uden for ægteskab også ofte være stigende. Dette spørgsmål vil ligeledes blive belyst nærmere i det følgende, for så vidt angår perioden 1950-1965.

Tabel 1. Antal kvinder efter alder pr. 1. januar.

År	Alder													
	14	15	16	17	18	19	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	15-49 ialt
1950	30137	29595	28994	28132	29112	28615	144448	147658	159600	156747	158124	155483	141564	1063624
1955	32600	30770	31282	30592	30142	29124	151910	143089	148036	162083	150873	157902	151073	1064966
56	32400	32536	30750	31153	30250	29885	154574	142141	145814	157856	155425	155955	153143	1064908
57	37000	32377	32481	30568	30784	29888	156098	142883	142883	154208	157921	154462	154384	1062839
58	38700	36955	32300	32258	30239	30503	162255	143332	141781	151567	158379	151887	156090	1065291
59	41500	38702	36914	32135	31960	30022	169733	146207	139902	148900	158705	151200	156147	1070794
60	43701	41458	38674	36719	31874	31880	180605	148182	140163	145850	160086	149014	155384	1079284
61	43960	43705	41407	38408	36416	31735	191671	151736	140048	144203	156131	153633	153619	1091041
62	42148	43893	43563	41204	38164	36343	203167	153870	141924	142222	153122	156346	152332	1102983
63	39625	42155	43875	43332	41053	38169	208584	160442	143025	141381	150797	157141	149934	1111304
64	37203	39635	42141	43554	43108	40952	209390	168159	146121	139562	148401	157650	149232	1118515
65	37713	37217	39639	41896	43459	43088	205299	178864	147876	139896	145337	159151	147251	1123674

Tabel 2. Antal gifte og separerede kvinder efter alder pr. 1. januar.

År	Alder													15-49 ialt
	14	15	16	17	18	19	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	
1950	—	4	61	441	1855	4251	6612	70607	123547	131570	132098	126043	109222	699699
1955	—	3	95	554	2165	5043	7860	74022	118760	138270	128499	130782	119188	717381
56	—	2	81	576	2335	5101	8095	74740	117679	135101	132759	129701	121669	719744
57	—	2	97	602	2261	5261	8223	74965	116345	132532	135173	129069	123224	719531
58	—	5	96	628	2423	5336	8488	75836	116117	130594	135742	127343	124970	719090
59	—	6	125	679	2488	5508	8806	77495	114930	128912	136350	127073	125534	719100
60	—	6	126	765	2713	5586	9196	79090	115761	126509	138020	125488	125514	719578
61	—	8	140	769	2917	6036	9870	81399	116094	125336	135069	129759	124636	722163
62	—	10	145	893	3049	6488	10585	83780	117694	124218	132742	132251	124107	725377
63	—	1	133	883	3281	6944	11242	86621	119414	123496	131051	133215	122430	727469
64	—	10	147	895	3327	7480	11859	90658	122358	122244	129147	133950	122168	732384
65	—	6	128	852	3377	7748	12111	96168	123999	122942	126621	135568	120629	738038

Tabel 3. Antal ugifte, enker og fraskilte kvinder efter alder pr. 1. januar.

År	Alder													15-49 ialt
	14	15	16	17	18	19	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	
1950	30137	29591	28933	27691	27257	24364	137836	77051	36053	25177	26026	29440	32342	363925
1955	32600	30767	31187	30038	27977	24081	144050	69067	29276	23813	22374	27120	31885	347585
56	32400	32534	30669	30577	27915	24784	146479	67401	28135	22755	22666	26254	31474	345164
57	37000	32375	32384	29966	28523	24627	147875	67918	26538	21676	22748	25393	31160	343308
58	38700	36950	32204	31630	27816	25167	153767	67496	25664	20973	22637	24544	31120	346201
59	41500	38696	36789	31456	29472	24514	160927	68712	24972	19988	22355	24127	30613	351694
60	43701	41452	38548	35954	29161	26294	171409	69092	24402	19341	22066	23526	29870	359706
61	43960	43697	41267	37639	33499	25699	181801	70337	23954	18867	21062	23874	28983	368878
62	42148	43883	43418	40311	35115	29855	192582	70090	24230	18004	20380	24095	28225	377606
63	39625	42154	43742	42449	37772	31225	197342	73821	23611	17885	19746	23926	27504	383835
64	37203	39625	41994	42659	39781	33472	197531	77501	23763	17318	19254	23700	27064	386131
65	37713	37211	39511	41044	40082	35340	193188	82696	23877	16954	18716	23583	26622	385636

Af tabel 1 ses, at der fra 1950 til 1965 har været en jævn stigning i det samlede antal kvinder i fødedygtig alder, nemlig fra 1.063.624 i 1950 til 1.123.674 i 1965. Der er forskelle i størrelsen af de enkelte aldersgrupper beroende på forskelle i fødselstallet på tidspunktet for de pågældende kvinders fødsel. Den største ændring er sket i gruppen 15-19 år fra 144.448 i 1950 til 205.299 i 1965 eller en stigning fra 14% til 18% af samtlige kvinder i fødedygtig alder. Ser man specielt på aldersgruppen fra 15 til 17 år, har der fra 1950 til 1963 været en stigning fra 86.721 til 129.362 eller fra 8% til 12% af samtlige kvinder i fødedygtig alder. Dette afspejler de store fødselstal i 40erne. I 1964 og 1965 er der et mindre fald til henholdsvis

125.330 og 118.752, som følge af, at de, der er født i den store årgang 1946 nu er blevet 18 år og derved gået ud af denne gruppe. Som følge af nedgangen i fødselstallet fra 1947 og fremover vil nedgangen af antal personer i aldersgruppen fortsætte. De store årgange vil nu præge aldersgruppen 20-24 år.

Af tabel 2 og 3 fremgår, at sammensætningen af gifte og ugifte inden for de forskellige aldersgrupper har forandret sig en del fra 1950 til 1965.

De største forskydninger er sket i aldersgruppen 20-24 år og 15-19 år. I gruppen 20-24 år var der i 1950 70.607 gifte eller 48% af aldersgruppens kvinder, og i 1965 var tallet 96.168 eller 54% af gruppens kvinder. For de 15-19 årige, hvor antallet af gifte er

blevet fordoblet fra 6.612 i 1950 til 12.111 i 1965, er den procentvise andel af aldersgruppens kvinder steget fra 4 % til 6 %.

Inden for de enkelte aldersgrupper under 20 år er antallet af gifte for de 19-årige steget fra 4.251 i 1950 til 7.748 i 1965 eller fra ca. 15 % til ca. 18 % af aldersgruppens kvinder. For de 18-årige er der sket en stigning fra 1.855 til 3.377 eller fra ca. 7 % til ca. 8% og for de 17-årige fra 441 til 852 eller fra 1,6 % til 2 %.

Det ses heraf, at stigningen i antallet af gifte ikke udelukkende skyldes stigningen i antallet af kvinder i aldersgruppen, men at der tilsyneladende samtidig er en tendens til, at de unge gifter sig tidligere. Dette stemmer overens med, at den gennemsnitlige vielsesalder ved første ægteskab for kvinder er faldet fra 24,1 år i 1950 til 22,3 år i 1964.

Af tabel 4 ses, at i løbet af de sidste 15 år er fødselstallet først svagt nedadgående fra 79.556 i 1950 til 73.918 i 1959 for derefter påny at være stigende, således at det i 1965 er 85.791. Der er imidlertid sket en forskydning i kvindernes antal og alder, idet kvinderne nu føder i en yngre alder end tidligere. I 1950 var 28.079 eller 35 % og i 1965 42.176 eller 49 % af mødrene under 25 år. For mødre under 20 år var de tilsvarende tal 5.769 (7 %) og 9.984 (12 %).

Antallet af fødsler for kvinder under 19 år er steget fra 2.930 i 1950 til 5.092 i 1965 eller fra knapt 4 % til knapt 6 % af samtlige fødsler. D. v. s. at fødslerne i disse aldersgrupper såvel absolut som i procent af samtlige fødsler er steget væsentligt. I de seneste år er tallet dog stagnerende. For så vidt angår 1965 har moderen altså i et antal tilfæl-

Tabel 4. Antal levendefødte børn ialt efter moderens alder.

År	Alder													
	14	15	16	17	18	19	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	15-49 ialt
1950	2	35	277	864	1752	2839	5767	22310	24218	15438	8874	2772	177	79556
1955	2	26	278	997	1937	3116	6354	23806	22446	14813	6996	2263	164	76842
56	3	42	341	935	2162	3078	6558	24187	22239	14302	7151	2139	146	76722
57	6	49	336	1043	2074	3229	6731	24419	21695	13596	6686	1977	154	75258
58	7	53	343	1078	2143	3110	6727	24929	21544	13182	6448	1724	120	74674
59	10	49	385	1177	2235	3343	7189	24692	21426	12562	6275	1667	107	73918
60	9	76	487	1272	2419	3521	7775	25554	22051	12712	6121	1740	115	76068
61	6	62	475	1421	2594	3739	8291	25928	22039	12451	5918	1701	105	76433
62	4	55	495	1407	2786	4022	8765	26929	22342	12292	5718	1661	97	77804
63	3	86	509	1477	3088	4549	9709	28764	23708	12585	5923	1625	96	82410
64	9	78	500	1619	3058	4777	10032	30222	23779	12142	5571	1511	89	83346
65	4	69	521	1446	3052	4892	9980	32192	24366	12186	5532	1423	112	85791

Tabel 5. Antal levendefødte børn i ægteskab efter moderens alder.

År	Alder													
	14	15	16	17	18	19	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	15-49 ialt
1950	-	4	82	390	1077	2104	3657	20211	23335	15004	8580	2678	170	73635
1955	-	7	92	502	1335	2493	4429	22052	21785	14421	6762	2186	156	71791
56	-	3	116	448	1499	2502	4568	22397	21528	13875	6923	2058	140	71489
57	-	4	100	559	1445	2617	4725	22635	21022	13178	6436	1895	144	70035
58	-	8	87	550	1466	2505	4616	23088	20836	12781	6200	1653	114	69288
59	-	9	133	587	1536	2721	4986	22919	20726	12133	6041	1591	104	68500
60	-	9	142	621	1698	2796	5266	23636	21286	12283	5877	1664	112	70124
61	-	9	123	699	1770	2993	5594	24045	21270	12008	5659	1606	104	70286
62	-	5	144	642	1874	3197	5862	24902	21543	11865	5472	1579	95	71318
63	-	6	117	699	2020	3557	6399	26454	22797	12163	5658	1531	94	75096
64	-	10	131	727	1961	3737	6566	27642	22837	11677	5321	1442	87	75572
65	-	9	133	617	1963	3773	6492	29326	23406	11727	5284	1344	104	77683

Tabel 6. Antal levendefødte børn uden forægteskab efter moderens alder.

År	Alder													
	14	15	16	17	18	19	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	15-49 ialt
1950	2	31	195	474	675	735	2110	2099	883	434	294	94	7	5921
1955	2	19	186	495	602	623	1925	1754	661	392	234	77	8	5051
56	3	39	225	487	663	576	1990	1790	711	427	228	81	6	5233
57	6	45	236	484	629	612	2006	1784	673	418	250	82	10	5223
58	7	45	256	528	677	605	2111	1841	708	401	248	71	6	5386
59	10	40	252	590	699	622	2203	1773	700	429	234	76	3	5418
60	9	67	345	651	721	725	2509	1918	765	429	244	76	3	5944
61	6	53	352	722	824	746	2697	1883	769	443	259	95	1	6147
62	4	50	351	765	912	825	2903	2027	799	427	246	82	2	6486
63	3	80	392	778	1068	992	3310	2310	911	422	265	94	2	7314
64	9	68	369	892	1097	1040	3466	2580	942	465	250	69	2	7774
65	4	63	388	829	1089	1119	3488	2866	960	459	248	79	8	8108

de noget lavere end 5.092 været under 18 år ved besvangrelsen. Ser man på de enkelte aldersklasser, har den forholdsmæssige stigning været størst hos de 15- og 16-årige, nemlig fra henholdsvis 35 og 277 fødsler i 1950 til henholdsvis 69 og 521 fødsler i 1965, men stigningen er antalmæssigt af mindre betydning. I aldersklasserne 17 og 18 år er den forholdsmæssige stigning lidt mindre, men talmæssigt af større betydning, idet der er tale om en stigning fra henholdsvis 864 og 1.752 i 1950 til henholdsvis 1.446 og 3.052 i 1965.

Opdeler man materialet i børn født i ægte-

skab og børn født uden for ægteskab, jfr. tabel 5 og 6, ser man, at der er sket en forskydning med hensyn til mødrenes ægteskabelige stilling, idet andelen af ikke-gifte mødre som i 1950 var ca. 7 % af samtlige fødsler, i 1965 var steget til ca. 9 %.

Ser man specielt på de unge er der såvel med hensyn til børn født i ægteskab som med hensyn til børn født uden for ægteskab sket en stigning fra 1950 til 1965. Forholdet mellem antal børn født i ægteskab og uden for ægteskab af mødre på 18 år og derunder, er at i 1950 fødtes 53 % af aldersgruppens børn i ægteskab. De tilsvarende tal for de øvrige år

Tabel J. Antal levendefødte børn ialt pr. 1000 kvinder.¹⁾

År	Alder													
	14	15	16	17	18	19	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	15-49 ialt
1950	0,1	1,2	9,6	30,7	60,2	99,2	39,9	151,1	151,7	98,5	56,1	17,8	1,3	74,8
1955	0,1	0,8	8,9	32,6	64,3	107,0	41,8	166,4	151,6	91,4	46,4	14,3	1,1	72,2
56	0,1	1,3	11,1	30,0	71,5	103,0	42,4	170,2	152,5	90,6	46,0	13,7	1,0	72,0
57	0,2	1,5	10,3	34,1	67,4	108,0	43,1	170,9	151,8	88,2	42,3	12,8	1,0	70,8
58	0,2	1,4	10,6	33,4	70,9	102,0	41,5	173,9	152,0	87,0	40,7	11,4	0,8	70,1
59	0,2	1,3	10,4	36,6	69,9	111,4	42,4	168,9	153,2	84,4	39,5	11,0	0,7	69,0
60	0,2	1,8	12,6	34,6	75,9	110,4	43,0	172,5	157,3	87,2	38,2	11,7	0,7	70,5
61	0,1	1,4	11,5	37,0	71,2	117,8	43,3	170,9	157,4	86,3	37,9	11,1	0,7	70,1
62	0,1	1,3	11,4	34,1	73,0	110,7	43,1	175,0	157,4	86,4	37,3	10,6	0,6	70,5
63	0,1	2,0	11,6	34,1	75,2	119,2	46,5	179,3	165,8	89,0	39,3	10,3	0,6	74,2
64	0,2	2,0	11,9	37,2	70,9	116,6	47,9	179,7	162,7	87,0	37,5	9,6	0,6	74,5
65	0,1	1,9	13,1	34,5	70,2	113,5	48,6	180,0	164,8	87,1	38,1	8,9	0,8	76,4

1) I alle aldersgrupper er fertiliteten beregnet ved at sætte det samlede antal fødsler i aldersgruppen i forhold til det samlede antal kvinder i vedkommende aldersgruppe.

er 1955: 60%, 1958: 58%, 1961: 57%, 1962: 56%, 1963: 55 %, 1964: 54 % og 1965: 53 %. Med hensyn til denne aldersgruppe er der således i de senere år en tendens til nedgang i den forholdsmæssige andel af børn født i ægteskabet.

I det foregående er gennemgået de absolutte tal; skal man imidlertid have noget indtryk af betydningen af ændringen i fødselstallet, er det nødvendigt at se antallet af fødsler i relation til antal kvinder i gruppen.

Tabel 7 viser, at den samlede fertilitet d. v. s. antal fødsler pr. 1.000 kvinder i alderen 15-49 år er faldet fra 1950 til 1959., nemlig fra 75 til 69, men siden har den væ-

ret stigende og i 1965 var den 76, altså højere end i 1950. Tabellen viser endvidere, at fertiliteten kun er stigende i alderen under 30 år, og at den for kvinder over 40 år er halveret. Den aldersgruppe, der viser den største stigning i fertiliteten er aldersgruppen 20-24 år, hvor tallet er steget fra 151 til 180, medens den i aldersgruppen 25-29 år kun er steget fra 152 til 165. Hos de 19-årige er der en stigning fra 99 til 114.

Også for de 15-18-årige er der sket en stigning, men medens fødselstallet i de nævnte aldersklasser nærmede sig en fordobling, er fertiliteten steget væsentligt mindre, nemlig for de 18-årige fra 60 til 70 børn pr. 1000

Tabel 8. Antal levendefødte børn i ægteskab pr. 1000 gifte kvinder.

År	Alder													
	14	15	16	17	18	19	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	15-49 ialt
1950	-	-	-	-	580,6	494,9	555,1	286,2	188,9	114,0	65,0	21,2	1,6	105,2
1955	-	-	-	-	616,6	494,3	563,5	297,9	183,4	104,3	52,6	16,7	1,3	100,1
56	-	-	-	-	642,0	490,5	564,3	299,7	182,9	102,7	52,1	15,9	1,2	99,3
57	-	-	-	-	639,1	497,4	574,6	301,9	180,7	99,4	47,6	14,7	1,2	97,3
58	-	-	-	-	605,0	469,5	543,8	304,4	179,4	97,9	45,7	13,0	0,9	96,4
59	-	-	-	-	617,4	494,0	566,2	295,7	180,3	94,1	44,3	12,5	0,8	95,3
60	-	-	-	-	625,9	500,5	572,6	298,8	183,9	97,1	42,6	13,3	0,9	97,5
61	-	-	-	-	606,8	495,9	566,8	295,4	183,2	95,8	41,9	12,4	0,8	97,3
62	-	-	-	-	614,6	492,8	553,8	297,2	183,0	95,5	41,2	11,9	0,8	98,3
63	-	-	-	-	615,7	512,2	569,2	305,4	190,9	98,5	43,2	11,5	0,8	103,2
64	-	-	-	-	589,4	499,6	553,7	304,9	186,6	95,5	41,2	10,8	0,7	103,2
65	-	-	-	-	581,3	487,0	536,0	304,9	188,8	95,4	41,7	9,9	0,9	105,3

Tabel g. Antal levendefødte børn uden forægteskab pr. 1000 ikke gifte kvinder.

År	Alder													
	14	15	16	17	18	19	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	15-49 ialt
1950	0,1	1,1	6,7	17,1	24,8	30,2	15,3	27,2	24,5	17,2	11,3	3,2	0,2	16,3
1955	0,1	0,6	6,0	16,5	21,5	25,9	13,4	25,4	22,6	16,5	10,5	2,8	0,3	14,5
56	0,1	1,2	7,3	15,9	23,8	23,2	13,6	26,6	25,3	18,8	10,1	3,1	0,2	15,2
57	0,2	1,4	7,3	16,2	22,1	24,9	13,6	26,3	25,4	19,3	11,0	3,2	0,3	15,2
58	0,2	1,2	7,9	16,7	24,3	24,0	13,8	27,3	27,6	19,1	11,0	2,9	0,2	15,6
59	0,2	1,0	6,8	18,8	23,7	25,4	13,8	25,8	28,0	21,5	10,5	3,1	0,1	15,4
60	0,2	1,6	8,9	18,1	24,7	27,6	14,7	27,8	31,3	22,2	11,1	3,2	0,1	16,5
61	0,1	1,2	8,5	19,2	24,6	29,0	14,9	26,8	32,1	23,5	12,3	4,0	0,0	16,7
62	0,1	1,1	8,1	19,0	26,0	27,6	15,1	28,9	33,0	23,7	12,1	3,4	0,1	17,2
63	0,1	1,9	9,0	18,3	28,3	31,8	16,8	31,2	38,6	23,6	13,4	3,9	0,1	19,1
64	0,2	1,7	8,8	20,9	27,6	31,1	17,6	33,3	39,6	26,9	13,0	2,9	0,1	20,1
65	0,1	1,7	9,8	20,2	27,2	31,7	18,1	34,7	40,2	27,1	13,3	3,3	0,3	21,0

kvinder, for de 17-årige fra 31 til 35, for de 16-årige fra 10 til 13 og for de 15-årige fra 1 til 2.

Denne forskel mellem de absolutte tal og fertiliteten hænger sammen med, at de store fødselsårsgange i 1940erne netop i de seneste år har været i den pågældende aldersgruppe. Fertiliteten er for såvel de 17- som de 18-årige faldende i de allerseneste år. Den højeste fertilitet var for de 18-årige 76 i 1960 og for de 17-årige godt 37 i 1964. Det bemærkes, at fertiliteten specielt for de 18-årige viser store udsving, med 60 som minimum i 1950 og 76 som maksimum i 1960.

Fertiliteten for gifte kvinder var ifølge tabel 8 105 i 1950, hvorefter den faldt indtil 1959, hvor den var 95, derefter har den været stigende indtil 1965, hvor den påny er 105. Hele stigningen i den samlede fertilitet er altså faldet på de ikke gifte. I alderen fra 30 og derover har fertiliteten for de gifte overalt været faldende. For de 25-29-årige er der efter et fald fra 1950 til 1958 påny sket en stigning til 189 i 1965, det samme som i 1950. For de 20-24-årige har der stort set kun været en stigning fra 286 i 1950 til 305 i 1965. For de 18- og 19-årige har der været en del svingninger med et mindre fald fra 495 i 1950 til 487 i 1965, for så vidt angår de 19-årige, medens tallet for de 18-årige var 581 såvel i

1950 som i 1965. For de 15—19-årige gifte kvinder var den samlede fertilitet højest i 1963 med 569, men nedgangen til 536 i 1965 skyldes, at der nu er et stigende antal gifte kvinder i denne aldersgruppe. Andelen af gifte kvinder i alderen 15—19 år var således 5,4% i 1963 og 5,9% i 1965.

Af tabel 9 fremgår, at den samlede fertilitet for ikke-gifte kvinder har været faldende fra 16 i 1950 til 15 i 1955 og derefter stort set stigende indtil 21 i 1965. Den har været stigende for alle aldersgrupper, men størst i gruppen 25-29 år fra 25 i 1950 til 40 i 1965. Denne aldersgruppe fødte dog i 1965 kun 12 % af det samlede antal børn født uden for ægteskab, medens de 15-19-årige og 20—24-årige fødte henholdsvis 43 % og 35 % af disse. Medens fertiliteten for ikke-gifte kvinder i 1950 var størst for de 19-årige med 30, er den nu størst for de 25—29-årige med de nævnte 40. For de 15—19-årige er der sket stigning fra 15 i 1950 til 18 i 1965. Stigningen har været nogenlunde den samme for de 16-, 17- og 18-årige.

Tabel 10 viser, at antallet af førstefødte uden for ægteskab efter et fald fra 4.306 i 1940 til 4.128 i 1950 og til 3.426 i 1955, i de sidste 10 år har været stigende til 5.477 i 1965. I forhold til førstefødte ialt har de uden for ægteskab fødte udgjort først en fal-

Tabel 10. Antal førstefødte (levendefødte) og ægteskabets varighed.

År	Antal førstefødte ialt	Førstefødte uden for ægteskab	Førstefødte i ægteskab			Fødsler inden 9 mdr.s ægteskab i pct. af førstefødte ialt	Førstefødte fodt ell. avlet u. f. ægteskab i pct. af førstefødte ialt	Førstefødte fodt u. f. ægteskab i pct. af førstefødte ialt	Pct. fødte uden for ægteskab ialt
			Født inden 9 mdr. efter ægteskabets indgåelse	Født mere end 9 mdr. efter indgåelse af ægteskab	Ialt				
1940	26433	4306	7759	14368	22127	35,8	45,6	16,3	9,1
1950	25616	4128	8960	12528	21488	41,7	51,1	16,1	7,4
1955	25251	3426	9603	12220	21825	44,0	51,6	13,6	6,6
1956	25056	3499	9744	11813	21557	45,2	52,8	14,0	6,8
1957	24926	3507	9703	11716	21419	45,3	53,0	14,1	6,9
1958	24762	3699	9520	11543	21063	45,2	53,4	14,9	7,2
1959	24698	3610	9785	11303	21088	46,4	54,2	14,6	7,3
1960	25800	4004	10266	11530	21796	47,1	55,3	15,5	7,8
1961	26741	4114	10635	11992	22627	47,0	55,2	15,4	8,0
1962	27495	4381	10956	12158	23114	47,4	55,8	15,9	8,3
1963	29548	5040	11690	12818	24508	47,7	56,6	17,1	8,9
1964	30432	5440	11921	13071	24992	47,7	57,0	17,9	9,3
1965	31357	5477	12422	13458	25880	48,0	57,1	17,5	9,5

Tabel 11. Ansøgninger om svangerskabsafbrydelse i samtlige mødrehjælpsinstitutioner i årene 1953/54—1965/66 fordelt på aldersgrupper.

	1953/54	1954/55	1955/56	1956/57	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66											
	abs. %	abs. %	abs. %	abs. %	abs. %	abs. %	abs. %	abs. %	abs. %	abs. %	abs. %	abs. %											
u/ 15 år	} 93 1,0	} 104 1,1	} 29 0,3	} 35 0,4	} 31 0,4	} 38 0,5	} 28 0,3	} 35 0,5	} 44 0,6	} 42 0,5	} 38 0,4	} 158 1,8											
15 år																							
16 år													} 325 3,7	} 430 4,7	} 461 5,1	} 558 6,7	} 627 7,6	} 653 7,9	} 651 7,9	} 631 8,6	} 242 3,2	} 215 2,6	} 216 2,4
17 år																							
u/ 18 år	418 4,7	534 5,8	490 5,4	652 6,8	593 7,1	658 8,0	691 8,4	679 8,2	666 9,1	665 8,8	602 7,3	708 7,9											
18 år	} 583 6,6	} 603 6,6	} 603 6,7	} 610 6,4	} 564 6,7	} 528 6,4	} 611 7,4	} 625 7,6	} 530 7,2	} 272 3,7	} 299 3,6	} 358 4,0											
19 år													} 311 4,2	} 347 4,2	} 373 4,2								
u/ 20 år	1001 11,3	1137 12,4	1093 12,1	1262 13,2	1157 13,8	1186 14,4	1302 15,8	1304 15,8	1196 16,3	1248 16,7	1248 15,1	1439 16,1											
20-24 år	1927 21,9	2012 22,0	1953 21,6	2079 21,7	1895 22,7	1839 22,4	1823 22,1	1814 22,0	1635 22,3	1739 23,3	1970 23,7	2152 24,1											
25-29 år	2066 23,5	2068 22,6	2069 22,9	4061 42,4	1811 21,6	1843 22,4	1759 21,4	1845 22,4	1611 22,0	1629 21,8	1860 22,4	1893 21,2											
30-34 år	1794 20,4	1877 20,5	1780 19,8	1500 17,9	1480 18,0	1469 17,8	1482 17,9	1316 17,9	1308 17,5	1407 17,0	1461 16,4												
35-39 år	1335 15,2	1321 14,4	1351 15,0	1397 14,6	1316 15,7	1209 14,7	1210 14,7	1157 14,0	1009 13,8	959 12,9	1068 12,9	1216 13,7											
40-44 år	} 674 7,7	} 745 8,1	} 777 8,6	} 770 8,1	} 687 8,3	} 663 8,1	} 672 8,2	} 652 7,9	} 571 7,7	} 518 7,0	} 647 7,8	} 680 7,6											
45 år og over													} 61 0,8	} 91 1,1	} 80 0,9								
Ialt	8797 100	9160 100	9023 100	9569 100	8366 100	8220 100	8235 100	8254 100	7338 100	7462 100	8291 100	8921 100											
Levendefødte	78261	76365	76845	76725	74681	73928	76077	76439	77808	82413	83356	85796											
Ansøgere i pct. af le- vendefødte	11,2	12,0	11,8	12,9	11,2	11,1	10,8	10,8	9,4	9,1	9,9	10,4											

For året 1957/58 er der ikke ført udspecificeret statistik. - Det kan oplyses, at det samlede antal ansøgere om svangerskabsafbrydelse i hele landet i dette år var 8771.

dende procentdel fra ca. 16 % i 1940 og 1950 til ca. 14 % i 1955 for derefter at stige til ca. 18 % i 1965. Der er dog i 1965 en tendens til et svagere fald.

Antallet af førstefødte, der er født inden for ægteskabets første 9 måneder, har bortset fra et enkelt år været stigende fra 1940 med 7.759 til 1965 med 12.422. I forhold til antal førstefødsler ialt har der været tale om en stigning fra ca. 36% i 1940 til 48% i 1965.

Det samlede antal førstefødte uden for ægteskab og inden for ægteskabets første 9 måneder er steget fra ca. 46 % i 1940 til ca. 57 % i 1965, således at mere end halvdelen af de førstefødte er avlet uden for ægteskabet.

Stigningen hænger formentlig sammen med den almindelige stigning i antallet af børn født uden for ægteskab og det store antal kvinder, der i de seneste år har været i de yngre aldersgrupper.

2. Ansøgninger om svangerskabsafbrydelse til mødrehjælpsinstitutionerne.

Af tabel 11 fremgår, at det samlede antal ansøgninger om svangerskabsafbrydelse er meget varierende. I begyndelsen af perioden har det stort set været stigende fra 8.797 i 1953/54 til 9569 i 1956/57. Det store antal i det sidste år har formentlig været under indflydelse af, at svangerskabsloven af 1956 trådte i kraft den 1. oktober s. å. I 1958/59 og 1959/60 falder antallet af ansøgninger og er derefter nogenlunde det samme på ca. 8.250 i de følgende to år. I 1962/63 falder antallet til 7.338 for derefter påny at stige først ganske svagt og derefter kraftigere, således at der i 1965 har været 8.921 ansøgere. Set i forhold til antallet af levendefødte har antallet af ansøgere svinget mellem ca. 9% i 1963/64 og 12% i 1954/55 (1956/57 er udeladt, da antallet af ansøgere af de ovenfor anførte grunde formodes at have været særligt højt i dette år). Fra 1963/64 er procenten stigende og udgør nu godt 10 % af de levendefødte.

Ser man specielt på ansøgerne under 18 år, har antallet stort set været stigende til 1960/61, nemlig fra 418 i 1953/54 til 691 i 1960/61. I de følgende år er antallet faldende til 602 i 1964/65, hvorefter det påny stiger til 708 i 1965/66. I procent af samtlige ansøgere er stigningen fortsat indtil 1962/63, hvor de unge udgjorde ca. 9 % af samtlige ansøgere. Derefter falder procenten til ca. 7% i 1964/65 for i 1965/66 at stige til ca. 8 %.

Da mødrehjælpen i tiden forud for statistikåret 1963/64 ikke har udarbejdet specificeret statistik for de 15-17-årige registreret i eet års aldersgrupper, er det ikke muligt forud for dette tidspunkt at drage nogen sammenligning med hensyn til forskydninger inden for enkelte af disse aldersgrupper. I de seneste år er der først og fremmest sket en stigning for de 17-årige.

Ligesom det varierende antal personer i aldersgruppen kan forrykke billedet af fødselstallet, kan det tilsvarende også gøre sig gældende med hensyn til ansøgningerne om svangerskabsafbrydelse. Denne sammenstilling er i tabel 12 foretaget for unge under 20 år. Samtidig har man sat antallet af ansøgninger i denne gruppe i relation til fødselstallet for gruppen.

Det bemærkes, at forholdstallet - ansøgninger om svangerskabsafbrydelse pr. 1.000 fødsler - kun er en tilnærmelse til det ønskelige (ansøgninger pr. 1.000 graviditeter) og yderligere må tages med stort forbehold på grund af de forskellige registreringstidspunkter (i svangerskabets første måneder og ved fødslen).

I de udvalgte år har antallet af ansøgninger om svangerskabsafbrydelse for de 15-19-årige været stigende fra 1.122 i 1958/59 til 1.204 i 1963/64, 1.206 i 1964/65 og 1.401 i 1965/66. I forhold til antallet af kvinder i aldersgruppen har disse ansøgninger i 1958/59 udgjort 6,9‰, i 1963/64 5,8‰, i 1964/65 5,8‰ og i 1965/66 6,8‰ og i forhold til antal fødsler henholdsvis ca. 167‰, 124‰, ca. 120‰ og ca. 140‰. Ser man specielt på de 15—17-årige, er tendensen nogenlunde den samme. Stort set har det stigende antal graviditeter blandt de unge altså ikke relativt givet anledning til en forøgelse af antallet af ansøgninger om svangerskabsafbrydelse indtil 1965/66. Der har nærmere været tale om et relativt fald. I 1965/66 synes der dog at være en tendens til en vis stigning.

Den relative hyppighed af abortansøgere i forhold til fødselstallet varierer fra sted til sted. En opgørelse fra 1965/66, jfr. tabel 13, viser, at procenten af henvendelser i forhold til fødselstallet var størst i hovedstaden med 18 % og mindst i landkommunerne med 6 %, medens provinsbykommunerne og stationsbykommunerne indtager en mellemstilling med henholdsvis 11 % og 12 %. Antallet af børn født uden for ægteskab var ligeledes størst for

Tabel 12. Under 20-årige ansøgere om svangerskabsafbrydelse til samtlige mødrehjælpsinstitutioner i udvalgte år samt antal kvinder i aldersklasserne 15—19 år og fødsler hos kvinder i disse aldersklasser.

Alder	1958/59					1963/64				
	Kvinder 15-19 år	Ansø- gere om ab. prov.	Ansø- gere om ab.prov. pr.1000 kvinder	Fødsler hos 15-19 årige	Ansø- gere om ab.prov. pr.1000 fødsler	Kvinder 15-19 år	Ansø- gere om ab. prov.	Ansø- gere om ab.prov. pr.1000 kvinder	Fødsler hos 15-19 årige	Ansø- gere om ab.prov. pr.1000 fødsler
u/ 15 år	35		7			44		3		
15 år						42.155	130	3,1	86	1511,6
16 år						43.875	242	5,5	509	475,4
17 år						43.332	249	5,7	1.477	168,6
15-17 årige . .	101.513	558	5,5	1.485	375,8	129.362	621	4,8	2.072	299,7
18 år						41.053	272	6,6	3.088	88,1
19 år						38.169	311	8,1	4.549	68,4
18-19 årige . .	60.742	564	9,3	5.249	107,4	79.222	583	7,4	7.637	76,3
15-19 årige . .	162.255	1.122	6,9	6.734	166,6	208.584	1.204	5,8	9.709	124,0
	1964/65					1965/66				
u/ 15 år	42		9			38		4		
15 år	39.635	107	2,6	79	1.354,4	37.217	158	4,2	69	2289,9
16 år	42.141	215	5,1	500	430,0	39.639	216	5,4	521	414,6
17 år	43.554	238	5,4	1.619	147,0	41.896	296	7,1	1.446	204,7
15-17 årige . .	125.330	560	4,5	2.198	254,7	118.752	670	5,6	2.036	329,0
18 år	43.108	299	6,9	3.058	97,7	43.459	358	8,2	3.052	117,3
19 år	40.952	347	8,4	4.777	72,6	43.088	373	8,7	4.892	76,2
18-19 årige . .	84.060	646	7,6	7.835	82,4	86.547	731	8,4	7.944	92,0
15-19 årige . .	209.390	1.206	5,8	10.033	120,2	205.299	1.401	6,8	9.980	140,3

hovedstaden med 17 % og mindst for landkommunerne med 6 %. For provinsbykommunerne og stationsbykommunerne udgjorde denne procent henholdsvis 11 og 7. For hele hovedstadsområdet var procenten af born født uden for ægteskab ialt 13, for provinsbyerne incl. forstæder 10. I denne forbindelse må man dog være opmærksom på, at der efter mødrehjælps erfaring er en del ansøgere, der i forbindelse med graviditet og ansøgning om svangerskabsafbrydelse flytter fra landkommunerne til hovedstaden eller en provinsby. Af ansøgerne i hovedstadsområdet udgjorde de unge under 18 år 7 % og 18-19 år 9 %, for provinsbyerne (incl. forstæder) henholds-

vis 10% og 9% og for de egentlige landkommuner henholdsvis 7 % og 6 %. Det kan tilføjes, at af samtlige enlige nysansøgere - d. v. s. enten ansøgere om svangerskabsafbrydelse eller om hjælp eller støtte - udgjorde i 1965/66 de under 18-årige 15 % i hovedstaden, 18 % i dennes forstæder, 21 % i provinsbyerne, 20 % i disses forstæder, 22 % i stationsbykommunerne og 28 % i de øvrige landkommuner. I landet som helhed var procenten 20. De unge, der søger mødrehjælpen i landkommunerne, er altså de relativt yngste. Med hensyn til andelen af unge under 20 år er der, som det fremgår af tabel 14, ingen forskel mellem de to områder for så vidt angår

Tabel 13. Nyansøgere om svangerskabsafbrydelse i 1965 fordelt på administrative områder.

	Nyans. om ab. prov.	heraf		1965		Ansøgere i pct. af le- vendefødte ialt	Født uden for ægte- skab i pct. af levendefødte
		u/ 18 år	18-19 år	Antal le- vendefødte ialt	heraf født uden for ægteskab		
Hovedstaden ...	2338	177	238	12922	2129	18,1	16,5
Hovedstadens omegn	1432	89	97	10582	881	13,5	8,3
Provinsbykom- muner	2517	245	224	23781	2488	10,6	10,5
Provinsbyernes forstads kom- muner	424	33	38	4749	372	8,9	7,8
Stationsbykom- muner	663	52	42	8703	629	7,6	7,2
Øvrige land- kommuner . .	1536	111	92	25059	1613	6,1	6,4
Udland	11	1					
Hele landet	8921	708	731	85796	8112	10,4	9,5

Tabel 14. Ansøgere om svangerskabsafbrydelse i 1958/59 og 1965/66 i København og i provinsen opdelt efter civilstand.

1958/59	København			Provinsen			Hele landet		
	Ugifte abs. %	Gifte abs. %	Tidl. gifte ¹⁾ abs.	Ugifte abs. %	Gifte abs. %	Tidl. gifte ¹⁾ abs.	Ugifte abs. %	Gifte abs. %	Tidl. gifte ¹⁾ abs.
u/ 15 år	13 1,5			22 2,2			35 1,9		
15-17 år	212 25,2	10 0,4		331 32,8	4 0,1	1	543 29,4	14 0,3	1
18-19 år	206 24,5	52 2,2	2	233 23,1	70 2,1	1	439 23,7	122 2,1	3
u/ 20 år	431 51,2	62 2,6	2	586 58,1	74 2,2	2	1017 55,0	136 2,4	4
20 år og derover	410 48,8	2305 97,4	439	413 41,9	3331 97,8	301	833 45,0	5636 97,6	740
Ialt	841 100	2367 100	441	999 100	3405 100	303	1850 100	5772 100	744
1965/66									
u/ 15 år	19 1,7			19 1,8			38 1,8		
15 år	68 6,3			90 8,5			158 7,4		
16 år	90 8,3	1		125 11,9			215 10,0	1	
17 år	121 11,1	7 0,3	1	158 15,0	9 0,3		279 13,0	16 0,3	1
u/ 18 år	298 27,4	8 0,3	1	392 37,2	9 0,3		690 32,2	17 0,3	1
18 år	153 14,1	30 1,1	2	148 14,0	23 0,7	2	301 14,1	53 0,9	4
19 år	127 11,7	62 2,4	4	129 12,2	49 1,5	2	256 12,0	111 1,9	6
u/ 20 år	578 53,2	100 3,8	7	669 63,4	81 2,5	4	1247 58,3	181 3,1	11
20 år og derover	509 46,8	2516 96,2	594	386 36,6	3101 97,5	376	895 41,7	5617 96,9	970
Ialt	1087 100	2616 100	601	1055 100	3182 100	380	2142 100	5798 100	981

i) Fraseparerede, fraskilte og enker. Procentberegninger er ikke foretaget for »tidligere gifte«, idet tallene for disse i de unge aldersklasser er meget små.

gifte, inedens der for de ugifte er karakteristiske forskelle. Tidligere var i København ca. halvdelen under 20 år og halvdelen over 20 år, medens provinsen havde op til 60 % under 20 år. Forholdet mellem København og provinsen var uforandret i 1963/64. Andelen af unge lå højere begge steder. I 1965/66 er andelen af unge igen faldet begge steder, hvilket hænger sammen med, at de store årgange er på vej ud af aldersgruppen.

3. Legale svangerskabsafbrydelser.

Bevillingsprocenten har, jfr. tabel 15, i mange år ligget på mellem 45 og 50 bortset fra årene umiddelbart efter ikrafttrædelsen af svangerskabsloven af 1956, hvor den var noget mindre som følge af det ekstraordinært store antal ansøgere på grund af den nye lov. I de sidste 5 år er bevillingsprocenten steget kraftigt og er i 1965/66 nået op på 60, således at der i dette år er imødekommet 5.341 af 8.921 ansøgninger.

Det bemærkes, at tabel 16 og 17 medtager samtlige legale aborter, altså også dem der ikke er behandlet af mødrehjælpen. Andelen af aborter, der er udført viden samrådstilladelse men efter lægebeslutning, er ca. 12 %. Denne procent er nærmest faldende.

Af tabel 16 fremgår, at det samlede antal legale aborter efter en stigning fra 3.909 i 1950 til 5.381 i 1955 nærværetfaldende indtil 1959 med 3.587 aborter, hvorefter tallet først

Tabel 15. Imødekomne ansøgninger.

	Ansøgere om svangerskabsafbrydelse	Positive indikationer	
		abs.	%
1949/50	5.716	2.629	46
1950/51	7.013	3.394	48
1951/52	8.141	4.140	51
1952/53	9.303	4.082	44
1953/54	8.797	4.132	47
1954/55	9.160	4.448	49
1955/56	9.023	4.237	47
1956/57	9.569	3.867	40
1957/58	8.771	3.552	41
1958/59	8.366	3.697	44
1959/60	8.220	3.611	44
1960/61	8.235	3.719	45
1961/62	8.254	4.036	49
1962/63	7.338	3.659	50
1963/64	7.462	3.936	53
1964/65	8.291	4.597	55
1965/66	8.921	5.341	60

er steget svagt indtil 3.971 i 1963 og i de sidste år noget kraftigere til 4.527 i 1964 og 5.188 i 1965.

Såvel i forhold til antal kvinder i alderen 15-49 år som i forhold til antal levendefødte har antallet af legale aborter været faldende i sidste halvdel af 50'erne, men har påny stort set været stigende i 1960'erne. Den relative stigning har dog været noget mindre end stigningen i de absolutte tal. Stigningen i forhold til antal levendefødte gælder såvel aborter

Tabel 16. Legale aborter og fødsler.

	Antal kvinder 15-49 år	Antal legale aborter	Promille legale aborter	i ægteskab			uden for ægteskab			ialt	
				Levende-fødte	Antal legale aborter	Aborter pr. 1000 levende-fødte	Levende-fødte	Antal legale aborter	Aborter pr. 1000 levende-fødte	Levende-fødte	Aborter pr. 1000 levende-fødte
1950	1063624	3909	3,68	73635	5921	79556	49,1
1955	1064966	5381	5,05	71791	4310	60,0	5051	1071	212,0	76842	70,0
56	1064908	4477	4,20	71489	5233	76722	58,4
57	1062839	4023	3,79	70035	3251	46,4	5223	772	147,8	75258	53,5
58	1065291	3895	3,66	69288	5386	74674	52,2
59	1070794	3587	3,35	68500	5418	73918	48,5
60	1079284	3918	3,63	70124	5944	76068	51,5
61	1091041	4124	3,78	70286	6147	76433	54,0
62	1102983	3996	3,62	71318	3009	42,2	6486	987	152,2	77804	51,4
63	1111304	3971	3,57	75096	2946	39,2	7314	1025	140,1	82410	48,2
64	1118515	4527	4,05	75572	3361	44,5	7774	1166	150,0	83346	54,3
65	1123674	5188	4,62	77683	3831	49,3	8108	1357	167,4	85791	60,5

Tabel 17. Legale aborter efter alder og civilstand.

Alder	Under 15	15	16	17	Ialt under 18	18	19	Ialt 15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	Ialt 14-49
<i>Legale aborter hos ugifte</i>															
1962	26	37	39	45	147	61	60	242	248	158	132	121	56	3	986
63	21	35	36	57	149	70	66	264	295	179	131	89	42	4	1025
64	28	29	57	50	164	73	84	293	312	227	146	107	49	3	1165
65	31	39	42	64	176	91	89	325	357	266	180	119	75	4	1357
<i>pr. 1000 levende-fødte uden for ægteskab</i>															
1962	.	74,0	111,1	58,8	125,6	66,9	72,7	83,4	122,3	197,7	309,1	491,9	682,9	1500	151,9
63	.	43,8	91,8	73,3	118,9	65,5	66,5	79,8	127,7	196,5	310,4	335,8	446,8	2000	140,1
64	.	42,5	154,5	56,1	122,6	66,5	80,8	84,5	120,9	241,0	314,0	428,0	710,1	1500	149,7
65	.	61,9	108,2	77,2	137,1	83,6	79,5	93,2	124,6	277,1	392,2	479,8	949,4	500	167,3
<i>Legale aborter hos gifte</i>															
1962	-	-	1	5	6	17	31	54	494	774	740	594	325	28	3009
63	-	-	-	3	3	16	26	45	499	774	705	555	334	34	2946
64	-	-	-	7	7	18	42	67	614	862	810	601	364	41	3359
65	-	-	-	2	2	22	45	69	720	958	859	765	422	38	3831
<i>pr. 1000 levende-fødte i ægteskab</i>															
1962	-	-	6,9	7,8	7,6	9,1	9,7	9,2	19,8	35,9	62,4	108,6	205,8	294,7	42,2
63	-	-	-	4,3	3,6	7,9	7,3	7,0	18,9	34,0	58,0	98,1	218,2	361,7	39,2
64	-	-	-	9,6	8,1	9,2	11,2	10,2	22,2	37,7	69,4	112,9	252,4	471,3	44,4
65	-	-	-	3,2	2,6	11,2	11,9	10,6	24,6	40,9	73,2	144,8	314,0	372,5	49,3
<i>Legale aborter ialt</i>															
1955	171	236		407	947	1245	1232	998	492	39	5360
1957	146	125		271	647	960	929	753	386	43	3989
1962	26	37	40	50	153	78	91	296	742	932	872	715	381	31	3995
63	21	35	36	60	152	86	92	309	794	953	836	644	376	38	3971
64	28	29	57	57	171	91	126	360	926	1089	956	708	413	44	4524
65	31	39	42	66	178	113	134	394	1077	1224	1039	884	497	42	5188
<i>pr. 1000 levende-fødte</i>															
1955	131,2	46,7		64,0	39,8	55,5	83,2	142,7	217,4	237,8	69,8
1957	101,8	23,6		40,2	26,5	44,2	68,3	112,6	195,2	279,2	53,0
1962	.	67,3	80,8	35,5	78,0	28,0	22,6	33,8	27,6	41,7	70,9	125,0	229,4	319,6	51,3
63	.	40,7	70,7	40,6	73,3	27,8	20,2	31,8	27,6	41,2	66,4	108,7	231,4	395,8	48,2
64	.	37,2	114,0	35,2	77,5	29,8	26,4	35,9	30,6	45,7	78,7	127,1	273,3	494,4	54,3
65	.	56,5	80,6	45,6	87,3	37,0	27,4	39,5	33,5	50,2	85,3	159,8	349,3	375,0	60,5

i som uden for ægteskab, dog har stigningen været noget stærkere uden for ægteskab. På grund af svingningerne i fødselstallet er stigningen i forhold til fødsler noget mindre end i forhold til antal kvinder.

I tabel 17 er medtaget de år, hvor sundhedsstyrelsen har foretaget opdeling af de legale svangerskabsafbrydelser udspecificeret i de enkelte aldersgrupper 15-17 år og efter

civilstand. Endvidere er med hensyn til de samlede tal medtaget 1955 og 1957 til sammenligning.

Ser man først på de absolutte tal, ses det, at den samme tendens, som gør sig gældende med hensyn til det samlede aborttal, genfindes, når man ser isoleret på aborter hos kvinder under 18 år, d. v. s. med nogen stigning efter 1963. Efter de relative tal er tendensen

mindre udpræget. Hos dem over 40 år er antal aborter i forhold til antal fødsler stærkt stigende og udgør nu mere end en trediedel af fødselstallet.

4. Beregninger med hensyn til illegale svangerskabsafbrydelser.

Antallet af illegale aborter er vanskeligt at bedømme, idet man er henvist til at foretage

beregninger behæftet med forskellige usikkerhedsmomenter. Disse beregninger er i det væsentlige foretaget på grundlag af antallet af hospitaliserede aborter. Antallet af hospitaliserede aborter foreligger oplyst for årene 1940 til 1950 og 1952, hvor oplysningerne herom på privat initiativ er indsamlet fra samtlige danske sygehuse. Siden 1960 registreres de hospitaliserede aborter i diagnosestatistikken til sundhedsstyrelsen.

Tabel 18. Antal hospitaliserede aborter i Danmark i udvalgte år.
(Efter Hoffmeyer og Nørgaard)¹⁾

	Levendefødte	Samtlige hospitaliserede aborter		Legale aborter		Hospitaliserede spontane og illegale aborter	
		Ialt	Pr. 1000 fødsler	Ialt	Pr. 1000 fødsler	Ialt	Pr. 1000 fødsler
1940.....	70.121	5.467	78	522	7	4.945	71
1945.....	95.062	12.480	131	1.577	17	10.903	115
1949.....	79.919	16.125	202	3.425	43	12.700	159
1950.....	79.558	16.320	205	4.101	52	12.219	154
1960.....	76.077	14.803	195	3.918	52	10.885	143
1961.....	76.439	14.902	195	4.124	54	10.778	141
1962.....	77.835	14.765	190	3.997	51	10.768	138
1963.....	82.410	15.048	183	3.971	48	11.077	134
1964.....	83.346	15.586	187	4.527	54	11.059	133
1965.....	85.791	16.286	190	5.188	60	11.098	129

1) Kontorchef Magna Nørgaard og overlæge Henrik Hoffmeyer: »Konceptionshyppighed og svangerskabsforløb«. Ugeskrift for Læger 1964, side 355 ff.

Tabel 18 og tabel 20 er videreført af udvalget for årene 1963-1965. Af tabellen ses, at antallet af hospitaliserede aborter har været lettere faldende fra 1949 med 16.125 til 1962 med 14.765, hvorefter der er sket en mindre stigning til 15.048 i 1963, 15.586 i 1964 og 16.286 i 1965. Set pr. 1.000 fødsler har antallet siden 1950 været faldende indtil 1963 fra 205 til 183, derefter er tallet i 1965 steget til 190. Ved fra det samlede antal hospitaliserede aborter at fradrage de til sundhedsstyrelsen anmeldte tilfælde af abortus provocatus får man antallet af hospitaliserede »andre« aborter, bestående af en blanding af spontane og illegale aborter, hvis relationskoefficient ikke er kendt. Af tabel 18 ses, at antallet af disse aborter har fulgt nogenlunde samme linie som det samlede antal hospitaliserede aborter. Den stigning, der er sket fra 1963 til 1965 i det samlede antal hospitaliserede aborter, genfindes dog ikke,

idet antallet af hospitaliserede spontane og illegale aborter var 11.098 i 1965 mod 11.077 i 1963. Pr. 1.000 fødsler har antallet af »andre aborter« været faldende i hele perioden fra 159 i 1949 til 129 i 1965. Stigningen i antallet af hospitaliserede aborter fra 1963 til 1965 skyldes således udelukkende stigningen i de legale aborter.

Læge Agnete Bræstrup²⁾ har foretaget beregninger over de hospitaliserede aborter i relation til antal kvinder i alderen 15-49 år. I tabel 19 er gengivet disse beregninger for tilsvarende år som tabel 18. Da nogle af tallene var foreløbige er der i enkelte år afvigelser i forhold til tabel 18.

Af tabel 19 ses, at antallet af spontane og illegale aborter pr. 1.000 kvinder har været faldende fra 11,9 i 1949 til 10,0 i 1960, hvorefter der er mindre svingninger mellem 9,7

2) Læge Agnete Bræstrup: »Fertilitet«. Ugeskrift for Læger 1964, side 1729 ff.

Tabel ig. Hospitaliserede aborter pr. 1000 kvinder i udvalgte år.
(Efter Bræstrup).

År	Total antal kvinder 15-49 år	Antal legale aborter total	Antal legale aborter pr. 1.000 kvinder	Antal andre hospitaliserede aborter total	Antal andre hospitaliserede aborter pr. 1.000 kvinder
1940	1.048.300	522	0,5	4.945	4,7
1945	1.072.400	1.577	1,2	10.903	10,2
1949	1.063.800	3.425	3,2	12.700	11,9
1950	1.064.700	4.101	3,9	12.219	11,4
1960	1.084.600	3.918	3,6	10.885	10,0
1961	1.096.300	4.124	3,7	10.778	9,8
1962	1.107.900	3.997	3,6	10.736	9,7
1963	1.114.600	3.971	3,6	11.010	9,9
1964	1.120.500	4.527	4,0	10.922	9,7
1965	1.126.400	5.190	4,6	11.098	9,9

og 10,0. Selv om antallet af »andre« hospitaliserede aborter således er uforandret siden 1960, kan der godt være sket forskydninger mellem spontane og illegale aborter, idet det stigende fødselstal sandsynliggør en stigning i antallet af spontane aborter.

Et skøn over *det samlede antal illegale aborter* kan man herefter nå frem til ved først på grundlag af antallet af »andre« (spontane + illegale) hospitaliserede aborter sammenholdt med passende antagelser med hensyn til andelen af disse aborter, der indlægges efter foretagelse af indgrebet (hospitaliseringsfrekvensen), at beregne et tal for samtlige ikke-legale aborter. Lægges dette tal sammen med fødselstallet og antallet af legale aborter, får man dernæst det samlede antal svangerskaber. På grundlag af et skøn over frekvensen af

spontane aborter i forhold til samtlige graviditeter kan man herefter ved fra det samlede antal graviditeter at subtrahere de spontane aborter og ved yderligere at subtrahere fødslerne og de legalt provokerede aborter nå frem til den rest, der må formodes at repræsentere de illegalt provokerede aborter.

Denne metode har været anvendt bl. a. af svangerskabskommissionen af 1950. I betænkningen side 26 foretages beregninger af de illegale aborter, idet man ansætter hospitaliseringsfrekvensen til 50 % af de ikke-legale aborter og frekvensen af spontane aborter til 6 % af samtlige graviditeter. På grundlag heraf beregner man de illegale aborter i 1950 til at være 12-13.000.

Den samme metode er anvendt af Hoffmeyer og Nørgaard, der dog anvender et

Tabel 20. Samtlige svangerskaber (maksimalt og minimalt), fødsler, illegale aborter (maksimalt og minimalt) samt legale aborter i Danmark i udvalgte år.
(Efter Hoffmeyer og Nørgaard).

	Samtlige svangerskaber maksimum	Samtlige svangerskaber minimum	Illegale aborter maksimum		Illegale aborter minimum		Legale aborter
			Ialt	Pr. 1000 levende-fødte	Ialt	Pr. 1000 levende-fødte	
1940	80.533	77.707	5.059	72	÷ 706	÷ 10	522
1945	118.445	112.215	14.700	155	4.354	46	1.577
1949	108.744	101.486	19.875	236	7.993	100	3.425
1950	108.097	101.115	17.953	226	7.345	92	4.101
1960	101.765	95.545	15.664	206	5.995	79	3.918
1961	102.119	95.959	15.428	202	5.800	76	4.124
1962	103.368	97.215	15.334	197	5.661	73	3.997
1963	108.535	102.205	15.642	190	5.603	68	3.971
1964	109.991	103.672	15.519	186	5.432	65	4.527
1965	113.175	106.833	15.405	180	5.171	60	5.188

maksimums- og minimumsskøn for såvel hospitaliseringsfrekvensen som for forekomsten af naturlige spontane aborter og på grundlag heraf beregner et minimums- og maksimumsskøn over antallet af illegale aborter. Som den spontane abortfrekvens har man valgt henholdsvis 6 % og 10 %, og som hospitaliseringsfrekvens henholdsvis 50 % og 70 %.

Grænserne (maksimum—minimum) for illegale aborter er ifølge tabel 20 faldet stærkt fra 1949 (maksimum 19.875, minimum 7.993) til 1960 (maksimum 15.664, minimum 5.995), men har ikke forandret sig særligt siden 1960, d. v. s. der skulle være maksimalt 15-16.000 og minimalt 5-6.000 illegale aborter årligt. Forfatterne mener, at de maksimalt udregnede værdier har mest sandsynlighed for sig, men påpeger, at der bl. a. kan være variationer fra år til år. Disse beregninger er gennemført for hvert amt for sig og viser, at hovedstadsområdet ligger betydeligt højere end resten af landet med hensyn til illegale aborter. Medens minimums- og maksimumstallet for illegale aborter for hele landet pr. 1.000 fødsler ligger på henholdsvis ca. 80 og 200, ligger det for hovedstadsområdet på ca. 200 og 400, og for resten af landet på ca. 30 og 130, hvilket vil sige, at frekvensen af illegale aborter pr. 10 fødsler er ca. 3 i hovedstadsområdet, men kun godt 1 i provinsen.

Overlæge, dr. med. Teit Kærn har over for udvalget meddelt oplysning om nogle beregninger, hvor han anvender samme metode i sit skøn, men med flere antagelser om hospitaliseringsfrekvensen og kommer derved til et skøn mellem 3.000 illegale aborter, hvis alle hospitaliseres, og 14.000, hvis man regner med at 50 % hospitaliseres. Ved at tage hensyn til dødeligheden blandt legale aborter — ca. 40 dødsfald pr. 100.000 legale aborter — når han til, at dødeligheden for de illegale i henhold til hypoteserne ligger mellem 171 pr. 100.000, hvis alle indlægges og 33, hvis 50 % indlægges. Han antager, at dødeligheden ligger nærmest minimumstallet, svarende til de legale aborters, og når derved til et skøn på 10-12.000 illegale aborter, svarende til et gennemsnit hos Hoffmeyer og Nørgaard.

5. Henvendelse til mødrehjælpen om hjælp og støtte, uden at der fremsættes ønske om svangerskabsafbrydelse.

Størstedelen af mødrehjælpens ansøgere henvender sig ikke om svangerskabsafbrydel-

se, men om hjælp og støtte til at gennemføre et svangerskab eller om hjælp efter en fødsel. Henvendelsen kan dreje sig om vidt forskellige former for social eller social/lægelig hjælp, såsom rekreation, familierådgivning, hjælp til udstyr til barnet, faderskabssag, uddannelseshjælp, ophold på svangrehjem m. v. Fælles for denne gruppe er, at de i modsætning til ansøgere om svangerskabsafbrydelse har et ønske om at gennemføre svangerskabet, men at der i forbindelse med dette er opstået problemer af social eller anden art, der gør hjælp nødvendig.

Antallet af nyansøgere om hjælp udgjorde i 1958/59 9.323, i 1963/64 11.274 og i 1965/66 11.528. I forhold til antallet af levendefødte var dette henholdsvis 13 %, 14 % og 13 %. Af samtlige nyansøgere — altså inkluderet ansøgere om svangerskabsafbrydelse — udgjorde ansøgerne om hjælp i de tre år henholdsvis 51 %, 58 % og 55 %.

Specielt for så vidt angår under 20-årige har der i de senere år været en betydelig stigning i antallet af ansøgere, der har søgt hjælp, og det gælder for disse unge aldersklasser, at den procentvise andel, der søger hjælp, er væsentlig større end den procent, der søger svangerskabsafbrydelse. I 1958/59 søgte 2.601 eller 69 % af de under 20-årige hjælp til svangerskab eller fødsel; i 1963/64 var de tilsvarende tal 4.309 og 77 % og i 1965/66 4.328 og 75 %.

På samme måde som man i tabel 12 har sat ansøgere om svangerskabsafbrydelse under 20 år i relation til antal kvinder i aldersklasserne 15—19 år og fødsler hos kvinder i disse aldersklasser, har man sat ansøgerne om hjælp og støtte i relation til disse faktorer. I relation til antal kvinder i denne aldersgruppe udgjorde ansøgerne om hjælp i 1958/59 16 ‰, i 1963/64 21 ‰ og i 1965/66 også 21 ‰. De tilsvarende tal fra tabel 12 er 7 ‰, 6 ‰ og 7 ‰. I relation til antal fødsler i aldersgruppen udgjorde ansøgningerne om hjælp i de tre år 385 ‰, 443 ‰ og 433 ‰ og de tilsvarende tal fra tabel 12 er 167 ‰, 124 ‰ og 140 ‰.

Uanset at disse unge kvinder ikke ved at søge svangerskabsafbrydelse har givet udtryk for, at deres svangerskab var uønsket — hvilket muligt i en del tilfælde kan skyldes, at de anså abort for udelukket — er det givet, at der for mange af disse unge, der for størstedelens vedkommende var ugifte, er meget

store problemer forbundet med svangerskab og fødsel.

6. Konklusion af afsnit 7—5.

Af den foretagne gennemgang ses det, at der i løbet af perioden fra 1950 til 1965 er sket en stigning såvel i antallet af fødsler som med hensyn til fertiliteten d. v. s. antal fødsler pr. 1.000 kvinder. Specielt med hensyn til de unge under 19 år er der sket næsten en fordobling af fødselstallet. Fertiliteten i denne aldersklasse er dog kun steget 10-15%. Også med hensyn til fødsler uden for ægteskabet er der sket en stigning. Den største absolutte stigning er sket hos de unge, men set i forhold til antal kvinder i aldersgruppen har stigningen været betydeligt mindre. Med hensyn til fødsler uden for ægteskab er det i aldersgruppen 25-29 år, hvor kun en mindre del af de uden for ægteskabet fødte børn fødes, at den største stigning er sket. Der synes i løbet af perioden at være sket en generel forskydning, således at kvinderne føder deres børn tidligere, hvilket også gælder de unge. I samme retning peger den nedgang i viel-sesalderen, der har fundet sted i de forløbne 15 år.

Det samlede antal ansøgninger om svangerskabsafbrydelse er i løbet af perioden steget lidt, men set i relation til antal fødsler er der tale om et mindre fald. Fra 1958 til 1965 er der med hensyn til de unges ansøgninger om svangerskabsafbrydelse, til trods for en stigning i de absolutte tal, en faldende tendens i forhold til antal fødsler og antal kvinder i aldersgruppen.

Antallet af legale aborter, hvoraf størstedelen finder sted i ægteskabet, har i de senere år været stigende i de absolutte tal og noget mindre i forhold til antal fødsler og i forhold til antal fødedygtige kvinder. Det beregnede antal illegale aborter er i de seneste år nærmest konstant, men beregningerne giver et så stort spillerum, at det er vanskeligt at udlede noget heraf. Såfremt hospitaliseringsfrekvensen og frekvensen af legale aborter er nogenlunde konstant, er der set i forhold til antal kvinder i fødedygtig alder og i forhold til antal fødsler dog ikke tale om nogen stigning.

Den udvikling, der har fundet sted siden 1950, har for de seneste års vedkommende således for en stor del været præget af, at de store årgange i midten af 1940'erne er

kommet i den fødedygtige alder. Dette, i sammenhæng med en generel tendens til at kvinder føder deres børn tidligere, har medført store fødselstal blandt de unge og givet anledning til slutninger om, at man i de senere år skulle stå over for ganske særligt store problemer på dette område. Hverken stigningen i antallet af graviditeter på grund af flere kvinder i aldersgruppen eller den almindelige stigning i fertiliteten synes imidlertid at have præget antallet af ansøgninger om svangerskabsafbrydelse, hvorved i hvert fald en del af problemtilfældene registreres.

De store årgange vil i de kommende år være 20-24. år, og dette vil antagelig medføre, at fødselstallet fortsat vil stige. Samtidig vil størrelsen af denne aldersklasse præge først vielsesstatistikken og senere skilsmissestatistikken.

Selv om der således ikke ses at være sket nogen særlig alvorlig udvikling i de senere år, må det dog understreges, at 13-14% af de unge kvinder, når de fylder 18 år, er eller har været gravide. Af disse graviditeter må en stor del antages at være uønskede ud fra et personligt, familiemæssigt eller samfundsmæssigt synspunkt.

Der er grund til at bemærke, at en stor- og tilsyneladende stigende del — af de unge kvinder, der har problemer af social eller anden art i forbindelse med et svangerskab, søger at løse dette ved henvendelse til mødre-hjælpen om støtte og hjælp og ikke ved ansøgning om svangerskabsafbrydelse.

En række af de oplysninger, der fremgår af de foranstående tabeller, kunne efter udvalgets opfattelse give anledning til en nærmere undersøgelse af baggrunden for bevægelserne. Dette gælder f. eks. baggrunden for den stigning i antallet af børn født uden for ægteskab, der særligt hos kvinder fra 25-29 år har fundet sted i de seneste år. Man har imidlertid ment, at det lå uden for udvalgets opgave at inddrage sådanne spørgsmål i sine undersøgelser.

7. Kønssygdomme.

I mødrehjælpinstitutionernes henvendelse nævnes stigningen i antallet af gonorrétilfælde hos piger mellem 15 og 19 år som et yderligere tegn på den udvikling, der foregår.

Af tabel 21, 22 og 23 ses, at det samlede antal tilfælde af gonorré har været svingende. Antallet af anmeldte tilfælde var i 1950

Tabel 21. Anmeldte tilfælde af gonorré 1950—ig60. Efter sted, køn og alder.

		0-4 år	5-14 år	Mænd		Kvinder		Mænd 65 år og derover	Kvinder 65 år og derover	Ialt M+K	15-64 år pr. 10.000	
				15-64 år	15-64 år	M	K					
1950	København	1	1	2402	1199	1	-			3604	98	43
	Øvrige byer	7	5	2358	1361	7	2			3740	61	29
	Landkommuner	3	8	748	380	2	-			1141	10	6
	Ialt	11	14	5508	2940	10	2			8485	40	21
1955	København	-	1	2528	1472	2	1			4004	105	55
	Øvrige byer	1	7	1860	1288	12	4			3172	47	29
	Landkommuner	-	2	638	311	1	1			953	8	4
	Ialt	1	10	5026	3071	15	6			8129	36	22
1960	København	1	1	2919	1615	6	-			4542	124	62
	Øvrige byer	-	9	2051	1507	11	4			3582	50	32
	Landkommuner	2	2	576	342	7	2			931	7	4
	Ialt	3	12	5546	3464	24	6			9055	38	23

8.485 og i 1966 7.161, altså lavere end for 15 år siden. Når hensyn tages til svingninger i befolkningstallet i de relevante aldersklasser er svingningerne dog mindre. Siden 1963 har man kendskab til antallet af tilfælde hos teenagerne. Dette antal har været nedadgående især i hovedstaden. I forhold til aldersgrup-

pens folketal er der dog tale om en stigning, for så vidt angår kvinderne i hovedstaden. Hovedstaden har ca. halvdelen af samtlige anmeldte tilfælde, dog således at det for kvindernes vedkommende er en mindre del i hovedstaden end for mændene.

Tabel 22. Anmeldte tilfælde af gonorré 1963—1966.

		Under 1 år		1-12 år		13-15 år		16-19 år		20-44 år		45 år og derover		Ialt		M+K
		M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	
1963	Københ.	2		2	1	13	331	368	2082	937	91	39	2505	1361	3866	
	Øvr. land	1		1	1	32	407	688	1800	895	42	19	2250	1636	3886	
	Ialt	-	3	-	3	2	45	738	1056	3882	1832	133	58	4755	2997	7752
1964	Københ.			1	4	10	321	364	2046	870	87	29	2458	1274	3732	
	Øvr. land	2		1	1	2	33	400	590	1547	823	66	22	2018	1469	3487
	Ialt	2	-	1	2	6	43	721	954	3593	1693	153	51	4476	2743	7219
1965	Københ.			1	17	234	344	1855	799	93	28	2183	1188	3371		
	Øvr. land	1		2	2	18	348	622	1571	818	61	25	1982	1486	3468	
	Ialt	-	1	-	2	3	35	582	966	3426	1617	154	53	4165	2674	6839
1966	Københ.	1	1	1	10	258	330	1952	919	80	25	2292	1285	3577		
	Øvr. land	1		3	3	41	335	561	1738	843	46	13	2122	1462	3584	
	Ialt	1	2	-	3	4	51	593	891	3690	1762	126	38	4414	2747	7161

Tabel 23. Anmeldte tilfælde pr. 10.000 i gruppen.

		13-15 år		16-19 år		20-44 år		Ialt 15-64 år	
		M	K	M	K	M	K	M	K
1963	København	0,8	10,0	134,5	152,7	182,9	83,3	107,2	52,9
	Øvrige land	0,1	3,1	26,6	47,8	28,1	13,9	17,6	12,6
	Ialt	0,2	3,9	41,6	62,8	51,5	24,2	31,4	19,3
1964	København	3,2	8,3	140,0	163,9	182,0	79,0	108,2	51,1
	Øvrige land	0,2	3,3	25,7	40,2	23,7	12,6	15,5	11,1
	Ialt	0,5	3,8	40,4	56,5	47,0	22,1	29,3	17,1
1965	København	0,8	14,5	119,2	173,0	171,0	73,2	98,3	48,6
	Øvrige land	0,2	1,8	22,6	42,9	23,5	12,3	15,1	11,2
	Ialt	0,3	3,2	33,5	58,5	44,0	20,9	27,1	17,0
1966	København	0,8	8,9	136,6	180,1	180,7	84,7	103,6	53,1
	Øvrige land	0,3	4,2	22,7	39,8	25,4	12,5	15,8	10,7
	Ialt	0,4	4,7	35,6	55,9	46,6	22,5	28,3	17,2

KAPITEL III

Tilrettelæggelsen af udvalgets arbejde

A. Tilrettelæggelsen.

Det er i udvalgets kommissorium forudsat, at udvalgets forslag om oplysning og rådgivning med hensyn til seksuelle spørgsmål skal baseres, dels på en undersøgelse og vurdering af den eksisterende virksomhed på dette område, dels på en analyse af behovet for yderligere oplysning og rådgivning.

Dette nødvendiggjorde, at udvalget først og fremmest foretog en undersøgelse og beskrivelse af den virksomhed, der allerede udøves for at oplyse og rådgive befolkningen. Udvalget har med henblik herpå foretaget en undersøgelse af de praktiserende lægers og de eksisterende klinikkers virksomhed, samt af den oplysning, der gives på skolerne og i forbindelse hermed undervisningen på seminarerne.

Desuden måtte udvalget gennem befolkningsundersøgelser søge at belyse værdien af den oplysning, som allerede gives, og at vurdere mulighederne for, hvad man kan håbe at opnå ved en forbedret oplysning. For at foretage en sådan analyse måtte udvalget dels undersøge gennemsnitsbefolkningens seksuelle adfærd navnlig med hensyn til punkter, hvor mangel på viden og på etisk vejledning kan tænkes at føre til u hensigtsmæssig adfærd f. eks. i form af for tidlig graviditet eller provokeret abort, dels undersøge befolkningens viden om seksuelle forhold særlig med hensyn til antikonception såvel på undersøgelsens tidspunkt som på det tidspunkt, da den seksuelle aktivitet indledes. En tilsvarende undersøgelse måtte foretages sagligt af personer, som har udvist en u hensigtsmæssig adfærd, for at belyse, i hvilket omfang manglende viden kan antages at have medvirket til den u hensigtsmæssige adfærd, eller om der må antages at have været andre årsager hertil.

For at gennemføre analysen var det derfor ikke tilstrækkeligt blot at undersøge de spørgsmål, som analysen direkte var rettet imod,

men der måtte også tilvejebringes oplysninger om den sociale og uddannelsesmæssige baggrund samt specielle forhold, som kan tænkes at have indflydelse på den seksuelle adfærd.

En undersøgelse af befolkningens adfærd og viden har et dobbelt formål. For det første er det nødvendigt af hensyn til tilrettelæggelse af undervisningen i skolerne, der fortrinsvis må tage sigte på gennemsnittet og ikke på en mere eller mindre afvigende del af befolkningen. Dernæst er det nødvendigt for at kunne drage sammenligning med problem materialet til belysning af, om problem materialet såvel med hensyn til adfærd som viden adskiller sig fra normal materialet. På den anden side ville en undersøgelse af gennemsnitsbefolkningen alene ikke give et tilstrækkelig stort problem materiale **til**, at man kunne drage slutninger herfra. Udvalget har i øvrigt i vidt omfang ladet undersøgelserne foretage blandt unge, dels fordi ungdomsproblemer er særlig nævnt i kommissoriet, dels fordi der på seksualoplysningens område er foregået en betydelig udvikling i de senere år.

Som et normal materiale af unge mænd har man foranlediget, at der blev foretaget en undersøgelse i forbindelse med sessionerne, og som normal materiale af kvinder, overvejede man at foretage en undersøgelse blandt fødende kvinder. Under drøftelserne af den sidstnævnte undersøgelse blev der imidlertid stillet forslag om at foretage en undersøgelse af et tilfældigt udsnit af befolkningen, en undersøgelse som eventuelt kunne foretages i forbindelse med en af socialforskningsinstituttets undersøgelser.

For at undersøge mulighederne herfor skrev man allerede den 8. februar 1962 til socialforskningsinstituttet og forespurgte, om dette kunne yde udvalget bistand med gennemførelse af undersøgelsen, eventuelt således at undersøgelsen kunne foretages i forbindelse

med andre af instituttets undersøgelser. Til brug ved socialforskningsinstituttets overvejelser udarbejdede man derefter i samarbejde med instituttet en oversigt over problemstillinger m. v. i en sådan undersøgelse. Det viste sig, at undersøgelsen ville kunne kombineres med en undersøgelse over faktorer, der øver indflydelse på befolkningens frugtbarhed.

I september 1962 meddelte instituttet, at man var villig til at påtage sig gennemførelsen af en prøveundersøgelse, medens spørgsmålet om instituttets medvirken ved den endelige undersøgelse først kunne afgøres efter prøveundersøgelsen. I de følgende måneder blev der i samarbejde med socialforskningsinstituttet udarbejdet spørgeskemaer, og i foråret 1963 blev prøveundersøgelsen gennemført med tilfredsstillende resultat. Rapporten om undersøgelsen forelå i efteråret 1963.

Ved planlægningen af undersøgelsen var udgifterne til den endelige undersøgelse skønsmæssigt anslået til 200.000 kr., hvoraf udvalget skulle afholde en trediedel, medens resten skulle tilvejebringes af socialforskningsinstituttet, dels fra udenlandske fonds, dels af andre midler. I januar 1963 ansøgte udvalget om de fornødne midler til denne og andre undersøgelser og i oktober s. å. forelå finansudvalgets tilslutning til udgifternes afholdelse. Det var oprindeligt planlagt, at undersøgelsen skulle foretages i efteråret 1963, således at rapporten skulle kunne foreligge i foråret eller sommeren 1964.

I sommeren 1964 oplyste instituttet, at de samlede udgifter ved undersøgelsen var steget til ca. 400.000 kr., at instituttet havde fået afslag på sin ansøgning om tilskud fra et udenlandsk fond, og at det herefter måtte anses for usikkert, hvornår de fornødne penge kunne skaffes andetsteds fra. Man meddelte endvidere, at undersøgelsen under alle omstændigheder tidligst ville kunne påbegyndes den 1. april 1965, men at instituttet ikke havde den fornødne arbejdskraft, hvilket kunne tænkes at medføre, at tidspunktet for undersøgelsens iværksættelse blev yderligere udskudt. Allerede i januar 1964 havde instituttet meddelt, at man ikke længere var i stand til at yde sekretærbistand til udvalget.

Under hensyn til den usikkerhed, der herefter herskede med hensyn til, hvornår undersøgelsen kunne gennemføres, så udvalget sig i september måned 1964 nødsaget til at opgive den.

Gennem hele den periode, hvor forhandlingerne om og tilrettelæggelsen af den almene undersøgelse havde stået på, havde udvalget forberedt og iværksat sine øvrige undersøgelser. Under tilrettelæggelsen af disse havde man hele tiden forudsat, at den almene undersøgelse blev gennemført og kunne være normalmateriale i forhold til de øvrige undersøgelser.

Ved opgivelsen af den almene undersøgelse var udvalget derfor i den situation, at man ikke havde et normalmateriale repræsentativt for hele landet. Man besluttede derfor i stedet at lade foretage en undersøgelse af nyindkaldte værnepligtige, der skulle danne et normalmateriale af unge mænd, og af kvinder, der lige havde født, som skulle danne et normalmateriale af kvinder.

Denne ændring af undersøgelsesplanen bevirkede en betydelig forsinkelse af udvalgets arbejde.

Med hensyn til problemmateriale har udvalget ladet foretage undersøgelser blandt en række kvinder, der har gennemgået en abort, og af unge gravide, der har henvendt sig til mødrehjælpen om bistand. Endvidere har man modtaget resultater fra en undersøgelse blandt teenagere i København, der har været smittet med gonorrhé.

På et ret tidligt tidspunkt af udvalgets arbejde stod det klart, at det ville være en væsentlig opgave for udvalget at tage stilling til seksualundervisningen i folkeskolen. Da det er en forudsætning for seksualundervisningen i folkeskolen, at lærerne har den fornødne uddannelse, trådte udvalget i forbindelse med det da siddende udvalg vedrørende læreruddannelsen. Under forhandlingerne med dette udvalg fik man oplyst, at læreruddannelsesudvalget ville foreslå, at der i uddannelsen på seminarierne indgik særlige kurser i seksualundervisning, og dette er der nu åbnet mulighed for ved den nye læreruddannelseslov. Af hensyn til tilrettelæggelsen af disse særlige kurser ville det være af største betydning, at seksualoplysningsudvalget snarest muligt tog stilling til indholdet af seksualundervisningen i folkeskolen. Man besluttede derfor at behandle dette spørgsmål først og at afgive en særlig betænkning indeholdende udvalgets forslag til seksualundervisning i folkeskolen samt om undervisningen på seminarier og efteruddannelse af lærere.

Under udvalgets hidtidige arbejde har man desuden behandlet forskellige spørgsmål, som man kunne tage stilling til uden at afvente udvalgets øvrige arbejde.

i. Svangerskabshygiejneloven.

Umiddelbart efter udvalgets nedsættelse drøftede man spørgsmålet om adgang til vejledning i svangerskabsforebyggelse i forbindelse med den sidste helbredsundersøgelse i henhold til svangerskabshygiejneloven. I skrivelse af 6. april 1962 til indenrigsministeriet (bilag 3) foreslog man, at det af svangerskabskommissionen af 1950 stillede forslag herom søgtes gennemført uden at afvente udvalgets arbejde i øvrigt. Spørgsmålet var derefter sammen med forslag til andre ændringer i svangerskabshygiejneloven genstand for behandling i et af sundhedsstyrelsen den 3. juli 1964 nedsat udvalg, der afgav betænkning den 6. oktober 1964. Seksualoplysningsudvalget blev ved indenrigsministeriets skrivelse af 22. oktober 1964 anmodet om en udtalelse om det i betænkningen indeholdte lovudkast. Lovudkastet indeholdt i § 1, stk. 1, bl. a. en bestemmelse, hvorefter lægen ved den første undersøgelse efter svangerskabets afslutning skal give oplysning og tilbyde vejledning om anvendelse af svangerskabsforebyggende metoder eller henvise til anden læge, til en mødrehjælpsinstitution eller til anden lægelig vejledning. I skrivelse af 5. januar 1965 til indenrigsministeriet (bilag 4) fremkom udvalget bl. a. med nogle synspunkter om formuleringen af bestemmelsen. Endvidere meddelte man, at man senere ville vende tilbage til spørgsmålet om nødvendigheden af at indhente samtykke, forinden vejledning i svangerskabsforebyggelse ydes personer, der er undergivet forældremyndighed. Den 23. februar 1965 (bilag 5) skrev man til indenrigsministeren om dette spørgsmål.

Forslag til den nye svangerskabshygiejnelov blev fremsat i folketinget i oktober 1965. Med hensyn til spørgsmålet om nødvendigheden af samtykke fra forældremyndighedens indehaver henholdt indenrigsministeriet sig i bemærkningerne til udvalgets skrivelse af 23. februar 1965.

Under behandlingen i folketinget blev der rejst spørgsmål om nødvendigheden af samtykke fra forældremyndighedens indehaver ved vejledning i antikonception uden for lovens område. Foranlediget heraf blev dette

spørgsmål behandlet i udvalget, der i en skrivelse af 10. maj 1966 (bilag 6) til indenrigsministeriet gik ind for, at vejledning skulle kunne ydes uden samtykke fra forældrene.

De nævnte spørgsmål er nu løst ved lov nr. 200 af 8. juni 1966 om svangerskabshygiejne.

2. Svangerskabslovens § 10.

Spørgsmålet om en ændring af svangerskabslovens § 10 om tilskud til oplysningsarbejde over for befolkningen om seksualhygiejne har ligeledes været overvejet i udvalget.

Da indholdet af denne bestemmelse må afhænge bl. a. af udvalgets forslag om seksualrådgivning og vejledning for voksne personer, har udvalget endnu ikke kunnet tage stilling til, om bestemmelsen eventuelt bør ændres, men da man var bekendt med, at ansøgninger om tilskud i nogle tilfælde ikke var imødekommet til dels af økonomiske grunde, henstillede man i skrivelse af 15. februar 1964 til justitsministeriet (bilag 7), at man på de årlige bevillingslove søgte optaget et beløb med henblik på at yde tilskud i henhold til den pågældende bestemmelse.

I skrivelse af 6. april 1964 (bilag 8) meddelte justitsministeriet, at der på finansloven for finansåret 1964/65 var optaget et beløb til delvis dækning af udgifterne ved driften af to seksualklinikker, og at man ved udarbejdelsen af fremtidige finanslovsforslag ville have opmærksomheden henledt på spørgsmålet.

3. Borgerlig straffelovs § 235.

I skrivelse af 19. november 1965 anmodede indenrigsministeriet på justitsministeriets foranledning om en udtalelse med hensyn til en eventuel ændring af borgerlig straffelovs § 235 vedrørende reklamer for svangerskabsforebyggende midler.

Efter at spørgsmålet havde været behandlet i udvalget, svarede man i en skrivelse af 31. marts 1966 (bilag 9) til indenrigsministeriet, at udvalget anbefalede en ophævelse af bestemmelsen i straffelovens § 235, 2. pkt. Et mindretal af udvalget gik ind for, at også § 235, 1. pkt., blev ophævet, medens flertallet fandt, at spørgsmålet var uden betydning for seksualoplysningen, hvorfor man undlod at tage stilling hertil.

Straffelovrådet har i sin betænkning om straf for pornografi (betænkning nr. 435)

side 67-69 indstillet, at bestemmelsen ophæves i sin helhed. Ved § 1, nr. 12, i lov nr. 248 af 9. juni 1967 om ændringer i borgerlig straffelov er bestemmelsen blevet ophævet.

B. Oversigt over udvalgets undersøgelser.

Nedenfor skal gives en oversigt over de undersøgelser, der er foretaget af udvalget, eller som har været koordineret med udvalgets undersøgelser, medens man i øvrigt i denne betænkning kun vil referere de undersøgelsesresultater, der har betydning for skoleundervisningen.

1. Undersøgelser om antikonceptionel vejledning.

i. Klinikundersøgelse.

Formålet med undersøgelsen er at få en beskrivelse af alder, civilstand, uddannelse m. v. hos personer, der henvender sig på de offentlige klinikker. Tillige ville man søge tilvejebragt oplysninger om den eksisterende vejlednings tilstrækkelighed i sikkerhedsmæssig og psykologisk henseende. Det har imidlertid vist sig at være vanskeligt at få kvinderne til at møde påny, hvorfor denne del af undersøgelsen kun har kunnet gennemføres i begrænset omfang.

b. Undersøgelse foretaget af praktiserende læger i København.

Undersøgelsen, der har samme formål som den under a. nævnte, er foretaget hos 20-30 læger i København.

2. Undersøgelse af seksualundervisningen i folkeskolen og på seminarierne.

a. Folkeskolen.

Met det formål at få oplyst, i hvilket omfang der er gennemført seksualundervisning i skolen, stillede man i forbindelse med skolernes årlige indberetning i 1962 og 1963 nogle spørgsmål. Undersøgelsen blev senere suppleret med en række oplysninger indhentet af amtsskolekonsulenterne og nogle skoledirektører og stadsskoleinspektører.

b. Seminarierne.

For at få oplysninger om seminariernes seksualundervisning stillede man gennem undervisningsministeriet i januar 1964 en række spørgsmål til de enkelte seminarier.

3. Undersøgelser blandt unge mænd.

a. Sessionsundersøgelsen.

Undersøgelsens formål er at belyse unge mænds adfærd, viden og holdning på det seksuelle område, samt at få indsamlet pålidelige oplysninger om udviklingen i pubertetsårene og de problemer, der opstår herunder.

b. Undersøgelse blandt nyindkaldte værnepligtige.

Undersøgelsen har samme formål som sessionsundersøgelsen, men skal supplere denne, der kun er repræsentativ for Sjælland.

4. Undersøgelse blandt mødre, der lige har født.

Formålet med undersøgelsen er at belyse nogle spørgsmål vedrørende holdning og adfærd på det seksuelle område hos kvinder, der lige har født.

5. Medicinsk-psykiatrisk-social undersøgelse i Glostrup.

Denne undersøgelse er ikke foretaget på udvalgets initiativ, men da man blev bekendt med den, foranledigede man, at enkelte spørgsmål af særlig interesse for udvalget blev inddraget i undersøgelsen.

6. Abortundersøgelsen.

Formålet med undersøgelsen er at sammenligne det legale og det illegale abortklientel med henblik på forskellig motivering for ønsket om abort og betydningen af sociale og medicinske forskelle. Endvidere er det formålet at søge at få oplysninger om, i hvilket omfang de pågældende har henvendt sig til mødrehjælpen og i benægtende fald begrundelsen herfor. Man søger tillige oplyst, om udvidet vejledning kunne have hindret svangerskab, og om hjælpeforanstaltninger eventuelt kunne have afholdt den pågældende fra abort.

7. Undersøgelse blandt unge gravide, der har henvendt sig til mødrehjælpen om bistand.

Undersøgelsens formål er at søge at udfinde den psykologiske-psykiatriske baggrund for graviditeten.

8. *Undersøgelse blandt unge i København, der er blevet smittet med kønssygdom.*

Denne undersøgelse er ikke foretaget på udvalgets initiativ, men da man blev bekendt med den, skønnede man, at den havde en vis betydning for udvalgets arbejde og har foranlediget, at den blev koordineret med udvalgets undersøgelser. Formålet med undersøgelsen er at klarlægge denne gruppes sociale og seksuologiske baggrund og forsøge at give en klinisk psykiatrisk bedømmelse af de pågældende.

9. *Amtsundersøgelsen.*

Formålet med undersøgelsen er i et begrænset geografisk område at søge kortlagt de problemer, udvalget beskæftiger sig med.

I en periode på et år har samtlige læger i amtet indberettet henvendelser om vejledning i antikonception. Denne del af undersøgelsen vil dels kunne supplere de københavnske materialer med hensyn til, hvem der henvender sig for at søge vejledning i antikonception, jfr. foran under pkt. 1, dels vil materialet kunne belyse de praktiserende lægers indsats på dette område. Endvidere søger man i videst muligt omfang at få oplysninger om aborterne i området, herunder antallet af disse. Endelig er der foretaget en undersøgelse blandt mødre, der lige har født med det formål at tilvejebringe oplysninger om de pågældendes seksualoplysning. Denne undersøgelse vil kunne supplere visse spørgsmål i den under pkt. 4 nævnte undersøgelse.

KAPITEL IV

Seksualundervisningens udvikling og den gældende ordning

A. Udviklingen indtil folkeskoleloven af 1958.

Spørgsmålet om seksualoplysning som led i skoleundervisningen har i de sidste 30 år gentagne gange været drøftet i forskellige kommissioner og udvalg, uden at man har gennemført en obligatorisk undervisning.

Af oplysninger, som undervisningsministeriet meddelte svangerskabskommissionen af 1932, fremgår bl. a., at der i tiden forud for folkeskoleloven af 1937 ikke blev givet obligatorisk undervisning i seksuelle spørgsmål i folkeskolen og mellem- og realskolen, men at der dog i undervisningen i sundhedslære var mulighed for at medtage nogen belæring i spørgsmål vedrørende seksualhygiejne.

Svangerskabskommissionen af 1932 kom i sin i 1936 afgivne betænkning ganske kort ind på spørgsmålet, om seksualundervisning i skolerne i forbindelse med spørgsmålet om staten bør støtte eller foranstalte et lægeligt oplysningsarbejde med det formål at hindre, at svangerskab indtræder. På baggrund af de forannævnte oplysninger om seksualundervisningen udtalte et underudvalg af kommissionen bl. a. (betænkningen side 104) :

»Udvalget anser det for heldigt, om der i større Omfang, end det efter det oplyste sker, blev givet den opvoksende Slægt Oplysning om seksuelle Forhold og Konshygiejne; men Udvalget mener, at det ved dette Oplysningsarbejde er af allerstørste Betydning, at Oplysningerne gives paa forstaaende Maade, og at dette kun kan sikres ved, at der foreligger for dem, der skal give Oplysningerne, et fælles Grundlag, udarbejdet af de rette Folk og godkendt af Autoriteterne. Opgaven bør løses paa en for Opdragelsen betryggende Maade og give den rette lægelige Vejledning. Udarbejdelsen af dette Grundlag bør derfor formentlig foretages af en Læge og en Pædagog. En saadan Pjece, der paa en sund Maade udbreder Kendskabet til disse Spørgsmaal, vil ogsaa kunne benyttes med godt Udbytte af Voksne.«

Et flertal af svangerskabskommissionens medlemmer tilsluttede sig denne udtalelse,

medens et mindretal på eet medlem ikke kunne tiltræde, at det offentlige har forpligtelse til at oplære mennesker i at undgå at føde børn.

I en af undervisningsministeriet nedsat kommission til drøftelse af skolens, navnlig folkeskolens, hygiejniske forhold og opgaver (*Hygiejne kommissionen*), blev spørgsmålet om seksualundervisning påny behandlet. Det udtales i betænkningen af 1937, at et flertal af kommissionens medlemmer måtte anse det for meget ønskeligt, at skolen tog denne opgave op. Kommissionens flertal mente dog ikke at kunne foreslå, at seksualundervisning gøres obligatorisk i folkeskolen, men kun at der bør gøres et arbejde for at fremme den, og et mindretal kunne end ikke tiltræde en almindelig anbefaling af, at seksualundervisningen tages op i folkeskolen.

I *befolkningskommissionens 3. betænkning* af 1938 blev spørgsmålet påny taget op under gennemgangen af kommissionens forslag om oplysning om seksualhygiejne. Spørgsmålet om oplysning til børn om forplantningen behandles i betænkningen side 118 f.

Man fremhæver, at børn allerede inden skolealderen stiller spørgsmål om svangerskab og fødsel, hvorfor det i første række er forældrenes opgave at give børnene besked om disse spørgsmål. Med hensyn til skolens rolle udtaler man bl. a.:

»Da Barnets Trang til at faa Oplysninger paa dette Omraade varierer meget efter Intellekt og Millieu, vil det alene af denne Grund ogsaa være Skolens Opgave at give Børnene Oplysning om Forplantningen. Befolkningskommissionen er klar over, at der her stilles særlige Krav til Lærerens eller Lærerindens Omdomme, Takt og Uddannelse. Naar Lærerstandens Uddannelsesmuligheder sikres, og der gives nøjagtige Direktiver for, hvad der skal læres Børnene og for Kundskabsmeddelelsens Indpasning i den øvrige Undervisning, kan man dog ikke anse dette elementære Stof for saa forskelligartet fra Skolens øvrige Fag, at denne Undervisning ikke skulde kunne varetages paa fuldt betryggende Maade, naar det formødne Antal Lærere og Lærerinder er Forhaanden.«

Man henviser derefter til, at også vægtige befolkningspolitiske synspunkter taler for, at børnene, når de forlader skolen, ikke er uvidende om de forhold, hvorpå befolkningens fortsættelse hviler og fortsætter:

»... dette er en Viden, som Samfundet er interesseret i, at hver enkelt er i Besiddelse af, som det offentlige derfor har Pligt til at meddele, og som Skolevæsenet ikke kan skyde fra sig som sig uvedkommende, naar det erindres, at kun Folkeskolens Undervisningsstof er tvungent, og kun en Brøkdel af Landets Ungdom kommer i Forbindelse med andre Undervisningsanstalter.«

På grundlag af betragtninger om familien og dens sociale placering mener man endvidere, at skoleundervisningen bør tilrettelægges således, at den udvikler børnene til, at de som voksne vil finde det naturligt at indgå ægteskab og stifte familie. Denne undervisning kan efter kommissionens opfattelse ikke med tavshed forbigå kønsforskellen og dens betydning for slægtens fortsættelse.

Befolkningskommissionen slutter:

> Børn har fin Sans for Sammenhængen og Fuldstændigheden i det Stof, der meddeles dem, og man kan ikke nære Tvivl om, at mange af dem vil søge at komplettere en mangelfuld Undervisning om Legemets Organer og Funktioner fra Kilder af meget tvivlsom Kvalitet. Befolkningskommissionen er overbevist om, at Ærlighed, Klarhed og Fuldstændighed maa forlanges paa alle Trin af Undervisningen, ogsaa paa det elementære Stadium, og allerede af den Grund hører Kundskaabsmeddelelsen, som angaar Seksualfunktionerne, med til den elementære Undervisning i Naturlære.«

De nævnte kommissionsudtalelser medførte ikke gennemførelse af en seksualundervisning i folkeskolen.

Ved bekendtgørelse nr. 242 af 24. maj 1941 om målet for folkeskolens undervisning anføres under naturhistorie bl. a., at i sundhedskere bør der være givet oplysning om betydningen af den personlige hygiejne, herunder virkningen af misbrug af nydelsesmidler (alkohol). Som indledning til sundhedslæren må det menneskelige legeme være gennemgået.

I en i 1942 udsendt *undervisningsvejledning for den eksamensfri folkeskole* udtales under sundhedslære (side 58) bl. a., at undervisningen i menneskelegemets anatomi og fysiologi i hovedsagen bør indskrænkes til at omfatte de nødvendige forudsætninger for forståelsen af sundhedens og hygiejnens betydning" samt den sundhedsmæssige fare, der kan være forbundet med brugen af nydelsesmidler som alkohol, tobak og kaffe.

I *anordning nr. 109 af 26. maj 1904 angående undervisningen i mellemskolen*, der fortsat var gældende efter ikrafttrædelsen af folkeskoleloven af 1937, bestemmes, at i forbindelse med zoologiundervisningen medtages hovedtrækkene af det menneskelige legemes bygning og dets forskellige organers virksomhed, og det tilføjes, at hertil må knyttes de væsentligste træk af sundhedslæren.

I den af *svangerskabskommissionen af 1950* i 1954 afgivne betænkning udtales i afsnittet om vejledning af befolkningen om svangerskabsforebyggende metoder (betænkningen side 45) bl. a.:

»Befolkningens forståelse af betydningen af en sådan oplysning vil dog antagelig først få det rette grundlag, hvis den bliver en naturlig fortsættelse af en almindelig seksualundervisning i skolerne.«

Som det fremgår af foranstående, har egentlig seksualundervisning i tiden indtil folkeskoleloven af 1958 ikke været obligatorisk. Dette er helt klart, for så vidt angår seksualundervisning udover forplantningslæren, men efter de nævnte bestemmelser synes det også at være tilfældet med hensyn til forplantningslæren.

Uanset at seksualundervisningen ikke var obligatorisk, er der imidlertid såvel før som navnlig efter folkeskoleloven af 1937 blevet gennemført seksualundervisning i større eller mindre udstrækning på en række skoler.

I Københavns kommune blev der således allerede i 1945 udsendt et cirkulære om, at alle klasser, der ikke inden udgangen af det 7. år har modtaget seksualbelæring, skal have et foredrag om emnet, og fra 1947 har københavnske skoler, som ikke selv har ment at kunne påtage sig dette, kunnet få assistance af dertil udvalgte lærere og læger.

I 1946 udgav Københavns kommunes skolevæsen et hefte med dispositioner til brug ved undervisningen i seksualbelæring. Dispositionerne bygger på princippet om en kontinuerlig undervisning. Således er der allerede i de første skoleår mulighed for at komme ind på forskellen mellem kønnene og kønsorganerne. Den egentlige seksualundervisning er efter dispositionerne koncentreret i 7. skoleår, hvor bl. a. kønsorganerne, samleje og befrugtning gennemgås. Præventive midler skal kun nævnes ganske kort uden nærmere omtale af deres brug. Spørgsmålet om menstruation behandles specielt for pigerne i for-

bindelse med gymnastikundervisningen i 6.-7. skoleår.

En undersøgelse af seksualundervisningen i skolerne er i 1956 foretaget af læge Knud Mauritzen på foranledning af Den almindelige danske Lægeforenings hygiejnekomité (Ugeskrift for Læger, 1958, side 847 ff.). Undersøgelsen omfattede bl. a. 318 folkeskoler og 52 private skoler, hvoraf der blev modtaget svar fra henholdsvis 297 og 48 af skolerne. 113 folkeskoler og 22 private skoler svarede ja til spørgsmålet, om der gives seksualbelæring, medens henholdsvis 184 og 26 svarede nej. 124 skoler, herunder formentlig en del af 31 gymnasieskoler, der ikke er medtaget i foranstående tal, har besvaret et spørgsmål om, hvor længe seksualbelæring har fundet sted. I 76 skoler havde der været seksualundervisning i over 10 år, i 19 skoler fra 6-10 år og i 39 skoler fra 1-5 år. Det skal bemærkes, at der blandt de skoler, der har givet seksualundervisning i over 10 år er 30 københavnske kommuneskoler, der som foran nævnt fik seksualundervisning på undervisningsplanen i 1945. Med hensyn til nærmere detaljer i denne undersøgelse henvises til nedenfor side 45.

B. Folkeskoleloven af 1958 og den senere udvikling.

1. Seksualoplysningens placering i undervisningen.

a. Folkeskoleloven og dens forarbejder.

I folkeskoleloven, jfr. lovbekendtgørelse nr. 220 af 18. juni 1958 med senere ændringer, gives der ikke regler om seksualundervisning i folkeskolen, herunder realafdelingen.

Under udvalgsbehandlingen i folketinget af forslag til lov om ændringer i folkeskoleloven var spørgsmålet om indførelse af obligatorisk seksualundervisning fremme i form af et spørgsmål til ministeren, idet man fra folketingsudvalget spurgte, om seksualundervisningen kan indgå i sundhedslæren på samme måde som alkohollæren. Ministeren anså det for betænkeligt ved en bestemmelse i folkeskoleloven at gøre seksualundervisning obligatorisk i folkeskolen. Han tilføjede, at såfremt der i loven skulle indføres en bestemmelse om seksualundervisning, må der gives vidtgående mulighed for de enkelte lærere for at begære sig fritaget for at give denne undervisning, ligesom det bør overlades til

det enkelte barns forældre at bestemme, om de ønsker, at barnet deltager heri. (Folketingstidende 1957-58, Tillæg B-C, sp. 739). Spørgsmålet gav ikke anledning til nogen ændring i lovforslaget.

b. Læseplansudvalgets betænkning.

Seksualundervisningen var senere genstand for behandling i det af undervisningsministeriet den 1. september 1958 nedsatte læseplansudvalg, jfr. den af udvalget afgivne betænkning nr. 253 »Undervisningsvejledning for folkeskolen« (»Den blå betænkning«).

I faget biologi (naturhistorie) indgår efter læseplansudvalgets betænkning bl. a. forplantningslæren, der således er obligatorisk i folkeskolen. Med hensyn til indholdet og omfanget af denne undervisning henvises til nedenfor side 36.

Den egentlige seksualundervisning er gennemgået blandt de fag, der ikke er optaget på normal timeplanen med selvstændigt time-tal. Læseplansudvalget gav i betænkningen udtryk for, at man har fundet det rimeligt at inddrage spørgsmålet om seksualundervisningen i sine overvejelser, uanset at dette emne ifølge loven ikke er obligatorisk i skolen. Det var udvalgets opfattelse, at dette spørgsmål er så vigtigt, at skolen må beskæftige sig med det. Efter at have refereret læge Knud Mauritzens undersøgelse fortsætter man:

»Under alle omstændigheder er der et meget stort antal skoler, der endnu ikke på den ene eller den anden måde har undervisningen på planen, og der ligger en stor opgave i at ændre dette forhold. Udvalget er ganske klar over, at der hertil knytter sig mange vanskeligheder, og at der må iagttages stor forsigtighed. Når bestemmelser om undervisningens omfang er optaget i undervisningsplanen, bør undervisningen, hvor forholdene gør det ønskeligt, tilrettelægges gennem et nært samarbejde mellem skole og læge.

Der bør lokalt tages stilling til den form, hvorunder undervisningen skal gives, og hvorledes opgaverne i det hele bør fordeles.

Det må i alle tilfælde, hvor man ønsker at gennemføre seksualundervisning, være en frivillig sag for hjemmene, om de ønsker, at deres børn skal deltage i undervisningen. Dette bør indebære, at skolen forud for undervisningens begyndelse indhenter forældrenes samtykke til deres børns deltagelse.

Forplantningslæren i forbindelse med skolens biologiundervisning er dog obligatorisk for alle elever og nødvendiggør ikke, at hjemmene forud har fremsat nogen tilkendegivelse.

Det kan ikke pålægges en lærer at overtage seksualundervisning. Adskillige lærere er betænkelige

ved at tage undervisningen op, og det må under alle omstændigheder stå dem helt frit, om de ønsker at medvirke eller ej. Man skal i denne forbindelse understrege, at opgaven kan indebære et meget alvorligt risikomoment for den lærer, der påtager sig denne undervisning.

I de tilfælde, hvor der ikke findes lærere, som kan påtage sig seksualundervisning, må skolen overdrage opgaven til læger. Visse nærmere aftalte opgaver kan henlægges til skolens sundhedsplejerske.«

Man redegør derefter nærmere for hovedlinierne i undervisningen og slutter:

»Udvalget er af den opfattelse, at der for at give skolen den størst mulige tryghed med hensyn til løsningen af opgaven bør tilvejebringes en autoritativ redegørelse for de retningslinjer, skolen bør følge. Der tænkes her både på undervisningens indhold og på den terminologi, der anvendes. Det vil efter udvalgets opfattelse være rigtigst, at Undervisningsministeriet snarest tager skridt til, at et sådant materiale udarbejdes.«

c. *Vejledningen i seksualundervisning i folkeskolen.*

Undervisningsministeriet anmodede derefter en række sagkyndige om at udarbejde en vejledning, hvilket resulterede i den i august 1961 udgivne »Vejledning i seksualundervisning i folkeskolen«. I cirkulære af 5. september 1961 til samtlige skoledirektioner, kommunalbestyrelser, skolekommissioner og skolenævne gav man meddelelse om vejledningens udsendelse. Man anmodede samtidig de stedlige skolemyndigheder om at henlede lærernes opmærksomhed på udgivelsen af vejledningen og meddelte, hvor den kunne rekvireres. I forordet til vejledningen oplyses det, at undervisningsministeriet har tiltrådt udvalgets principielle synspunkter, også for så vidt angår børnenes deltagelse i seksualundervisningen og lærernes varetagelse af denne. I vejledningen er læseplansudvalgets afsnit om seksualundervisning gengivet in extenso. Med udsendelsen af vejledningen har undervisningsministeriet godkendt, at emnet optages på undervisningsplanen, og initiativet til gennemførelse af seksualundervisningen er lagt ud til skolerne.

d. *Den formelle fremgangsmåde ved indførelse af seksualundervisning.*

En indførelse af seksualundervisning fordrer, at faget optages på den undervisningsplan, der ifølge folkeskolelovens § 8 skal udarbejdes for hver skole, og som bl. a. skal indeholde bestemmelse om undervisningsfagene og det mål, hvortil der bør nås. I undervisningsplanen indgår læseplanen, hvori der

nærmere redegøres for omfanget og indholdet af undervisningen.

Bestemmelser om den formelle fremgangsmåde ved udarbejdelse af undervisningsplaner findes i lov om det kommunale skolevæsenes styrelse og tilsyn, jfr. lovbekendtgørelse nr. 73 af 22. februar 1962. Forældrene har ikke ifølge loven om skolevæsenets styrelse nogen direkte indflydelse på, om seksualundervisning optages på undervisningsplanen, bortset fra den indflydelse, der ligger i, at en del af skolekommissionens og skolenævnens medlemmer er valgt af forældrene.

I vejledningen (side 12) påpeger man imidlertid nødvendigheden af forældrenes medvirken allerede på dette stadium, idet man fremhæver nødvendigheden af at kende forældrekredeens indstilling, fordi en undervisning mod forældrenes ønske og vilje ikke vil give noget positivt forhold til hjemmene. Man mener, at der bør holdes et møde for klassens forældre, hvor skolen kan gøre rede for hensigterne med undervisningen og fortælle lidt om dens form. Det er en frivillig sag for forældrene, om de vil lade deres børn deltage i selve undervisningen, hvilket som nævnt i læseplansudvalgets betænkning bør indebære, at der indhentes positivt samtykke fra forældrene til børnenes deltagelse.

2. *Undervisningens indhold.*

a. *Forplantningslæren.*

Vedrørende formålet med biologiundervisningen udtales i læseplansudvalgets betænkning bl. a. (side 131):

»Desuden skal de (eleverne) bibringes så meget kendskab til menneskelegemet, at det kan støtte deres forståelse af de vigtigste sundhedsregler. Det vil være uforsvarligt at udelade vigtige afsnit af menneskets sundhedslære. Der bør gives eleverne en fornuftig viden om menneskets forplantning og de etiske krav, der stilles til det enkelte menneske.«

Med hensyn til indholdet og omfanget af undervisningen udtales i betænkningen:

»Hovedgennemgangen af mennesket og dets sundhedslære lægges ind i stoffet for 7. skoleår. Forplantningslære gennemgås«

og for så vidt angår realafdelingen:

»I 3. realklasse kan man give en tværgående behandling af visse biologiske emner, som f. eks. . . . formering og fosterudvikling.«

Noget yderligere bidrag til at fastlægge indholdet og omfanget af forplantningslæren gives der ikke.

b. Den egentlige seksualundervisning.

I »Vejledning i seksualundervisning i folkeskolen« gives der en række principielle retningslinjer for seksualundervisningen og de synspunkter, der gør sig gældende. I forordet understreges det, at vejledningen ikke kan betragtes som det eneste eller tilstrækkeligt grundlag for seksualundervisningen.

I indledningen til et afsnit om »Synspunkter for seksualundervisningen« anføres følgende:

»Undervisningen skal tage sigte på at danne børnenes karakter og bidrage til deres harmoniske udvikling. Undervisningen må derfor ikke blot meddele kundskaber om konsorganernes bygning og funktion, men den må hvile på etisk grund og være så virkelighedsnær som muligt for alderstrinet.

Det er nødvendigt at behandle emnet på en sådan måde, at børnenes naturlige blufærdighed og taktfølelse ikke krænkes, og eleverne må ligeledes få en fornemmelse af, at det er et naturligt problem, som får en naturlig omtale. Læreren må være åben og absolut saglig, så stoffet gennemgås uhøjtideligt og usentimentalt.«

Dernæst fremhæves betydningen af, at undervisningen tilpasses elevernes klassetrin. Det påpeges, at på mindre klassetrin vil undervisningen især finde sted i form af lejlighedsvis samtaler i tilslutning til spørgsmål fra eleverne eller i forbindelse med emner, der naturligt berører menneskets forplantning. For så vidt angår de højere klassetrin anføres, at en gennemgang i foredragsform ikke er tilstrækkelig, men at det først og fremmest er af betydning, at læreren på en fordomsfri og åben måde gennemdrøfter den seksuelle modning og det seksuelle ansvar med eleverne.

Man gennemgår spørgsmålet, om piger og drenge bør undervises i fællesskab eller særskilt, idet man anser fælles undervisning for selvfølgeligt på de laveste og højeste klassetrin, men mener, at 6. og 7. skoleår giver anledning til tvivl. Man henviser den enkelte lærer til at tage bestemmelse herom i samråd med forældrene og skolens leder.

Dernæst gennemgås pubertetsfænomener, herunder menstruation, pollutioner, onani, hygiejniske krav og homoseksualitet.

I et afsnit om ungdomsproblemer gennemgås bl. a. de etiske problemer i forbindelse med seksualundervisningen. Det fremhæves, at det først og fremmest må være hjemmenes ret og pligt at præge deres børn i etisk henseende, men man er klar over, at mange hjem

har svært ved at tale åbent med deres børn og unge om etiske problemer, som netop kønsmodningen rejser. Vedrørende selve stoffet fremhæves det, at der skal gives de unge i disse aldersklasser sådanne oplysninger, at den enkeltes selvstændighed og personlige ansvarsbevidsthed fremmes. I undervisningen bør endvidere peges på den forskellige udviklingsrytme hos drenge og piger og deres forskellige indstilling til seksualitet. Man fortsætter:

»Det er givet, at skolen må være en samfundsbevarende faktor, og at den derfor må fastholde, at samleje hører ægteskabet til, for der kan kønslivet leves under psykisk ideelle forhold, og dér har man den bedste mulighed for at skaffe børn en god opvækst. Dette må fremhæves for eleverne, men i undervisningen må læreren tage hensyn til de undersøgelsesresultater, som viser, at hovedparten af mennesker indleder kønslivet inden ægteskabet.

Derfor må skolen i særlig grad lægge vægt på det ansvar, der er knyttet til den del af livet. Alle må vise hensyn og kende ansvaret. Det må gøres klart, at et samliv, som indledes inden ægteskabet, i meget høj grad kræver, at man mener noget alvorligt dermed, at man virkelig er trofast imod den, man vil leve sammen med, og at man er klar til at bære sin del af byrden, dersom samleje resulterer i svangerskab.«

Derefter gennemgås svangerskabsafbrydelser og komplikationer herved, hvorefter man fortsætter:

»Da abortproblemet er så alvorligt, må skolen råde de unge også på anden måde end ved at opfordre til ansvar. Omtale af præventive midler bør dog foregå ved lægens formidling. Dersom skolemyndighederne ønsker, at en lærer giver orientering, kan dette ske.«

Det fremhæves, at læreren under gennemgangen af kønslivet må stræbe efter at variere stoffet ved at veksle mellem direkte oplysning og diskussion om etiske, sociale og juridiske problemer, således at han drager eleverne aktivt ind i diskussionen. Endvidere fremhæves, at advarsler ikke må samles i en så kompakt mængde, at undervisningen bliver skrækpropaganda.

I vejledningen indeholdes endvidere følgende stoffordelingsplan, der tilsigter at fordele stoffet således på de forskellige klassetrin, at der opnås en kontinuerlig undervisning:

»/.-2. skoleår.

1. Forskellen mellem kønnene.
2. Barnets tilblivelse og udvikling indtil fødslen.
3. Barnets afhængighed af moderen, faderen og hjemmet.

Stoffet gives så enkelt og kortfattet som muligt. Anatomiske detaljer må ikke tages med, de interesserer ikke, hjælper ikke på forståelsen og vil ikke blive husket.

Stoffet kan gives i fortællende form, omhandlende nogle opdigtede personer, eller det kan gives i samtaleform, dersom nogle af eleverne i forvejen har talt om emnet med forældrene.

Både drenge og piger advares imod at følge med personer, de ikke kender.

3.-4. skoleår.

Ved behandlingen af planter og dyr gennemgås forplantningen på linje med de øvrige biologiske træk, så eleverne vænnes til, at hele emnekredsen er naturligt samtalestof.

5. skoleår.

Menstruationen og dens hygiejne gennemgås ved passende lejlighed, f. eks. af gymnastiklæreren.

6.-7. skoleår.

Afpasset efter elevernes modenhed gennemgås:

1. Kønsoorganernes bygning.
 - a. Mandens organer.
 - b. Kvindens organer.
2. Hormonerne.
3. Befrugtning i forbindelse med omtale af samleje.
4. Fosterudvikling og fødsel.
5. Seksuelle afvigelser.

Herunder homoseksualitet.

Advarsel mod afsporing af det normale følelsesliv ved seksuelle forhold til personer af samme køn.

Hovedformålet på disse klassetrin er at gøre emnet til samtalestof på et naturligt plan og at behandle pubertetsfænomener.

Til brug under gennemgangen bruges plancher og evt. **film**. Den sidste kan supplere, men ikke erstatte billeder eller samtale.

Billederne skal give en korrekt og tydelig gengivelse af organernes placering uden at tage enkeltheder med, der er unødvendige for dette alderstrin. Konturtegninger er at anbefale.

Præparat af foster vil kunne anvendes under gennemgangen.

8.-10. skoleår.

1. Kønsoorganernes bygning.
2. Samleje og befrugtning.

Betydningen af hjemmet og dets forhold, såvel personlige som økonomiske.
Herunder familien og samfundet.
Ungdommen og seksuallivet.

Religiøse og andre vurderingsgrundlag. Ansvar ved at sætte børn i verden og ansvaret for partnerens livsbetingelser og følelsesliv. Herunder hensynet til den unge kvinde, hvis naturlige trang til samleje vågner senere end den unge mands, og for hvem det intime kønslige samliv som regel er af langt mere indgribende betydning end for den unge mand.

Stillingtagen til seksuelle forbindelser uden for ægteskabet, herunder prostitution og dens farer for mænd og kvinder, psykiske og sociale virkninger, sygdomsrisiko.

3. Fosterudvikling og fødsel.

Abort: spontan, legal og kriminel. Komplikations- og steriliseringsrisiko ved abort.

4. Barnet.

5. Præventive midler.

Disse midler ændrer intet ved kønslivets ansvarsproblemer, men repræsenterer en mulighed for at regulere børnetallet.

Deres usikkerhed omtales.

Nødvendigheden af lægelig vejledning for kvinder.

6. Kønssygdomme.

7. Homoseksualitet.

8. Klimakterium.

Hovedformålet på disse klassetrin er at vænne eleverne til at diskutere emnet og at behandle ungdomsproblemer.

Udvalgte afsnit af ovennævnte stof gennemgås for de elever, der forlader skolen ved udgangen af 7. skoleår.«

Vejledningen indeholder derefter nogle afsnit, der gennemgår forplantningens anatomi og fysiologi, herunder mandens kønsorganer, kvindens kønsorganer, befrugtningen, hormonreguleringen, fosterudviklingen og fødslen.

I de to følgende afsnit af vejledningen gennemgås de enkelte kønssygdomme og seksuelle afvigelser.

Endelig indeholder vejledningen oversigt over sociale og juridiske bestemmelser vedrørende svangerskab og fødsel og vedrørende børn født uden for ægteskab, herunder »Hjælp i forbindelse med svangerskab og fødsel«, »Svangerskabsafbrydelse« og »Enlige mødre«. Vejledningen slutter med en litteraturoversigt.

KAPITEL V

Seksualundervisningen i Norge og Sverige

A. Norge.

Efter den gældende »Normalplan for folkeskolen« skal eleverne i 7. klasse have undervisning i helselære, herunder forplantningen. Kirke- og undervisningsdepartementet har i 1962 udgivet en vejledning for lærere i undervisningen i forplantningslære.

Undervisningens mål angives i denne vejledning således:

1. At give eleverne kendskab til forplantningen hos planter og dyr, og at opbygge respekt for, hvordan nyt liv bliver til. Eleverne bør lære at se forplantningen som en nødvendig og naturlig livsfunktion hos alle organismer.

2. At give eleverne saglig og korrekt kendskab til de normale forplantningsfænomener hos mennesket, således at de unge bliver bedst muligt skikket til at møde vanskeligheder og farer på seksuallivets område og derved til at tage vare på sig selv.

3. At hjælpe eleverne til at se åbent og naturligt på dette livsområde, at vise alvor og respekt i omtalen af det og at forstå, at deres ansvar her også omfatter hensynet til egen personlighedsvækst, til hjem og til samfund.

Den menneskelige forplantningslære bygger på følgende principper:

Skolen må ikke indskrænke sig til at give oplysninger udelukkende af biologisk art. Også den sjælelige udvikling må omtales, og etiske momenter skal have en plads i undervisningen, således at den virker opdragende.

Det rent biologiske stof bør være begrænset til hovedtrækkene af de normale forplantningsfænomener samt oplysning om de vigtigste kønssygdomme. Fremstillingen må være saglig og korrekt og gives med takt og varsomhed. Naturlig blufærdighed vil ofte præge ungdommens indstilling til seksuallivet, og den må opfattes som et beskyttende element af stor værdi. Læreren må tage hensyn til denne blufærdighed, og eleverne må lære at

vise alvor og respekt i omtalen af seksuelle spørgsmål.

Orientering om de sjælelige forandringer i overgangsalderen vil hjælpe eleverne til at forstå nogle af de vanskeligheder, som følger med denne periode, og den vil være et naturligt udgangspunkt for den opdragelse, skolen ønsker at give de unge.

Undervisningen i de etiske momenter byder på visse vanskeligheder, idet mange problemer på dette område kun er lidet aktuelle for børn i skolealderen, specielt i folkeskolen. I øvrigt vil børnene fra hjem og miljø være præget af forskellige moralopfattelser. Børnene vil normalt ikke i denne alder være modtagelige for en undervisning, der søger at indgive ansvar over for deres eget fremtidige hjem. En moralsk vurdering har størst udsigt til at finde genklang, hvis den også appellerer til hensynsfuldhed og ansvarsfølelse og til sansen for at være reel og ridderlig over for kammeraterne.

Som nævnt gives undervisningen i menneskets forplantning i folkeskolens 7. klasse (afgangsklassen). Dog skal pigerne allerede i 5. klasse have orientering om de sjælelige og legemlige forandringer i pubertetsårene specielt om menstruationen.

Om undervisningen i 7. klasse gives følgende retningslinjer:

1. Undervisningen hører ind under anatomi og sundhedslære.
2. Undervisningen bygger på, hvad der på tidligere klassetrin er gennemgået om forplantningen hos planter og dyr.
3. Vægten lægges mere på grundtræk af fosterudviklingen end på kønsorganernes anatomi.
4. Undervisningen skal give orientering om de sjælelige og legemlige forandringer i puberteten.
5. De etiske momenter får deres plads i undervisningen ved omtalen af »vernedrif-

tens« sammenhæng med forplantningsdriften, ved understregning af trofasthed og hensynsfuldhed og ved indskærpelse af ansvaret for egen personlighedsudvikling, for hjem og samfund.

6. Undervisningen gives for piger og drenge hver for sig. Der anvendes ikke arbejdsbøger og afholdes ikke eksamination.
7. Pigerne undervises af en kvindelig, drengene af en mandlig lærer.

Vejledningen indeholder ikke nogen omtale af præventive midler.

B. Sverige.

I Sverige har seksualundervisning i mange år været optaget på undervisningsplanen for folkeskoler og højere skoler. Undervisningen er obligatorisk såvel for skolerne som for eleverne, der ikke kan begæres fritaget for at deltage. Ved undervisningen anvendes en af »Kungl. Skolöverstyrelsen« i 1956 udgiven »Handledning i Sexualundervisning«.

I denne vejledning angives skolens opgave på seksualundervisningsområdet som ikke alene kundskabsmeddelelse, men også karakteropdragelse, og det udtales videre, at opdragelsen bør være klar over kærlighedslivets sammenhæng med idealdannelsen og det etiske liv i det hele. Det etiske moment i seksualundervisningen skal fremhæve spændingen mellem modsatte tendenser blandt mennesker, men også påvise nødvendigheden af gennem viljestyrke og selvdisciplin at kontrollere den seksuelle drift.

Undervisningen må gives ud fra den opfattelse, at afholdenhed fra seksuelt samliv under opvæksten er det eneste, som skolen med god samvittighed kan gå ind for. Afholdenhedens positive værdier må fremhæves, og der må gøres opmærksom på, at afholdenhed ikke er skadelig for en sund ungdom.

Seksualundervisning bør i de yngste klasser gives i fagene familiekundskab, naturkundskab og samfundkundskab, medens den i ældre klasser bør gives i fagene biologi med sundhedslære, kristendomskundskab og historie med samfundslære. Der advares mod en for strikte opdeling af seksuallivet i dets biologiske, etisk-moralske, sociale og økonomiske aspekter, da en væsentlig del af undervisningens slagkraft derved vil gå tabt, hvis f. eks. biologilæreren ikke kan behandle etiske synspunkter. Desuden volder det erfaringsmæssigt store vanskeligheder at synkronisere under-

visningsmomenter inden for forskellige fag med forskellige lærere. Der findes dog visse dele af etikken, som traditionelt har været henlagt til kristendomsundervisningen, således spørgsmål i forbindelse med ægteskabet.

Der lægges vægt på, at undervisningen bør påhvile pædagoger, således at den kan indgå som et naturligt led i skolens undervisning i øvrigt. Kun derved kan den organisk smelte sammen med de emner, inden for hvis rammer den gives. Skolelægen kan tages med på råd vedrørende tilrettelæggelsen af visse undervisningsmomenter, og i nogle tilfælde kan forelæsninger af særligt kvalificerede læger være af værdi. Undervisningen i menstruationshygiejne kan ofte med fordel betros »skolskøterskan«.

I hvilken udstrækning piger og drenge skal undervises sammen, vil i høj grad afhænge af vedkommende lærer. I princippet er fælles undervisning at foretrække, bl. a. fordi den derved bedre kan indgå i skolens øvrige undervisning uden at få en uheldig særstilling. Endvidere sikres det, at piger og drenge får samme kundskaber i alle dele af emnet, hvilket også har betydning for et emne som menstruationshygiejne. Hvis en lærer ikke mener sig i stand til at gennemføre en fælles undervisning fuldt ud, anviser vejledningen mulighed for at skille piger og drenge i emner som pollutioner, onani, menstruation og prævention.

Forinden seksualundervisningen påbegyndes, vil det være hensigtsmæssigt så vidt muligt at søge oplysning om forholdene i hjemmene, således at læreren i sin undervisning kan tage hensyn til eventuelle særlige forhold. Undervisningen bør i videst muligt omfang gives i forståelse med forældrene, der bør orienteres om, hvad undervisningen skal omfatte, og hvor udførlig den skal være inden for de enkelte afsnit og på de enkelte alderstrin. Der bør tages hensyn til den lokale forældreopinion ved valg af fremstillingsmåde.

Vejledningen indeholder en stoffordelingsplan med en opdeling i 4 aldersgrupper. I de første 4 skoleår gives en forberedende seksualundervisning, hvor der på en enkel og letfattelig måde gives børnene kendskab til følgende momenter: Forskellen mellem kønnene, barnets tilblivelse og fødsel samt dets afhængighed af forældrene.

Undervisningen for de 11-15-årige elever skal bl. a. omfatte kønsorganernes bygning

og funktion, puberteten, menstruation, pollutioner og onani samt befrugtningen, fosterudviklingen og fødslen. Menstruationen bør være gennemgået i løbet af det 5. skoleår, men i øvrigt bør undervisningen gives i så nær tilslutning som muligt til undervisningen i planters og dyrs forplantning i fagene naturkundskab og biologi.

For de 14-16-årige elever skal undervisningen bl. a. omfatte: Ungdommen og seksuallivet. Ethiske synspunkter. Afholdenhed fra seksuelt samliv under opvæksten. Børn født uden for ægteskab. Spontane og fremkaldte aborter. Kønssygdomme. Præventive midler. Sterilitet. Sterilisation. Klimakterium. Visse afvigelser i den seksuelle drift.

I det omfang folkeskolens 7. og 8. klasse er afgangsklasser, skal tillige visse dele af stoffet for de 17-20-årige gennemgås.

For aldersgruppen 17-20 år samt elever i realskolens sidste klasse og enhedsskolens 9. klasse omfatter undervisningen foruden repe-

titution af tidligere stof følgende punkter: Menstruation og hormoner. Ethiske og sociale synspunkter på seksuallivet. Samfundets støtte til familiedannelsen. Samfundets hjælpeforanstaltninger i forbindelse med svangerskab og fødsel. Samfundets foranstaltninger til værn for og opdragelse af børn og unge. Forstyrrelsen i det seksuelle samliv. Seksualoplysning i hjemmene.

Det indskræpes, at lærerne må undgå at give seksualundervisningen karakter af noget sensationspræget eller mærkeligt, og undervisningen bør derfor indkorporeres i det øvrige pensum, uden at der gives den en særstilling.

Der er i 1964 nedsat et udvalg bl. a. med den opgave at udarbejde en ny vejledning til afløsning af vejledningen fra 1956, der i det væsentlige uændret er overført fra ældre vejledninger for henholdsvis folkeskolens og den højere skoles lærere.

KAPITEL VI

Undersøgelser vedrørende folkeskolens seksualundervisning

A. Indledning.

Som grundlag for udvalgets arbejde har man anset det for nødvendigt at foretage en undersøgelse af den eksisterende seksualundervisning i folkeskolen. Det havde været det ideelle, om man kunne have foretaget en detaljeret undersøgelse omfattende samtlige landets folkeskoler såvel med hensyn til spørgsmålet om seksualundervisning er gennemført, som med hensyn til indhold og tilrettelæggelse samt, for så vidt angår de skoler, hvor seksualundervisning ikke er gennemført, med hensyn til begrundelsen herfor. En sådan detaljeret undersøgelse skønnedes imidlertid ikke praktisk gennemførlig, og man har derfor valgt at stille enkelte spørgsmål til samtlige landets folkeskoler, jfr. nedenfor under B, og derefter ved en mindre del af skolerne at foranstalte en mere detaljeret undersøgelse, jfr. nedenfor under G.

B. Almindelige undersøgelser vedrørende folkeskolens seksualundervisning.

i. Undersøgelsens tilrettelæggelse og gennemførelse.

Seksualoplysningsudvalget har i samarbejde med undervisningsministeriet undersøgt, i hvilket omfang man i folkeskolen giver seksualundervisning.

Undersøgelsen er foretaget i forbindelse med folkeskolens almindelige indberetning om sin virksomhed i årene 1962/63 og 1963/64 og omfatter således samtlige landets folkeskoler.

Man har stillet følgende spørgsmål:

1. Giver skolen - ud over den almindelige forplantningslære i tilknytning til undervisningen i biologi - seksualundervisning efter principperne i den på foranledning af undervisningsministeriet i 1961 udgivne »Vejledning i seksualundervisning i folkeskolen«.

2. I benægtende fald angives grunden hertil:
 - a) Undervisningen ønskes ikke givet.
 - b) Skolen har ikke de nødvendige lærere.
3. Hvem giver undervisningen? (Lærer, læge, andre).

Fra udvalgets side havde man anset det for ønskeligt, at de nævnte spørgsmål var blevet suppleret med enkelte spørgsmål til vurdering af undervisningens kvalitative indhold. Man måtte imidlertid afstå herfra, fordi det var vanskeligt at tage sådanne spørgsmål med i et almindeligt indberetningsskema fra samtlige landets folkeskoler, et skema der samtidigt skulle have en række andre spørgsmål med vedrørende skolernes virksomhed.

Undersøgelsen er søgt tilrettelagt således, at den i et vist omfang kan sammenlignes med den side 35 omtalte undersøgelse, som læge Knud Mauritzen i 1956 foretog af seksualundervisningen i bl. a. folkeskolen.

Folkeskolens indberetninger omfatter ikke de københavnske kommuneskoler. Det har derfor været nødvendigt for udvalget selv at besvare de stillede spørgsmål på grundlag af undervisningsplanen for Københavns kommuneskoler.

Den københavnske undervisningsplan er fra marts 1961 — altså fra før udsendelsen af vejledningen i seksualundervisning i folkeskolen —. Planen er på samme måde som vejledningen omend mindre nuanceret bygget efter princippet om en kontinuerlig undervisning gennem 1.-7. klasse, og indeholder bl. a. også omtale af præventive midler. Planen svarer bortset fra nogle forskelle i den aldersmæssige placering af stoffet i det store og hele til vejledningen og er senere blevet suppleret med skoledirektionens skrivelse af 22. september 1962, hvori det meddeles, at den københavnske undervisningsplan skal følges uanset udsendelsen af undervisningsministe-

Tabel 24. Oversigt over skolernes fordeling i offentlige og private skoler samt fordelingen mellem hovedstad og omegn, købstæder og landkommuner med angivelse af antallet af elever i hver kategori (1962).

Beliggenhed	Antal skoler			Antal elever		
	offentlige	private	ialt	offentlige	private	ialt
København ¹⁾	83	11	94	69.244	3.693	72.937
Frederiksberg	17	5	22	10.058	1.437	11.495
Gentofte	15	3	18	8.991	756	9.747
Omegnskommuner ²⁾	73	5	78	54.453	1.918	56.371
Købstæder	265	54	319	181.555	17.017	198.572
Købstadordnet	397	—	397	139.433	—	139.433
Landkommuner	1.738	49	1.787	147.826	8.962	156.788
Ialt	2.588	127	2.715	611.560	33.783	645.343

1) pr. 31. december 1961.

2) Ballerup-Måløv, Brøndbyerne, Gladsaxe, Glostrup, Herlev, Hvidovre, Lyngby-Tårnbæk, Rødovre, Søllerød og Tårnby kommuner.

riets vejledning. Der skete dog samtidig enkelte tilføjelser til undervisningsplanen som følge af vejledningen.

På grundlag heraf har man ment, at spørgsmål i kunne besvares bekræftende, for så vidt angår de københavnske skoler. Spørgsmål 2 bortfalder herefter. Spørgsmål 3 er besvaret på grundlag af oplysninger indhentet i forbindelse med den nedenfor under G om-

talte undersøgelse, og resultatet er indarbejdet i nedenstående tabel 31.

2. Undersøgelsens resultater.

Af tabel 25 fremgår, at der i 1962 i landet som helhed blev givet seksualundervisning i 26 % af skolerne, medens spørgsmålet er besvaret benægtende, for så vidt angår 67 % af skolerne. Fra 1962 til 1963 er der kun sket

Tabel 25. Besvarelserne på spørgsmålet om der gives seksualundervisning (spørgsmål 1) fordelt efter skolens beliggenhed i hovedstad og omegn, købstad eller landkommune. (Tallene i parentes angiver antallet af elever i de pågældende skoler i 1962).

Beliggenhed	Ja				Nej				Ubesvaret			
	1962		1963		1962		1963		1962		1963	
	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
København	92	98	93	99	1	1	0	0	1	1	1	1
	(72.471)				(81)				(385)			
Frederiksberg	19	86	19	86	2	9	1	5	1	5	2	9
	(10.693)				(341)				(461)			
Gentofte	15	83	16	88	1	6	1	6	2	11	1	6
	(8.991)				(273)				(483)			
Københavns omegn	61	78	66	85	16	21	10	12	1	1	2	3
	(46.745)				(9.226)				(400)			
Købstad	180	56	189	59	125	39	114	36	14	4	16	5
	(119.156)				(72.215)				(7.201)			
Købstadordnet på landet .	132	33	151	38	252	64	230	58	13	3	16	4
	(50.782)				(85.952)				(2.699)			
Landkommuner	207	12	250	14	1.417	79	1.341	75	163	9	196	11
	(25.706)				(122.156)				(8.926)			
Ialt	706	26	784	29	1.814	67	1.697	63	195	7	234	8
	(334.544)				(290.244)				(20.555)			

Tabel 26. Besvarelserne på spørgsmålet om der gives seksualundervisning (spørgsmål 1) i ig62 for så vidt angår skoler, der har elever både i de mindre årgange og i 7. årgang eller derover. (Tallene i parentes angiver antallet af elever i de pågældende skoler.)

Beliggenhed	Ja		Nej		Ubesvaret	
	antal	%	antal	%	antal	%
København	92 (72.471)	98	1 (81)	1	1 (385)	1
Frederiksberg	19 (10.693)	86	2 (341)	9	1 (461)	5
Gentofte	15 (8.991)	83	1 (273)	6	2 (483)	11
Københavns omegn	61 (46.745)	78	16 (7.929)	21	1 (400)	1
Købstæder	177 (118.392)	57	117 (69.999)	38	14 (7.201)	5
Købstadordnet	131 (50.586)	34	243 (85.232)	64	8 (2.446)	2
Landkommuner	199 (25.264)	16	991 (105.380)	80	47 (5.890)	4
Ialt	694 (333.142)	33	1.366 (269.235)	64	74 (17.266)	3

en mindre stigning i antallet af skoler, der giver seksualundervisning, nemlig fra 26 % til 29 %. Antallet af ubesvarede var henholdsvis 7 % og 8 %.

I tabel 26 er de skoler, der kun har små elever, d. v. s. kun 1.-6. årgang, blevet udskilt således, at tabellerne kun omfatter skoler, der både har store og små elever. Ser man isoleret på denne gruppe af skoler, svarede i 1962 33 % ja, 64 % nej, og kun 3 % var ubesvaret.

Det bemærkes, at de offentlige og private skoler er slået sammen til én gruppe. Ganske vist er der nogen forskel på antallet af skoler, der giver seksualundervisning, i de to grupper. I 1962 var der således 25 % ja-svar i de offentlige skoler og 42 % i de private skoler, medens nej-svarene udgjorde henholdsvis 68 % og 49 %. Da antallet af private skoler imidlertid er så lille, giver denne forskel ikke anledning til nogen forskydning af betydning i den samlede opgørelse.

Ser man på elevantallet i de skoler, der i 1962 har svaret ja, udgør det 52 % af det samlede elevantal. Nej-svarene udgør 45 % og de ubesvarede 3 %. Til disse tal må bemærkes, at de ikke nødvendigvis betyder, at 45 % af folkeskolens elever aldrig modtager seksualundervisning, idet en del af dem går i skoler, der kun har små elever, og derfor senere overføres til andre skoler, der eventuelt

har seksualundervisning. Ser man på de skoler, der både har små og store elever, jfr. tabel 26, udgør ja-svarene 54 % af elevantallet i disse skoler, nej-svarene 43 % og de ubesvarede 4 %. For 1963 er elevantallet på grund af den ringe forskel på antallet af skoler, der har svaret ja, ikke gjort op.

Tabel 25 viser tillige en tydelig forskel mellem de forskellige områder. Ser man på tallene fra 1962, er der i de 3 hovedstadskommuner gennemført seksualundervisning i over 80 % af skolerne. I de offentlige skoler er der 100 % ja-svar, hvorimod der ikke er gennemført seksualundervisning i alle private skoler. I Københavns omegn er seksualundervisning gennemført i 78 % af skolerne, og i købstæderne, de købstadordnede skoler og landkommunerne i henholdsvis 56 %, 33 % og 12 % af skolerne i området.

Ser man på tabel 26, ses det, at udskillelsen af skoler med små elever betyder en forøgelse af ja-svarene i købstæderne, de købstadordnede skoler og navnlig i landkommunerne, hvor procenten af ja-svar er forøget fra 12 % til 16 %.

Der synes ikke at være nogen væsentlig forskel i udviklingen fra 1962 til 1963 i de forskellige områder. Det kan dog fremhæves, at i landkommunerne, der i forvejen havde færrest antal skoler med seksualundervisning,

er der ikke større stigning end i de øvrige områder.

Som nævnt foran må det anses for en mangel ved undersøgelsen, at den ikke giver noget indtryk af undervisningens indhold. Ja-svarene kan omfatte tilfælde, hvor der kun er et minimum af seksualundervisning, og på den anden side kan nej-svarene omfatte tilfælde, hvor der er en temmelig omfattende undervisning, men hvor man ikke har ment, den er således i overensstemmelse med vejledningen, at man har kunnet svare ja.

I læge Knud Mauritzens i 1956 foretagne undersøgelse, der omfattede 218 folkeskoler og 52 private skoler, eller ialt 370 skoler, var svarene på spørgsmålet »Giver skolen seksualbelæring« fordelt således:

Tabel 27.

Beliggenhed	Ja	Nej	Ubesvaret	Ialt
København (incl. Frederiksberg og Gentofte)	48	2	4	54
Københavns omegn	17	16	0	33
Købstæder	55	68	10	133
Købstadordnet på landet	1	3	0	4
Landkommuner	14	121	11	146
Ialt	135	210	25	370

Procenttallene for ja-svarene i denne undersøgelse er for København (+ Frederiksberg og Gentofte) 89 %, Københavns omegn

52 %, købstæderne 41 %, købstadordnet på landet 25 % og landkommunerne 9,6 %. For landet som helhed har 36 % svaret ja, 57 % nej og 7 % undladt at svare.

Ser man på tallene for de enkelte områder sammenlignet med tabel 25, synes der således at være sket en vis udvikling i omfanget af seksualundervisningen i folkeskolen, siden læge Mauritzen foretog sin undersøgelse. Som det fremgår af sammensætningen af læge Mauritzens materiale, er der betydeligt flere private skoler end i udvalgets skoleundersøgelse. Dette giver dog kun anledning til ubetydelige forskydninger i procenttallene.

Sammenligner man derimod procenttallene for hele landet, viser de tilsyneladende i modstrid med det foran anførte, at der er sket en tilbagegang i seksualundervisningen siden 1956. Denne forskel skyldes imidlertid, at læge Mauritzens materiale ikke med hensyn til områder er sammensat på samme måde som i udvalgets undersøgelse. Sammenligner man med tabel 24 ses, at medens det område, hvor der er mindst seksualundervisning - landkommunerne — er underrepræsenteret, er de områder, hvor der er mest seksualundervisning - hovedstadsområdet, Københavns omegn og købstæderne — stærkt overrepræsenteret.

Læge Mauritzens undersøgelse er således ikke repræsentativ, hvilket også er fremhævet i læseplansudvalgets betænkning. Dertil kommer, at spørgsmålene i de 2 undersøgelser ikke er identiske. En sammenligning mellem de to undersøgelser må således tages med forbehold.

Tabel 28. Nej-svarene fordelt efter begrundelse og skolens beliggenhed (spørgsmål 2).

Beliggenhed	Ønsker ikke				Ikke lærere				Ingen eller anden besvarelse				Ialt			
	1962		1963		1962		1963		1962		1963		1962		1963	
	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
København .					1	100							1	100		
Frederiksberg	2	100	1	100									2	100	1	100
Gentofte . . .					1	100	1	100					1	100	1	100
Kbh.s omegn	6	38	4	40	1	6	2	20	9	56	4	40	16	100	10	100
Købstæder . .	50	40	45	40	41	33	45	40	34	27	24	21	125	100	114	101
Købst.ordnet	127	50	123	54	69	27	59	26	56	22	48	21	252	99	230	101
Landkomm..	769	54	688	51	359	25	344	27	289	20	309	23	1417	99	1341	101
Ialt	954	53	861	51	472	26	451	27	388	21	385	23	1814	100	1697	101

For at få kendskab til baggrunden for, at der ikke gives seksualundervisning, spurgte man som nævnt endvidere om grunden til et benægtende svar på spørgsmål i. Svarene er opgjort i tabel 28.

På 53 % af de skoler, hvor der ikke er seksualundervisning, skyldes det i 1962, at det ikke ønskes, medens det i 26 % af tilfældene skyldes, at man ikke har lærere. I 21 % af tilfældene er spørgsmålet ubesvaret, eller der er givet et andet svar. I den sidstnævnte gruppe er optaget dels 106 tilfælde, hvor spørgsmålet ved skemaets indsendelse er under overvejelse, dels en række tilfælde, hvor der er svaret nej, men hvor det fremgår af svarelsen, at der gives en vis form for seksualundervisning, uden at man fra skolens side har villet karakterisere den som værende i overensstemmelse med vejledningen og endelig en række tilfælde, hvor spørgsmål 2 er helt ubesvaret.

Set i forhold til samtlige landets skoler udgør »ønsker ikke«-svarene 39 % svarende til

131.908 elever af ialt 645.343 elever eller 20 % af eleverne. »Ønsker ikke« udgør set i forhold til samtlige nej-svar i købstad, købstadordnet og landkommunerne henholdsvis 40 %, 50 % og 54 %. De tilsvarende procenter for »ikke lærere« er henholdsvis 33 %, 27 % og 25 %. Der er således en tendens til, at »ønsker ikke«-svaret er hyppigere i de områder, hvor der er mindst seksualundervisning.

Sammenligner man 1962 og 1963 tallene, er der ikke sket nogen væsentlig forskydning i begrundelsen for nej-svarene. I landet som helhed svarede i 1963 51 % »ønsker ikke«, 27 % »ikke lærere« og i 23 % af tilfældene var spørgsmålet ubesvaret, eller der var afgivet et andet svar. Heller ikke inden for de enkelte områder ses der at være sket nogen væsentlig forskydning. Den ubetydelige nedgang i »ønsker ikke«-svarene og den tilsvarende stigning i antallet af ubesvarede skyldes bl. a., at en del af de skoler med små elever, som i første omgang svarede »ønsker ikke«, ved den anden forespørgsel undlod at svare.

Tabel 29. 1962-svarenes geografiske fordeling (pct. af samtlige skoler i området).

	Ja	Nej	Begrundelse		
			Ønsker ikke	Ikke lærere	Ubesvaret el. andet
	%	%	%	%	%
København	98	1	0	1	0
Frederiksberg	86	9	9	0	0
Gentofte	83	6	0	6	0
Omegnskommuner	78	21	8	1	13
Københavns amt ÷ Gentofte, Frederiksberg og omegnen	23	75	34	26	15
Frederiksborg amt	45	55	32	15	8
Soro amt	36	63	27	17	19
Præsto amt	22	73	30	30	13
Holbæk amt	26	68	34	18	16
Maribo amt	25	74	44	15	15
Bornholms amt	52	45	35	7	3
Odense amt	30	57	29	13	15
Svendborg amt	12	82	42	21	19
Hjørring amt	9	78	42	23	13
Thisted amt	8	83	48	28	7
Aalborg amt	13	75	43	15	17
Randers amt	24	72	41	18	13
Viborg amt	13	78	37	24	17
Ringkøbing amt	8	85	40	19	26
Aarhus amt	44	51	26	18	7
Skanderborg amt	20	59	27	16	16
Vejle amt	22	71	41	23	7
Ribe amt	26	67	34	11	22
Haderslev amt	18	73	48	12	13
Aabenraa-Sonderborg amt	16	75	42	21	12
Tønder amt	11	86	60	19	7

Ved vurderingen af besvarelsene kan der formentlig ikke ses bort fra, at »ønsker ikke«-gruppen er større, end det fremgår af tabellen, idet en del af de skoler, der ikke har givet nogen begrundelse, eller helt har undladt at besvare spørgsmålene, antagelig må henføres under denne gruppe, men er vejet uden om spørgsmålet. Endvidere må det antages, at en del af »ikke lærere«-svarene også i realiteten hører under denne gruppe, idet man har valgt det »pænere« svar.

Medens »ønsker ikke«-svarene således må anses som minimumstal, må »ikke lærere«-svarene formentlig anses som maksimumstal. Man kan dog ikke se bort fra, at lærerproblemet er større, end det er kommet til udtryk i undersøgelsen, idet den intet siger om, hvor stort dette problem vil være, såfremt en modstand imod undervisningen overvindes.

Tabel 29 viser, at det procentvise antal af skoler i landets amter, hvor der er seksualundervisning, stort set aftager fra øst mod vest og i Jylland nord, syd og vest for Århus. Ser man på begrundelserne for nej-svarene, er det vanskeligt at finde en tilsvarende klar tendens. På grund af det relativt store antal ubegrundede svar kan der næppe lægges særlig vægt på denne fordeling.

Opstiller man de tilsvarende procenttal for 1963, konstateres der en stigning i ja-svarene i alle områder. Den største stigning er på 7 %. Den almindelige tendens er, at den største stigning finder sted i de områder, hvor der i forvejen er mest seksualundervisning, medens den mindste stigning sker i områder med lidt seksualundervisning.

Tabel 30 omfatter kun 1962-tallene. Den viser, at 581 skoler eller 21 % af skolerne kun

Tabel 30. Inddeling efter skoler, der kun har små elever (1.—6. årgang), og skoler, der kun eller tillige har 7. årgang eller derover.

Årgange	Ja	Nej	heraf			Ubesvaret	Ialt
			Ønsker ikke	Ikke lærere	Ingen ell. anden begrundelse		
Kun 1.—6. årgang.....	12	448	355	32	61	121	581
Tillige 7. årg. og derover	694	1366	599	440	327	74	2134
Ialt	706	1814	954	472	388	195	2715

har »små« elever. Af disse skoler er der kun seksualundervisning i 2 %, medens spørgsmålet er ubesvaret, for så vidt angår 21 %. I skoler, der tillige har 7. årgang eller derover, er der, som det også fremgår af tabel 26, seksualundervisning i 33 % af skolerne, medens kun 3 % ikke har besvaret spørgsmålet. Dette sammenholdt med den omstændighed, at en række af skolerne med »små« elever i forbindelse med nej-svaret har bemærket »kun små elever« el. lign., synes at vise, at man i mange tilfælde ikke fuldt ud har forstået »Vejledningen«s princip om seksualundervisning efter udviklingstrin, således at der også er et undervisningstema for de ganske små.

For de »små«s vedkommende udgør nej-svarene 77 %. Af nej-svarene udgør »ønsker ikke«-svarene 81 % og »ikke lærere«-svarene 7 %. For de øvrige skolers vedkommende ud-

gør nej-svarene 64 % og af disse »ønsker ikke«-svarene 44 % og »ikke lærere«-svarene 32 %.

Tabel 31.
Hvem giver undervisningen.

	1962	1963
Lærer	442	494
Læge.....	277	323
Andre	13	16
Ubesvaret	24	13

Gruppen »andre« er for de 9's vedkommende syge- eller sundhedsplejersker. I 55 tilfælde i 1962 og i 62 tilfælde i 1963 blev undervisningen givet både af lærer og læge. Lærernes og lægernes andel i undervisningen udgjorde i 1962 henholdsvis 58 % og 36 % og i 1963 henholdsvis 57 % og 38 %. Der ses

således ikke at være nogen forskydning" af betydning med hensyn til lærernes og lægernes andel i undervisningen.

Det bemærkes, at i foranstående tal er de oplysninger fra Københavns skoledirektion, der er indhentet i forbindelse med den nedenfor under C nævnte undersøgelse, blevet indarbejdet. Såfremt de københavnske tal udelades, vil lærernes procentvise andel i undervisningen være lidt mindre og lægernes lidt større.

c. *Sammendrag.*

Ifølge den foretagne undersøgelse af seksualundervisningen i folkeskolen i skoleårene 1962/63 og 1963/64 har henholdsvis 26 % og 29 % af skolerne svaret ja til, at der gives seksualundervisning efter principperne i vejledning i seksualundervisning i folkeskolen. De 26 % svarer til 52 % af skolernes samlede elevtal. Undlader man at medregne de skoler, der kun har fra 1.-6. årgang, bliver procenten for 1962/63 33 %. Procenten af ja-svar er størst i hovedstadsområdet (85-99 %) og mindst i landkommunerne (14 %).

Begrundelsen for, at man har svaret nej til spørgsmålet var i 1962/63 på 53 % af de skoler, der svarede nej, at seksualundervisning ikke ønskes og i 26 % af tilfældene, at man ikke har lærere. I de resterende tilfælde var spørgsmålet ubesvaret. Der var kun en ubetydelig forskydning i disse tal fra 1962/63 til 1963/64. »Ønsker ikke«-svaret var flest i landkommunerne, hvor godt 50 % gav dette svar.

Ser man på den geografiske fordeling, viser det sig, at antallet af skoler, der giver seksualundervisning, stort set aftager fra øst mod vest og mod nord, syd og vest for Århus.

Lærernes og lægernes andel i undervisningen har i de to undersøgelsesår stort set været konstant nemlig omkring henholdsvis 58 % og 36 % af undervisningen.

C. Udvidet undersøgelse af folkeskolens seksualundervisning gennem amtsskolekonsulenter samt nogle skoledirektører og stadsskoleinspektører.

1. Baggrunden for undersøgelsen og dens gennemførelse.

Da den foran under A nævnte almindelige undersøgelse af folkeskolens seksualundervisning omfattede samtlige landets skoler og er

foretaget i forbindelse med en almindelig indberetning om folkeskolens virksomhed, har det som fremhævet været begrænset, hvor mange spørgsmål, der kunne stilles. Undersøgelsen har derfor kun kunnet give et summarisk indtryk af seksualundervisningen uden mulighed for en mere detaljeret beskrivelse. En del tvivlsspørgsmål dels om indholdet og tilrettelæggelsen af seksualundervisningen, der hvor den gives i dag, dels om den egentlige baggrund for, at undervisning ikke gives på en række skoler, er således ikke blevet tilstrækkeligt belyst ved undersøgelsen.

Udvalget besluttede derefter at foretage en mere detaljeret udspørgen af visse skoler gennem amtsskolekonsulenterne samt enkelte skoledirektører og stadsskoleinspektører.

Samtlige 22 amtsskolekonsulenter blev i august 1964 anmodet om at udvælge 5-6 skoler såvel blandt dem, der havde oplyst at have seksualundervisning, som blandt dem, der havde besvaret spørgsmålet benægtende.

Ved de skoler, der havde gennemført seksualundervisning, skulle det søges oplyst, om undervisningen gives kontinuerlig på de enkelte klassetrin afpasset efter børnenes psykiske udvikling, eller om den kun gives på et enkelt klassetrin, og da hvilket; om den gives i tilknytning til et bestemt fag, og da hvilket; om hvem, der giver undervisningen (lærer, læge eller andre); om brugen af præventive midler omtales; om hvorledes man har indhentet forældrenes samtykke til at give undervisningen.

Ved de skoler, som ikke havde givet seksualundervisning, anmodede man om oplysning om, der overhovedet var taget stilling til spørgsmålet om gennemførelse af seksualundervisning og i bekræftende fald, om den omstændighed, at der ikke gives seksualundervisning skyldes, at der ikke i loven stilles krav herom, eller om der var andre årsager.

Man anmodede om oplysning om, hvilke skoler der var spurgt, men meddelte samtidig, at dette kunne undlades, såfremt det ville vanskeliggøre tilvejebringelsen af oplysningerne, ligesom man meddelte, at besvarelserne ikke behøvede at være i oversigtsform.

Stadsskoleinspektørerne blev spurgt efter de samme retningslinier blot ændret under hensyn til, at det ikke i alle tilfælde ville være muligt at udvælge 5-6 skoler i hver kategori.

I forbindelse med udarbejdelsen af spørgsmålene overvejede man, om disse skulle stil-

les i skemaform, eller man skulle give mulighed for en mere fri besvarelse. Da man skønnede, at en friere besvarelsesform ville give udvalget bedre mulighed for at få indtryk af undervisningen eller bevæggrundene til, at der ikke blev givet undervisning, valgte man denne form.

Man anmodede tillige om amtskolekonsulenternes samt de pågældende skoledirektørers og stadsskoleinspektørers udtalelse om, hvad der eventuelt kan gøres for at lette iværksættelsen af seksualundervisning.

Udvalget har modtaget svar fra 20 amtskolekonsulenter og alle de adspurgte skoledirektører og stadsskoleinspektører. Det er dog ikke alle, der har besvaret udvalgets forespørgsel om, hvad der kan gøres for at lette iværksættelsen af seksualundervisningen i skolerne.

Da udvalget af de ovennævnte grunde ikke har anvendt skemaer ved forespørgslen sammenholdt med den omstændighed, at besvarelserne efter sagens natur må blive meget nuanceret, har det kun i begrænset omfang været muligt at foretage en egentlig statistisk opgørelse af de indkomne oplysninger.

Det følgende tilsigter derfor ikke at give nogen statistisk eksakt opgørelse af problemerne omkring seksualundervisningen, men kun at give et billede, dels af hvorledes seksualundervisningen praktiseres i dag, dels af bevæggrundene til, at den ikke gives, alt med støtte i en talmæssig opgørelse i det omfang, det har været muligt. Endelig gengives de tanker, som de praktiserende skolefolk gør sig med hensyn til seksualundervisningen.

Det bemærkes, at Københavns kommune ikke er medtaget i opgørelserne. Med hensyn til seksualundervisningen i dette område henvises til bemærkningerne foran side 42 f.

Med hensyn til samtlige opgørelser må det fremhæves, at fordelingen af skoler mellem dem, der har seksualundervisning og dem, der ikke har seksualundervisning, ikke er repræsentativ for landet som helhed, da der som udgangspunkt er valgt lige mange skoler i hver gruppe. Det bemærkes, at der er en del skoler, der er spurgt i egenskab af at være skoler uden seksualundervisning, men som ved denne undersøgelse har seksualundervisning. Materialet omfatter derfor flere skoler med seksualundervisning end påregnet ved undersøgelsens iværksættelse.

2. Skoler, hvor seksualundervisning er gennemført.

Denne del af undersøgelsen omfatter ikke under 150 skoler. Det nøjagtige antal kan ikke opgøres, idet det ikke i alle tilfælde er muligt at se, hvor mange skoler besvarelsen omfatter. Besvarelserne omfatter ikke under 40 købstadsskoler og ikke under 110 skoler beliggende i landkommunerne. Det vil altså sammenholdt med tabel 24, side 43, sige, at købstadsskolerne er overrepræsenteret i materialet.

a. Gives kontinuerlig seksualundervisning?

En kontinuerlig seksualundervisning som forudsat i undervisningsministeriets vejledning er kun gennemført i 15-20% af de skoler, der oplyser at give seksualundervisning. Heraf er knapt to trediedele købstadsskoler. Dertil kommer dog nogle overgangstilfælde, f. eks. hvor man oplyser, at enkelte lærere giver en kontinuerlig seksualundervisning.

I de tilfælde, hvor seksualundervisning ikke gives kontinuerlig, er det det almindeligste, at undervisningen tidligst gives i 7. klasse. Der er dog nogle enkelte tilfælde, hvor man udskyder undervisningstidspunktet til 8. klasse eller senere. Det tidligste tidspunkt, hvor den ikke-kontinuerlige seksualundervisning starter, er 5. klasse, eventuelt således at den starter tidligere for pigerne end for drengene.

b. Gives undervisningen i tilknytning til et bestemt fag, og da hvilket?

I ca. en trediedel af de skoler, hvor der gives seksualundervisning, gives undervisningen ikke i forbindelse med noget fag, men udelukkende i form af foredrag enten i skoletiden eller efter skoletid. I ca. en trediedel af tilfældene gives undervisningen i tilknytning til et enkelt bestemt fag, og i de resterende tilfælde er undervisningen spredt over flere fag. I de tilfælde, hvor undervisningen foregår i forbindelse med et eller flere fag, er der enkelte tilfælde, hvor der tillige afholdes et foredrag uden tilknytning til det pågældende fag.

Gives undervisningen i tilknytning til et enkelt fag, er det i næsten alle tilfælde (over 90 %) i forbindelse med undervisningen i biologi. De andre enkeltfag, der kommer på tale, er dansk, familiekundskab, orientering og gymnastik.

I de tilfælde, hvor undervisningen er spredt

ud over flere fag, er det fagene dansk, biologi, orientering, familiekundskab, sundheds-lære, historie, gymnastik og kristendomskundskab, der nævnes. I næsten alle tilfælde (over 90 %) er biologi et af de fag, hvori der gives seksualundervisning. I enkelte tilfælde oplyses, at det er klasselæreren sammen med andre faglærere, der har undervisningen. I ca. halvdelen af de tilfælde, hvor undervisningen er spredt over flere fag, medvirker klasselæreren, eller en del af undervisningen foregår i forbindelse med et typisk klasse-lærerfag som dansk. Det bemærkes, at seksualundervisning i en stor jydsk købstad efter undervisningsplanen er tilrettelagt således, at det påhviler klasselærerne »at give eller drage omsorg for, at en anden dertil egnet, vil-lig og af børnene velkendt person« giver den undervisning.

c. Hvem giver undervisningen?

Ved godt halvdelen af de undersøgte skoler er det lærerne alene, der forestår undervisningen, medens det i ca. en fjerdedel af skolerne er lægen alene. I de resterende tilfælde foregår undervisningen i samarbejde mellem lærer og læge. I de tilfælde, hvor en læge giver undervisningen, er det som oftest uden tilknytning til noget bestemt fag. Der er dog nogle tilfælde, hvor lægens foredrag holdes i tilknytning til et fag, hyppigst biologi. På den anden side er der tilfælde, hvor foredragene uden for den egentlige undervisning afholdes af en lærer. I de tilfælde, hvor undervisningen gives af lærer og læge i forening, er det normalt således, at lægens foredrag afslutter undervisningen eller danner optakten til undervisningen, hvorefter stoffet senere drøftes nærmere med lærerne. Når lægen medvirker ved undervisningen, er det hyppigst skolelægen, men der er dog en række tilfælde, hvor det er en anden læge.

Sammenligner man denne opgørelse med den almindelige skoleundersøgelses opgørelse over undervisere, side 47, har lægerne tilsyneladende lidt større andel i undervisningen efter den nu refererede undersøgelse end efter den almindelige undersøgelse. Dette kan bl. a. skyldes den omstændighed, at der som foran nævnt er flere skoler, der er spurgt i egenskab af at være skoler uden seksualundervisning, som nu har fået seksualundervisning, måske bl. a. fordi det er lykkedes at få en læge til at undervise. I et enkelt område ved

man positivt, at dette er tilfældet. Dertil kommer, at der i materialet som nævnt er en overvægt af købstadsskoler, hvor det af praktiske grunde måske er lettere at få skolelægen eller en anden læge til at medvirke ved undervisningen.

En del skoleledere kommer af sig selv ind på spørgsmålet, om undervisningen bør gives af en lærer eller en læge. Meningerne synes delte. En række skoleledere giver udtryk for, at det bør være læreren, dels fordi det er nødvendigt, at underviseren har de rette pædagogiske forudsætninger, dels for at undgå at gøre undervisningen til noget specielt. Andre fremhæver, at emnet på grund af sin karakter bør henhøre under lægen.

d. Omtales brugen af præventive midler?

I ca. 70 % af skolerne med seksualundervisning omfatter undervisningen præventive midler. Heri er indbefattet alle tilfælde, hvor man overhovedet kommer ind på spørgsmålet, strækkende sig fra tilfælde, hvor man blot nævner, de eksisterer, men i øvrigt henviser til lægen, og til tilfælde, hvor man ligefrem fremviser de præventive midler i klassen. Antallet af skoler, der opfylder et minimumskrav til undervisningen på dette punkt, er formentlig en del mindre end 70 %. Hvor lægen medvirker ved undervisningen, er det i almindelighed ham, der kommer ind på de præventive midler, men selv om en læge medvirker, er der enkelte tilfælde, hvor hverken lægen eller den eventuelle lærer kommer ind på spørgsmålet. Såfremt det antages, at der i materialet medvirker flere læger end i landet som helhed, er der grund til at tro, at omtalen af præventive midler i almindelighed er noget mindre end foran nævnt.

e. Hvorledes indhenter man forældrenes samtykke til undervisningen?

Af de 143 skoler, der kan gøres op med hensyn til dette spørgsmål, er der 61, der indhenter egentlig samtykke fra forældrene til børnenes deltagelse i undervisningen. I 17 tilfælde nøjes man med en underretning til hjemmet. I 31 tilfælde orienterer man forældrene ved et forældremøde, og i 31 tilfælde indhenter man hverken samtykke eller giver underretning på anden måde. Spørgsmålet er ubesvaret i 3 tilfælde.

Når der indhentes egentligt samtykke fra forældrene, er metoden i almindelighed den,

at barnet får en skriftlig meddelelse med hjem med en kupon, der skal tilbageleveres. I enkelte tilfælde anvendes postbesørgelse. En underretning til forældrene om seksualundervisning sker ligeledes i almindelighed ved, at eleverne får en skriftlig meddelelse med hjem. I enkelte tilfælde beder man dog blot mundtligt eleverne give meddelelsen hjemme. Ved underretningen opfordres forældrene som oftest til at meddele, såfremt de ikke ønsker, at deres barn skal deltage i undervisningen. I enkelte tilfælde er der blot tale om en ren underretning.

Ved de orienterende forældremøder får forældrene en mere eller mindre detaljeret redegørelse for den undervisning, der agtes givet til børnene, herunder forevises eventuelt de film eller andet undervisningsmateriale, som indgår i undervisningen. I et enkelt tilfælde kører man ligefrem bånd fra tidligere seksualundervisningstimer. Forældremøder anvendes tillige i et vist omfang forud for meddelelse af egentligt samtykke eller underretning.

I de tilfælde, hvor der hverken gives underretning eller indhentes egentligt samtykke, er standpunktet som oftest begrundet. Begrundelserne deler sig i 2 hovedgrupper, dels tilfælde, hvor man ikke mener, at man i undervisningen går ud over, hvad der naturligt hører under forplantningslæren, dels tilfælde, hvor man er af den opfattelse, at denne undervisning ikke skal gøres til noget specielt, men falde naturligt ind i den almindelige undervisning. Enkelte fremhæver, at de mener, at indhentelse af samtykke er uforenelig med en kontinuerlig undervisning. Dette synspunkt fører enten til, at man undlader både at indhente samtykke og give underretning eller til, at man blot giver underretning eller indhenter samtykke på et eller andet passende tidspunkt. Der er eksempler på, at underretningen gives skriftlig på barnets første skoledag samtidig med underretning om skolelægeordning, skoletandlægeordning o. lign.

I flere af de tilfælde, hvor begrundelsen for manglende samtykke er, at man ikke mener at gå ud over forplantningslæren, kan det være tvivlsomt, om man kan kalde undervisningen en seksualundervisning. Der er dog nogle af disse tilfælde, hvor præventive midler omtales. Tilfældene illustrerer vanskelighederne ved at finde grænsen mellem for-

plantningslæren og den egentlige seksualundervisning.

De tilfælde, hvor der ikke indhentes samtykke for ikke at fremhæve undervisningen, er oftest tilfælde med en mere avanceret undervisning, som er foregået gennem mange år og derfor har fundet sin endelige form.

Nogle, men ikke alle skoleledere kommer ind på spørgsmålet om, i hvilket omfang eleverne bedes fritaget for at deltage i undervisningen. I de allerfleste tilfælde er der 100% tilslutning, og såfremt der er frafald, er det kun ganske enkelte elever.

f. *Andre spørgsmål.*

Der kan være grund til at fremhæve, at ingen af de skoler, der giver seksualundervisning, oplyser, at undervisningen har givet anledning til kritik, tværtimod anføres det ofte, at der aldrig har været kritik, men derimod anerkendelse fra forældrenes side. I enkelte tilfælde er undervisningen blevet iværksat efter forældrenes tilskyndelse.

3. *Skoler uden seksualundervisning.*

Denne del af undersøgelsen omfatter ikke under 100 skoler. Af disse er ikke under 10 beliggende i købstæderne og resten i landkommuner.

a. *Er der taget stilling til spørgsmålet om gennemførelse af seksualundervisning?*

Kun ca. 33 % af skolerne har taget endelig stilling til spørgsmålet, medens ca. 60 % ikke har taget stilling. De resterende er uoplyst på dette punkt. I enkelte af de tilfælde, hvor der er taget stilling, er man for så vidt positivt stemt for en undervisning, men gennemførelsen har stødt på hindringer, f. eks. har der ikke været lærere, der ønsker at overtage undervisningen, eller det har ikke været muligt at finde en læge. I de øvrige tilfælde går beslutningen ud på, at der ikke skal gennemføres seksualundervisning.

I godt en trediedel af de 33 % af skolerne, hvor der er truffet beslutning om ikke at gennemføre seksualundervisning, er det skolekommissionen, der har truffet afgørelsen, og i godt en sjettedel af tilfældene er det forældrene. Det kan ikke oplyses, i hvilket omfang der eventuelt ligger en positiv eller negativ forældrebeslutning forud for skolekommissionens afgørelse. Der er grund til at bemærke, at en del af skolekommissionens medlemmer

som nævnt side 36, er valgt af forældrene. I de resterende tilfælde er det skolelederne og/eller lærerne, der ikke mener, at seksualundervisning kan eller bør gennemføres.

Også i de tilfælde, hvor der ikke er taget stilling eller taget nogen endelig stilling, er der enkelte tilfælde, hvor man er positivt indstillet, men hvor undervisningen alligevel ikke er gennemført.

b. *Betydningen af, at seksualundervisningen ikke er obligatorisk.*

Selv om spørgsmålet er stillet, således at det kun skulle besvares af de skoler, der havde taget stilling til, om der skal gennemføres seksualundervisning, er det i almindelighed besvaret af alle skolerne. Opgørelsen omfatter derfor samtlige de skoler, der ikke har givet seksualundervisning.

I godt halvdelen af skolerne anføres den omstændighed, at der ikke stilles krav om denne undervisning, som eneste eller medvirkende årsag til den manglende seksualundervisning. Heraf er det i ca. en fjerdedel af tilfældene den eneste begrundelse. Dette uddybes af enkelte skoleledere således, at når der ikke stilles krav om undervisning, vil forældrene opfatte det som utidig indblanding, såfremt skolen tager initiativ til seksualundervisning. I andre tilfælde har man ment, at der var så mange andre opgaver i forbindelse med den nye skolelov at koncentrere sig om.

Af andre årsager er det problemerne omkring underviseren, der oftest anføres som begrundelse for, at seksualundervisning ikke er gennemført. Dette kan være således, at skolelederen ikke mener, at hans lærere er egnede, at lærerne ikke mener at kunne magte opgaven og endelig risikoen for læreren. Dette sidste anføres som direkte begrundelse i 25 tilfælde, i flere tilfælde med direkte henvisning til den blå betænkningens bemærkning herom, side 35 f. Det er tydeligt, at risikomomentet spiller en meget stor rolle, navnlig på landet.

Den egentlige forældremodstand anføres kun som begrundelse i et fåtal af tilfældene. I visse tilfælde er der klart en egentlig forældremodstand, men i andre tilfælde bygger opfattelsen kun på en fornemmelse hos læreren. Endvidere er der nogle få, der anfører, at denne undervisning må anses for hjemmenes opgave, eller rent moralske betænkelig-

heder. I nogle enkelte tilfælde anføres det, at seksualundervisning ikke kan være nødvendig på landet.

Som nævnt er den oftest anførte egentlige begrundelse lærernes stilling. Mange efterlyser i denne forbindelse faste retningslinier for undervisningen og forskrifter om, hvem der skal undervise. I denne forbindelse er det ikke uden interesse, at en amtsskolekonsulent oplyser, at af de 13 skoleledere, som han var i forbindelse med, var der kun en enkelt, der kendte undervisningsministeriets vejledning, hvis eksistens samtlige skoledirektioner, kommunalbestyrelser, skolekommissioner og skolenævne er gjort bekendt med. De mange efterlysninger af retningslinier fra skolelederne kan give anledning til at tro, at det nævnte tilfælde ikke er enestående.

c. *Andre spørgsmål.*

Det fremgår endvidere af undersøgelsen, at man ofte er i tvivl om, hvem der skal tage initiativet til undervisningens gennemførelse, idet man fra skolens side afventer initiativ fra forældre eller skolekommission. Dette afspejler i sig selv en frygt for »risikoen« for lærerne.

4. *Amtsskolekonsulenternes, skoledirektørernes og stadsskoleinspektørernes bemærkninger.*

I det følgende skal gengives de enkelte udtalelser fra amtsskolekonsulenterne m. v.

a. *Amtsskolekonsulenter.*

1. »Med hensyn til spørgsmålet om, hvad der eventuelt kan gøres for at lette iværksættelse af seksualundervisningen, kan jeg svare, at instruktionskursus for lærere og lærerinder formentlig ville bidrage til, at undervisningen ville komme i gang ved flere skoler. Vi har nemlig forsømt at følge »Vejledning i seksualundervisning i folkeskolen« op med kurser i lærerkredsene. Dette har måske bevirket, at lærerne stadig står noget usikre over for den pågældende undervisning og ofte vægrer sig ved at gå i gang.

Kurserne vil formentlig også kunne medvirke til, at lærerrepræsentanterne i skolekommissionerne og lærerne på forældremøderne vil kunne gå stærkere ind for seksualundervisningens betydning, idet kurserne rent fagligt skulle give dem den fornødne baggrund, så de med større vægt kan fremføre

deres synspunkter over for såvel skolekommission som forældrekrede.»

2. »Efter min mening bør denne undervisning gøres obligatorisk - dog således, at forældre (der eventuelt selv ønsker at oplyse deres børn) kan kræve deres børn fritaget for denne undervisning.

Bedst **vil** undervisningen kunne gives af lærerne (ikke for unge) i tilslutning til biologi- eller gymnastiktimer.

Hvis lærerne ikke ønsker at give undervisningen, må en læge give den.»

3. »Efter at have talt med en række skoleledere om de her fremførte forhold sidder man tilbage med det indtryk, at det ene og alene afhænger af skolens (lærernes) holdning, om forældrene sanktionerer, at der gives seksualundervisning i skolen.

Så snart skolen lægger spørgsmålet frem for forældrene i en åben fri form, vil det overvejende flertal af forældrene give udtryk for det betimelige i, at i hvert fald de ældste elever bliver vejledet om disse meget vitale forhold.

Tilsyneladende interesserer det ikke forældrene så meget, hvem der giver undervisningen. Det er således sjældent, at forældre giver udtryk for, at lægen eller sundhedsplejersken skal give undervisningen.»

4. En amtsskolekonsulent konkluderer på grundlag af forespørgsler til de skoler, der har gennemført seksualundervisning, »at samarbejdet og dermed den gensidige orientering om omfanget og formen af denne undervisning flere steder lader noget tilbage at ønske, og at den flere steder står og falder med en enkelt lærer, som vil påtage sig opgaven«. På tilsvarende måde konkluderes med hensyn til de skoler, der ikke har gennemført seksualundervisning, »at de lokale kredses indstilling er afgørende for, om seksualundervisning iværksættes ved skolerne, og at dette kun vil blive ændret, såfremt undervisningen gøres obligatorisk.»

5. En amtsskolekonsulent giver udtryk for, at der bør appelleres til hjemmene, skolerne og de lokale skolemyndigheder om det ansvar, disse har vedrørende seksualundervisningen.

Han mener, at der bør gives skolerne klare og instruktive vejledninger til brug ved gennemførelse af seksualundervisning og peger på muligheden for at arrangere korte kursus for de lærere, der kunne tænke sig at forstå denne undervisning.

6. »Med hensyn til spørgsmålet om seksualundervisningen i skolerne vil jeg gerne ganske kort sige, at der efter min opfattelse stort set er god interesse for en indsats fra skolens side og samtidig forståelse for problemets betydning blandt lærerne. Alligevel spores der mange steder en mindre eller større usikkerhed over for spørgsmålet om, hvem der skal give denne undervisning, og hvorledes skal den gives. Det er vel forståeligt, at ikke så få lærere nærer nogen ængstelse for at give seksualundervisning, ikke mindst fordi de er bange for eventuelle konsekvenser deraf, det er jo stadig et ømtåleligt problem for mange mennesker (forældre).

Jeg tror, at det ville gavne og fremme undervisningen, om der kunne gives fastere retningslinier for, hvorledes undervisningen bør (kan) gribes an og lægges til rette, og jeg tror, det vil være til stor gavn, om der kunne arrangeres kurser ledet af folk, som virkelig er kvalificerede til at vejlede lærerne på dette område. Ikke mindst vigtigt er det, om der kan findes frem til en eller anden form, der kan tage ængstelsen bort fra de mange.»

7. »**Til** udvalgets spørgsmål om, hvad der kan gøres for at lette iværksættelsen af seksualundervisningen, skal jeg bemærke, at det væsentlige bør være at gøre lærerne fortrolige med dette undervisningsområde.

Der findes ganske vist en righoldig samling af hjælpemidler, men materialet er meget uensartet og ofte så personligt præget af forfatteren, at lærerne føler sig usikre over for denne mangfoldighed. Et mere autoritativt hjælpemiddel ville formentlig være nyttigt netop på dette område, og man kunne derfor foreslå udvalget at lade udarbejde en undervisningsvejledning, der på fornuftig og jævn vis viser, hvorledes seksualundervisningen naturligt kan tilknyttes biologiundervisningen (eventuelt orienteringsundervisningen) på skolens forskellige klassetrin fra de yngste klasser og opad.

Forekomsten af et sådant materiale **ville** være et nyttigt udgangspunkt for drøftelse af emnet i pædagogiske studiegrupper, som i vidt omfang arbejder i amterne i disse år. Denne arbejdsform ville være velegnet med henblik på lærernes fortroligere med hele området og vil langt være at foretrække frem for egentlige instruktioner.

I øvrigt burde der nok ved enhver skole være et arbejdsteam, der beskæftiger sig med

denne undervisning, og som passende kunne bestå af skoleleder, biologilærer (orienteringslærer), skolelæge og sundhedsplejerske eller - hvor denne ikke findes — sognets sygeplejerske.«

8. En amtsskolekonsulent fremhæver, at de fleste skoler indser værdien af en kontinuerlig undervisning, men at lærernes ulyst ved at gå i gang med emnet gør, at undervisningen på hver skole kun gives af en eller to lærerkræfter, som ikke har lejlighed til at komme i alle klasser. Han mener, at lærernes traditionelle afhængighed af et »færdig-syet« hjælpemiddel bl. a. er årsag til, at man skyder emnet fra sig i de yngste klasser. Han påpeger manglen på tilstrækkeligt materiale og mener, at tilstedeværelsen heraf ville medføre, at man kunne foranstalte kurser for lærerne.

Med hensyn til underviseren fremhæves, at erfaringerne med lægerne klart peger hen på, at den pædagogiske skoling er nødvendig for at kunne løse spørgsmålet tilfredsstillende. Skal der blive tale om en kontinuerlig, naturlig oplysning i seksualproblemerne, mener han, at det er klasselærerne, der må løse opgaven.

Konkluderende mener han, at der bør skaffes tilstrækkeligt undervisningsmateriel, udarbejdet af lærere på grundlag af de erfaringer, der indtil nu er gjort. Dernæst bør der foranstalles kursus med de praktisk arbejdende pædagoger som instruktører, og emnet indføres som obligatorisk for lærerstuderende på seminarierne. Og *derefter* kan emnet gøres obligatorisk i folkeskolen.

Endelig fastslår han det som sin opfattelse, »at man nu må have læger og andre «med hvid kittel« ud af dette undervisningsbillede. Seksualundervisningen skal drives og dyrkes af folkeskolens lærere. Når det bliver slået fast, vil skolens folk kunne leve op til en lovparagraf om obligatorisk seksualundervisning.«

9. En amtsskolekonsulent har det indtryk, at mange skoleledere foretrækker, at undervisningen gøres obligatorisk, idet man derved vil undgå at skabe særlig interesse om netop dette stof. Efterhånden som skolerne får faste lærere i stedet for skiftende vikarer med vidt forskellig uddannelse, mener han, at skolerne sikkert vil kunne yde en naturlig kontinuerlig undervisning, der kan fjerne noget af den særlige atmosfære ved faget. I området, hvor

undervisningen i udstrakt grad overlades til skolelægerne, har der kun været meget få anmodninger om fritagelse for at deltage i undervisning. På baggrund heraf slutter han: »Hvorledes sagen vil stille sig, hvis lærerne skal overtage faget, og det stadig skal være fakultativt, er det svært at spå om, da personlige forhold jo let spiller ind i små samfund; men jeg er tilbøjelig til at tro, at tiden er ved at være inde, da man kan overlade undervisningen til skolens egne folk og gøre den obligatorisk.«

10. En amtsskolekonsulent har det indtryk, at en del af den undervisning, der kaldes seksualundervisning, i realiteten er den rent biologiske redegørelse for forplantningen.

Det er fælles for de skoler, der har begyndt seksualundervisning, at man er fuldt tilfredse med udfaldet.

Som hjælp i en overgangstid, indtil skolerne fuldt ud magter opgaven, foreslås det, at hver skoles afgangsklasse burde have adgang til et par timers undervisning ved en læge - skolelægen eller en læge, som særligt havde forberedt sig til denne opgave.

11. Vedrørende den almindelige skoleundersøgelse påpeger en amtsskolekonsulent, at gruppen »ikke lærere« for en del skolers vedkommende kan henføres til samme kategori som de ubesvarede, hvor realiteten i almindelighed er, at man simpelthen ikke har overvejet spørgsmålet. Ved samtalen med skolelederne er det fremgået, at ca. halvdelen af gruppen »ikke lærere« i virkeligheden ikke ønsker at give seksualundervisning og skyder sig ind under, at de ikke kan. Ved mindre skoler med vikarer fremhæver han, at der er realitet bag begrundelsen.

Kategorien »ønsker ikke« deler sig i 2 grupper, nemlig tilfælde, hvor lærerkræfterne eller dele deraf, eventuelt skolens leder, af princip er imod, at undervisningen gives, og i hvert fald at den gives af lærerne, og tilfælde, hvor en stærk modstand hos lokale skolemyndigheder eller større dele af befolkningen får læreren til at afstå fra at gå i gang med opgaven. Antallet af »ønsker ikke« skønnes næppe at have ændret sig, idet der har været tale om en bevidst stillingtagen, og kun personskifte eller et generelt påbud i de enkelte tilfælde vil kunne ændre herved.

I sjældnere tilfælde er der egentlig forældremodstand. Dette vil indskrænke sig til ganske få skoler. På grundlag af referater fra

forældremøder har amtsskolekonsulenten fået et klart indtryk af, at forældre føler, at opgaven ligger der, og at de ikke selv magter den, men noget initiativ skal man ikke forvente fra forældrenes side. Den samme blufærdighed, som afskærer dem fra at tale med deres børn, forhindrer dem i at rette henvendelse til skolen eller skolekommissionen derom.

Amtsskolekonsulenten fortsætter: »Som en konklusion af ovenstående skal jeg anføre, at der efter min mening vil kunne opnås en betydelig dækning ved øget oplysning og tilskyndelse blandt lærere og skolekommissioner. Specielt vil skolekommissionernes støtte være af stor betydning i tilfælde, hvor f. eks. et lærerpersonale står delt, eller hvor lærerne på grund af mindre grupper blandt forældre føler, at et direkte tilsagn om støtte er en forudsætning for deres medvirken.

Der er for mig ingen tvivl om, at et lov-mæssigt krav om indførelse af seksualundervisning ville bortrydde en række vanskeligheder, og det vil formentlig være meget få steder, hvor modstanden blandt lærerne er så stor, at der ville blive egentlige vanskeligheder ved undervisningens gennemførelse. Derimod kan jeg ikke afvise, at der enkelte steder ville kunne komme en vis forældre-reaktion

Skulle jeg give konkrete forslag til en øget indsats over for skoler, som ikke giver seksualundervisning, eller hvor undervisningen er af en art, så værdien er tvivlsom, må det blive, at der i første omgang bør sættes ind med oplysnings- og kursusvirksomhed ikke mindst over for skolekommissionerne.

Jeg kunne tænke mig at søge udvirket, at der stilledes et beløb til rådighed, så skolerne kunne trække på visse lærere, eventuelt læger med praktisk erfaring til forældremøder, hvor der for forældre og lærere fortaltes om mål og - ikke mindst - midler for seksualundervisningen. En kursusvirksomhed for lærere er givetvis aktuel - dog næppe i form af større møder med en foredragsholder - snarere i studiegrupper til indbyrdes orientering.«

b. Skoledirektører og stadsskoleinspektører.

i. »Det er alles opfattelse, at en mere fast rygdækning i cirkulæreform er ønskelig. Det må være naturligt, at lærere på nogle områder, læger eventuelt på andre, på samme vilkår som i andre undervisningsområder med-

delers de kendsgerninger, som eleverne møder uden for skolen ofte allerede i skoletiden. Lærpersonligheden spiller altid en mægtig rolle, men mere faste normer ville støtte de unge urutinerede, som i øvrigt ofte har et godt personligt forhold til eleverne, hvilket nok kunne udnyttes på dette område, der kræver både fasthed og åbenhed, viden og menneskelig medleven.«

2. »Fra et par skolers side er der peget på muligheden af oprettelse af særlige konsulentstillinger, og jeg vil finde det særdeles rimeligt at overveje en sådan ordning, især for de byer, hvor hverken lærere eller læger i tilstrækkeligt tal er villige til at overtage undervisningen.«

c. *Sammenfatning af amtsskolekonsulenternes, skoledirektørernes og stadsskoleinspektørernes bemærkninger.*

Blandt de amtsskolekonsulenter, skoledirektører og stadsskoleinspektører, der er fremkommet med udtalelser om, hvad der kan gøres for at fremme seksualundervisningen, synes der at være almindelig enighed om, at tilvejebringelse af faste retningslinier for undervisningen og uddannelse af lærerne vil være de bedste midler. De faste retningslinier skulle dels fastlægge, hvorledes undervisningen skal foregå, dels fastsætte dens indhold og endelig hvem der skal undervise. Det fremhæves, at sådanne retningslinier bl. a. vil give lærerne rygdækning for deres undervisning, og risikomomentet vil forsvinde.

Med hensyn til lærernes uddannelse foreslår man, at der arrangeres kursus, og at de vordende lærere undervises i faget på seminarierne. Enkelte er inde på oprettelse af særlige konsulentstillinger i faget. I det omfang man kommer ind på spørgsmålet, synes der at være enighed om, at det i hvert fald på langt sigt skal være læreren, der skal foretage undervisningen og ikke lægerne. Enkelte erkender dog, at i en overgangstid vil det formentlig være nødvendigt at anvende læger i undervisningen i et vist omfang, og en enkelt mener, at der ved hver skole burde være et arbejdsteam bestående af skoleleder, biologilærer (orienteringslærer), skolelæge og sundhedsplejerske.

Nogle amtsskolekonsulenter går direkte ind for en obligatorisk undervisning, eventuelt efter en vis overgangstid, hvor lærerne kan blive uddannet.

KAPITEL VII

Undersøgelser angående befolkningens viden, holdning og adfærd på det seksuelle område

Som led i udvalgets arbejde er der som nævnt i kapitel III foretaget en række undersøgelser til belysning af befolkningens viden, holdning og adfærd på det seksuelle område. I det følgende skal disse undersøgelser refereres i det omfang, de har betydning for seksualundervisningen i skolerne. Dette gælder først og fremmest det i undersøgelserne indeholdte materiale om seksualoplysningen. Her til kommer enkelte andre undersøgelsesresultater, som skønnes at have betydning for undervisningens tilrettelæggelse og indhold.

Også uden for udvalgets arbejde er der foretaget en række undersøgelser. Såfremt disse har betydning for udvalgets overvejelser vedrørende seksualundervisningen, vil de ligeledes blive refereret.

A. Undersøgelser foretaget på udvalgets foranledning, eller som er koordineret med udvalgets undersøgelser.

1. Sessionsundersøgelsen og undersøgelse blandt nyindkaldte og værnepligtige.

a. *Tilrettelæggelse og gennemførelse.*

Begge disse undersøgelser er foretaget af læge Preben Hertoft.

Sessionsundersøgelsens generelle formål er at belyse unge mænds adfærd, viden og holdning på det seksuelle område, samt at få indsamlet pålidelige oplysninger om udviklingen i pubertetsårene og de problemer, der opstår herunder. Undersøgelsen blandt nyindkaldte værnepligtige (soldaterenqueten) skal supplere sessionsundersøgelsen, der kun er repræsentativ for Sjælland.

Sessionsundersøgelsen er den grundlæggende undersøgelse. Den blev foretaget i 1963-64 på 400 18-19 årige mænd, d. v. s. mænd født i 1944-45. Den omfatter kun Sjælland og domineres derfor af København + forstæder,

hvor ialt 245 personer (62 %) havde bopæl, 49 (12%) stammer fra provinsbyer, 101 (25%) fra bymæssige bebyggelser + landdistrikter og 5 (1 %) fra lokaliteter uden for Sjælland. Undersøgelsen tilsigter i det store og hele at være repræsentativ for Sjælland. Undersøgelsen omfatter således det område, hvor seksualundervisningen er mest udbredt, jfr. side 43 ff., på den anden side vedrører den unge, der har været 14-15 år omkring 1958-1961, da undervisningen i hvert fald uden for København har været mindre udbredt end nu.

Indsamlingsmetoden bestod i, at man normalt umiddelbart efter sessionen havde et enkelt 1-2 timer varende personligt interview i enrum med hver person. De pågældende blev udtrykkeligt gjort opmærksom på, at deltagelsen var frivillig, og at deres anonymitet sikredes. Som grundlag for samtalen lå et forud nøje udarbejdet spørgeskema. Af de 428 personer, som oprindeligt blev udvalgt, er medtaget 400 i undersøgelsen, 22 nægtede at deltage, 6 er udeladt. Dette giver en gennemførelsesprocent på 93,5. Det bemærkes, at ca. 67 af de udvalgte kom man ikke i forbindelse med ved selve sessionen. De blev indkaldt til et interview i København. Hovedparten af nægtelserne findes i denne gruppe.

Den maskinelle bearbejdning af undersøgelsen er foretaget af I/S Datacentralen.

Soldaterenqueten er en supplerende undersøgelse, der som nævnt blev foretaget, for at man for enkelte spørgsmåls vedkommende kunne danne sig et indtryk af, hvordan forholdene er for landet som helhed. Materialet indsamledes i april-maj 1965. Deltagerne var for størstepartens vedkommende (86%) 19-21 år, d. v. s. født i 1944-46, altså på samme tid som de unge mænd i sessionsundersøgelsen, men i almindelighed udspurgt, da de var

et til tre år ældre. For de to undersøgelser ælder altså, at de medvirkende har gået i skole på samme tid og på nogenlunde samme klassetrin. Dette er af betydning, såfremt de to undersøgelser skal sammenlignes indbyrdes eller med andre undersøgelser. Soldaterenqueten omfatter 3.132 nyindkaldte værnepligtige. Af disse havde 591 (19%) ved indkaldelsen bopæl i København + forstæder, 950 (31 %) i provinsbyerne, 1.546 (49%) i bymæssige bebyggelser + landdistrikter og 45 (1 %) på Færøerne m. v., eller bopæl var uoplyst.

Indsamlingsmetoden bestod i, at de værnepligtige selv skulle udfylde et spørgeskema omfattende 20 spørgsmål, uden at have lejlighed til at orientere sig om skemaets spørgsmål forinden eller drøfte spørgsmålene indbyrdes. Indsamlingen blev foretaget i samarbejde med Militærpsykologisk Tjeneste i tilslutning til de militærpsykologiske prøver, alle nyindkaldte gennemgår. De værnepligtige blev gjort opmærksom på, at deltagelse var frivillig, ligesom deres anonymitet sikredes.

Soldaterenqueten kan, alene fordi den er foretaget udelukkende på indkaldt mandskab, ikke siges at være repræsentativ for den yngre mandlige befolkning som helhed, men antagelig for ca. 80 %'s vedkommende. For at gøre undersøgelsen så repræsentativ som mulig indgår i materialet 557 personer indkaldt til at gøre tjeneste ved civilforsvaret, personer, som på flere områder har mere til fælles med egentlig tjenesteudygtige end med de unge, som aftjener deres værnepligt på sædvanlig måde. Af 3.187 personer gennemførtes undersøgelsen for 3.132's vedkommende. Dette giver en gennemførelsesprocent på 98,3.

Den maskinelle bearbejdelse af denne undersøgelse er foretaget af Danmarks Statistik.

Ved vurderingen af sessionsundersøgelsen må der tages hensyn til, at den udelukkende bygger på de interviewedes udsagn, udsagn, man fra undersøgerens side ikke har forsøgt at påvirke eller modificere. Undersøgelsen giver ikke mulighed for at bedømme, om vurderingen af den ældre generations indsats er rimelig, hvilket heller ikke har været hensigten. Lige så lidt er det ud af undersøgelsen muligt at sige noget om, hvorfor det forholder sig sådan som påstået. Det har alene været hensigten at registrere, hvad en repræsentativ gruppe unge mener om hjemmets og skolens rolle i forbindelse med seksualoplys-

ning. Ved vurderingen af soldaterenqueten må det tages i betragtning, at den er foretaget i enqueteform.

At spørgsmålet om seksualoplysning omfattes med stor interesse af de unge og tillægges væsentlig betydning, har man efter interviewerens udsagn kunnet se af den entusiasme, de har udvist over for denne del af undersøgelsen og de ofte meget nuancerede svar, de har givet til disse spørgsmål. Disse svar har efterladt det tydelige indtryk hos intervieweren, at mange unge fortsat føler sig svigtet af den ældre generation på dette område.

b. Undersøgelsernes resultater.

1° / hvilket omfang har de interviewede modtaget seksualoplysning, herunder seksualundervisning i skolen.

Et af de spørgsmål, der er søgt belyst ved sessionsundersøgelsen, er den første væsentlige seksualoplysning. Dette forhold er søgt belyst ved 2 spørgsmål, dels »Hvem gav Dem de første egentlige oplysninger om, hvordan børn bliver til?« (oplysning om konception), dels »Hvem gav Dem de første egentlige oplysninger om, at det er muligt at undgå, at samleje fører til graviditet?« (oplysning om antikonception). I begge spørgsmål er der desuden spurgt om, hvor gammel den interviewede var, og om han synes, at den besked, han fik, var udførlig nok.

Det bemærkes, at disse spørgsmål kun vedrører den første oplysning og derfor intet siger om den senere oplysning. Endvidere må det ved vurderingen af svarene tages i betragtning, at det, der spørges om, ligger en del år tilbage, hvorfor hukommelsesfaktoren kan give nogen usikkerhed i besvarelsen. Endelig kan den adspurgtes negative vurdering af en for år tilbage meddelt oplysning være præget af de krav, han på sit nuværende alderstrin ville stille til oplysning, skønt oplysningen på hans daværende alderstrin måske har været rimelig og tilstrækkelig.

Oplysning om konception.

Af tabel 32 fremgår, at kammerater er hovedoplysningskilde, idet 63 % angav, at de havde fået deres første oplysning om konception ad denne vej. Forældrene er, bortset fra gruppen med kombinerede svar, den næststørste gruppe med 15%, medens resten af angivelserne er små. Det bemærkes, at af gruppen »Andre kilder« på 4 % er knapt

Tabel 32. Kilde til første væsentlige oplysning om konception og antikonception. (Sessionsundersøgelsen).

	Konception		Antikonception	
	pct. af 400	pct., der fandt oplysningen tilfredsstillende ¹⁾	pct. af 400	pct., der fandt oplysningen tilfredsstillende
Forældre	14,8	71,2	12,3	80,9
Skole eller læge	2,0	14,3	10,3	40,5
Kammerater	63,3	9,5	51,8	22,7
Andre kilder (herunder andre slægtninge end forældre samt TV, radio, film, læsestof)	3,6	38,5	11,5	48,8
Kombination af to eller flere af ovennævnte kilder	16,3	50,8	12,8	54,2
Husker ikke	0,3		1,5	33,3
Ialt	100,3	25,7	100,2	38,7
Personer	400	97	400	146

¹⁾ beregnet af 377 udspurgte, idet 23 ikke blev spurgt herom.

halvdelen TV, radio, film og læsestof. Skolen og lægen figurerer kun med ialt 2 %, hvilket kan forklares ved, at skolens seksualoplysning først gives omkring puberteten, jfr. tabel 36. Som det fremgår af tabel 32, har 16% angivet flere kilder. Forældrene har sammen med andre været oplysningskilde i godt halvdelen af tilfældene. Kammeraterne har været med i næsten alle tilfælde, medens skolen eller lægen har deltaget i oplysningen i mellem en trediedel og en fjerdedel af tilfældene. Læsning m. v. indgår i gruppen med knapt en fjerdedel.

Tabel 33. Alderen, hvori første væsentlige oplysninger om konception og antikonception er blevet givet. (Sessionsundersøgelsen).

Alder	Konception	Anti-konception
7 år og derunder	18,3	0,8
8-9 år	18,3	5,8
10-12 år	46,8	36,5
13-15 år	15,5	51,5
16 år og derover	0,5	3,5
Husker ikke alderen	0,8	2,0
Ialt	100,2	100,1
Personer	400	400
Medianalder ¹⁾	10-12 år	13-15 år

¹⁾ D. v. s. den aldersgruppe, hvor 50 % har denne viden. 13 år betyder mellem 13-års dag og 14-års dag, altså fyldt 13 år, men ikke fyldt 14 år.

Af tabel 33 fremgår, at 37 % havde fået oplysning om konception inden det fyldte 10. år og yderligere knapt 50 % i alderen 10-12 år. Efter at være fyldt 13 år er der 16 %, der har modtaget 1. oplysning. Såfremt alderen sættes i relation til oplysningskilden, viser det sig, at allerede i 7 års alderen spiller kammerater en betydelig rolle, idet 49 % af dem, der havde modtaget første oplysning på dette alderstrin, havde modtaget den af kammerater. På dette alderstrin har familiens oplysning imidlertid sin største betydning, idet 36 % angiver denne kilde. I de følgende år mister familien sin betydning som første oplysningskilde, således har i 10-12 års alderen kun 13 % modtaget oplysning af disse, hvorimod kammerater på samme alderstrin anføres som kilde i 72 % af tilfældene. I 13-16 års alderen er kammeraterne kilden i 55 % af tilfældene og familien i 5 % af tilfældene.

Af tabel 32 fremgår tillige, om den første oplysning fandtes tilfredsstillende, hvilket kun ialt ca. 26 % af de adspurgte svarede ja til. Det er især kammeraternes oplysninger, der forekommer utilfredsstillende, idet kun 10 % af dem, der havde fået oplysningerne fra denne kilde, angav at være tilfredse med oplysningen, medens 71 % af dem, der havde fået de første oplysninger af forældrene, fandt disse tilfredsstillende. I gruppen med kombinerede svar, hvori som nævnt indgår mange, der delvis har fået oplysningen af forældrene, i skolen eller af en læge, var 51 % tilfredse.

Oplysning om antikonception.

Af tabel 32 fremgår, at også vedrørende antikonception spiller kammeraterne som første oplysningskilde den dominerende rolle med 52 %, medens forældrene kun er kilden i 12 % af tilfældene, 10 % har modtaget første oplysning om antikonception af skolen eller af en læge. »Andre kilder« anføres af 12 % af de adspurgte, heraf udgør TV, radio, film og læsestof alene 7 %. De, der angiver flere kilder, udgør 13 %. Forældrene er med som oplysningskilde hos ca. en trediedel af de adspurgte, og det samme gælder skolen eller en læge. Kammeraterne er med i næsten alle tilfælde og læsning m. v. i op imod halvdelen af svarene.

Af tabel 33 fremgår, at kun 7 % mente, de havde hørt om antikonception, inden de fyldte 10 år, 37 % mener først at have hørt herom i 10-12 års alderen og 52 % i 13-15 års alderen, medens ca. 4 % var 16 år eller derover. Sættes alderen i relation til oplysningskilden viser det sig, at kammeraternes oplysninger dominerer i alle aldersgrupperne, idet denne kilde anføres af over halvdelen til og med det 12. år og i 13-15 års alderen med lidt under halvdelen. Familiens oplysning har derimod mindre betydning. Til og med det 12. år anføres denne kilde kun af omkring 10%, og i 12-15 års alderen af ca. 17 % af dem, der har fået oplysning på dette alderstrin. Det samme gælder skolen og lægen med hensyn til første information om dette emne, idet kun henholdsvis omkring 5 % og 13 % nævner disse som kilder.

Det fremgår endvidere af tabel 32, at utilfredsheden med oplysningen er stor. Ca. 39 % mener, at oplysningerne var tilfredsstillende. Af dem, der havde fået deres første informationer om antikonception af kammerater, følte kun 23 % sig tilfredse hermed, medens 81 % af dem, der havde fået oplysningerne af forældrene, var tilfredse. I gruppen med kombinerede svar var der 54 %, der gav udtryk for tilfredshed.

Da man ikke ved en undersøgelse i enqueteform skønnede det muligt at få tilstrækkeligt sikre oplysninger om første væsentlige oplysningskilde, indeholder *soldaterenqueten* ikke dette spørgsmål. Derimod har man spurgt, om forældrene har givet oplysning om, hvordan børn bliver til, og om, hvordan man undgår at få børn, med supplerende spørgsmål til ja-svarene, om oplysningen

var tilstrækkelig eller ikke tilstrækkelig, og om alderen ved oplysningen. Det vigtigste resultat af dette spørgsmål er, hvor mange der i hjemmet har fået de nævnte oplysninger. Derimod kan man næppe bygge for meget på de værnepligtiges skøn med hensyn til undervisningens tilstrækkelighed, hvilket gælder både de positive og de negative vurderinger.

I hjemmet har 1.639 (52%) af de 3.132 medvirkende fået oplysning om konception, og 1.478 (47%) om antikonception. Disse tal er selvsagt større end procenten, der har fået første oplysning i hjemmet, idet soldaterenquetens tal både omfatter første og senere oplysning. Det fremgår endvidere af undersøgelsen, at godt to trediedel af dem, der har fået disse oplysninger hjemmefra, fandt dem tilfredsstillende.

Tabel 34. Alderen, hvor hjemmet har givet seksualoplysning. (Soldaterenqueten).

Alder, hvor oplysning er givet	Forældrenes oplysning om konception	Forældrenes oplysning om antikonception
	%	%
7 år eller derunder	3,8	0,4
8-9 år	3,4	1,6
10-12 år	17,0	12,0
13-15 år	39,0	43,5
16 år eller derover	13,5	22,3
Alder uoplyst	23,2	20,3
Ialt	100,1	100,1
Antal personer	1639	1478
% af samtlige	52,3	47,2

Af tabel 34 fremgår, at seksualoplysningen overvejende er blevet givet mellem det 10. og 15. år, og stort set to femtedel af oplysningerne er blevet givet mellem det 13. og det 15. år. Det må dog bemærkes, at ca. en femtedel ikke anfører, i hvilken alder de har modtaget seksualoplysning. Ved oplysningen om antikonception er alderen lidt højere end ved oplysning om konception.

I *begge undersøgelser* har man spurgt, om der er modtaget seksualundervisning i skolen. I sessionsundersøgelsen har man desuden stillet en række supplerende spørgsmål til dem, der har fået seksualundervisning, jfr. nærmere side 62 f. I *soldaterenqueten* har man indskrænket sig til supplerende spørgs-

mål om undervisningens tilstrækkelighed og om alderen ved undervisningen. Det må bemærkes, at disse undersøgelser giver elevernes syn på undervisningen, medens de i kapitel VI refererede undersøgelser giver myndighedernes syn på undervisningen.

Spørgsmålene om seksualundervisning i skolen er i sessionsundersøgelsen kun stillet til 382 personer, idet 18 ikke er spurgt herom. Af de 382 personer svarede 232 (61 %), at de havde fået seksualundervisning i skolen, 23 (6%) at de havde fået seksualundervisning andetsteds, og 127 (33%) at de ikke havde fået seksualundervisning.

De 61 % positive svar må anses for et absolut maksimums tal, idet man har medregnet alle, som har oplyst, at de havde fået seksualundervisning i skolen, selv om der ikke havde været tale om nogen egentlig organiseret seksualundervisning. Om omfanget af undervisningen henvises til tabel 37 med kommentarer, side 62. Ud over de ca. 61 %, som har fået seksualundervisning i skolen, er der som nævnt 6 %, som oplyste, at de havde fået seksualundervisning »andetsteds«, d. v. s. ved konfirmationsforberedelse, på fritidshjem, ungdomsskole, højskole etc. I alt 67 % har altså modtaget seksualundervisning uden for hjemmets og kammeraternes kreds og udover, hvad de selv har læst sig til. De nedenfor anførte mere detaljerede oplysninger vedrører kun de 61 %, 232 personer, der har fået seksualundervisning i skolen. Af disse 232 personer havde 46 fået en egentlig seksualundervisning mere end én gang.

I soldaterenqueten var der 1.302 (42%) af 3.132 personer, der havde modtaget seksualundervisning i skolen. 1.741 (55%) svarede, at de ikke havde modtaget en sådan undervisning, medens 89 (3 %) havde svaret »husker ikke« eller undlod at svare. Når der i soldaterenqueten er færre, der har modtaget seksualundervisning i skolen end i sessionsundersøgelsen, kan det forklares ved, at der er væsentlig flere i soldaterenqueten, der stammer fra landkommunerne, hvor der, som det fremgår af skoleundersøgelsen side 43, er langt mindre seksualundervisning end i de øvrige områder. Hertil kommer, at soldaterenqueten som nævnt omfatter hele landet.

Sammenholder man soldaterenquetens oplysninger om, i hvilket omfang henholdsvis hjemmet og skolen har givet seksualundervisning, med den oplysning - som ikke fremgår

af tabellerne - at ialt 889 personer, 28 % af samtlige 3.132, anførte, at de hverken havde fået oplysning i hjemmet eller skolen, kan man ud fra undersøgelsens oplysninger slutte, at ca. en trediedel af de pågældende slet ikke har fået seksualundervisning, hverken hjemme eller i skolen, en trediedel har fået undervisning et af stederne, eller begge, men fandt den utilstrækkelig, og en trediedel har fået en undervisning, de fandt tilfredsstillende.

Det fremgår af sessionsundersøgelsen, at ca. 40 % af dem, der har fået seksualundervisning i skolen, har modtaget denne i 14 års alderen, medens 29 % var 13 år eller derunder og 31 % 15 år eller derover. Deler man tallene op i yderligere aldersgrupper, viser de, at ialt 82 % har fået seksualundervisning fra det 13. til det 15. år. Efter soldaterenqueten er ca. 60 % af skolernes seksualundervisning faldet i det 13.-15. år. Der var i denne undersøgelse ca. 17 %, som ikke havde oplyst alderen ved undervisningen.

Af tabel 35 fremgår seksualundervisningens fordeling på de forskellige geografiske områder. Man ser af tabellen, at efter sessionsundersøgelsen har ca. 75 % af de medvirkende fra København og Frederiksberg fået seksualundervisning, medens dette kun er tilfældet med hensyn til 37 % af de medvirkende fra landdistrikterne. Det fremgår i øvrigt af undersøgelsen, at forskellene med hensyn til alderen for seksualundervisningen i de forskellige områder ikke er særlig udtalte. Der er dog en tendens til, at seksualundervisning i København gives lidt tidligere end i de øvrige geografiske områder.

Af tabel 36 fremgår, at efter sessionsundersøgelsen er der blandt dem, som har forladt skolen uden afsluttende eksamen, kun 56 %, der har fået seksualundervisning, medens studenterne har fået seksualundervisning i 77 % af tilfældene. Det fremgår endvidere af tabellen, at de interviewede, som har den korteste skoleuddannelse, har fået seksualundervisning lidt tidligere end de interviewede, som har afsluttet skolen med en eksamen.

Til sammenligning findes i de 2 tabeller soldaterenquetens tal for så vidt angår dem, der har fået seksualundervisning, og man ser, at tendenserne er de samme i begge undersøgelser. At tallene er mindre for soldaterenqueten end for sessionsundersøgelsen kan muligvis skyldes, at der i sessionsundersøgelsen som tidligere nævnt er medtaget alle, der

Tabel 35. Antal personer, som har fået seksualundervisning i skolen i relation til geografisk fordeling. (Sessionsundersøgelsen og delvis soldaterenqueten).

Geografisk område	Sessionsundersøgelsen		Soldaterenqueten	
	Antal, der har fået seksualundervisning	Pct., der har fået seksualundervisning	Antal, der har fået seksualundervisning	Pct., der har fået seksualundervisning
København + Frederiksberg	108	74,5	278	72,8
Københavns omegn	65	65,0	123	58,9
Provinsbyer	22	59,5	424	44,6
Landdistrikter	37	37,0	458	29,6
Ialt	232	60,7	1.283	41,5

Tabel 36. Antal personer, som har fået seksualundervisning i skolen i relation til skoleuddannelse samt alderen, hvori undervisningen er givet. (Sessionsundersøgelsen og delvis soldaterenqueten).

Uddannelse	Sessionsundersøgelsen			Soldaterenqueten			
	Alder ved 1. seksualundervisning			Antal, der har fået seksualundervisning	Pct., der har fået seksualundervisning	Antal, der har fået seksualundervisning	Pct., der har fået seksualundervisning
	≤ 13 år	14 år	≥ 15 år				
Studentereksamen	15,0%	17,5%	67,5%	40	76,9	37	74,0
Mellemskole- og real-eksamen	28,6%	35,7%	35,7%	70	63,6	382	55,7
Ingen eksamen	33,6%	49,2%	17,2%	122	55,5	883	36,9

overhovedet har fået nogen seksualundervisning, selv om den var ret beskeden, medens soldaterenqueten bygger på de pågældendes egen vurdering, eventuelt med udeladelse af tilfælde hvor der kun har været et minimum af seksualundervisning. Forskellen kan endvidere skyldes, at seksualundervisningen i de sjællandske landdistrikter er mere udbredt end i visse andre dele af landet. Undersøger man i soldaterenqueten, hvor mange fra de sjællandske landdistrikter, der havde fået seksualundervisning, viser det sig, at det er 40 %, altså et tal af samme størrelsesorden som sessionsundersøgelsens tal. Endelig er der i soldaterenqueten mange landboere, der har en kortvarig skoleuddannelse, hvilket uden tvivl medvirker til, at kun 37 % af deltagerne i soldaterenqueten uden afsluttende eksamen har fået seksualundervisning mod 56 % af sessionsundersøgelsens deltagere med samme skoleuddannelse.

Begge materialer viser den samme tendens, at seksualundervisning gives mindre hyppigt i provinsbyerne og landdistrikterne end i hovedstadsområdet, og at færre af de medvirkende med en kortvarig skoleuddannelse får seksualundervisning end de medvirkende, der forlader skolen med en afsluttende eksamen.

Sammenlignes procenten, der har fået seksualundervisning i de forskellige geografiske områder, med resultatet af skoleundersøgelsen, side 43 ff, er der for så vidt angår sessionsundersøgelsen nogenlunde overensstemmelse for så vidt angår provinsbyerne, medens der i København og Frederiksberg samt i Københavns omegn er givet noget mindre seksualundervisning end efter skoleundersøgelsen og på landet væsentlig mere. Dette sidste kan delvis forklares ved, at de adspurgte stammer fra de sjællandske amter, hvor der hyppigst gives seksualundervisning. For så vidt angår soldaterenqueten er antallet,

der har modtaget seksualundervisning, mindre end efter skoleundersøgelsen, bortset fra landdistrikterne, hvor tallet er noget større.

2° *De udspurgtes vurdering af skolens seksualundervisning.*

Som supplerende spørgsmål til ja-svarene i sessionsundersøgelsen har man bl. a. spurgt om seksualundervisningens omfang, og hvorvidt de fandt undervisningen tilfredsstillende.

Tabel 37. Seksualundervisningens omfang samt de pågældendes indtryk af undervisningen. (Sessionsundersøgelsen).

Seksualundervisningens omfang	Pct. af 232, der har fået seksualundervisning	Pct., der fandt undervisningen tilfredsstillende
1 time	27,5	31,7
2 timer	31,5	39,7
3 timer	6,5	40,0
4 timer ell. derover . . .	25,4	57,6
Lejlighedsvis oplysn. . .	4,7	72,7
Uoplyst	4,7	27,3
Ialt	100,3	43,1
Antal personer	232	100

Af tabel 37 fremgår, hvor mange timers seksualundervisning, der er givet, og om den interviewede fandt undervisningen tilfredsstillende. 59 % har kun fået 1-2 timer, og 25 % har fået 4 timer eller mere. Der synes at være en tendens til, at undervisning af længere varighed er mere tilfredsstillende. En trediedel med 1-2 timers undervisning fandt denne tilfredsstillende mod knapt tre femtedel af dem,

som havde fået undervisning i 4 timer eller mere.

Endvidere har man i sessionsundersøgelsen supplerende spurgt, hvem der underviste, og om der blev givet undervisning i, hvordan svangerskab forebygges.

Af tabel 38 fremgår, at undervisningen i 64 % af tilfældene er blevet givet af en lærer, som oftest biologilæreren. Læger har i 31 % forestået undervisningen, og i 3 % har andre lærerkræfter undervist. Med hensyn til spørgsmålet, om eleverne fandt undervisningen tilfredsstillende, fremgår det af tabellen, at eleverne, når man ser bort fra den lille gruppe »andre«, var mest tilfredse med biologilæreres undervisning, og at færrest var tilfredse med skolelægens fremstilling. Når der synes at være mindre tilfredshed med skolelægens undervisning, kan det skyldes, at lærerne har mulighed for at give en integreret undervisning, og at de har mere tid til rådighed til undervisningen end lægerne, der ofte må nøjes med en enkelt undervisningstime. Endelig bør det erindres, at tallene er forholdsvis små. Ser man specielt på forholdet mellem tilfredsheden med biologilærernes undervisning (54%) og tilfredsheden med klasselærernes og andre læreres undervisning (38 % og 33 %), må der tages hensyn til, at biologilæreres seksualundervisning hører under hans fag og desuden normalt vil omfatte spørgsmål af ret kontant karakter og derfor bedre huskes. De øvrige læreres undervisning ligger derimod som ofte uden for deres fag og vil som regel omfatte spørgsmål, der er mindre kontante end de biologiske kendsgerninger.

Tabel 38. Seksualundervisningens lærerkræfter, de interviewedes indtryk af undervisningen, samt hvor hyppigt der er givet oplysninger om antikonception. (Sessionsundersøgelsen).

Underviser	Pct., der har fået seksualundervisning	Pct., fandt undervisningen tilfredsstillende	Pct., fik oplysning om antikonception
Biologilærer	38,4	53,9	77,5
Klasselærer	13,8	37,5	46,9
Anden lærer	11,6	33,3	63,0
Skolelæge	16,4	26,3	71,1
Anden læge	14,7	32,4	67,6
Andre	3,0	71,4	71,4
Uoplyst hvilken lærer	2,5	100,0	20,0
Ialt	100,0	43,1	67,7
Antal personer	232	116	170
pct. af dem, der har fået seksualundervisning	100,0	43,1	67,7

Det fremgår endvidere af undersøgelsen, i hvilket omfang seksualundervisningen gav de adspurgte en ny viden. Der synes ikke at være nogen væsentlig forskel på lærernes og lægernes evne til at bibringe eleverne nogen ny viden, idet 49 % svarede, at lærerens undervisning gav ny viden, og 46 % at lægernes undervisning gav ny viden.

Med hensyn til oplysningerne om antikonception er det i de fleste tilfælde biologilæreren og lægerne, der inddrager dette emne i deres undervisning, nemlig henholdsvis 78 % og 69 % af de tilfælde, hvor de pågældende giver undervisning. At der er givet oplysning om antikonception, er ikke ensbetydende med, at der er givet udførlig oplysning, men kun at emnet har været berørt. Mange gav ifølge interviewerens udtryk for stor utilfredshed med de oplysninger, der var blevet givet om antikonception.

Som supplerende spørgsmål har man endelig i sessionsundersøgelsen spurgt, om man **syntes, skolens undervisning var god eller dårlig**, lait 100 (43 %) svarede, at de syntes, undervisningen havde været god. 132 (57 %) syntes, at undervisningen havde været mere eller mindre utilfredsstillende. 60 % af disse klagede over, at undervisningen havde været for kort og 26 % over, at undervisningen blev forstyrret, fordi eleverne havde pjattet, eller de havde været alt for mange, der blev undervist på én gang. Det er ikke ualmindeligt, at flere klasser samles i aula eller gymnastiksal for dér at påhøre et foredrag af 1-2 timers varighed om seksuelle forhold. Denne undervisningsform giver ofte anledning til uro. 23 % klagede over, at underviseren havde virket hæmmet eller genert og 21 % over, at han havde brugt for mange fremmedord. Dette sidste er sandsynligvis en af grundene til, at lægernes undervisning har virket utilfredsstillende på mange. Knap 10 % klagede over, at undervisningen havde været for teknisk betonet og beklagede, at der ikke var blevet givet etiske retningslinier.

Man har endvidere spurgt om, hvem man synes bør give seksualundervisning, og i forbindelse med spørgsmålet om skoleundervisningen, om hvad man synes om, at skolen giver seksualundervisning.

Af tabel 39 fremgår, at knapt 90 % af de adspurgte mente, at forældrene burde give oplysning om konception og knapt 80 %, at forældrene også burde give oplysning om an-

Tabel 39. Hvem, synes De, bør give børn og unge seksualundervisning. (Sessionsundersøgelsen).

Oplysningskilde	Konception	Anti-konception
	%	%
Forældre	73,8	60,8
Forældre og skole	13,3	16,0
Forældre og anden kombination	1,3	2,3
Forældre ialt	88,3	79,0
Skolen	8,0	12,5
Læge	1,3	2,8
Andre kilder (kammerater, selvstudier m.m.)	0,8	3,3
Ved ikke, ingen	1,8	2,5
Ialt	100,2	100,1
Antal personer	400	400

tikonception. Skolen er den næststørste gruppe. Godt 20 % mente, at skolen burde give oplysning om konception og knapt 30 %, at skolen burde give oplysning om antikonception. De øvrige procenter er ubetydelige. Nogle mente, at oplysning burde gives fra flere kilder, 13 % svarer således, at skolen og forældrene i forening burde give oplysning om konception og 16 %, at skolen og forældrene i forening burde give oplysning om antikonception. Andre kombinationer optrådte kun i ubetydeligt antal. Når færre mener, at forældrene burde give oplysninger om antikonception, og flere lægger denne opgave over på skolen, skyldes det sikkert, at man har ment, at skolen var mere kompetent, havde »mere forstand«, på at give disse informationer. Ifølge interviewerens tyder de unges kommentarer til spørgsmålet herpå.

Man må gøre sig klart, at tabellen er udtryk for de adspurgtes »ideelle fordring«, og at der f. eks. ikke er noget modstridende i, at 20-30 % giver udtryk for, at skolen bør give de omtalte oplysninger, for så til spørgsmålet om, hvad de synes om, at skolen giver seksualundervisning, for 95 %'s vedkommende at svare, at de går ind for, at skolen giver seksualundervisning. Når så mange svarede positivt på dette spørgsmål, var det sikkert ud fra den erkendelse, at hvis forældrene i stort tal undslår sig fra at give de nødvendige oplysninger - og det mente mange var tilfældet,

uanset hvordan deres egne forældres holdning havde været — så måtte skolen påtage sig opgaven. Havde det været de flestes indtryk, at forældrene magtede opgaven, ville måske færre have ment, at skolen burde træde til.

Det var meget få, ialt 4 % af de 380, man spurgte herom, som mente, at skolen ikke burde give seksualundervisning. De gav gerne som begrundelse, at det var et emne, der ikke hørte skolen til, men burde overlades til familien, eller at det var et stof, man bedre kunne sætte sig ind i ved selv at læse om det. Ialt 95 % syntes, det var godt, at skolen gav seksualundervisning, 20 % kom dog med visse forbehold, hvoraf de fleste gjaldt skolens nuværende undervisningsform, som de fandt utilstrækkelig, i nogen tilfælde endog nærmest skadelig, f. eks. i sådanne tilfælde, hvor læreren enten havde holdt et ganske uforståeligt foredrag, eller hvor han havde været så påvirket af situationen, at eleverne nærmest havde fundet det pinligt.

I soldaterenqueten har man spurgt om, hvad man syntes, der især burde lægges vægt på ved seksualoplysning. Spørgsmålet blev besvaret af 1.885 af de værnepligtige, og der blev afgivet ialt 2.395 svar. 55 % af dem, der havde svaret, gav udtryk for, at der bør lægges vægt på antikonception, medens 12 % nævnte kønssygdomme, 9 % etisk og moralsk vejledning og 1 % seksuelle afvigelser. 17 %

svarede blot »fyldige, ærlige oplysninger«, medens 27 % fremkom med forskellige andre meningstilkendegivelser.

3⁰ Den seksuelle aktivitets begyndelse.

Udover de foran anførte undersøgelsesresultater er der enkelte andre, der skønnes at have interesse ved tilrettelæggelsen af skolerens seksualundervisning.

Blandt disse spørgsmål er først og fremmest spørgsmål til belysning af den seksuelle aktivitet i de unge år.

I sessionsundersøgelsen har man spurgt om, hvor gamle de adspurgte var ved deres første sædudtømmelse i søvne (pollutionen), og hvor gamle de var, første gang de onanerede.

Det fremgår af tabel 40, at 85 % af de adspurgte vedgår pollutioner, og at 93 % vedgår onani. I 14 års alderen har 52% erfaringer med hensyn til pollutioner og 62 % med hensyn til onani, og i 15 års alderen henholdsvis 70 % og 80 %. Ca. to trediedel af de adspurgte er begyndt at onanere i 13-15 års alderen. Medianalderen for såvel første pollution som første onanierfaring er 14 år.¹⁾

I begge undersøgelser har man endvidere spurgt om alderen for første coitus.

i) Efter en af *lage Agnete Bræsrup* foretagen undersøgelse efter status quo-metoden blandt 365 drenge fra I. mellem til III. G er medianalderen for første pollution 15 år. Der var ingen af de adspurgte, som havde haft pollution, før de fyldte 13 år, 3% var 13 år, 3% 14 år, 34% 15 år, 10% 16 år, 5% 17 år og 10% 18-19 år. Dette medlem af udvalget kan derfor ikke godkende det resultat, som læge Hertoft er nået til med hensyn til pollutioner.

Tabel 40. Alder for første pollution og onani. (Sessionsundersøgelsen).

Alder m.v.	Pollution			Onani		
	Antal	pct. af 400	kumulativ pct. af 374 ²⁾	Antal	pct. af 400	kumulativ pct. af 386 ²⁾
12 år.....	31	7,8	8,3	58	14,5	15,0
13 år.....	77	19,3	28,8	94	23,5	39,4
14 år.....	101	25,3	55,8	97	24,3	64,5
15 år.....	69	17,3	74,2	71	17,8	82,9
16 år.....	28	7,0	81,7	28	7,0	90,2
17 år.....	9	2,3	84,1	11	2,8	93,0
Aldrig.....	59	14,8	—	27	6,8	—
Husker ikke ³⁾	25	6,3	—	13	3,3	—
Svarer ikke.....	1	0,3	—	1	0,3	—
Antal.....	400	—	374	400	—	386
Procent.....	—	100,4	—	—	100,3	—
Medianalder.....	—	—	14 år	—	—	14 år

²⁾ Ved beregningen er udeladt dem, der ikke husker alderen eller ikke svarer.

³⁾ Vedgår henholdsvis pollutioner og onani.

Tabel 41. Alder for første coitus.

Alder	Soldaterenqueten			Sessionsundersøgelsen		
	Antal	Pct. af 3.132	Kumulativ pct. af 2.887 ¹⁾	Antal	Pct. af 400	Kumulativ pct. af 398 ¹⁾
12 år og derunder .	70	2,2	2,0	0	—	—
13 år.....	71	2,3	4,0	8	2,0	2,0
14 år.....	164	5,2	5,6	18	4,5	6,5
15 år.....	331	10,6	21,1	36	9,0	15,5
16 år.....	452	14,4	36,8	66	16,5	32,1
17 år.....	442	14,1	52,1	68	17,0	49,2
18 år.....	432	13,8	67,1	54	13,5 ²⁾	62,8
19 år.....	206	6,6	74,2			
20 år.....	87	2,8	77,2	148	37,0	—
21 år og derover...	45	1,4	78,8			
Aldrig.....	587	18,7	—			
Alder uoplyst	186	5,9	—	2	0,5	—
Uoplyst om coitus .	59	1,9	—			
Personer	3.132	—	2.887	400	—	398
Procent	—	100,0	99,1	—	100,0	100,0
Medianalder.....	—	—	17 år	—	—	18 år

i) Ved beregningen er de udeladt, hvor alderen er uoplyst, eller hvor det er uoplyst, om de har haft coitus.

2) I sessionsundersøgelsen var der ingen af de interviewede, der var ældre end 19 år, hvorfor indledelse af forhold efter denne alder ikke fremgår af undersøgelsen.

Af tabel 41 fremgår, at 37 % af de interviewede fra sessionsundersøgelsen ikke havde haft coitus på det tidspunkt, hvor de fremstillede sig på sessionen d. v. s. 18-19 års alderen. I soldaterenqueten, hvor en del af de adspurgte på undersøgelsestidspunktet var et til to år ældre, var der kun 19 %, der aldrig havde haft coitus. Sammenligner man i de 2 undersøgelser, hvor mange procent, der har første coitus på de forskellige alderstrin, er der god overensstemmelse. I sessionsundersøgelsen havde 32 % af samtlige interviewede haft første coitus inden det 17. år og i soldaterenqueten 35 %. Inden det 18. år er de tilsvarende tal henholdsvis 49 % og knapt 49 % (48,8 %). Medianalderen, der er beregnet med udeladelse af de tilfælde, hvor alderen er uoplyst, eller hvor det er uoplyst, om de har haft coitus, er i sessionsundersøgelsen 18 år og i soldaterenqueten 17 år. I 17 års alderen havde dog 49,2 % af de interviewede i sessionsundersøgelsen haft første coitus, altså meget nær 50 %.

Af tabel 42 fremgår, at de interviewede med lavere skoleuddannelse indleder forhold tidligere end dem med højere skoleuddannelse. Ser man på de pågældendes eget erhverv, starter de ufaglærte tidligst, medens faglærte og landbrugere har første coitus noget senere.

Deler man de ufaglærte i dem, som har sejlet, og dem, som ikke har sejlet, har i den første gruppe 89 % haft første coitus senest, når de er 16 år, medens det tilsvarende tal for den anden gruppe er 57 %. Tilsvarende tendens som ved sondringen mellem de pågældendes eget erhverv gør sig gældende, når man ser på faderens socialgruppe,³⁾ idet børn af socialgruppe IV starter tidligst, derefter kommer socialgruppe III og senest socialgruppe I og II.

I begge undersøgelser har man desuden spurgt, hvor mange coitus-partnere de pågældende har haft, se tabel 43.

I sessionsundersøgelsen havde 19 % kun haft én partner. Det tilsvarende tal er i soldaterenqueten 21 %. Antallet af adspurgte i de to undersøgelser, der ikke havde haft coitus eller kun haft én coituspartner, udgør i sessionsundersøgelsen, hvor de interviewedes gennemsnitlige alder er 18-19 år, 56 % og i soldaterenqueten, hvor de adspurgte er et par år ældre, 40 %. Det kan altså - groft sagt - siges, at omkring halvdelen af unge mænd i den alder, hvor undersøgelserne foretages, ikke har haft coitus eller kun har haft en en-

³⁾ Med hensyn til den i udvalgets undersøgelser anvendte socialgruppeinddeling henvises til bilag 10.

Tabel 42. Alder for første coitus i relation til uddannelse og sociale miljø. (Sessionsundersøgelsen).

		1. coitus 16 år gammel ell. derunder	1. coitus 17 år gammel ell. derover	Total, der har haft coitus
		%	%	%
Skoleuddannelse	Studentereksamen	11	22	33
	Mellemskole-, realeksamen	23	34	57
	Ingen eksamen	41	31	72
Eget erhverv	Studerende, skolesøgende	12	23	35
	Faglærte v. kontor, forretning	25	33	58
	Faglærte v. håndværk, industri	26	41	67
	Landbrugere	35	24	59
	Ufaglærte	68	18	86
Faders socialgruppe	Socialgruppe I-II	18	27	45
	Socialgruppe III	30	35	65
	Socialgruppe IV	42	28	70
Antal		128	122	250

Tabel 43. Antal coitus-partnere.

Antal partnere	Sessionsundersøgelsen		Soldaterenqueten	
	Pct. af samtlige	Pct. af dem, der har haft coitus	Pct. af samtlige	Pct. af dem, der har haft coitus
1	18,8	30,0	20,9	25,8
2	12,0	19,2	11,0	13,6
3	8,3	13,2	7,9	9,7
4-5	6,5	10,4	10,4	12,8
6-10	8,6	13,6	8,6	10,6
over 10	8,6	13,6	10,7	13,2
Husker ikke			4,4	5,4
Svarer ikke	0,5		7,2	8,9
Har ikke haft coitus	37,0		18,7	
Ialt	100	100	100	100
Antal personer	400	250	3.132	2.319

kelt partner. Kun et mindretal, nemlig 11 % i soldaterenqueten og 9 % i sessionsundersøgelsen, har haft flere end 10 coituspartnere. Der er således intet, der tyder på en særlig promiskuitet blandt de unge mænd.

I sessionsundersøgelsen har man stillet spørgsmål til belysning af forholdets art ved første coitus.

Af tabel 44 ses, at godt 60 % af dem, der har haft coitus, havde deres første coitus i en fastere forbindelse, medens det kun for ca. 30 %'s vedkommende var en tilfældig forbindelse.

Man har endvidere undersøgt bekendtska-

bets varighed indtil første coitus. 42 % af dem, der havde haft coitus, oplyser, at bekendtskabet inden første coitus havde været 3 måneder eller mere, hvortil kommer 12 %, hvor den egentlige kontakt havde været af kortere varighed, men hvor den adspurgte og partneren forinden kendte hinanden fra arbejdsplads, skole etc.

Endelig har man spurgt om bevæggrunden til første coitus. 57 % af dem, der havde haft coitus, har oplyst en følelsesmæssig baggrund, medens 43 % har oplyst, at forholdet blev indledt på grund af nysgerrighed.

Med hensyn til anvendelse af antikoncep-

Tabel 44. Forholdets art ved første coitus.
(Sessionsundersøgelsen).

Forholdets art	Pct. af dem der har haft coitus
Forlovet	9,6
»gå*med«-forhold	51,6
Skole- eller legekammerat	9,2
Tilfældig forbindelse	26,0
Prostitueret	3,6
Ialt	100,0
Antal personer	250

tion ved første coitus fremgår det af sessionsundersøgelsen, at af dem, der indledte forhold, da de var 16 år eller derunder - 128-, havde 48 % anvendt kondom eller pessar, 16 % coitus interruptus, medens 37 % ikke havde anvendt nogen antikonceptionel metode. For dem, der indledte forhold, da de var 17 år eller derover - 122 -, er de tilsvarende tal 68% (kondom eller pessar), 8% (coitus interruptus) og 24% (intet).

Man har i sessionsundersøgelsen spurgt om, hvilken alder de pågældende mener, kvinder og mænd bør have nået, inden de har samleje.

Tabel 45. Hvilken alder bør henholdsvis kvinder og mænd have nået, inden de har samleje. (Sessionsundersøgelsen).

Alder m.v.	Kvinder	Mænd
	%	%
15 år eller derunder	10,3	9,5
16 år	21,3	17,5
17 år	22,5	19,3
18 år	32,3	35,0
19 år eller derover	7,3	13,3
Når de er gift	3,0	3,0
Når de er forlovet	1,3	0,8
Andre svar	0,8	1,0
Ved ikke, svarer ikke	1,5	0,8
Ialt	100,3	100,2
Antal personer	400	400

Af tabel 45 ses, at der ikke er nogen særlig forskel med hensyn til indstillingen om, hvilken alder de to køn skal have opnået, inden de har samleje. Omkring halvdelen mener, at forhold kan indledes inden 18 årsalderen (54% for kvinders og 46 % for mænds ved-

kommende), og ca. en trediedel mener, at 18 års alderen er passende.

4⁰ Kønssygdomme.

Endelig skal refereres de to undersøgelses oplysninger med hensyn til kønssygdomme.

Det viser sig, at der i sessionsundersøgelsen er 10 personer (2,5% af samtlige og 4% af dem, der har haft coitus), som har haft kønssygdomme, næsten udelukkende gonorré. I soldaterenqueten drejer det sig om 129 personer (4% af samtlige og 5% af dem, der har haft coitus). Sygdommen var også i denne undersøgelse næsten udelukkende gonorré.

Til sammenligning med undersøgelsen af teenagergonorré, side 89 f, har det interesse at give en nærmere beskrivelse af dem, der har været smittet med kønssygdomme. Resultaterne fra sessionsundersøgelsen er ikke medtaget i denne beskrivelse på grund af det lille antal smittede.

Med hensyn til skoleuddannelsen er der ikke i soldaterenqueten nogen forskel på dem, der har haft kønssygdomme, og de øvrige. Ser man på erhvervsuddannelsen er 40 % af dem, der har haft kønssygdomme, ufaglærte, medens det tilsvarende tal for dem, der ikke har været smittet, er 16%. Ser man på den seksuelle aktivitet, synes der også at være en væsentlig forskel mellem dem, der har haft kønssygdomme, og de øvrige. 40 % af dem, der ikke har haft kønssygdomme, har haft første coitus inden det 17. år, medens den tilsvarende procent for dem, der har haft kønssygdomme, er 82 %. Med hensyn til antallet af partnere viser det sig, at kun 16 % af de ikke-smittede har haft 8 eller flere partnere, medens procenten for dem, der har været smittet, udgør 61 %.

Med hensyn til kønssygdomme synes det herefter, på grundlag af soldaterenqueten at kunne siges, at det er en ganske speciel gruppe unge, der smittes med kønssygdomme. Specielt er der blandt dem, der får kønssygdomme, væsentligt flere, der tidligt indlader sig på seksuelle forhold og med langt flere partnere end andre unge. Det kan supplerende oplyses, at størsteparten af dem sejler eller har sejlet og har pådraget sig deres sygdom under kontakter i de fremmede havnebyer, de kom til. Næsten alle har indladt sig med prostituerede, omend kun ca. to trediedel af smitekilderne er opgivet til at være - overvejende udenlandske - prostituerede. I intet

tilfælde har der været tale om smitte fra en mere stadig forbindelse.

2. Undersøgelse blandt mødre, som lige har født. (Mødreundersøgelsen).

a. Tilrettelæggelse og gennemførelse.

Undersøgelsen er foretaget under medvirken af ekspeditionssekretær i sundhedsstyrelsen H. Hamtoft og læge Anders Groth.

Udvalget havde, som nævnt side 28, oprindeligt planlagt en undersøgelse omfattende et repræsentativt udsnit af hele landets befolkning, en undersøgelse, der imidlertid af økonomiske og tekniske årsager blev opgivet.

Da udvalget anså det for nødvendigt i sit undersøgelsesmateriale at have oplysninger om et udsnit af den kvindelige befolkning, som i hvert fald var repræsentativt for størstedelen af denne, besluttede man i stedet ved sundhedsplejerskernes bistand at foretage en undersøgelse blandt mødre, der lige havde født.

Formålet med undersøgelsen er at tilvejebringe oplysninger om kvinders viden, holdning og adfærd på det seksuelle område samt baggrundoplysninger om deres svangerskaber, deres ægtefælles sociale baggrund, uddannelse og beskæftigelse.

Undersøgelsen blev foretaget i januar og februar måned 1966 og omfattede mødre, som havde født i april og maj måned 1965. Barnet var altså på undersøgelsestidspunktet ca. 9 måneder gammelt. Ved at afgrænse undersøgelsen således, blev det muligt at lade sundhedsplejersker foretage udspørgningen. Disse havde på dette tidspunkt opnået så god kontakt med moderen, at man kunne lade dem stille detaljerede spørgsmål angående moderens viden og adfærd på det seksuelle område.

De udvalgte kvinder er ikke repræsentative for samtlige kvinder mellem 15 og 45 år. For det første får ca. 15 % af kvinderne aldrig børn. Dernæst er aldersfordelingen inden for materialet også afvigende fra aldersfordelingen for kvinder i almindelighed. Fødslerne fordeler sig ikke jævnt over disse aldersgrupper, da fertiliteten er højst i aldersgruppen 20-24 år og 25-29 år, jfr. side 13. Endvidere kunne tre personer kun udvælges mellem to trediedel af alle fødende kvinder, da der endnu ikke findes sundhedsplejersker i hele landet. Dette førte til, at länddistrikter i det nordlige og vestlige Jylland måtte repræsen-

teres af alle de distrikter, hvor der fandtes sundhedsplejersker uden de muligheder for at sprede interviewene, som man ellers havde.

Inden for det således afgrænsede udsnit blev der udvalgt det fornødne antal sundhedsplejersker repræsentativt fordelt over by og land, hovedstad, Sjælland, Fyn og Jylland, således at man kunne få et tilstrækkeligt stort antal interviews. Da man fandt, at hovedstadsområdet (København + omegn) kunne beskrives tilstrækkeligt sikkert af et relativt mindre antal interviews, blev udvalgsprocenten halveret for dette område. Hovedstadsområdet indgår derfor i undersøgelsen med 150 interviews i stedet for 300, medens resten af landet har 700 interviews. I alle forbindelser, hvor der er virkelig forskelle mellem hovedstad og resten af landet, må man derfor inden sammenlægningen, fordoble det fundne tal for hovedstadsområdet. Det udvalgte udsnit fordelte sig efter alder nogenlunde som alle mødre, der fødte levendefødte børn i 1965.

Der er således 41 interviews — 5 % — der ikke er foretaget. Dette skyldes, dels at moderen ikke har kunnet træffes (16 tilfælde), dels at hun var flyttet (7 tilfælde), dels uoplyste årsager (6 tilfælde) og endelig 12 tilfælde (= $iV2^0/o$), hvor moderen nægtede at udtale sig. Dette bortfald giver ingen problemer, men på grund af det lille antal mødre under 20 år, kan man kun vanskeligt udtale sig om denne gruppe. Da kun så få kvinder har født i denne aldersgruppe, kan man ikke drage slutninger til samtlige kvinder under 20 år. I alderen over 20 år er derimod flertallet gifte (55 % af hele aldersgruppen 20-24 år og ca. 80 % ved 25 års fødselsdagen), og omtrent to trediedel har fået et barn.

Ved vurderingen af undersøgelsens repræsentativitet, må man have i erindring, at de, der føder flere børn, har større chance for at komme med i udsnittet end mødre med færre fødsler.

Undersøgelsen blev foretaget i samråd med embedslægen og de ledende sundhedsplejersker, efter at der var foretaget en prøveundersøgelse i København og i Jylland. Udspørgningen foretoges som nævnt af sundhedsplejerskerne. Disse blev alle instrueret personligt af dr. Kirsten Auken, ekspeditionssekretær H. Hamtoft og læge A. Groth, idet der blev afholdt to møder i provinsen og ét i København. I møderne deltog også de ledende sund-

Tabel 46. Det udvalgte materiale og samtlige fødsler.

Alder	Antal levendefødte i 1965		Udvalgte mødre	heraf spurgt	heraf ugifte v. fødslen ¹⁾	beregnet for- deling af 832 fødsler
	ialt	heraf ugifte				
15-19 år	10.000	3.500	99	95	29	97
20-24 år	32.200	2.850	317	304	16	312
25-29 år	24.400	950	258	248	11	237
30-34 år	12.200	450	137	129	6	118
35 år og derover . . .	7.000	350	57	56	2	68
ukendt			5			
	85.800	8.100	873	832	64	832

¹⁾ Inden udspørgningen var 15 af disse blevet gift.

hedsplejersker fra de udvalgte amter, for så vidt der var ansat en ledende sundhedsplejerske i amtet. Der var desuden udarbejdet en skriftlig instruktion til de enkelte spørgsmål.

Undersøgelsen skulle foregå så nær barnets 6 måneders fødselsdag som muligt, dog helst når sundhedsplejersken alligevel skulle besøge barnet. Besøget kunne aftales i forvejen - uden nærmere besked om årsagen. Ved udspørgningen blev benyttet et spørgeskema, som indeholdt 31 spørgsmål samt mulighed for bemærkninger, som sundhedsplejersken måtte have angående interviewet og familien (moderen). Der var ingen vanskeligheder ved udspørgningen, og kun få svarede ikke på enkelte af spørgsmålene. Mange af mødrene var glade for anledningen til at drøfte seksuelle problemer og svangerskabsforebyggelse med sundhedsplejersken.

b. Undersøgelsens resultater.

1° Seksualoplysning.

Flere af spørgsmålene ved mødreundersøgelsen handlede om mødrenes viden angående menstruation, konception og antikonception, kilden til denne viden og alderen, da den blev erhvervet. Herom blev der stillet følgende spørgsmål:

- 1) Hvor gammel var De, da De fik menstruation første gang? Vidste De da, hvad det var, eller kom den første menstruation uventet for Dem? Hvem oplyste Dem om menstruationen?
- 2) Hvorfra fik De de første egentlige oplysninger om, hvordan børn bliver til? Hvor gammel var De? Var oplysningerne udførlige nok?

- 3) Hvorfra fik De at vide, at det er muligt at undgå, at samleje fører til graviditet? Hvor gammel var De? Var oplysningerne udførlige nok?

Det ses af tabel 47, at der er nogen forskel med hensyn til kilden for kvindernes viden om de omtalte tre forhold. Man må dog tage i betragtning, at formuleringen af spørgsmålene ikke er helt de samme for spørgsmålene om konception og om antikonception. Spørgsmålet om konception vedrører de første egentlige oplysninger, medens der i spørgsmålet om antikonception mere i almindelighed spørges om, hvorfra de pågældendes viden stammer. Men da der i begge spørgsmålene spørges om alderen, og da de er stillet efter hinanden, er der formentlig ikke større forskel i opfattelsen af spørgsmålene, d. v. s. at også med hensyn til antikonception er der svaret på, hvorfra den første egentlige viden stammer om mulighed for antikonception som sådan og ikke om metoderne.

Tabellen viser, hvorfra mødrenes viden om konception stammer. Det er forældrene, d.v.s. fortrinsvis moderen, der eventuelt sammen med andre, er den vigtigste oplysningskilde. Der er 36 %, som angiver dette. Forældrene alene udgør 25 % af svarene. Kammeraterne er den næststørste gruppe med 21 % alene og 31 % sammen med andre. Skolen alene har ca. 7 %, men optræder også sammen med andre kilder i lige så mange tilfælde, hvilket ikke er vist i tabellen, da denne kombination indgår i andre grupper. Oplysning fra »Andre kilder« (læsning o. lign.) har også en vis betydning, idet 12 % angiver disse kilder.

Viden om antikonception hentes i det store

Tabel 47. Kilde til viden om konception, antikonception og menstruation.

Kilde	Konception		Antikonception		Menstruation	
	Pct. af 832	Pct., der fandt oplysningen udførlig nok	Pct. af 832	Pct., der fandt oplysningen udførlig nok	Pct. af 832	Kilde til viden for 623 personer, der vidste om menstruationen for dens indtræden
Forældre alene	25,2	64,8	13,6	82,3	58,4	64,5
Forældre + andre	10,6	56,8	6,5	68,5	5,0	6,3
Partner alene	0	0	10,1	61,9	0	0
Partner + andre	0	0	5,4	64,4	0	0
Familie	4,1	35,3	3,7	70,9	6,3	6,3
Kammerater alene	20,9	17,8	11,9	20,2	9,5	10,1
Kammerater + andre	9,7	28,4	6,1	27,5
Skole alene	7,3	42,6	6,4	52,8	4,1	4,3
Andre kombinationer	7,0	51,7	7,8	61,5	5,3	5,0
Andet, herunder læsning, radio, TV samt læge	12,0	52,0	25,8	57,2	5,3	9,5
Uoplyst	3,2	0,0	2,7	13,6	6,1	3,0
Ialt	100,0	43,3	100,0	55,4	100,0	100,0
Personer	832	360		461		623

0 forekommer ikke. ... indeholdt i andre grupper.

og hele fra samme kilder, men ikke i samme omfang. Den vigtigste kilde er rubriceret under »Andre kilder« med 25 %. Gruppen omfatter først og fremmest læsning, men også radio, TV samt læge, men disse kilders betydning er mindre. Den næststørste gruppe er forældrene (moderen), der alene er kilde i 14 % af tilfældene og alene eller sammen med andre er oplysningskilde for ialt 20 % af de udspurgte. Kammerater er kilden for 18 % og partneren for 16 % af kvinderne. Disse to kilder optræder alene for 12 % og 10 %. Skolen har heller ikke her den store betydning, idet kun 6 % angiver denne kilde alene og 5 % sammen med andre kilder. Man må dog huske, at der ikke er spurgt, om der er modtaget seksualundervisning i skolen.

Der var ikke udelte tilfredshed med den modtagne oplysning; hvad angår konception, syntes kun 43 %, at oplysningerne var udførlige nok; ved antikonception var andelen 55 %. Den højeste andel »udførlig nok« har forældrenes oplysning med henholdsvis 65 % og 82 %, og »Andre kilder« - fortrinsvis læsning — med henholdsvis 52 % og 57 %. Vedrørende antikonception har også partneren høje procenter (62). Mindst tilfredshed er

der med hensyn til kammeraternes oplysning, hvor kun henholdsvis 18 % og 20 % anser oplysningerne for udførlige nok.

Tabel 47 viser desuden, hvorfra kendskabet til menstruation stammede. Her er det så ubetinget forældrene (moderen), der dominerer billedet, idet ialt 63 % af alle nævner denne kilde, og moderen alene 58 %, medens kammerater kun nævnes af ca. 10 %. Da nogle af de adspurgte måske har nævnt oprindelsen til deres viden, selv om de ikke kendte noget til menstruation før efter dens indtræden, har man særskilt gjort kilden op for de 623 (75 %) af de adspurgte, som i forvejen havde kendskab til menstruationen. Fordelingen er omtrent den samme, kun er moderens andel endnu større, medens »Andre kilder« næsten er forsvundet. Dette viser, at tilsyneladende meget få kun har læst sig til, at der er noget, der hedder menstruation - hvis man har viden, stammer denne fra andre personer.

Tabel 48 viser alderen, da de pågældendes viden om konception og antikonception blev erhvervet. Medianalderen er forholdsvis høj, 13 år for konception og 16 år for oplysning

Tabel 48. Alder ved første oplysning om konception og antikonception.

Alder	Konception	Anti-konception
9 år og derunder	12,8	8,7
10 år	13,7	
11 år		
12 år	15,3	
13 år	14,5	
14 år	15,1	8,5
15 år	7,2	14,9
16 år	6,5	12,9
17 år	6,2	14,7
18 + 19 år		13,8
20 år og derover		12,9
Uoplyst	8,7	4,8
Ialt	100,0	100,0
Personer	832	
Medianalder	13 år	16 år

Tabel 49. Alder ved første menstruation.

Alder	Pct. af 832 mødre	Pct. af aldersgruppen, der ikke kendte noget til menstruation i forvejen
10 år og derunder	1,3	45
11 år	7,0	43
12 år	21,0	28
13 år	25,2	26
14 år	21,4	20
15 år	14,0	21
16 år og derover	9,0	13
Uoplyst	1,1	(..)
Ialt	100,0	25
Personer	832	209
Medianalder	13 år	

om antikonception. Dette forklarer, hvorfor partneren her spiller en relativ stor rolle.

Af detaljerede tabeller - som ikke er medtaget her - fremgår, at de forskellige oplysningskilder har vekslende betydning på de enkelte alderstrin. Forældrenes (moderens) betydning er størst i de yngste aldre, senere får kammeraterne større betydning.

Af tabel 49 ses, at medianalderen for første menstruation (menarchen) var 13 år. Alle-rede inden de var fyldt 12 år, havde 8 % haft første menstruation. Det kan også ses, at en fjerdedel af kvinderne ved menarchens indtræden ikke havde kendskab til menstruationen; men denne andel er — som naturligt er — højst hos dem, som får første menstruation i en ung alder (under 12 år = ca. 40 %) og lavest hos de ældste (ca. 20 % for de 14-

Tabel 50. Kilde til viden om konception, antikonception og menstruation opdelt i hovedstadsområdet og provinsen.

Kilde	Procentfordeling af mødrene					
	Konception		Antikonception		Menstruation	
	Hovedstad	Provins	Hovedstad	Provins	Hovedstad	Provins
Forældre alene	26,2	25,0	18,8	12,5	59,1	58,3
Forældre + andre	14,1	9,8	11,4	5,4	6,0	4,8
Partner alene	0	0	10,0	10,1	0	0
Partner + andre	0	0	5,4	5,4	0	0
Familie	4,7	4,0	4,7	3,5	5,4	6,5
Kammerater alene	12,7	22,7	12,8	11,7	4,7	10,5
Kammerater + andre	6,0	10,6	4,7	6,4
Skole alene	10,1	6,7	8,7	5,9	8,7	3,1
Andre kombinationer	8,1	6,7	8,7	7,6	6,0	5,1
Andre kilder, herunder læsning, radio, TV og læge	15,4	11,3	14,1	28,4	3,4	5,7
Uoplyst	2,7	3,2	0,7	3,1	6,7	6,0
Ialt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Personer i gruppen	149	683				

0 forekommer ikke. indeholdt i andre grupper.

Tabel 5/. Alder ved første oplysning om konception og antikonception og ved første menstruation opdelt i hovedstadsområdet og provinsen.

Alder	Procentfordeling af mødrene					
	Konception		Antikonception		1. menstruation	
	Hovedstad	Provins	Hovedstad	Provins	Hovedstad	Provins
9 år og derunder	16,8	11,9	8,1	8,8	3,4	0,9
10 år	18,1	12,7			11,4	6,0
11 år	15,5	15,4	11,4	7,9	18,1	21,7
12 år	15,4	14,4	20,8	13,6	26,2	25,0
13 år	17,4	14,6	14,1	12,6	24,1	20,8
14 år	5,4	8,1	15,4	14,6	11,4	14,5
15 år	4,0	6,4	14,1	13,8	—	—
16 år	5,4	6,4	8,7	13,8	5,4	9,8
17 år			4,7	4,8		
18 + 19 år	2,0	10,1	2,7	10,1	—	1,3
20 år og derover			—	—		
Uoplyst	—	—	—	—	—	—
Talt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Personer	149	683	—	—	—	—
Medianalder	12	13	15	16	13	13

Tabel 50-53 behandler enkeltheder ved de omtalte tre problemer, nemlig dels forskellen mellem hovedstad og provins, dels mellem to generationer af mødre, de 20-25-årige og de 30-35-årige. Denne sidste opgørelse foretages med henblik på at belyse udviklingen over 10 år.

Hvad oplysning om konception og antikonception angår, er der tydelig forskel mellem hovedstad og provins, idet forældrenes betydning som kilde er mindre i provinsen end i hovedstaden. Dette gør sig særligt gældende med hensyn til antikonception, hvor forældrenes andel i oplysningen er henholdsvis 18 % og 30 %, hvilket delvis beror på, at første oplysning, som det fremgår af tabel 51, gives senere i provinsen. Medens det ved oplysning om konception er kammerater, der spiller den største rolle i provinsen (33%), er det ved antikonception »Andre kilder« (hovedsageligt læsning) med 28 %. Skolens andel er også mindre i provinsen, nemlig 6 % mod 9-10 % i hovedstaden. Med hensyn til oplysning om menstruation er forskellen mellem hovedstad og provins derimod ringe, bortset fra, at skolens andel er 9 % i hovedstaden mod 3 % i provinsen.

Ifølge tabel 51 er der en vis forskel mellem hovedstad og provins, hvad angår alderen ved oplysning om konception og antikonception,

idet medianalderen er noget lavere i hovedstaden. For konception er medianalderen henholdsvis 12 og 13 år og for antikonception 15 og 16 år (det er dog ikke et helt år, men der er ikke beregnet decimaler på grund af usikkerheden med hensyn til de udspurgtes angivelse af alder). For viden om menstruation synes der ikke at være forskel mellem landsdelene.

Hvad forskellen mellem generationer angår, er det tydeligt, at der er en tendens til, at forældre nu giver oplysning oftere end før, dette gælder særligt for antikonception, hvor andelen er steget fra 11 % til nu 25 %. Kammerater og læsning er de grupper, der er blevet mindre.

Der er forskel mellem generationer, hvad angår alderen for oplysning om antikonception, idet medianalderen er gået ned med 2 år fra 17 til 15, beregnet uden decimaler; derimod er der ingen mærkbar forskel ved oplysning om konception. Det ses desuden, at medianalderen for første menstruation er faldet fra ca. 14 til ca. 13 år. I løbet af de 10 år er der sket en nedgang i antallet, der ikke vidste i forvejen, hvad menstruation var, nemlig fra 27 % til 24 %. Nedgangen er størst for de 12- og 13-årige fra 38/37 % til 23/24 %.

Både ved konception og antikonception

Tabel 52. Kilde til viden om konception, antikonception og menstruation, opdelt på mødre født 1931/35 og 1941/45.

Kilde	Procentfordeling af mødrene					
	Konception		Antikonception		Menstruation	
	Mødre født i		Mødre født i		Mødre født i	
	1931/35	1941/45	1931/35	1941/45	1931/35	1941/45
Forældre alene	25,5	28,3	8,5	17,2	52,9	59,9
Forældre + andre	5,9	10,8	2,6	7,6	3,3	8,0
Partner alene	0	0	8,5	9,5	0	0
Partner + andre	0	0	5,2	6,1	0	0
Familie	4,6	2,9	4,6	3,8	11,1	4,8
Kammerater alene	23,5	13,4	16,3	8,9	9,2	8,3
Kammerater + andre	6,5	9,6	4,6	6,4
Skole alene	10,5	9,2	6,5	8,3	3,9	4,4
Andre kombinationer	9,1	9,2	7,9	7,0	6,5	5,1
Andre kilder, herunder læsning, radio, TV og læge	12,4	14,0	30,7	22,3	7,9	4,8
Uoplyst	2,0	2,6	4,6	2,9	5,2	5,1
Ialt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Personer	153	314				

0 forekommer ikke. indeholdt i andre grupper.

Tabel 53. Alder ved første oplysning om konception og antikonception og ved første menstruation, opdelt på mødre født 1931/35 og 1941/45.

Alder	Procentfordeling af mødrene								
	Konception				i. menstruation				
	Konception		Antikonception		Ialt		Pct. af aldersgr., der ikke vidste i forvejen		
	Mødre født i		Mødre født i		Mødre født i		Mødre født i		
1931/35	1941/45	1931/35	1941/45	1931/35	1941/45	1931/35	1941/45		
9 år og derunder	15,7	14,0	}	3,2	}	-	2,9	}	44
10 år	12,4	15,3							
11 år	13,1	15,3	}	7,9	}	5,9	8,0	}	44
12 år	15,0	14,0							
13 år	13,1	17,5	}	9,8	}	13,7	26,1	}	40
14 år	15,0	14,0							
15 år	6,5	8,0	}	12,4	}	13,7	26,8	}	23
16 år	5,9	6,4							
17 år	7,8	3,2	}	15,0	}	12,4	11,8	}	14
18 + 19 år	9,8	1,6							
20 år og derover	10,5	6,3	}	12,5	}	12,4	4,4	}	21
Uoplyst									
Ialt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	27%	24%
Personer	153	314						42	76
Medianalder	13	13	17	15	14	13			

Tabel 54. Antal mødre, der anfører skolen som oplysningskilde, efter geografisk fordeling.

Geografisk område	Antal mødre	Konception		Antikonception	
		Skole alene	Skole + andre	Skole alene	Skole + andre
København	106	14	9	12	12
Københavns omegn	43	1	5	1	2
Provinsbyer	284	25	28	22	13
Landdistrikter	399	21	21	18	17
Ialt	832	61	63	53	44

gælder forøvrigt, at oplysningerne nu anses for udførlige nok af flere end før. Ved oplysningen om konception 49 % mod 42 %, og ved oplysningen om antikonception 61 % mod 48 %. Disse tal fremgår ikke af tabellerne.

2° Skolens rolle.

I mødreundersøgelsen har man ikke spurgt, om man har fået seksualundervisning i skolen. Man får derfor kun at vide noget om skolen, når denne har været en væsentlig kilde til oplysning, ved konception endda første væsentlige kilde. Skolen nævnes derfor kun sjældent, i ca. 7-8 % alene og ca. 5-6 % sammen med andet. Dens betydning som første kilde er kun steget lidt i løbet af 10 år.

Tabel 54 viser fordeling af svarene »skole« og »skole + andre« geografisk. Det ses, at skolens betydning er lidt større for oplysning om konception end for antikonception og lidt større for København end for det øvrige land (nuværende bopæl).

Ser man på skoleformen, er procenten lavest for dem uden eksamen og højest for mellem- og realskolen. For gymnasiaster spiller skolens oplysning størst rolle ved antikoncep-

tion. Man ved dog ikke, på hvilket skoletrin oplysning er givet til disse sidste grupper.

3° Den seksuelle aktivitets begyndelse.

Et spørgsmål i undersøgelsen omhandler kvindernes første forhold. Der blev herunder stillet følgende underspørgsmål: Blev der brugt forebyggende midler ved Deres allerførste samleje? Hvor gammel var De, da De havde samleje første gang? Hvor gammel var partneren? Af hvilken art var forholdet? Hvor længe havde De kendt hinanden? Blev De gift med ham?

Endvidere søgte man at belyse kvindernes holdning med hensyn til den ønskelige alder for første coitus. Herom stillede man følgende spørgsmål: Hvilken alder synes De, en mand skal have nået, før han har samleje? Hvilken alder mener De, en kvinde bør have nået, før hun har samleje?

Tabel 56-60 viser den seksuelle aktivitets begyndelse og giver yderligere oplysning om enkelte problemer i forbindelse dermed. Den i tabellerne nævnte kumulative procent er summen af procenter op til aldersklassen og behøves til beregning af mediantallet.

Tabel 55. Antal mødre, der anfører skolen som oplysningskilde, inddelt efter skoleuddannelse.

Skoleuddannelse	Antal mødre	Konception		Antikonception	
		Skole alene	Skole + andre	Skole alene	Skole + andre
Ingen eksamen	550	28	31	31	18
Mellemskole- og realeks. m.v.	233	29	27	15	21
Studentereksamen	25	1	2	6	3
Uoplyst	24	3	3	1	2
Ialt	832	61	63	53	44

Tabel 56. Kvindens alder ved første coitus.

Alder	Hele landet	Pct. fordeling	Kumulative pct.er	Ønskelig alder ved 1. samleje	Kumulative pct.er af 785 mødre, der har givet oplysning om ønskelig alder	Pct. der blev gift med 1. partner	Anvendelsen af antikonception ved 1. samleje
Under 15 år	11	1,3	1,3	30	3,6	27	39
15 år	33	4,0	5,3				
16 år	90	10,8	16,1	92	14,7	59	54
17 år	159	19,1	35,2				
18 år	211	25,4	60,6	354	57,2	62	43
19 år	122	14,6	75,2	80	66,8	57	46
20 år	73	8,8	84,0	166	86,8	78	52
21 år	36	14,4	98,4			78	42
22 år og derover . .	84			69	71		
Moden	—	...	—	63	100,0	—	—
Uoplyst	13	1,6	...	47	—	..	—
Ialt	832	100,0	100,0	832	785	65	46
Medianalder			18 år		18 år		

Tabel 56 viser, at medianalderen ved første coitus for hele materialet er 18 (18 til 19 år). Godt 35 % havde deres første forhold, før de fyldte 18 år og yderligere 25 % i løbet af det følgende år. Inden de var 20 havde 75 % af de adspurgte deres første coitus.

Tabel 59 viser, at de fleste (57 %) angiver, at de havde deres første forhold med deres forlovede, og yderligere 5 % angiver ægtefællen, godt en trediedel nævner et »gå medieforhold og kun 3 % »andet«, d. v. s. et tilfældigt bekendtskab eller lignende. Dette passer

godt sammen med, at 65 %, jfr. tabel 56, nævner, at de blev gift med den mand, de havde deres første coitus med. Det fremgår også af tabel 56, at dette gælder særlig for de kvinder, der var 19 år eller derover, men selv for de 16-19 årige var det flertallet, der blev gift med den første mand.

Af tabel 57 fremgår, at medianalderen ligger i samme gruppe (18 år) både i hovedstaden og i provinsen, men der er dog ca. et halvt års forskel imellem dem. I hovedstaden er derfor andelen af kvinder, der bliver gift

Tabel 57. Alder ved første coitus opdelt i hovedstadsområdet og provinsen.

Alder	Hovedstadsområdet	Kumulative pct.er	Provin-sen	Kumu-lative pct.er
Under 15 år .	4	2,7	7	1,0
15 år	11	10,1	22	4,3
16 år	17	21,5	73	14,9
17 år	35	45,0	124	33,1
18 år	39	71,1	172	58,3
19 år	14	80,5	108	74,1
20 år	10	87,3	63	83,0
21 år	4	99,3	32	97,8
22 år og der-over	14		70	
Uoplyst	1	...	12	...
Ialt	149	100,0	683	100,0
Medianalder .		18 år		18 år

Tabel 58. Alder ved første coitus opdelt på mødre født 1931/35 og 1941/45.

Alder	Mødre født 1931/35	Kumu-lative pct.er	Mødre født 1941/45	Kumu-lative pct.er
Under 15 år .	2	1,3	21	6,7
15 år				
16 år	8	6,5	51	22,9
17 år	24	22,2	79	48,1
18 år	37	46,4	84	74,8
19 år	22	60,8	46	89,5
20 år	18	72,5	17	94,9
21 år	41	99,3	11	98,4
22 år og der-over				
Uoplyst	1	...	5	...
Ialt	153	100,0	314	100,0
Medianalder .		19 år		18 år

Tabel 59. Arten af første forhold.

	Antal	Pct.	Pct. for generation		Anvendelse af anti-konc. ved 1. coitus i pct. af alle
			1931/35	1941/45	
Gik med	296	35,6	35	39	44
Forlovede	471	56,6	55	55	50
Ægtefælle	43	5,2	7	4	21
Andet	22	2,6	3	2	27
Ialt	832	100,0	100	100	46

med den første mand, lidt lavere end i provinsen (58% mod 67%).

Med hensyn til forskellen mellem generationerne viser tabel 58, at der er ca. ét års forskel i medianalderen. Hos de unge (20-24 år) har 48 % haft deres første forhold, før de var fyldt 18 år. Dette var tidligere kun tilfældet hos 22 %, og 46 % var under 19 år. Hukommelsesfaktoren må dog ikke glemmes - man nævner måske 18 år, og glemmer, at der manglede 2 måneder i denne alder - og for de yngstes vedkommende er der en særlig udvælgelsesfaktor - for at være moder i en ung alder må man også tidligt have begyndt seksuel aktivitet. Sammenligning er derfor sket med de over 20-årige mødre alene. Det kan tilføjes, at medianalderen for denne gruppe ikke vil forandres, selv om man tog hensyn til de kvinder, som endnu ikke har født eller først begynder seksuelt samliv sent.

Der er også en udvælgelsesfaktor for de over 30-årige. I denne aldersgruppe har to trediedel af fødslerne fødselsnummer 3 eller mere, medens dette kun er tilfældet for en trediedel af alle fødsler. Denne faktors indflydelse på problemerne kan dog ikke vurderes, og man har derfor alligevel brugt de 30-34-årige til sammenligning af generationerne. Det er trods alt næsten halvdelen af kvinderne i denne aldersgruppe, der får børn.

Man har endvidere i tabel 56 sammenlignet den faktiske alder ved første coitus med mødrenes svar på spørgsmålet om den ønskelige alder for kvinder. Ser man på de kumulative procenter, er der ved 18 år ret god overensstemmelse mellem den faktiske alder for første coitus, og det man anser for passende. Derimod er der tilsyneladende stor forskel ved 17 år, men forskellen er i realiteten næppe så stor, idet ret mange må antages at have haft første coitus inden for de sidste måne-

der af deres 18. år, og det kan derfor ikke anses for inkonsekvent, at de på det abstrakte spørgsmål om den passende alder svarer 18 år. Det kan nævnes, at kvinder mener, at den passende alder for mænd burde være højere, medianalderen er 20 år.

Tabel 60 viser anvendelse af antikonception ved første coitus. Her er der sket en forskydning fra før til nu, idet tidligere kun ca. en trediedel anvendte forebyggende midler ved første coitus, medens det nu er ca. halvdelen. Der er ingen sammenhæng mellem alder ved første coitus og brugen af antikonception.

Tabel 60. Anvendelsen af forebyggende midler ved første coitus.

Generation	Pct.
Født 1946 eller senere	47
Født 1941/45	53
Født 1936/40	50
Født 1931/35	33
Født 1930 eller før	25
Ialt	46

Det anvendte middel i alle generationerne er næsten udelukkende kondom. Det kan tilføjes, at der ikke er forskel mellem før og nu med hensyn til forholdets art eller ægteskabsfrekvensen, bortset fra at andelen af kvinder, der havde deres første coitus ved brylluppet, er gået ned fra 7 % til 4 %.

Af tabel 61 fremgår svarpersonernes alder ved første coitus i relation til det sociale miljø.¹⁾ Ved placering i socialgrupperne har man i såvel denne tabel som i tabel 62 anvendt faderens erhverv ved svarpersonens 10. år.

1) Med hensyn til den i udvalgte undersøgelser anvendte socialgruppeinddeling henvises til bilag 10.

Tabel 6i. Alder ved første coitus i relation til sociale miljø (kumulative procenter).

Alder ved første coitus	Socialgruppe II	Socialgruppe III	Socialgruppe IV	Ialt
Under 15 år .		0,8	2,4	1,3
15 år.....	3,5	3,0	9,3	5,4
16 år.....	9,7	11,7	25,3	16,3
17 år.....	19,4	30,7	49,8	35,7
18 år.....	43,7	58,4	74,4	61,5
19 år.....	61,1	73,9	87,2	76,5
20 år.....	72,9	85,3	91,7	85,4
21 år.....	79,2	90,0	95,5	89,8
22 år.....	82,6	92,9	97,2	92,7
23 år og derover.....	100,0	100,0	100,0	100,0
Ialt	144	368	289	801

Det ses af tabellen, at ved 17 års alderen havde 19 % i socialgruppe II, 31 % i socialgruppe III og 50 % i socialgruppe IV haft coitus. Den samme forskel findes på de øvrige alderstrin. Der er således en klar forskel på tidspunktet for indledning af forhold i de tre socialgrupper. Af mere detaljerede tabeller fremgår, at der inden for de enkelte socialgrupper ikke er nogen stor forskel. I socialgruppe II er medianalderen 19 år for såvel børn af gårdejere som for børn af højere middelstand i øvrigt (henholdsvis 61 % og

62 %). I socialgruppe III er medianalderen 18 år for såvel mindre erhvervsdrivende, husmænd o. lign. som for funktionærer af lavere grad og faglærte arbejdere (henholdsvis 53 %, 53 %, 60 % og 70 %). I socialgruppe IV er medianalderen ligeledes 18 år, men ligger dog lidt lavere, nemlig lige ved 17 årsalderen.

Gennemsnitsalderen for de adspurgte i de tre grupper er dog ikke den samme, idet den er mindst for arbejderne og højst for den højere middelstand. Dette vil nærmest betyde, at medianalderen faktisk er højere for middelstanden, hvor der er flere, der endnu ikke kan være med i udsnittet. For at eliminere denne forskel har man i tabel 62 beregnet tallene for tre generationer for sig.

Af tabel 62 ses, at der i hver generation er forskel mellem socialgrupperne, således at børn af socialgruppe II har første coitus senere end børn af socialgruppe III, der igen har coitus senere end børn af socialgruppe IV. Det ses endvidere, at der i hver socialgruppe er en nedgang i medianalderen fra den ældste generation til den yngste.

4⁰ Spørgsmålet om vejledning af unge.

Man har endvidere i undersøgelsen søgt belyst mødrenes indstilling til vejledning i antikonception til unge uden samtykke fra indehaveren af forældremyndigheden.

Tabel 62. Alder ved første coitus i relation til det sociale miljø, opdelt i tre generationer. (Kumulative procenter).

Genera-tion	f. 1931/35 (30-34 år)				f. 1936/40 (25-29 år)				f. 1941/45 (20-24 år)				Ialt
	S.gr. II	S.gr. III	S.gr. IV	Ialt	S.gr. II	S.gr. III	S.gr. IV	Ialt	S.gr. II	S.gr. III	S.gr. IV	Ialt	
U. 15 år													
15 år...	3,2		3,2	1,4	1,9	1,7	1,4	0,4	2,6	1,6	1,4	1,3	0,7
16 år...	3,2	5,9	12,9	6,8	7,4	4,2	12,5	7,4	12,8	19,5	28,3	22,7	13,9
17 år...	9,7	20,0	38,7	21,8	16,7	17,8	27,8	20,5	28,2	43,9	58,0	48,3	32,9
18 år...	32,3	43,5	71,0	46,9	40,7	50,0	52,8	48,8	56,4	74,0	83,3	76,0	60,2
19 år...	48,4	57,6	80,6	60,5	61,1	67,8	75,0	68,4	79,5	90,2	94,7	90,7	76,4
20 år...	58,1	72,9	87,1	72,8	70,4	82,2	83,3	79,9	92,3	97,6	96,4	96,3	85,5
21 år...	64,5	80,0	90,3	78,9	77,8	81,1	90,3	86,5	97,4	98,3	99,3	98,7	90,2
22 år...	74,2	81,2	90,3	81,6	83,3	94,1	94,4	91,8	97,4	100,0	100,0	99,7	93,1
23 år og derover	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ialt antal ..	31	85	31	147	54	118	72	244	39	123	138	300	691
Median-alder ..	20	19	18	19	19	18	18	19	18	18	17	18	18

Tabel 63. Indstillingen til vejledning af piger mellem 15 og 18 år uden samtykke fra forældremyndighedens indehaver.

Skal lægen hjælpe?	Hovedstaden	Øerne	Jylland	Provinsen ialt	Hele Danmark
	%	%	%	%	%
Ja: De der har døtre	75	87	81	84	83
De der ikke har døtre.	88	78	79	78	81
Ialt	81	83	81	82	82
Skal lægen nægte? Nej	73	76	73	74	74
Antal mødre der svarede	150	302	352	654	804
Pct. heraf der har døtre	62	65	69	67	66

Med henblik herpå stillede man følgende spørgsmål til alle, der havde døtre: »Hvis Deres datter i 15-18 års alderen uden Deres viden gik til en læge, klinik eller mødrehjælpen om tilpasning af pessar, synes De da, lægen skulle hjælpe hende?« og til alle, der ikke havde døtre: »Hvis De havde en datter mellem 15 og 18 år, som uden Deres viden gik til en læge, klinik eller mødrehjælpen om tilpasning af pessar, synes De da, lægen skulle hjælpe hende? Eller skal lægen nægte, hvis pigen ikke vil sige det til sine forældre?«

Af svarene fremgår, jfr. tabel 63, at flertallet går ind for, at lægen skal oplyse pigen. 82 % svarede ja, uden hensyn til om de havde døtre eller ikke. På det suggestive spørgsmål, om lægen skulle nægte at hjælpe pigen, svarede kun 17 % ja (74% nej), men der var næsten 10 % »ved ikke« svar.

Tabel 64. Socialgruppeplacering.

	Procentfordeling	
	af 102 unge mødre	af 832 mødre (hele materialet)
Socialgruppe II	10	18
Socialgruppe III:		
Funktionærer m.v.	24	34
Faglærte arbejdere	12	12
Socialgruppe IV:		
Andre arbejdere.	54	36
Ialt.	100	100

5⁰ Unge mødre.

Man har udarbejdet en foreløbig opgørelse af visse forhold vedrørende de 102 kvinder, der har fået deres første barn, inden de var 18³/₄ år, d. v. s. dem, der var gravide, inden de var 18 år. Halvdelen af de 102 kvinder var højst 20 år ved undersøgelsen, resten var ældre.

Af tabel 64 ses, at den sociale placering af disse 102 unge mødre er forskellig fra hele materialet, idet ca. godt halvdelen af de unge mødre er placeret i socialgruppe IV imod ca. en trediedel i hele materialet. Opdeles socialgruppe III i faglæte arbejdere og funktionærer m. v., viser det sig, at 12 % af de 102 mødre placeres i gruppen faglærte arbejdere og 24 % i gruppen funktionærer m. v. Den tilsvarende fordeling af hele materialet er henholdsvis 12 % og 34 %.

Der er ifølge tabel 65 flere kvinder med folkeskoleuddannelse blandt de unge mødre end i hele materialet.

Tabel 65. Skoleuddannelse.

	Procentfordeling af	
	102 unge mødre	832 mødre
Folkeskoleuddannelse	80	68
Mellemskole	15	29
Realeksamen	5	3
Ialt.	100	100

Tabel 66. Alder ved første oplysning om konception og antikonception.

Alder ved første oplysning	Konception		Alder ved første oplysning	Antikonception	
	102 unge mødre	832 mødre		102 unge mødre	832 mødre
	%	%		%	%
Under 12 år.....	32	30	Under 14 år.....	29	19
12 år.....	17	16	14 år.....	17	16
13 år.....	22	16	15 år.....	17	13
14 år og derover.....	29	38	16 år og derover....	37	52
Ialt	100	100	Ialt	100	100

Medens der efter tabel 66 ikke er nogen forskel med hensyn til alderen for viden om konception, har de unge mødre fået viden om antikonception tidligere end materialet som helhed.

Da der i hele materialet er en vis overvægt af fleregangsfødende, har man undersøgt, hvordan den sociale gruppering er for de 286 førstegangsfødende i materialet, da disse bedre kan sammenlignes med de unge mødre, som jo alle var førstegangsfødende ifølge definitionen.

Ifølge tabel 67 er forskellen noget mindre end efter tabel 64 og særlig sammenholdt med de 20-24-årige er der ikke så megen forskel i de sociale grupper, men man må alligevel konkludere, at de unge mødre i noget højere grad stammer fra den ufaglærte del af arbejderklassen. Dette stemmer overens med, at undersøgelsen viste, at den seksuelle aktivitet begynder tidligere i denne gruppe, jfr. side 77.

3. Undersøgelse i et begrænset område blandt mødre, der lige har født.

Denne undersøgelse er foretaget som led i den i kapitel III nævnte amtsundersøgelse. Udvalget anmodede amtets sundhedsplejersker om i forbindelse med deres ordinære besøg i hjemmene at stille mødrene en række spørgsmål bl. a. til belysning af kendskabet til antikonception. Undersøgelsen blev foretaget i sommeren og efteråret 1964 og omfatter mødre til børn, der er født i 2. kvartal af 1964.

I april kvartal 1964 blev der af mødre hjemmehørende i Sorø amt født 585 levende-fødte børn. Udvalget har modtaget oplysninger om 487 mødre, hvoraf 35 har måttet udelades i opgørelsen som ufuldstændige, heraf 20 fra én sundhedsplejerske. Materialet omfatter således 452 besvarelser eller 77 % af det mulige. Af materialet er 4 % ugifte, og 96 % gifte eller forhen gifte. Alderen fordeles sig således, at 12 % er 19 år eller der-

Tabel 67. Unge mødres socialgruppering sammenholdt med socialgrupperingen af førstegangsfødende ialt.

	102 unge mødre	286 førstegangsfødende	161 førstegangsfødende i alderen 20-24 år	300 mødre ialt i alderen 20-24 år
	%	%	%	%
Socialgruppe II	10	16	13	13
Socialgruppe III:				
Funktionærer m.v.....	24	32	28	29
Faglærte arbejdere	12	13	15	12
Socialgruppe IV: andre arbejdere .	54	39	44	46
Ialt	100	100	100	100

under, 35 % mellem 20 og 24 år, 27 % mellem 25 og 29 år og 25 % 30 år eller derover.

I undersøgelsen har man spurgt, hvorfra de pågældendes kendskab til præventive midler stammer. 27 % svarede forlovede eller ægtefælle, 17 % aviser, 16 % læge, 15 % moder eller slægtninge, 8 % veninde eller arbejdsplads, 7% andre og 6% skolen. 21 % var uoplyste med hensyn til dette spørgsmål.

4. Medicinsk-psykiatrisk-social undersøgelse i Glostrup.

Denne undersøgelse er foretaget i 1965 på Københavns amts sygehus i Glostrup samt på statshospitalet i Glostrup under medvirken af bl. a. overlæge Henrik Hoffmeyer. Undersøgelsen omfatter ca. 900 personer, repræsenterende alle i 1914 fødte, bosiddende i et distrikt omkring sygehusene - et distrikt, der omfatter såvel egentlig bymæssig bebyggelse som forstads- og landdistrikter. Undersøgelsen har som et af sine hovedformål at belyse forekomsten af hjertelidelser samt af begyndende tegn på alderdom.

Det er som nævnt i kapitel III ikke udvalget, der har foretaget undersøgelsen, men da man blev bekendt med, at den skulle gennemføres, blev der på udvalgets foranledning indsat nogle enkelte spørgsmål til belysning af befolkningens indstilling med hensyn til vejledning i antikonception til unge kvinder mellem 15 og 18 år uden samtykke fra forældremyndighedens indehaver.

De spørgsmål, udvalget foranledigede indsat, var: »Hvis Deres datter i 15-18 års alderen uden Deres viden gik til en læge, klinik eller mødrehjælpen om tilpasning af pessar,

synes De da, lægen skulle hjælpe hende?« og »Eller skal lægen nægte, hvis pigen ikke vil sige det til sine forældre?« Spørgsmål 2 er et kontrolspørgsmål egnet til at belyse validiteten af besvarelsen af spørgsmål 1.

Det bemærkes, at tilsvarende spørgsmål er stillet i mødreundersøgelsen, jfr. side 78. Besvarelserne på de pågældende spørgsmål vil bl. a. kunne sættes i relation til undersøgelsens øvrige oplysninger om køn, alder for første coitus m. v.

Man har foretaget en foreløbig optælling af svarene på de ovennævnte spørgsmål hos de 612 først udspurgte. Der er herved ikke foretaget noget udvalg i det samlede materiale, men der er færre kvinder end mænd, da kvinderne har været meget mindre motiverede for fremmøde - formentlig fordi det er blevet kendt, at undersøgelsen som et af sine hovedformål havde at belyse forekomsten af hjertelidelser, som mange kvinder måske føler i mindre grad truer dem.

Af tabel 68 fremgår, at ca. 83 % af samtlige - men lidt flere mænd end kvinder - mener, at en læge skal tilmåle pessar hos en pige mellem 15 og 18 år, selv om hun henvender sig uden sine forældres viden. Lidt flere kvinder end mænd mener ikke, at lægen skal gøre det, eller svarer »ved ikke«. Der ses endvidere en tendens til, at både mænd og kvinder, der ikke har døtre, svarer mere restriktivt på spørgsmålet.

Konsekvent skulle 83 % besvare spørgsmål 2, der måske nok gennem sin formulering tvinger til en mere overvejet stillingtagen, bekræftende. Af tabel 69 fremgår, at kun 73 % følger linien fra spørgsmål 1, og de ca. 12 %,

Tabel 68. Besvarelserne på spørgsmål 1 fordelt på køn og på personer med og uden døtre.

	Køn	Pct. af total	Nej		Ja		Ved ikke			
			abs.	%	abs.	%	abs.	%	ialt	%
Personer der har døtre	m.	63,9	19	8,9	186	87,4	8	3,7	213	100
	k.	61,4	26	11,7	134	78,8	12	6,5	172	100
Personer der ikke har døtre	m.	36,4	15	12,3	99	81,1	8	6,7	122	100,1
	k.	37,5	14	13,5	85	80,8	6	5,8	105	100,1
Alle	m.		34	9,9	285	85,4	16	4,8	335	100,1
	k.		40	14,4	219	79,4	18	6,1	277	99,9
Ialt			74	11,9	504	82,7	34	5,4	612	100,0

Tabel 69. Besvarelserne på spørgsmål 2 fordelt på køn og på personer med og uden døtre.

	Køn	Pct. af total	Nej		Ja		Ved ikke			
			abs.	%	abs.	%	abs.	%	Ialt	%
Personer der har døtre	m.	63,9	165	77,6	42	19,6	6	2,8	213	100
	k.	61,4	119	68,8	40	23,5	13	7,6	172	99,9
Personer der ikke har døtre	m.	36,4	85	69,7	24	19,7	13	10,7	122	100,1
	k.	37,5	78	74	20	19,2	7	6,7	105	99,9
Alle	m.		250	74,9	66	19,4	19	5,7	335	100
	k.		197	71,1	60	21,7	20	7,2	277	100
Ialt			447	73,2	126	20,4	39	6,4	612	100

der besvarede spørgsmål i benægtende, bliver til ca. 20 %, der besvarer spørgsmål 2 bekræftende.

Tendensen til større restriktivitet blandt personer uden døtre genfindes ikke, tværtimod synes kvinder uden døtre mindre restriktive end kvinder med døtre. Mænd uden døtre har relativt mange »ved ikke«-besvarelser.

Man har i øvrigt i undersøgelsen forsøgt at belyse, om sociale, familiære og seksuelle faktorer har indflydelse på de adspurgtes holdning til hovedspørgsmålene. Der er ikke fundet betydelige variationer, men dog visse tendenser. Først en gennemgang af materialet med significansberegninger kan afgøre, hvilken vægt man kan tillægge de fundne relationer. Med hensyn til social status har kvin-

derne i den højeste socialgruppe givet de mest restriktive svar, og mændene i samme gruppe de mest liberale. Der er svag tendens til mere restriktive svar på de to spørgsmål blandt personer (mænd og kvinder) med videregående skoleuddannelse. Der er endvidere tendens til mere restriktive svar fra alle, der ikke er eller har været gift. Antallet af ægteskaber synes ikke at påvirke besvarelserne.

Da det har speciel interesse for seksualoplysningsudvalget, skal man særskilt gengive undersøgelsens resultater med hensyn til alderen for første coitus.

Det bemærkes, at 15 % af kvinderne og 30 % af mændene angiver at have haft første coitus før det fyldte 18. år.

Tabel 70. Alder for første coitus.

	Kvinder			Mænd		
	Antal	Pct.	Kumulativ pct.	Antal	Pct.	Kumulativ pct.
13-16 år	17	6,1	6,1	53	15,5	15,5
17 år	26	9,3	15,4	50	14,9	30,3
18 år	53	19,4	34,8	64	19,1	49,4
19 år	45	16,2	51,0	34	10,1	59,5
20 år	37	13,3	64,3	49	14,3	73,8
20-25 år	58	20,9	85,2	53	15,5	89,2
25-50 år	22	8,3	93,5	20	5,9	95,2
Aldrig coitus	9	3,2		0	0	
Spørgsmål ej besv. . .	10	3,6		12	3,5	
Ialt	277	100,3	100,3	335	98,8	98,8
Medianalder			19 år			19 år

Sættes svarene på spørgsmål i i relation til alderen for første coitus viser det sig, at de mænd, der har haft første coitus tidligt (før det 19. år) eller sent (efter det 25. år), svarer mest restriktivt, medens mænd, der har haft første coitus i 19-25 års alderen, accepterer, at lægen vejleder en 15-18 årig pige uden forældrenes samtykke. For kvindernes vedkommende er tallene mindre tydelige, men en gruppevis betragtning (under 19 år, 19-25 år, over 25 år) viser dog samme tendens som for mændenes vedkommende. Med hensyn til besvarelsen af spørgsmål 2 er mænd, der har haft første coitus før det 19. år samt kvinder, der har haft første coitus i 19-25 års alderen mest restriktive.

5. Undersøgelser af, hvem der søger vejledning i antikonception hos de praktiserende læger og på rådgivningsklinikker.

Disse undersøgelser er bl. a. foretaget med det formål at prøve at få en beskrivelse med hensyn til alder, civilstand, uddannelse, erhverv m. v. af dem, der søger vejledning i antikonception de steder, hvor det i dag er muligt at få en sådan vejledning. I relation til skoleundervisningen har det navnlig interesse at undersøge, om der er nogen forskel med hensyn til skoleuddannelse hos dem, der søger vejledning, set i forhold til befolkningen som helhed. Da der imidlertid kun i undersøgelse hos de praktiserende læger i København er stillet spørgsmål om skoleuddannelse, er man ved de øvrige undersøgelser henvist til de slutninger, man måtte kunne drage fra oplysningerne om erhverv.

Undersøgelse af de praktiserende lægers virksomhed på dette område er foretaget dels i København, dels i Sorø amt. I København blev undersøgelsen foretaget i 1962 og 1963 og omfatter 25 praktiserende lægers virksomhed i ialt 4 måneder. De pågældende læger har konsultation i Gentofte, på Østerbro, Nørrebro og i København K. Undersøgelsen omfatter ialt 292 kvinder. Denne undersøgelse er bearbejdet af læge Anders Groth. I Sorø amt blev undersøgelsen foretaget i tiden fra den 1. maj 1964 til den 30. april 1965 og skulle omfatte samtlige vejledninger i antikonception udført af amtets praktiserende læger. Lægerne har i den pågældende periode givet vejledning til ialt 833 kvinder.

Undersøgelse af klinikernes virksomhed blev i kalenderåret 1963 foretaget på For-

eningen for Familieplanlægnings klinik i København, ved mødrehjælpen i København og ved Aarhus seksualklinik. På disse klinikker registrerede man i den pågældende periode samtlige henvendelser om vejledning i antikonception. En tilsvarende undersøgelse er, for så vidt angår perioden fra den 1. januar 1964 til den 30. september 1964, foretaget på den af mødrehjælpsinstitutionen i Ribe amt oprettede klinik. Klinikundersøgelsen omfatter vejledning i antikonception til ialt 3.364 kvinder, fordelt med 888 på Foreningen for Familieplanlægnings klinik, 1.566 hos mødrehjælpen i København, 169 hos mødrehjælpen i Ribe og 741 på Aarhus seksualklinik.

Det er som nævnt kun i undersøgelsen, foretaget af de praktiserende læger i København, at der er stillet spørgsmål om skoleuddannelse. Af de af undersøgelsen omfattede 292 kvinder havde 25 % ingen eksamen, 23 % mellemskoleeksamen, 24 % real-, præliminær- eller pigeskoleeksamen, og 25 % var gymnasiaster eller havde studentereksamen. I 2 % af tilfældene var skolegangen uoplyst. De 292 kvinder var aldersmæssigt fordelt således, at 30 % var 19 år eller derunder, 40 % var 20-24 år, 15 % fra 25-29 år og 14 % 30 år og derover. I godt 1 % af tilfældene var alderen uoplyst. Medianalderen for de pågældende kvinder var således 22 år. I København og i samme aldre har ca. 50 % ingen eksamen og kun 10 % studentereksamen. Der synes således i materialet at være en betydelig overvægt af kvinder med en højere skoleuddannelse.

Ser man dernæst på socialgruppeinddelingen,¹⁾ er der i samtlige undersøgelser en tendens til, at flere af kvinderne er placeret i socialgruppe III og færre i socialgruppe IV, end man måtte forvente efter normalbefolkningen. Ligeledes er der flere under uddannelse, end man måtte forvente. Dette gælder, hvadenten man ser på kvindens eget erhverv eller for så vidt angår de gifte, tillige på ægtefællens erhverv. De kvinder, der har søgt vejledning i antikonception de nævnte steder, synes således i kraft af deres og/eller ægtefælles arbejde og erhvervsmæssige uddannelse at have en gunstigere social placering end gennemsnitsbefolkningen. Heraf kan med forsigtighed formentlig udledes, at skoleuddan-

¹⁾ Med hensyn til den i udvalgets undersøgelser anvendte socialgruppeinddeling henvises til bilag 10.

nelsen også i almindelighed har været bedre end gennemsnitsbefolkningens.

I den del af undersøgelsen, der er foretaget af de praktiserende læger i København, har man tillige stillet spørgsmål om, hvorfra der er modtaget seksualoplysning, og hvorfra kendskabet til antikonception stammer.

Tabel yi. Fordeling efter oplysningskilder.

	Oplysning om seksuelle forhold		Oplysning om antikonception	
	Antal	Pct.	Antal	Pct.
Forældre	102	34,9	80	27,4
Skole	101	34,6	55	18,8
Kammerater . .	94	32,2	97	33,2
Andre	107	36,6	146	50,0
Uoplyst	4	1,4	0	0
Ialt svar	408		378	
Ialt personer .	292		292	

Mange har opgivet mere end en af ovennævnte oplysningskilder. Seksualoplysning stammer omtrent lige hyppigt fra de fire kilder, hvorimod oplysning om antikonception sjældnere angives at være modtaget i skolen. Kammerater angives lidt hyppigere end forældre, men oplysning om antikonception modtages ofte ad anden vej, som f. eks. læsning, partner, læge etc. Da patientmaterialets medianalder er 22 år, og de fleste er opvokset i København, skulle flertallet have modtaget seksualundervisning i skolen, jfr. side 43.

6. Undersøgelse af kvinder indlagt på hospital med abort.

a. Undersøgelsens tilrettelæggelse og gennemførelse.

Denne undersøgelse er foretaget af læge Lise Freundt.

Med hensyn til undersøgelsens almindelige formål henvises til kapitel III. Et af hovediormålene med undersøgelsen er at belyse, om disse kvinder, der har haft uønskede graviditeter, socialt og uddannelsesmæssigt afviger fra gennemsnittet, og om de har savnet oplysning om seksuelle spørgsmål i almindelighed og specielt med hensyn til antikonception.

Undersøgelsen er foretaget fra januar 1963 til april 1964 på tre hospitaler i Storkøbenhavn, således at de tre første måneder var en prøveundersøgelse. Udvælgelsen af patienterne inden for det enkelte hospital er foretaget på den måde, at man, den dag interviewer var til stede, havde en samtale med alle abortpatienter, der var oppegående efter behandlingen. Undersøgelsen er baseret på et éngangsinterview med læge Freundt. Undersøgelsen omfatter ialt 304 kvinder. Ved prøveundersøgelsen var der én, der nægtede at medvirke, men i den egentlige undersøgelse har der ikke været frafald.

Materialet er, for så vidt angår de provokerede aborter, et problemmateriale, hvorfor der ikke viden videre kan drages slutninger med hensyn til befolkningen som helhed. I det følgende vil man først give en kort beskrivelse af materialet og derefter gengive undersøgelsens resultater med hensyn til spørgsmålet om seksualoplysning m. v. Ved vurderingen af de resultater undersøgelsen når frem til, bør man næppe i almindelighed så meget hæfte sig ved de absolutte værdier, som ved relationen mellem de forskellige abortkategorier.

b. Beskrivelse af materialet.

Intervieweren har delt materialet op i 4 hovedgrupper, de legale, illegale, spontane og ikke rubricerede aborter. Yderligere er gruppen af illegale aborter opdelt i de indrømmede, d. v. s. de sikkert illegale og de formentlig illegale. På tilsvarende måde er der skelnet mellem de sikre og de formentlig spontane.

Til den *formentlig illegale* grupper er henregnet det ikke helt ubetydelige antal patienter, der ikke under interviewet har indrømmet provokation, men hvor såvel patienternes ydre forhold som deres adfærd og holdning under samtalen efter undersøgerens opfattelse gør illegalitet særdeles sandsynlig.

Til *formentlig spontane* aborter er henregnet sådanne tilfælde, hvor forholdene vel har peget i retning af spontan abort, men hvor oplysningerne dog har været af knapt så overbevisende art, at man har ment at kunne henføre dem til gruppen af de sikre spontane aborter.

De *urubricerede* aborter omfatter tilfælde, hvor der foreligger forhold, der med næsten

Tabel 72. De forskellige aborttypers fordeling mellem aldersgrupperne m.v.

	Legale		Illegale		Spontane		Urubricerede		Ialt		Pct.-fordeling af fødsler i Kbh., Fr.berg og Gentofte i 1963
	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	
15-19 år.....	12	9	21	28	3	3	(50)	4	14	44	16
20-24 år.....	22	16	27	36	28	25	(50)	4	27	81	40
25-29 år.....	24	18	21	27	35	31	0	0	15	76	25
30-34 år.....	12	9	18	24	20	18	0	0	17	51	12
35-39 år.....	15	11	8	10	11	10	0	0	10	31	5
40 år og derover.	15	11	5	7	3	3	0	0	7	21	2
Ialt pct.	100		100		100		100		100		100
Antal		74		132		90		8		304	13.097

samme sandsynlighed peger på illegal og spontan abort.

Opdelt i de nævnte grupper fordeler materialet sig således: Legale 74, illegale 132 — heraf sikkert illegale 63, formentlig illegale 69 - spontane 90 - heraf sikkert spontane 79, formentlig spontane 11 — og urubricerede 8, eller ialt 304 aborter.

I materialet er der flest 20-24-årige, idet disse udgør ialt 27 % af det samlede materiale. De øvrige aldersgrupper, bortset fra de over 40 år, er repræsenteret med mellem 10 % og 17 %. Til sammenligning er medtaget det samlede antal fødsler i København, Frederiksberg og Gentofte i 1963. Det ses af denne sammenligning, at den omstændighed, at der i materialet er godt en fjerdedel mellem 20 og 24 år ikke behøver at være udtryk for, at aborthyppigheden er særlig stor i denne aldersgruppe.

Af tabel 73 ses materialets fordeling efter socialgrupper. Den laveste socialplacering findes blandt de legale aborter, hvor 37 % tilhører socialgruppe IV. Der er tendens til en lidt højere placering, for så vidt angår de illegale aborter, hvor 28 % placeredes i socialgruppe IV. Den højeste placering findes blandt de spontane aborter, med kun 12 % i socialgruppe IV.

I undersøgelsen har man endvidere interesseret sig for de aborterende kvinders opvækstmiljø. Man har herved fundet, at 20 % i den spontane gruppe, 30 % i den legale og 40 % i den illegale var opvokset i brudte hjem. Ved et brudt hjem har man her forstået et hjem, hvor patienterne ikke konstant har boet sammen med begge forældre indtil deres fyldte 15. år. Man har endvidere søgt at få kvinderne til at give udtryk for deres egen oplevelse af det miljø, de er opvokset i;

Tabel 73. Fordeling efter socialgruppe.

	Legale	Illegale	Spontane	Urubricerede	Ialt
	%	%	%	%	%
Socialgruppe I-II.....	7	4	23	0	10
Socialgruppe III					
a. funktionærer m.v.	27	37	28	(13)	31
b. faglærte arbejdere.....	28	29	36	(50)	31
Socialgruppe IV					
andre arbejdere	37	28	12	26	26
Studenter.....	1	3	0	(13)	1
Ialt pct.	100	101	99	99	99
Antal	74	132	90	8	304

15 % i den spontane mod henholdsvis 35 % og 40 % i den legale og illegale gruppe beskriver deres forhold i barndommen som disharmoniske. Endvidere har man søgt at danne sig et indtryk af, hvor mange af patienterne der har følt sig virkelig følelsesmæssigt frustrerede i barndommen. Dette var tilfældet for ganske få i den spontane gruppe, hvorimod ca. 15 % i begge de provokerede grupper havde følt sig frustrerede.

Det har ikke været muligt at få absolutte tal for de økonomiske forhold under kvindernes opvækst, hvorfor man har lagt kvindernes egen oplevelse af hjemmets økonomi til grund. Ifølge denne har 25 % i den legale, 10 % i den illegale og kun ganske enkelte i den spontane gruppe fundet, at de økonomiske forhold under opvæksten var meget dårlige.

c. Seksualoplysning.

Med hensyn til seksualoplysning har man bl. a. spurgt, hvorfra de pågældende har fået oplysning om, hvordan børn bliver til, og om de oplysninger, de har fået, har været tilfredsstillende.

Det fremgår af tabel 74, at 31 % havde fået deres væsentligste viden af forældrene. Da det i dette materiale udelukkende drejede sig om kvinder, har de allerfleste naturligvis fået oplysning af deres mødre, men det skal dog nævnes, at ialt 3 af patienterne udtrykte fuld tilfredshed med den viden, som netop faderen havde bibragt dem. 16 % af kvinderne har fået de væsentligste oplysninger af skolen.

Med hensyn til skolens betydning i seksualoplysningen bør man ved vurderingen af tallene her og i det følgende være opmærksom på, at lidt mere end halvdelen af kvinderne er gået ud af skolen for mere end 20 år siden. Undersøgelsen giver således ikke et billede af den rolle, skolens seksualundervisning spiller i dag.

48 % af kvinderne havde fået oplysninger af jævnaldrende. Mens flere af patienterne angav f. eks. både skole og hjem som hovedoplysningskilde, var der kun få af dem, der var blevet oplyst af jævnaldrende, der angav mere end én væsentlig oplysningskilde. Dette vil sige, at knapt halvdelen af samtlige kvinder har været henvist til at indhente oplysning om seksuallivet på mere eller mindre tilfældig måde. Det fremgår i øvrigt af tabel 74, at færrest i den spontane abortgruppe og flest i den legale havde fået oplysning af kammerater. 11 % af kvinderne har fået oplysning af søstre og 7 % af kæresten. Det ses, at 14 % med omtrent lige mange i de 3 abortgrupper, har tilegnet sig en væsentlig del af deres viden ved læsning af bøger. Ialt 135 kvinder har på en eller anden måde — altså ikke blot som væsentligste oplysningskilde — fået seksualoplysning fra hjemmet og 103 fra skolen.

Spørgsmålet, om kvinderne har været tilfredse med oplysningerne, har de fleste besvaret hurtigt med klart ja eller nej, og ikke så få af de »utilfredse« har ifølge intervieweren i denne forbindelse tydeligt lagt aggressioner over for den ældre generation for dagen. Såfremt de fandt, at de havde manglet viden, blev ansvaret herfor altid placeret hos

Tabel 74. Kilde til oplysning om konception.

Kilde	Legale	Illegale	Spontane	Samtlige	
				Ialt	Oplysning tilfredsstillende
	%	%	%	%	%
Forældre	23	33	34	31	80
Skole	18	19	11	16	64
Søstre	14	10	9	11	31
Forlovede	8	6	9	7	14
Kammerater	53	50	44	48	16
Bøger	14	14	16	14	30
Ialt pct.	130	132	123	127	51
Antal	74	132	90	304	157

forældrene eller andre opdragere — og aldrig f. eks. på skolen eller andre af de nævnte oplysningskilder. Gennem et spørgsmål, man senere stillede, om hvem der bør give seksualundervisning, fik man imidlertid tydeligt indtryk af, at kvinderne lige så gerne ville oplyses af skolen som af hjemmet. Men når de ikke bibringes tilstrækkelig viden, oplever de altså, at det først og fremmest er hjemmet, der har svigtet. 80 % af dem, der har fået oplysning af forældre, har udtrykt tilfredshed med den modtagne oplysning. Med hensyn til skolens seksualundervisning udtrykker 64 % tilfredshed hermed. Kun ca. en trediedel af dem, der har fået seksualoplysning af søstre, udtrykker tilfredshed hermed. Med hensyn til kærestens oplysninger var kun 14 % tilfredse. Dette skyldes formentlig som oftest, at kvinderne synes, at de ad denne vej får deres viden på et altfor sent tidspunkt. Det samme gælder i øvrigt, hvad angår bøger; patienterne er i reglen blevet ret gamle, før de har forstået at tilegne sig passende litteratur om seksuelle emner. Kun 16 % synes, at kammerater har kunnet give fyldestgørende oplysninger.

Seksualundervisningen i skolen blev varetaget enten af børnenes sædvanlige lærere eller af skolelæger. Det fremgik klart af interviewene, at kvinderne oftest havde foretrukket at blive undervist af deres sædvanlige lærere fremfor af skolens læger. Årsagerne hertil er formentlig flere, men man vil tro, at det spiller en rolle, at børnene sædvanligvis har langt mere kontakt med deres lærere, og at den undervisning, disse giver, i reglen udstrækkes over et længere tidsrum end den, der gives af lægerne.

Som det allerede er nævnt, gav de fleste kvinder udtryk for, at skolen og hjemmet bør give seksualundervisning. Alt i alt kan man dog næppe på grundlag af undersøgelsen sige noget generelt om, hvem kvinderne foretrækker at blive undervist af. Det væsentlige synes at være, at kvinderne på forhånd har en god kontakt med den undervisning gives af, og at vedkommende forstår at udtrykke sig tilstrækkeligt frit og ugenert om seksuelle forhold.

Sættes svarene på spørgsmålet om tilfredsheden med de modtagne oplysninger i relation til abortens art, viser det sig at 24 % i den legale gruppe, 40 % i den illegale gruppe og 48 % i den spontane gruppe har været til-

fredse med de modtagne oplysninger. Såfremt man kan tænke sig, at kvinderne i den spontane gruppe her repræsenterer en normalgruppe, vil dette sige, at kvinderne i de provokerede grupper mener at have fået dårligere seksualundervisning end gennemsnitligt.

Med hensyn til oplysning om antikonception er kvindernes kilde forældrene for 15 %/o's vedkommende, skolen for 6%o, søstre for 7%, kæreste for 16 %o, kammerater for 34 %o, bøger for 16% og læger, jordemoder o. lign. for 14%. En stor del af patienterne har således modtaget også disse oplysninger fra jævnaldrende. Selv om skole og hjem taler med de unge om kønslivet, indlader de sig åbenbart langt fra altid på at sætte de unge ind i, hvad der findes af forebyggende midler, og hvordan disse anvendes. Skolen har således kun i knapt halvdelen af tilfældene ledsaget seksualundervisningen med oplysninger om antikonception og hjemmet i godt halvdelen af tilfældene. En trediedel hævder, at den væsentligste del af deres viden om antikonception hidrører fra kammerater, medens en sjattedel har fået oplysning herom af deres partner. Medens ikke helt få f. eks. synes tilfredse med den viden, en mere erfaren veninde har givet dem, er næsten alle utilfredse med kæresten som oplyser; den viden, han bibringer dem, gives nemlig i reglen først kortere eller længere tid efter, at det seksuelle samliv er indledt. Ca. en syvendedel af patienterne har først fået fuld rede på disse forhold, da de i tilslutning til en fødsel eller abort er kommet i kontakt med læger eller jordemødre.

Alle kvinder, der havde børn i eller over skolealderen, er blevet spurgt, om de har givet deres egne børn seksualundervisning. Mange besvarede spørgsmålet bekræftende, men efter nærmere undersøgelse viste det sig, at bortset fra oplysninger om, hvor børn kommer fra, lod de oplysninger, disse kvinder havde givet den yngre generation, også meget tilbage at ønske. Der var således ganske tydelig ikke overensstemmelse mellem de krav, kvinderne selv havde stillet til den ældre generation, og med det, de selv på dette punkt havde kunnet yde deres egne børn.

Et seksualoplysningsspørgsmål af speciel interesse med hensyn til kvinder er deres oplysning om menstruation, og om de har haft kendskab hertil ved første menstruation. 39% havde fået oplysning om menstruation af for-

ældrene, d. v. s. fortrinsvis moderen, 28 % af kammeraterne, 6 % af familie, 3 % af partner, 3 % af skolen. Resten havde fået oplysninger fra flere af de nævnte kilder eller fra andre kilder. I ialt 43 % af tilfældene har forældrene været kilde til disse oplysninger enten alene eller sammen med andre. Forældrene har således noget større betydning som oplysningskilde i disse tilfælde end med hensyn til oplysningerne om konception og anti-konception.

I tabel 75 anføres alderen for første menstruation for de tre abortgrupper og ior det samlede materiale. Medianalderen er højst for de legale aborter med 14 år (70% af disse aborter), for de illegale aborter og de spontane aborter er medianalderen 13 år (52 % af de pågældende aborter) og for hele materialet ligeledes 13 år (51 %). Det fremgår endvidere af tabellen, at 31 % af hele materialet var uvidende om disse forhold ved første menstruation. Af dem, der fik første menstruation i 11 års alderen, var knapt halvdelen uvidende herom. En opdeling i de enkelte abortgrupper viser, at blandt de legale aborter var 39 % uvidende ved menstruationens indtræden, medens dette kun var tilfældet for 28 % og 29 % i henholdsvis den illegale og den spontane gruppe. Flere af kvinderne angav, at menstruationen ligefrem kom som et chok for dem. Det viste sig imidlertid, at ikke helt få af patienternes mødre

netop på tidspunktet for første menstruation havde følt sig foranlediget til at give døtrene seksualoplysning. Men de kvinder, der var uvidende i forvejen, fik sjældent på grund af menarchen fyldstgørende oplysninger om kønslivet; mange udtrykte det således: »Så fortalte mor mig lidt -«.

d. Seksuel aktivitet.

Med hensyn til seksuel aktivitet er det på samme måde som ved de tidligere refererede undersøgelser af interesse at få belyst alderen ved første coitus, m. v.

Af tabel 76 fremgår, at medianalderen for første coitus er 17 år for såvel de legale som de illegale aborter og 18 år for de spontane. For samtlige patienters vedkommende er medianalderen 17 år. Inden det 18. år har i den spontane abortgruppe 39 % haft første coitus, medens de tilsvarende tal for den legale og illegale abortgruppe udgør henholdsvis 53 % og 58 %. Der er således en tendens til, at kvinderne i de to provokerede grupper indleder seksuelt samliv før kvinderne i den spontane gruppe. Derimod synes der ikke at være nogen afgørende forskel på tidspunktet for første coitus imellem de legale og de illegale aborter.

Det er endvidere undersøgt, om forholdene under kvindernes opvækst påvirkede den seksuelle adfærd i ungdomsårene. Med helt barn-doms hjem havde 26 % af kvinderne indledt forhold inden det 17. år og 48 % inden det

Tabel 75. Alder ved første menstruation og kvindernes kendskab hertil ved menarchen.

Alder	Legale		Illegale		Spontane		Samtlige		
	%	kumu- lativ %	%	kumu- lativ %	%	kumu- lativ %	Ialt		Pct. af alders- gruppen, der ikke kendte noget til menstruationen
							%	kumu- lativ %	
10 år eller derunder	1	1					0		
11 år	5	6	7	7	7	7	7	7	45
12 år	20	26	16	23	16	23	17	24	41
13 år	20	46	29	52	29	52	27	51	25
14 år	24	70	25	77	23	75	24	75	23
15 år	15	85	16	93	12	87	14	89	11
16 år	11	96	7	100	11	98	9	98	7
17 år eller derover	3	99	1		2	100	2	100	2
Ialt pct.	99		101		100		100		31
Antal	74		132		90		304		94
Medianalder	14 år		13 år		13 år		13 år		-

Tabel 76. Alder ved første coitus, dels for de enkelte abortgrupper, dels for samtlige patienter.

Alder ved første coitus	Legale			Illegale			Spontane			Samtlige		
	Antal	%	kumulativ %	Antal	%	kumulativ %	Antal	%	kumulativ %	Antal	%	kumulativ %
15 år og derunder	8	11	11	10	7	7	2	2	2	23	8	8
16 år.....	17	23	34	37	28	35	12	13	15	68	22	30
17 år.....	14	19	53	30	23	58	22	24	39	66	22	52
18 år.....	16	22	75	24	18	76	20	22	61	62	20	72
19 år.....	7	9	84	13	10	86	13	14	75	34	11	83
20 år.....	7	9	93	11	8	94	6	7	82	24	8	91
21 år og derover	5	7	100	7	5	99	15	17	99	27	9	100
Ialt	74	100		132	99		90	99		304	100	
Medianalder ...			17 år			17 år			18 år			17 år

18. år. Med brudt barndomshjem udgør de tilsvarende tal henholdsvis 37 % og 59 %. Set i relation til kvindernes beskrivelse af barndomshjemmet havde 39 % af dem, hvis barndomshjem må karakteriseres som disharmonisk, haft første coitus inden det 17. år og 65 % inden det 18. år. De tilsvarende tal for dem, hvis barndomshjem må karakteriseres som harmonisk er henholdsvis 27 % og 47 %. Det ses således, at jo mere utilfredsstillende miljøet i barndommen er, jo tidligere indleder kvinderne det seksuelle samliv. Sætter man alderen ved første coitus i relation til kvindernes egen uddannelse, finder man, at kvinder, der ikke har taget eksamen, og de ufaglærte indleder forhold tidligere end de med eksamen og de, der er i uddannelse, eller faglærte.

Man har endvidere spurgt, om kvinderne havde anvendt antikonception ved første samleje. Af samtlige patienter havde 133 (37 %) anvendt antikonception i denne forbindelse. Af de legale aborter havde 21 (29 %) anvendt antikonception og af de illegale aborter 48 (49 %). Det er endvidere undersøgt, hvorvidt kvinderne har manglet kendskab til antikonception på dette tidspunkt. 122 (40 %) af samtlige har besvaret spørgsmålet bekræftende. Kvinderne i den legale gruppe var dårligst oplyst, idet 54 % angav, at de ikke havde haft tilstrækkeligt kendskab til præventive midler, da de indledte seksuelt samliv, mod henholdsvis 42 % og 29 % i den illegale og spontane gruppe. Kvindernes viden herom varierede tillige med alderen. Således havde de kvinder, der

allerede meget unge var seksuelt aktive, langt oftere manglet viden end dem, der først sent begyndte seksuelt samliv. Uanset at ialt ca. to trediedel af kvinderne havde kendskab til antikonception ved første coitus, er det altså kun en trediedel af samtlige patienter, der havde anvendt denne viden.

Man har også undersøgt, i hvilket omfang antikonception har været anvendt i forbindelse med den nuværende graviditet. 204 eller 67 % af samtlige adspurgte angav ikke at have anvendt antikonception trods kendskab hertil. Disse fordeler sig med 55 % i den legale gruppe, 61 % i den illegale og 81 % i den spontane.

e. Motiver til aborten.

Ved motiver til aborten vil man i reglen forstå det eller de forhold, der af den pågældende kvinde angives som årsag til, at graviditeten ikke kan føres til ende. I nogle tilfælde vil der være et enkelt eller få nærliggende og dominerende abortmotiver, men i andre er det, kvinden selv anfører, i realiteten mindre betydningsfuldt, og den egentlige årsag til svangerskabsafbrydelsen må ses som et kompleks af forskellige faktorer, der gensidigt påvirker hinanden. I disse tilfælde er adskillelsen mellem abortmotiver og baggrunden for aborten ikke skarp. Spørgsmålet kan i øvrigt også vanskeliggøres af, at nogle kvinder mere bevidst søger at tilsløre det egentlige motiv. Dette vil f. eks. ikke sjældent være tilfældet, når dette støder an mod almindelig moralopfattelse.

Tabel 77. Abortmotiveer.

	Legale		Illegale	
	Antal	%	Antal	%
Ikke mulighed for ægteskab	27	36	51	39
Svigtet af barnefaderen	13	18	11	8
Disharmonisk ægteskab	7	10	7	5
Dårlige sociale forhold	16	22	34	26
For stor arbejdsbyrde	26	35	22	17
Sygdoms- eller insufficienstilstand	31	42	6	5
Risiko for sygdom hos barnet	8	11	0	0
For mange børn	10	13	6	5
Træthed efter fødsel	10	13	7	5
For ung	3	4	2	2
For gammel	9	12	9	7
Frygt for fødslen	4	5	0	0
Manglende moderlige følelser	3	4	7	6
Udsat for pres af omgivelserne	1	15	12	11
Motiver ialt	172	250	174	126
Personer ialt	74	—	132	—

Tabel 77 giver en oversigt over de hyppigst forekommende abortmotiveer. For så vidt nogenlunde tungtvejende årsager har gjort sig gældende, er alle disse opført, også selv om et motiv har spillet større rolle end et andet. Hos ialt 78 kvinder — 36 % af de legale aborter og 39 % af de illegale — er graviditeten afbrudt, fordi der ikke var mulighed for ægteskab med barnefaderen. Årsagerne hertil har været forskelligartede. Nogle kvinder ønsker ikke selv at binde sig til barnefaderen, for andre spiller forhold af praktisk og økonomisk art en rolle, og endelig bliver en del svigtet af partneren. Dette sidste anføres af lidt flere kvinder i den legale gruppe end i den illegale gruppe, nemlig henholdsvis 35 % og 42 %.

I den legale gruppe har arbejdsbyrden, sygdom eller insufficienstilstand, risiko for sygdom hos barnet, for mange børn o. lign. motiveer, der er udtryk for en belastningstilstand, større betydning end ved de illegale aborter. Dårlige økonomiske forhold anføres af næsten samme procentdel i de to grupper, nemlig 22 % i den legale gruppe og 26 % i den illegale gruppe.

Pres fra omgivelserne anføres også af næsten samme procentdel i de to grupper, nemlig 15 % i den legale gruppe og 11 % i den illegale gruppe.

7. Undersøgelse blandt københavnske teenagere, der er blevet smittet med kønssygdom.

Denne undersøgelse er foretaget af læge Knud Ekstrøm.

Undersøgelsen er som nævnt i kapitel III ikke iværksat af udvalget, men da den behandlede spørgsmål, der på visse områder havde interesse for udvalget, foranledigede man, at den blev koordineret med udvalgets undersøgelser. Baggrunden for undersøgelsen er, at gonorrhé blandt danske teenagere i alderen 13-19 år i de sidste 20 år har udgjort en stadig stigende procentdel af samtlige smittede. I 1964 blev der ifølge stadslægens ugelister anmeldt ialt 713 københavnske teenagere smittet med gonorrhé, heraf var de 332 mænd og 381 kvinder. Formålet med undersøgelsen er at klarlægge denne patientgruppes sociale og seksuologiske baggrund og forsøge at give en klinisk psykiatrisk bedømmelse af de pågældende.

Undersøgelsen i sin helhed omfatter samtlige anmeldelser i 1964. I det følgende skal dog kun omtales resultaterne fra de første 100 interviews foretaget i april-maj 1964 og fra den 1. september 1964 til den 9. december 1964. Gennemsnitsalderen for de første 100 teenagere er 18 år på anmeldelsestidspunktet, både for mændene og kvinderne. Alle mændene er ugifte, én kvinde var gift og 6 af de

63 kvinder fraskilte. Disse tidligere gifte har alle været gravide, og graviditeten sluttede med fødsel.

Undersøgelsens formål er søgt opnået ved at stille de interviewede spørgsmål om skoleuddannelse, erhverv og familiær opvækst. Endvidere har interviewererne foretaget et klinisk skøn med hensyn til de pågældendes intelligens og modenhed.

Tabel 78. Skoleuddannelse.

Skoleuddannelse	Kvinder	Mænd	Ialt
7-årig eller mindre	37	29	66
8-9-årig	18	3	21
Mellemskole- eller realeksamen	8	5	13
	63	37	100
Hjælpekole eller klasse om	18	14	32

En trediedel af samtlige undersøgte har gået i hjælpekole eller gået en klasse om; dette forhold er især udtalt for drengenes vedkommende. Af tabel 78 fremgår, at to trediedel har forladt skolen efter 7 års skolegang, og at ingen blandt de første 100 undersøgte har gået i gymnasiet. På grundlag af indhentede skoleoplysninger er opgjort, hvor de unge udelukkende eller overvejende har gået i skole; et stort antal af de unge har gået i mange forskellige skoler. Da der ikke ser ud til at være forskel på piger og drenge, er resultatet opgjort for begge køn. 64 % havde gået i skole i Københavns kommune, 12 % i Københavns omegn, 12 % i en provinsby og 12 % i en landsbyskole.

Tabel 79. Erhvervsmæssig uddannelse.

	Kvinder	Mænd	Ialt
Afsluttet faglig uddannelse	6	4	10
Påbegyndt faglig uddannelse	16	18	34
Ikke påbegyndt faglig uddannelse	41	15	56
	63	37	100
Uden arbejde på undersøgelsestidspunktet	18	4	22

Kun 10 % har afsluttet en faglig uddannelse, og denne procent er sandsynligvis lavere i virkeligheden, idet 4 af de 6 faglærte kvinder er udlært bogbindermedhjælper, det har imidlertid intet reelt med en faglig uddannelse at gøre. I materialet er godt hver 5. uden arbejde, men for pigernes vedkommende hver 3. eller 4. Denne tilsyneladende mangel på beskæftigelse finder sin forklaring i det store antal prostituerede, der er i materialet, nemlig ialt 24 kvinder og 2 mænd.

Ca. 60 % kommer fra »brudte hjem«. Hver 4. har fået stedfar eller stedmor, i adskillige tilfælde flere gange, og enkelte har endog byttet begge de biologiske forældre ud. 39 af de interviewede, procentvis ligeligt fordelt mellem kvinder og mænd, er opvokset i institution i fra 1-16 år. Halvdelen bor dog hjemme på undersøgelsestidspunktet, men heraf har igen halvdelen været flyttet hjemmefra. For mændenes vedkommende drejer dette sig især om sømænd.

Intervieweren har foretaget et klinisk skøn over de interviewedes intelligens og moden-

Tabel 80. Familiær opvækst.

	Kvinder	Mænd	Ialt
Biologiske far og mor aldrig gift	11	4	15
Forældre skilt eller døde	25	18	43
Stedfar eller stedmor	18	7	25
Opvækst helt eller delvis i institution	24	15	39
Bor hjemme på undersøgelsestidspunktet	27	21	48
Heraf flyttet hjemmefra og atter hjem	11	10	21
	63	37	100
Antal personer	63	37	100

hed. Han mener, at halvdelen kan karakteriseres som normalt begavede, medens 38 er normalt, men tungt begavet, og svagt begavede. Halvdelen af de pågældende, fandt han, var mindre modne end svarende til alderen. Det fremgår endvidere af undersøgelsen, at 12 % har været indlagt i psykiatrisk afdeling. I en normalbefolkning med samme aldersfordeling ville kun omkring 1,5 %₀₀ have været indlagt i psykiatrisk afdeling.

Ser man på de pågældendes seksuelle aktivitet, viser det sig, at 61 % havde haft første coitus inden det 16. år. Antallet af partnere var for 35 %'s vedkommende mere end 10. Medianalderen for første coitus var for både pigernes og drengenes vedkommende 15 år.

Med hensyn til seksualoplysning viser undersøgelsen, at halvdelen har fået første oplysning om, hvordan børn bliver til og om antikonception af kammerater, en fjerdedel i hjemmet, overvejende af moderen, medens 15 % fik disse oplysninger i skolen. 57 % har fået seksualoplysning i skolen og heraf var stort set halvdelen tilfreds med undervisningen. Tre fjerdedel af de unge har således enten ikke fået undervisning eller har fået en efter deres mening utilfredsstillende oplysning i skolen. Mange af de unge anfører, at undervisningen i de pågældende skoler blev givet for sent, to trediedel er gået ud af 6. eller 7. klasse og først i 8. klasse blev der givet seksualundervisning. De hyppige skoleskift er også en medvirkende årsag. Det er endnu ikke gjort op, i hvor stor udstrækning der er givet oplysning om kønssygdomme, men kønsmæssigt har kun 5-8 % fået oplysning herom i skolerne.

På dette tidspunkt af undersøgelsen kan man sige, at det ser ud til, at teenagere inficeret med gonorré ikke kommer fra noget godt socialt miljø. De har forladt skolen tidligt og har en dårligere faglig uddannelse end gennemsnittet. Den seksuelle aktivitet begynder tidligt og er ret omfattende. Mange af patienterne har vist adfærdsforstyrrelser i hjemmet og i skolen, hvilket bl. a. har medvirket til, at omkring 12 % har været indlagt i psykiatrisk afdeling. Mange af de unge er dårligt begavede og halvdelen af dem umodne i forhold til alderen. Det viser sig således på samme måde i soldaterenqueten, at de, der bliver smittet med kønssygdomme, udgør en speciel gruppe.

8. Den psykologisk-psykiatriske baggrund for graviditet i puberteten og adolescens.

Denne undersøgelse er foretaget af overlæge Henrik Hoffmeyer.

Baggrunden for undersøgelsens foretagelse er, at kliniske erfaringer — ikke mindst fra arbejdet med abortsøgende unge — peger på, at personpsykologiske og familiedynamiske faktorer ofte har sammenhæng med afvigende seksuel adfærd. Undersøgelsen blev foretaget i februar måned 1964, hvor 42 piger, der var blevet gravide, før de fyldte 18 år, og som henvendte sig til mødrehjælpen om en eller anden form for bistand, blev interviewet med henblik på belysning af de nævnte faktorer, ligesom der blev indhentet skoleoplysninger og børneværns- og hospitalsoplysninger. Ved vurderingen af undersøgelsen må man være opmærksom på, at materialet ikke kan anses for repræsentativt for unge gravide, dels fordi det kun omfatter så lille en gruppe, dels fordi det kun omfatter den del af de unge gravide, der henvender sig til mødrehjælpen, hvilket dog for de ugifte vedkommende er 90 % af dem, der føder.

I materialet var der af 14-årige 2, 15-årige 5, 16-årige 17 og 17-årige 18. Der er således tale om en overrepræsentation af den yngste del af gruppen 14-17 år. 5 var gifte ved konceptionen og 13 havde indgået ægteskab i tiden indtil september 1964 og for 3 var ægteskab på dette tidspunkt nært forestående. Med hensyn til skoleuddannelse var 30 udgået af folke- eller gik i folkeskolen, 5 var udgået af mellemskolen, 4 af realklassen og 3 fra en hjælpeklasse. For 25's vedkommende havde man modtaget skoleudtalelser. Oplysningerne om evner fordeler sig således: gode 6, middel 12 og ringe 7, om opførelse: god 15, jævn god 5 og dårlig 5, og om flid: god 9, middel 10 og ringe 6. De interviewedes beskæftigelse var følgende: husmoder 2, husligt arbejde o. lign. 7, kontorelev (kontorist) 6, ekspeditricelev (ekspeditricev) 4, damefrisørellev 3, fabriksarbejder o. lign. 17, hjemmegående 2 og skoleelev 1.

Med hensyn til familiekonstellation viste det sig, at 22 var opvokset i hjem med begge deres egne forældre uden skilsmisse eller dødsfald, medens 18 var opvokset i ustabile forhold som børn af enlige mødre eller i »brudte hjem«. Der mangler på dette punkt oplysning om 2. En nærmere gennemgang af vilkårene for disse 18 viser, at opvækstforholdene for

næsten alle må karakteriseres som særdeles utrygge, i væsentlige henseender frustrerende og følelsesmæssigt meget komplicerede. En nærmere gennemgang af de 22, der var opvokset hos begge forældre viser, at kun 4 var opvokset under forhold, der kan karakteriseres som helt normale. 4 eller 5 var opvokset i et decideret disharmonisk hjem, hvor en eller flere specifikke faktorer, der kan have påvirket pigens udvikling, har været virksomme.

B. Andre undersøgelser.

1. Undersøgelser over unge kvinders seksuelle adfærd.

Denne undersøgelse er foretaget af overlæge, dr. med. *Kirsten Auken*.¹⁾

Undersøgelsen blev foretaget i årene 1944-47 og omfatter 315 kvinder, der var indlagt på hospitaler i København, Århus, Ringsted, Hobro, Farsø og Ringe. Der blev ialt rettet henvendelse til 318 kvinder, d. v. s. at der har været et frafald på 3. Undersøgelsen har navnlig interesse til sammenligning med de side 68 ff. refererede undersøgelser af kvinder, der lige har født og den side 83 ff. refererede abortundersøgelse.

Den aldersmæssige fordeling af undersøgelsesmaterialet var således, at 138 var mellem 20 og 24 år, 106 mellem 25 og 29 år og 71 mellem 30 og 35 år. Gennemsnitsalderen var således 26 år. De pågældende kvinder var således født fra 1910-30 og de fleste i 20erne. Med hensyn til civilstand var der i materialet 132 ugifte, 153 gifte og 30 tidligere gifte (herunder separerede, der i denne relation må sammenholdes med de øvrige tidligere gifte). Af kvinderne havde 38 (12 %) gået i skole i 9 år eller derover og 11 i mere end 11 år.

Med hensyn til den seksuelle aktivitet fremgår det af undersøgelsen, at alderen ved første coitus fordeler sig således:

Af tabel 81 fremgår, at af de kvinder, der har haft coitus, har 10 % haft det, inden det fyldte 17. år, medens yderligere 24 % har haft det inden det 18. år. Medianalderen for første coitus er for de pågældende 284 kvinder 19 år. Ser man på antallet af partnere, viser materialet, at af de 284 kvinder havde 141 eller halvdelen kun haft ét forhold. I denne undersøgelse er der således ialt 172 eller ca.

Tabel 81. Alder ved første coitus for 284 kvinder.

Alder	Kvinder	
	Antal	Pct.
14	3	1,1
15	3	1,1
16	22	7,7
17	39	13,7
18	68	23,9
19	54	19,0
20	41	14,4
21 og derover	54	19,2
Ialt	284	100,1

55 % af samtlige de interviewede, der ikke havde haft noget forhold eller kun ét forhold. Med hensyn til sociale og uddannelsesmæssige forhold viser undersøgelsen en tendens til lavere alder ved første coitus for de kvinder, hvis forældre hører til de grupper, der socialt set står svagest. Kvinder med høj skoleuddannelse ligger højest med hensyn til alder ved første coitus, og fabriksarbejdersker ligger lavest.

Med hensyn til seksualoplysning fremgår det af undersøgelsen, at for så vidt angår 46 % af 295 patienter, var kammerater hovedkilden til egentlig viden om coitus. 12 % angav moderen som hovedoplysningskilde, 9 % kæresten, 9 % iagttagelse af dyr, 9 % søstre, 3 % skolen og 13 % andre kilder, herunder bøger. Når skolen er en oplysningskilde af så ringe betydning, må det erindres, at der på det tidspunkt, de pågældende kvinder gik i skole, kun har været en ganske ubetydelig seksualundervisning i skolerne, jfr. side 35. Allerede på dette tidspunkt var der dog en væsentlig forskel mellem hovedstad, købstad og landkommuner, idet 9 % af dem, der var opvokset i hovedstaden, havde modtaget seksualundervisning i skolen, medens de tilsvarende procenter for købstad og landkommuner var henholdsvis godt 1 % og knapt 1 %>. Med hensyn til alderen for oplysning om konception havde 162 af 308 kvinder eller 52 % fået oplysninger i 14-15-16-års alderen.

Med hensyn til oplysningens tilstrækkelighed oplyser 47 % af dem, der har fået oplysning af kammerater, at de helt eller delvis har savnet vejledning. Af dem, der har fået oplysning af moderen, udgør den tilsvarende

1) »Undersøgelser over unge kvinders seksuelle adfærd« af Kirsten Auken. Doktorafhandling publiceret 1953.

procent 12, af kæresten 64, af iagttagelse af dyr 31, af søstre 44 og af skolen 11.

Om menstruationsforhold oplyste 96 af 314 kvinder eller 31 %, at de var fuldstændig uvidende om menstruationsforholdet ved menarchen. Om den unge pige på forhånd er orienteret om menarchen er et spørgsmål om tidspunktet for dens indtræden. For dem, hvor menarchen indtrådte ved 12 års alderen, var 50 % ikke orienterede, for dem, der var 14 år, var 32 % ikke orienterede, og for dem, der var 16 år, var kun 0,1 % ikke orienterede.

2. I begyndelsen af 1960'erne foretog læge *Karen Røjel* ved Århus seksualklinik en undersøgelse blandt klinikens klientel af spørgsmålet om, *hvad de unge piger får ud af seksualundervisningen i skolen.*¹⁾

Man havde over to år udspurgt 496 unge piger i alderen 15-25 år. Af disse havde 266 (54 %) fået seksualundervisning i skolen, medens dette ikke var tilfældet for 230 (46 %).

Undervisningen var for 162's vedkommende givet af læger, 86 af lærerpersonalet, 6 af sygeplejersker og 12 vidste ikke, af hvem de var blevet undervist. I denne forbindelse skal det bemærkes, at det i Århus kommune er det normale, at seksualundervisningen gives af læger.

I 54 tilfælde betegnedes den undervisning, der var givet af læger, som god, udmærket og vældig god. Af disse tilfælde husker 13 elever med bestemthed, at antikonception omtaltes, 20 at antikonception ikke omtaltes, og 21 kan ikke huske om antikonception omtaltes. De resterende 108 elever, der var undervist af læger, havde kun fået lidt eller ingenting ud af det eller huskede ikke noget om det. Blandt årsagerne var, som nogle af dem indrømmede, at de ikke havde interesseret sig for det, mente ikke, de »fik brug for det«, at de havde været generte eller pjankede og fnisende. Andre syntes, det var noget pjat, eller at de havde været for unge. Den største del angav, at de havde fået for lidt af vide og for kortfattet, når undervisningen skulle presses ind i 1-2 timer. Andre igen, at det var dårligt fremstillet, florumvundet og indpakket. Ganske få havde savnet omtalen af det medmenneskelige problem. En ofte gentaget anke var, at de timer, der var afsat til under-

visningen, var for få. Enkelte anførte, at der havde været for mange samlet fra flere skoler, og at piger og drenge undervistes sammen, hvilke to ting følte ubehageligt.

Blandt de tilfælde, hvor lærerne havde undervist, var der 13 tilfælde, hvor undervisningen betegnedes som god, vældig god og grundig. 8 havde omtalt antikonception. De sidste 76, som var undervist af lærerne, fremførte i det væsentlige de samme klager, som gjorde sig gældende med hensyn til lægernes undervisning. Der var især for megen blomster- og bisnak, eller der blev kun givet oplysning om menstruation og graviditet.

Alt taget i betragtning har seksualundervisningen i skolen været udbytterig for 67, d.v.s. 25 %, hvor lægerne tegner sig for de 20 % og lærerne for de 5 %. De resterende 199, d. v. s. 76 % har kun haft lidt eller ingenting ud af det, heraf 48 % hos lægerne og 29 % hos lærerne.

Blandt de 266, der havde fået undervisning i skolen, havde 47, d. v. s. 18 %, fået mere eller mindre oplysning i hjemmet. Andre, nemlig 97, d. v. s. 37 %, havde suppleret med læsning af bøger.

Med hensyn til de 230, som ingen undervisning havde fået, er der 74 (33 %), som overhovedet ikke havde fået eller selv søgt oplysning noget sted. 41 (18 %) havde fået oplysning i hjemmet. Tre havde været fuldstændig uvidende, til de var blevet gift og havde fået deres børn, og de havde så sammen med mændene søgt oplysning hos deres læge.

Opstillet på en anden måde viser de oplysninger, som læge Røjel meddeler, at 33 % af dem, der er blevet undervist af læger, har fået udbytte af undervisningen, medens 67 % kun har fået lidt eller ingenting ud af undervisningen. For så vidt angår dem, der er blevet undervist af lærerpersonalet, har undervisningen været udbytterig for 15 % af de pågældende og uden eller med ringe udbytte for 85 %'s vedkommende.

3. I marts 1963 blev der af forsvarrets civilundervisning ved garnisonerne i Århus, Randers og Tirstrup foretaget en *statistisk undersøgelse vedrørende værnepligtige s viden om kønslivet vi. v.*

Undersøgelsen omfatter ialt 1.040 værnepligtige, der betegnes som et bredt repræsentativt udsnit af mandlig jysk ungdom. Der er

¹⁾ Ugeskrift for Læger 1962, side 1095 ff.

ikke i undersøgelsen angivet nogen aldersfordeling, men efter de værnepligtiges almindelige alder må det antages, at størsteparten har været omkring 19-20 år.

En tredjedel - 356 - (34 %) af de værnepligtige opgiver, at de i skoletiden har modtaget undervisning om kønslivet. Dette tal dækker over store variationer inden for de forskellige skoleformer. I folkeskolen har kun godt en fjerdedel — 28 % - modtaget seksualundervisning. I realskolegruppen har derimod næsten halvdelen — 48 % - og i de højere skoler over to tredjedel - 67 % - fået seksualundervisning. Kun 39 % af dem, der i skoletiden har modtaget undervisning, finder denne tilfredsstillende. Denne opfattelse deles af elever fra alle skolearter, selv om der spores en svag tendens til, at højere skoleuddannelse giver større utilfredshed. 298 eller 29 % opgiver at have modtaget oplysninger om seksuelle forhold fra deres forældre. Der er på dette punkt ikke nogen afgørende forskel mellem de forskellige uddannelser. På et spørgsmål, om de har læst seksualoplysende bøger, svarer 545 eller 52 % bekræftende. Færrest ja-svar findes blandt dem med folkeskoleuddannelse og flest blandt dem med studentereksamen.

De værnepligtige er endvidere spurgt, om de mener, at de har behov for en saglig oplysning vedrørende kønsorganernes indretning og funktion, forebyggelse af svangerskab og kvinders seksualbehov og adfærd forårsaget af »de månedlige perioder« og graviditet. Endvidere er de spurgt om, hvilke andre emner vedrørende kønslivet, de mener, der eventuelt bør undervises i. Disse spørgsmål tager specielt sigte på forsvarets civilundervisning, men har også interesse for skoleundervisningens indhold. Til spørgsmålet om kønsorganernes indretning og funktion svarede 505 ja og 474 nej til spørgsmålet om forebyggelse af svangerskab svarede 522 ja og 459 nej og til spørgsmålet om kvinders seksualbehov m. v. svarede 655 ja og 323 nej. Der synes således at være lidt større interesse for de psykiske problemer end for de rent funktionelle. En opdeling af materialet efter skoleuddannelse viser imidlertid, at over halvdelen af eleverne med folkeskoleuddannelse ønsker oplysning om kønsorganerne og prævention, medens der er mindst interesse for disse områder blandt elever med bedre skolemæssig baggrund.

Der var 119, der foreslog andre emner, men der er kun få forslag, som ikke dækkes af hovedspørgsmålene. Der er dog 38 af de 119, der anfører kønssygdomme. De øvrige konkrete forslag kommer fra mindre grupper. Blandt de emner, der nævnes, er seksuelle afvigelser (6), etiske spørgsmål (12), samlejeteknik (6). 5 anfører, at de er modstandere af seksualundervisning for værnepligtige.

4. Med bistand af elever fra Danmarks sociale Højskole foretog lektor Erik Manniche¹⁾ i september 1964 en *undersøgelse over et antal udvalgte familiers adfærd med hensyn til kontrol med familiens størrelse*. I denne forbindelse blev der stillet en række spørgsmål med hensyn til seksualoplysning.

Undersøgelsen blev foretaget i en stor dansk provinsby og omfattede et tilfældigt udvalg af gifte mænd og gifte kvinder i to kategorier, den ene født i 1930 og den anden i 1940. I den endelige udvælgelse indgik 213 personer, hvoraf der opnåedes interview med 119, heraf 53 mænd og 66 kvinder. Besvarelsesprocenten er således 56 %, hvilket først og fremmest skyldes, at 52 ikke kunne træffes hjemme i det meget begrænsede antal dage, der var til interviewernes rådighed. Besvarelsesprocenten blandt dem, der blev truffet hjemme, var 88 %. På grund af materialets begrænsede omfang har lektor Manniche kun foretaget opgørelse i absolutte tal, idet han har skønnet, at en procentvis fremstilling muligvis ville kunne forlene tallene med et uønsket skær af præcision og finalitet. Af samme grund vil kun visse hovedtræk i undersøgelsen blive refereret her.

Flertallet af de interviewede, især kvinderne, har først hørt om svangerskabsforebyggende metoder i en alder af 14 år eller senere. Mændene har hørt om sådanne metoder noget tidligere end kvinderne. Der er i øvrigt en tendens til, at piger med blot folkeskoleuddannelse hører om præventivteknik noget tidligere end piger med længere skolegang, medens der for drengenes vedkommende ikke er nogen forskel mellem dem med forholdsvis kort og dem med forholdsvis lang skolegang.

Det er især kammeraterne og skolen og for pigernes vedkommende også forældrene, der har givet de første oplysninger om svangerskabsforebyggende midler. Der er ikke fundet

i) Bibliotek for læger 1964: 155: 109.

forskelle mellem personer med forskellig skoleuddannelse eller fra forskellige erhvervsgrupper.

Man har endvidere fået oplyst, hvem de adspurgte ønsker skal give deres (eventuelle) børn oplysninger om svangerskabshindrende metoder. Det er den overvejende mening blandt de adspurgte, at det er den adspurgte selv eller ægtefællen, der bør give denne oplysning. En del nævner dog også skolen.

Man spurgte endvidere om de interviewedes alder ved deres første samleje. Medianalderen ved første samleje er både for mænd og for kvinder 18 år. Gennemsnitsalderen for dem med folkeskoleuddannelse er ca. et år lavere end for dem med uddannelse udover folkeskolen.

5. Undersøgelse af medicinske, sociale og skolemæssige forhold hos elever udgået af folkeskolen.

Skoleoverlæge, dr. med. *H. Lebel*, Aarhus, har foretaget en undersøgelse af medicinske, sociale og skolemæssige forhold hos elever udgået af folkeskolen.¹⁾ Undersøgelsen omfatter 1.005 elever udskrevet i årene 1960/64 fra 4 af de kommunale skoler i Aarhus. Heraf blev 198 udskrevet fra 7. klasse ved skolepligtens ophør, 176 fra 8. klasse, 239 fra 9. og 10. klasse og 392 fra realafdelingen.

Der er bl. a. foretaget en vurdering af elevernes hjemlige forhold. Af eleverne, der er gået ud i 7. klasse, er 25 % skønnet at have et »svagt miljø«, medens den tilsvarende procent for de øvrige er mellem 1 % og godt 2 %. Med hensyn til forsørgerforhold viser undersøgelsen, at af dem, der er gået vid i 7. klasse, har 20 % kun én forsørger, medens de tilsvarende tal for elever gået ud af 8. klasse, 9. og 10. klasse og realklassen er henholdsvis 11 %, 5 % og knapt 5 %.

Det viser sig endvidere, at elever udgået af 7. klasse hyppigere har småforsømmelser end de øvrige. Endelig er det gjort op, hvor stor en procentdel der har været henvist til skolepsykologisk undersøgelse. Det drejer sig om 48 % af dem, der udgik af 7. klasse, 22 % af dem der udgik af 8. klasse, 5 % af dem der udgik fra 9.-10. klasse og 1 % af dem fra realklassen.

Undersøgelsen konkluderer i at den gruppe elever, der forlader skolen ved undervisningspligtens ophør, på væsentlige punkter adskiller sig fra dem, der fortsætter skolegangen. De to grupper, der går længst i skole - udgået af 9.-10. klasse eller realklassen -, synes ikke at adskille sig ret meget fra hinanden, selv om de er udskrevet henholdsvis fra den almene og den boglige linie. De elever, der er udgået af 8. klasse, danner en mellemgruppe.

i) »Spørgsmålet om undervisningspligtens forlængelse«, Aarhus kommunes beretning, 1964/65.

KAPITEL VIII

Udvalgets grundsynspunkter

A. Seksualoplysnings ønskelighed og muligheder.

Som det fremgår af udvalgets kommissorium er seksualoplysningsudvalget nedsat i »erkendelse af de seksuelle spørgsmåls betydning, såvel i forbindelse med det enkelte menneskes personlige udvikling som med hensyn til betryggelsen af et sundt familieliv og under indtryk af det betydelige antal svangerskabsafbrydelser«.

I kapitel II er der nærmere redegjort for henvendelserne fra Danske Kvinders Nationalråd og bestyrelserne for mødrehjælpsinstitutionerne, hvori henvises til en række forhold, som nødvendiggør, at der skabes mulighed for en effektiv og forsvarlig seksualoplysning. Blandt disse forhold fremhæves foruden svangerskabsafbrydelser, det være sig legale eller illegale, også det stigende antal graviditeter blandt ugifte, specielt blandt de unge, og for tidlige ægteskaber, ofte på grund af brudens graviditet.

Antallet af aborter og det stigende antal graviditeter blandt ganske unge anføres ofte som led i argumentationen for en udvidet seksualoplysning. De samme tal bruges imidlertid også til at godtgøre, at seksualoplysning har en uheldig indflydelse på de unges adfærd. I kapitel II er medtaget en statistik over disse problemer.

Det ses af denne statistik, at der siden 1950 vel er sket en væsentlig forøgelse af antallet af fødsler i de unge år, men i forhold til antallet af kvinder i aldersgruppen, er stigningen dog mindre. Den talmæssigt mest betydelige del af stigningen er sket blandt dem, der er 17 år og derover, medens der for de 15- og 16-årige — hvor der procentvis er sket omkring en fordobling - kun er tale om talmæssigt små grupper, side 13. Selv om man således ikke kan tale om nogen voldsom stigning, må det dog bemærkes, at ca. hver 10. kvinde er eller har været gravid den dag, hun fylder 18 år. Ser man på antallet af henvendelser til mødrehjælpsinstitutionerne om svangerskabsafbrydelse, har der i hvert fald indtil 1965/66

været tale om en faldende tendens set i forhold til såvel antallet af kvinder i de unge aldersgrupper som antallet af fødsler i aldersgruppen, side 17 ff. I 1965/66 synes der at være tendens til en vis stigning. Ej heller med hensyn til antallet af legale svangerskabsafbrydelser har der været nogen stigende tendens i de relative tal indtil 1964, hvorimod der fra dette år synes at indtræde en stigning også i det relative tal, jfr. side 20 ff.

Der kan således ikke i den almindelige statistik påvises noget skred i udviklingen på de nævnte punkter, og selv om der kunne påvises en afgørende udvikling, ville det næppe heller være berettiget at slutte noget alene heraf, idet holdning og adfærd på det seksuelle område også påvirkes af andre faktorer end seksualoplysning, jfr. side 97 ff om de særlige problemtilfælde.

Udvalget finder, at vægtige grunde taler for, at seksualoplysningen fremmes mest muligt.

Ved sine overvejelser om seksualoplysningen lægger udvalget vægt på ikke blot at have de problemprægede situationer for øje, men i mindst lige så høj grad den i kommissoriet fremhævede almindelige motivering for udvalgets nedsættelse, således at oplysningen ses på baggrund af dens betydning for befolkningen som helhed.

Det må således anses for uhensigtsmæssigt, for ikke at sige utilladeligt, at de unge ikke får en eksakt viden om et så fundamentalt livsområde. Det kan anføres, at børn og unge ofte af uvidenhed vil omfatte deres eget forhold til og forestillinger om seksuallivet med angst og en belastende skyldfølelse, som vil kunne imødegås ved oplysning. Seksualoplysning skulle kunne give de unge en berettiget forventning om, at de selv engang vil være i stand til at opfylde de krav, som et normalt seksuelt samliv stiller. Oplysning vil også kunne medvirke til at forhindre en forkvaklet og misforstået opfattelse af seksuallivet. Specielt kan det, på baggrund af den udvikling, der er sket med hensyn til udbredelsen af porno-

grafi, være nødvendigt at give børn og unge en sådan forståelse af kærlighedslivet, at mere eller mindre afvigende former ikke kommer til at stå for dem som det normale.

Hvad angår de unge, som bliver tidligt gravide, må det fremhæves, at en tidlig graviditet ikke behøver at indebære særlige mennesskelige og sociale problemer. Der synes at være en tendens til, at børn fødes tidligere, og for så vidt forældrene har mulighed for at skabe et betryggende hjem for barnet, er dette ikke uønskeligt. Ofte vil en tidlig graviditet imidlertid have uheldige følger, såvel i forhold til barnet og moderen, som ud fra familiemæssige og samfundsmæssige synspunkter. Hensynet til barnet kommer særligt frem i de tilfælde, hvor moderen ikke selv kan skabe et hjem for barnet, det være på grund af økonomiske eller bolig-mæssige forhold eller fordi moderen og faderen ikke kan indgå ægteskab. Den unge moder må også antages ofte at have ringere muligheder som opdrager, og en for tidlig graviditet vil kunne medføre, at moderen må opgive en uddannelse, hun ellers ville have gennemført. Endvidere kan graviditeten medføre, at der indgås et ægteskab, som egentlig ikke ønskes, eller på et tidspunkt, hvor parterne ikke har tilstrækkelig modenhed hertil, med den deraf følgende dårlige udsigt for ægteskabets holdbarhed. Under hensyn hertil må det anses for særlig utilfredsstillende, at så mange unge ikke har modtaget oplysning i rimeligt omfang, inden de indleder seksuelt forhold.

Såvel for de unge i deres aktuelle situation som med henblik på senere alderstrin, må det være af værdi, at familieplanlægningens betydning for at leve et sundt og lykkeligt familieliv, bliver fremhævet.

Det kan også anføres, at børn under alle omstændigheder får oplysning om seksuelle forhold. Medianalderen for første væsentlige oplysning er således ifølge sessionsundersøgelsen, side 58, 10-12 år, for så vidt angår konception og 13-15 år, for så vidt angår antikonception. Ifølge mødreundersøgelsen, side 71, er medianalderen for oplysning om konception 13 år og for oplysning om antikonception 16 år. De oplysninger, som børnene har fået, anser de imidlertid i vidt omfang ikke for tilfredsstillende. Dette gælder navnlig den oplysning, der modtages fra underlødige kilder, sessionsundersøgelsen side 58, mødreundersøgelsen side 70 og abort-

undersøgelsen side 85. Når børn således alligevel ofte meget tidligt får oplysning om seksuelle forhold, synes det klart at måtte foretrækkes, at denne gives gennem en fyldestgørende oplysning af kompetente personer, fremfor mere tilfældigt af kammerater og andre.

Man kan endelig anføre, at det efter udvalgets undersøgelser synes at være befolkningens indstilling, at der bør gives seksualoplysning, jfr. sessionsundersøgelsen, side 63, mødreundersøgelsen side 77, abortundersøgelsen side 86 og Glostrupundersøgelsen side 80 f.

Imod seksualoplysning fremføres det bl. a., at denne medvirker til en for tidlig seksuel interesse, medens usikkerhed over for det seksuelle samliv og dets følger modvirker en tidlig seksuel aktivitet. Selv om disse synspunkter måske ikke helt kan afvises, er der ikke i udvalgets undersøgelser fremkommet noget, som støtter dem, og udvalget finder de foran nævnte grunde for seksualoplysning så vægtige, at man må se bort fra de her nævnte mulige ulemper. Mod seksualoplysning anføres det endvidere, at seksualoplysning meddelt af voksne føles som en blufærdighedskrænkelse af børn og unge, medens det samme til trods for den mindre nænsomme måde, oplysningen gives på, ikke i almindelighed gør sig gældende med jævnaldrendes oplysning. Det anføres også, at børn skal have lov til at være i fred og ikke have deres tanker belastet med disse spørgsmål mere end højst nødvendigt. Endelig er det gjort gældende, at den eksakte — og ofte teknisk prægede — seksualoplysning giver de unge et for ensidigt syn på kærlighedslivet.

Disse indvendinger finder udvalget ikke at kunne tillægge afgørende vægt imod ønskeligheden af seksualoplysning. Derimod bør de tages i betragtning ved oplysningens tilrettelæggelse, således at de anførte uheldige konsekvenser så vidt muligt undgås.

Selv om udvalget således finder seksualoplysning påkrævet, er man på den anden side af den opfattelse, at seksualoplysning ikke vil løse alle problemer. Det må således ikke forventes, at seksualoplysning alene vil være tilstrækkelig til at løse problemerne om for tidligt gravide, aborter og kønssygdomme. Meget tyder på, at disse problemer opstår særligt hyppigt i visse grupper af befolkningen. Til belysning heraf skal man i det følgende frem-

hæve nogle resultater af udvalgets undersøgelser.

Oplysninger om de unge piger, der føder tidligt, findes bl. a. i mødreundersøgelsen. Det fremgår heraf, side 78, at der med hensyn til socialt miljø er nogen forskel mellem dem, der føder tidligt, og andre fødende kvinder, idet de tidligt fødende gennemsnitligt er fra en lavere socialgruppe end de øvrige fødende kvinder. Dette stemmer overens med, at den seksuelle aktivitet begynder tidligere i denne gruppe, side 77. Også med hensyn til skoleuddannelse synes der at være nogen forskel på de to grupper, side 78.

En vis beskrivelse af unge gravide findes også i den undersøgelse, der er foretaget blandt kvinder, der henvender sig til mødrehjælpen om bistand, side 91. Man må imidlertid være opmærksom på, at dette undersøgelsesmateriale ikke kan anses for repræsentativt for unge gravide. De interviewede adskiller sig såvel med hensyn til skoleuddannelse som skolestandpunkt fra, hvad der må antages at gælde for gennemsnitsbefolkningen. Næsten alle har et erhverv, der er placeret i socialgruppe IV, og en del er børn af enlige modre eller opvokset i »brudte hjem« og/eller i et hjem med et disharmonisk forhold.

Man har ikke yderligere materiale til direkte belysning af, hvem det er, der bliver tidligt gravide. Det kan dog bemærkes, at de nævnte tendenser stemmer overens med de resultater, man når til i en række udenlandske undersøgelser. Resultaterne kan suppleres med de oplysninger, man har om kvinder, der tidligt indleder seksuelt forhold, jfr. således de foran nævnte oplysninger fra mødreundersøgelsen samt Aukens undersøgelse, side 92. Det fremgår heraf, at der er en tendens til lavere alder ved første coitus for de kvinder, hvis forældre hører til grupper, der socialt set står lavest. Kvinder med højere skoleuddannelse, eller som selv tilhører en højere socialgruppe, indleder forhold senere end kvinder med dårligere skoleuddannelse eller som tilhører en lavere socialgruppe.

Man kan også nævne, at der hos de unge mænd, der tidligt indleder seksuelt forhold, genfindes de samme træk som hos de unge piger, der bliver tidligt gravide, jfr. sessionsundersøgelsens oplysninger herom, side 66.

Oplysninger om kvinder, der har aborteret eller som søger abort, har man dels i mødre-

hjælpens almindelige statistik, dels i undersøgelsen af de hospitaliserede aborter, side 83 ff.

Efter mødrehjælpens materiale er de kvinder, der søger svangerskabsafbrydelse gennem mødrehjælpen, selv om de kommer fra alle samfundslag, en særlig hårdt belastet gruppe, en gruppe med relativt mange tidlige fødsler og aborter og med relativt mange børn, ligesom mange af dem bor i dårlige boliger.¹⁾

I abortundersøgelsen har man søgt at nå frem til et nuanceret billede af abortpatienterne og af baggrunden for abortønsket, specielt betydningen af de emotionelle relationer til de nærmeste pårørende, herunder partneren. Undersøgelsen viser en tendens til, at kvinder med en provokeret abort har et dårligere opvækstmiljø end de kvinder, som har haft en spontan abort, hvilken gruppe i denne forbindelse må betragtes som værende mere lig et normalmateriale end gruppen med de provokerede aborter, side 84 f. Med hensyn til det sociale miljø fremgår det af undersøgelsen, at den legale gruppe gennemgående har en lavere social placering end den illegale og den spontane gruppe. Den spontane gruppe har den bedste placering, side 84. Også med hensyn til seksuel aktivitet er der forskel mellem aborttyperne, idet kvinderne i de to provokerede grupper indleder seksuelt samliv før kvinderne i den spontane gruppe, side 88. Den seksualoplysning, de pågældende har fået, er bedst for kvinderne i den spontane gruppe og ringest i den legale gruppe, medens den illegale gruppe indtager en mellemstilling, side 86. At kvinderne i den spontane gruppe i højere grad er tilfreds med de oplysninger, de har fået, end de øvrige, hænger formentlig sammen med disse kvinders bedre opvækstforhold, herunder skolegang.

Med hensyn til den aktuelle baggrund for, at de pågældende kvinder er kommet i en abortsituation, viser det sig, at bl. a. den omstændighed, at de ikke har mulighed for at indgå ægteskab, det være sig på grund af partnerens svigten eller andre årsager, har betydning for en stor del af kvinderne i de provokerede grupper, side 88 f. Den omstændighed, at kvinder, der kommer i en abortsituation, i flere henseender adskiller sig fra gennemsnitsbefolkningen, kan måske forklare,

¹⁾ Beretning om mødrehjælpsinstitutionernes virksomhed 1958-1961 m. v., side 35.

at antikonception trods kendskab hertil kun har været anvendt i ret ringe omfang, selv hvor der er tale om provokerede aborter.

En beskrivelse af dem, der får kønssygdomme i en ung alder, findes dels i soldaterenqueten, side 67 f, dels i undersøgelsen af teenagegonorré i København, side 89 ff. Det ses, at skoleuddannelsen ifølge teenagerundersøgelsen – i modsætning til soldaterenqueten – er ringere for dem, der har haft kønssygdomme end for gennemsnitsbefolkningen. Det samme gælder med hensyn til erhvervsuddannelsen ifølge begge undersøgelser. Ved vurderingen af dette sidste må det dog tages i betragtning, at en stor del af de pågældende var søfolk, der er placeret i socialgruppe IV, og som vel nok kan siges at være udsat for en større risiko med hensyn til smitte. Også den seksuelle aktivitet er ifølge begge undersøgelser større for de smittede end for de øvrige, hvilket gælder både med hensyn til tidligt tidspunkt for første coitus og antallet af partnere.

Specielt af kønssygdomsundersøgelsen fremgår det, at en væsentlig del er opvokset i brudte hjem og/eller på institutioner. Fra denne undersøgelse skal endelig fremhæves det foretagne skøn over de undersøgte intelligens og modenhed, som tyder på, at de ligger under normalbefolkningen.

Sammenfattende mener man at kunne fastslå, at de unge, der kommer i de særlige problemsituationer, i vidt omfang er personer med dårlige opvækstforhold, specielt med opvækst i brudte hjem og/eller med et disharmonisk forhold i hjemmet, kortvarig skoleuddannelse og en begrænset erhvervmæssig uddannelse. Undersøgelserne synes at tyde på, at også forhold som arbejdsplads, fritidsgruppe og opvækst i institutioner har betydning i denne forbindelse. Dette er medvirkende til, at de pågældende indleder tidligt seksuelt forhold, ofte med en graviditet eller eventuelt smitte med en kønssygdom som resultat. Den uønskede graviditet vil igen under visse andre betingelser føre til ønsket om en abort. Almindeligvis har disse unge ikke savnet tilstrækkelig oplysning, herunder oplysning om antikonception. Når denne viden ikke har fundet anvendelse, skyldes det antagelig, at deres adfærd i vidt omfang har været påvirket af en række dybereliggende faktorer, som f. eks. tilknytningen til og ønsket om tryk hos partneren i modsætning til utrygge for-

hold i hjemmet og egen personlig usikkerhed, bl. a. som følge af manglende uddannelse, faktorer som har haft en sådan betydning for den pågældende, at de har modvirket en rationel adfærd.

De nævnte faktorer kan næppe påvirkes ved en almindelig seksualoplysning, men kræver andre foranstaltninger, fortrinsvis af rådgivningsmæssig karakter. En eventuel seksualundervisning i almindelig skoleform vil vanskeligt kunne tilrettelægges med henblik på disse tilfælde, selv om der selvfølgelig i det omfang, det er muligt, må tages hensyn hertil.

Det ovenfor anførte om seksualoplysningens muligheder over for problemgrupperne gælder først og fremmest mulighederne på kortere sigt. Såfremt der gennem længere tid gennemføres en effektiv og rigtig tilrettelagt seksualoplysning, hvor forældrene medinddrages, kan det ikke udelukkes, at man dermed kan påvirke disse unge til en ud fra et samfundsmæssigt og familiemæssigt synspunkt mere hensigtsmæssig holdning og adfærd.

B. Behovet for seksualoplysning uden for hjemmet.

Der kan næppe være tvivl om, at det i det omfang, forældrene har vilje og evne til at give deres børn seksualoplysning, vil dette indebære fordele, som ikke kan opnås på anden måde.

Når forældrenes oplysning må foretrækkes fremfor oplysning fra andre kilder, skyldes det, at der i de hjem, hvor der er god kontakt mellem forældre og børn, vil være den bedste atmosfære for drøftelsen af disse spørgsmål, ligesom oplysningen vil kunne gives individuelt efter det enkelte barns udvikling og behov. Forældrene vil bedst kunne finde en passende lejlighed til at komme ind på emnet, f. eks. foranlediget direkte af spørgsmål fra barnet eller på grund af ydre omstændigheder som en graviditet i hjemmet eller omgangskredsen. I hjemmet vil der normalt være de gunstigste muligheder for som led i den almindelige opdragelse at påvirke barnet til en hensigtsmæssig holdning og adfærd. Den oplysning, der gives uden for hjemmet, specielt i skolen, vil ikke på samme måde kunne være præget af individuelle hensyn, men må rette sig til en større kreds af børn og unge ofte på et meget forskelligt moden-

hedstrin og med forskellige forudsætninger og behov.

Det fremgår også af forskellige af udvalgets undersøgelser, at en væsentlig del af de interviewede har udtalt sig for, at oplysning i hjemmet ville være det bedste. Dette ses både af sessionsundersøgelsen, side 63, og abortundersøgelsen, side 86. Det fremgår endvidere såvel af sessionsundersøgelsen, side 58, som af mødreundersøgelsen, side 70, og af abortundersøgelsen, side 85, at der har været størst tilfredshed med den oplysning, forældrene har givet. Dette indebærer ikke nødvendigvis, at denne oplysning i objektiv henseende har været tilfredsstillende, men kan være udtryk for, at der i hjemmet har været den fornødne åbenhed med hensyn til emnet, således at man har haft følelsen af at have fået en god oplysning. Indstillingen kan også være udtryk for en vis solidaritet med hjemmet.

Ser man herefter på, i hvilket omfang der i dag faktisk ydes vejledning af hjemmene, kan for drengenes vedkommende henvises til sessionsundersøgelsen, side 58 f, og soldater-enqueten, side 59. Det bemærkes, at forældrenes betydning med hensyn til oplysning om konception er større end med hensyn til oplysning om antikonception, men at specielt de første oplysninger kun i ret ringe omfang gives af forældrene. Dette hænger formentlig sammen med, at forældrene dels på grund af egen usikkerhed, dels på grund af, at de ikke anser barnet for tilstrækkeligt modent, udskyder oplysningerne med det resultat, at andre kilder kommer dem i forkøbet.

For pigernes vedkommende fremgår forældrenes betydning som oplysningskilde dels af mødreundersøgelsen, såvel den generelle undersøgelse, side 70, som undersøgelsen i et begrænset område, side 79 f, dels af abortundersøgelsen, side 85 f. Sammenholder man disse undersøgelser med Aukens undersøgelse, side 92, synes forældrene i den tid, der er forløbet, siden denne undersøgelse at have fået stadig større betydning som oplysningskilde. Den samme udvikling fremgår af mødreundersøgelsen, side 73, ved at sammenligne yngre og ældre aldersgrupper. Det fremgår specielt af sessionseundersøgelsen, side 63 f, at de interviewede er klar over, at deres ønske om, at seksualoplysning i vidt omfang skal gives af forældrene, næppe kan opfyldes, idet 95 % stiller sig positivt overfor, at skolen gi-

ver seksualundervisning, uanset at kun 20-30 % til spørgsmålet, om hvem, de synes, bør give seksualundervisning har svaret »skolen« enten alene eller sammen med forældrene. I denne forbindelse kan det også fremhæves, at kvinderne i abortundersøgelsen i vidt omfang ikke selv over for egne børn har opfyldt de krav, de har opstillet med hensyn til forældrenes seksualoplysning, side 86.

Selv om udvalget således mener, at det vil være det bedste, at seksualoplysningen blev givet i hjemmet, og selv om forældrenes betydning som oplysningskilde er blevet større og stadig vokser, mener man ikke, at det for tiden er muligt at bygge en seksualoplysning udelukkende på hjemmenes indsats, når det dog kun er mellem en trediedel og halvdelen af de unge, der overhovedet har fået oplysning i hjemmet. Det må derfor overvejes, hvorledes en oplysning bedst kan iværksættes uden for hjemmet. Denne oplysning bør imidlertid søges tilrettelagt således, at forældrene inddrages i videst muligt omfang. Herved vil det være muligt dels at støtte de forældre, der allerede giver oplysning, dels at få forældre, der ellers ikke ville give oplysning, til at forsøge sig.

C. Folkeskolens rolle i seksualoplysningen.

Da der således skønnes at være behov for saglig seksualoplysning, og da kun en begrænset del af hjemmene giver den, og langt fra alle hjem kan forventes at være i stand til at gøre det, er det nærliggende at undersøge, hvilke muligheder der er for at henlægge seksualoplysning til børneskolen, herunder særligt folkeskolen.

Det er indlysende, at der vil være betydelige fordele forbundet med at lade folkeskolen formidle seksualoplysningen. For det første vil oplysningen kunne omfatte alle børn, hvilket ikke kan opnås noget andet sted. Dernæst udgør skolerne en organisation, i hvilken man har mulighed for at iværksætte en undervisning, uden at det bliver nødvendigt at etablere særlige undervisningsorganer. I denne forbindelse er der grund til at fremhæve, at man i lærerne har de personer, som bortset fra forældre, der selv er villige og i stand til at give deres børn seksualoplysning, må antages at være bedst egnede til denne opgave. Langt de fleste har den fornødne pæ-

dagogske erfaring, og et eventuelt manglende kendskab til det stof, der skal undervises i, vil kunne oprettes gennem kurser og udvidet undervisning på seminarier. Skulle der findes lærere, som ikke føler sig i stand til at varetage undervisningen, vil der på de fleste skoler være mulighed for at lade andre overtage den.

Endvidere har skolen et betydeligt kendskab til eleverne og vil derfor, selv om den ikke kan tilrettelægge oplysningen efter den enkelte elevs individuelle behov, dog kunne indrette undervisningen efter klassens modenhed. Dette betyder, at oplysning vil kunne gives, efterhånden som de enkelte spørgsmål bliver aktuelle, men inden emnet bliver ømtåleligt, hvorved der skulle være mulighed for at undgå den krænkelser af børnenes blufærdighed, som modstanderne af seksualundervisning frygter. Dette vil også modvirkes af, at netop lærerne har størst mulighed for at få en naturlig anledning til at give seksualoplysning og at indpasse denne i en større sammenhæng.

Endelig er det af værdi, at lærerne i mange tilfælde har kendskab til børnenes hjem og derfor skulle have mulighed for at arbejde i forståelse med de ansvarsbevidste af forældrene, hvorved oplysningen må antages at give bedre resultater. Det kendskab, som lærerne har såvel til eleverne som til deres hjem, vil også være af betydning over for de elever, der hører til de særligt truede grupper og derfor kun i begrænset omfang kan hjælpes gennem skolens almindelige seksualundervisning. Her vil læreren have mulighed for at konstatere, at særlig hjælp er nødvendig og at henvise til skolelæge, skolepsykolog eller til familievejledning.

Udover at folkeskolen har de bedste muligheder for at formidle seksualoplysning til børnene, taler også et andet hensyn med betydelig vægt for at give oplysningen her. Der er således ikke tvivl om, at børns behov for oplysning om en del seksuelle spørgsmål indtræder i den alder, hvor de går i folkeskolen.

Det er vanskeligt med sikkerhed at fastslå, hvor langt børns behov for seksualoplysning rækker, medens de går i folkeskolen. Allerede når børn kommer i skole, må det antages, at der foreligger behov for visse oplysninger, først og fremmest knyttet til forplantningslæren, men der opstår formentlig samtidig en vis interesse for, hvorledes barnet selv og det

andet køn er skabt, måske i tilknytning til en vis seksuel interesse, som får udtryk i barnets lege. Endvidere indtræder puberteten, medens de går i skolen, og de bør derfor have de fornødne oplysninger herom og i denne forbindelse oplysning såvel om menarchen som om pollutioner og onani. Der kan også være behov for oplysning om andre spørgsmål i den skolepligtige alder.

Det må imidlertid overvejes, om oplysningen bør begrænses til de spørgsmål, som børn har et aktuelt behov for at vide besked med. Der tænkes herved navnlig på, om coitus og antikonception bør omtales. Det kan i denne forbindelse ikke være afgørende, at et ubetydeligt mindretal har første coitus allerede i den skolepligtige alder, jfr. sessionsundersøgelsen og soldaterenqueten, side 65, og mødreundersøgelsen, side 75. Undervisningen må nødvendigvis indrettes efter det store flertals behov.

Der kan imidlertid anføres vægtige grunde for, at oplysningen bør udstrækkes til at omfatte også disse spørgsmål. For det første vil det være meget vanskeligt at sikre, at oplysning efter den skolepligtige alder vil komme til at omfatte alle unge. Udvalget har indhentet oplysning om, i hvilket omfang det er muligt at nå de unge, enten på folkeskolens senere skoletrin eller på anden måde.

En årgang unge udgør for tiden ca. 80.000. Af en statistik udarbejdet af den økonomisk-statistiske konsulent i undervisningsministeriet pr. 1. september 1966 fremgår, at ca. 88 % af eleverne fra det foregående års 7. klasser har fortsat deres skolegang. Af eleverne i det foregående års 8. klasse har ca. 69 % fortsat deres skolegang. De tilsvarende tal pr. 1. september 1965 var henholdsvis ca. 86 % og ca. 63 %. Med hensyn til pigers og drenges fortsættelse af skolegangen fremgår det af den nævnte statistik, at af 1.000 drenge i 7. årgang fortsætter 832 deres skolegang og af 1.000 piger i 7. årgang fortsætter 896 deres skolegang. Pigerne fortsætter således deres skolegang i lidt videre omfang end drengene. Der er således inden for folkeskolens rammer mulighed for at give seksualundervisning til en væsentlig del af eleverne efter undervisningspligtens ophør.

Med hensyn til muligheden for at få forbindelse med de unge, der har forladt folkeskolen ved undervisningspligtens ophør eller på et tidligt tidspunkt af den fortsatte skole-

gang, har man dels de utraditionelle skoleformer, dels for mændenes vedkommende værnepligten. Selv om det vil være muligt at komme i kontakt med en del af den nævnte gruppe af unge i de utraditionelle skoleformer - hvor stor en del kan ikke fastslås - er det ikke alle, man kan nå ad denne vej, og specielt vil formentlig den særligt truede gruppe af unge, der går ud af 7. klasse og ikke får nogen erhvervmæssig uddannelse, næppe blive nået på denne måde. Værnepligtstiden vil næppe heller være egnet, dels da man kun når unge mænd, dels fordi et ikke ubetydeligt antal mænd ikke kommer til at aftjene værnepligt, samt endelig fordi det tidspunkt, hvor værnepligten aftjenes, ligger for sent i forhold til tidspunktet for første coitus.

Udvalget, der må lægge afgørende vægt på, at alle unge får oplysning også om disse vigtige spørgsmål, finder det derfor nødvendigt at henlægge oplysningen herom til folkeskolens undervisning. Dermed være ikke sagt, at seksualoplysning ikke er nødvendig senere, men dette spørgsmål vil blive behandlet i udvalgets 2. betænkning.

Udvalget finder endvidere, at tidspunktet, hvor de unge får oplysning fra kammerater, i høj grad taler for, at oplysning om coitus og antikonception gives i folkeskolen. Medianalderen for første væsentlige oplysning er ifølge sessionsundersøgelsen, side 58, 10-12 år, for så vidt angår konception, og 13-15 år, for så vidt angår antikonception, og ifølge mødreundersøgelsen, side 71, 13 år, for så vidt angår konception og 16 år, for så vidt angår antikonception. Det må i denne forbindelse fremhæves, at en væsentlig del af den seksualoplysning, der gives i dag, specielt den, der gives tidligt, kommer fra kammeraterne. Tallene viser tydeligt, at de fleste af de unge alligevel får kendskab til disse spørgsmål i den skolepligtige alder. Bedst ville det være, om den lødige undervisning, som skolen kan give, kom inden oplysningen fra kammeraterne, men dette kan ikke altid forventes opnået. Selv om skolen ikke kommer først, vil det dog være af afgørende betydning, at kammeraternes oplysninger ikke kommer til at stå som de eneste for denne aldersklasse. Kammeraternes oplysninger skaber et behov, som man må antage, at kun skolen har mulighed for at imødekomme på en sådan måde, at kærlighedslivet placeres i sin rette sammenhæng.

Endelig finder udvalget, at pædagogiske hensyn taler for, at seksualoplysningen i folkeskolen også omfatter de nævnte spørgsmål. Det kan vanskeligt tænkes, at undervisningen ikke vil give anledning til, at eleverne selv rejser spørgsmålene, og i så fald kan man ikke undlade at besvare dem, men selv om dette ikke sker, vil en forbigåelse af disse vigtige spørgsmål, som en del af eleverne må antages allerede at have et vist kendskab til, let kunne forringe værdien af oplysningen. Endelig vil det være lettest og rigtigst at behandle spørgsmålene, inden de bliver aktuelle.

Imod at indføre seksualundervisning i skolen anføres, at der i befolkningen er en udbredt modstand mod at overlade det til skolen at give seksualoplysning, og at gennemførelse af undervisningen på trods heraf kan bringe skolen i miskredit hos forældrene. Hvis dette var rigtig, ville det have en betydelig vægt. De af udvalgets undersøgelser, som omfatter dette spørgsmål, viser ikke nogen modstand mod seksualundervisning. Selv om undersøgelserne kun er af begrænset omfang tyder dette på, at modstanden ikke er så stor, som nogle er tilbøjelig til at antage, jfr. sessionsundersøgelsen side 63 og abortundersøgelsen side 86.

Endvidere må det bemærkes, at der jo i hvert fald ikke, således som man kan se det anført af modstandere af seksualundervisning, er noget ønske om at hindre forældrene i fortsat at have mulighed for at påvirke deres børn gennem deres opdragelse. Indførelse af seksualundervisning er først og fremmest tænkt som en hjælp for de mange forældre, der ikke er i stand til alene at give oplysning om disse spørgsmål, som kan være belastende for forholdet mellem forældre og børn, og for de mange unge, som ellers vil være henvist til at søge oplysning om nogle af livets vigtigste spørgsmål fra mere tilfældige kilder. Endelig vil meget kunne opnås gennem den rigtige tilrettelæggelse af undervisningen.

Med henblik på de praktiske muligheder for at gennemføre seksualundervisning har udvalget undersøgt, i hvilket omfang dette allerede er sket på grundlag af den vejledning, som undervisningsministeriet udsendte i 1961. Der henvises til kapitel VI. Det fremgår heraf, at en væsentlig del af folkeskolens elever ikke dengang modtog den forudsatte undervisning, men at antallet af skoler, der giver seksualundervisning, er stigende. Med

hensyn til undervisningens indhold synes man ikke alle steder at være i overensstemmelse med vejledningen. Om man kunne vente sig mere af den gældende ordning, er vanskeligt at sige, men nogen endelig løsning af seksualundervisningen i folkeskolen har ordningen ikke medført.

Prover man at finde baggrunden for, at seksualundervisning kun er gennemført i et begrænset omfang, vil det ikke være muligt at give noget entydigt svar. Man er henvist til at opregne de faktorer som med forskellig vægt gør sig gældende enten i almindelighed eller ved de enkelte skoler.

Efter den almindelige folkeskoleundersøgelse synes der at være en betydelig modstand imod gennemførelsen af seksualundervisning.

Amtsskolekonsulentundersøgelsen giver imidlertid et betydelig mere differentieret billede. Det viser sig således, at en stor del af de adspurgte skoler slet ikke havde taget stilling til indførelse af seksualundervisning", bl. a. fordi undervisningen ikke er obligatorisk. Udvalget mener i øvrigt, at det i 1958 næppe havde været muligt at gennemføre obligatorisk seksualundervisning, fordi man ikke havde tilstrækkelig erfaring for, hvorledes undervisningen skulle tilrettelægges. Det synes imidlertid at være en mangel, at det ikke blev klart fastslået, hvem der skulle tage initiativet til at indføre undervisningen.

Den væsentligste årsag synes dog at være problemet med undervisere, idet lærerne har følt en vis frygt for at gå i gang med undervisningen. Denne frygt har været begrundet, dels med at man ikke følte sig sikker over for stoffet, dels med en - begrundet eller ubegrundet - frygt for forældrenes reaktion. Medvirkende til denne frygt har det tilsyneladende også været, at læseplansudvalget i sin betænkning fremhæver, at opgaven kan indebære et meget alvorligt risikomoment for den pågældende lærer, en bemærkning, der som nævnt blev medtaget i vejledningen ved gengivelsen af læseplansudvalgets afsnit om seksualundervisning, jfr. side 35 f.

Såvel i forbindelse med offentliggørelse af læseplansudvalgets betænkning som ved udsendelsen af vejledningen opstod en offentlig debat om denne og fremhævelsen af risikomomentet. Debatten førte til, at undervisningsministeren i folketinget blev spurgt, om han anså det for principielt rigtigt i vejledningen at understrege risikoen. Ministeren

henviste i sit svar til, at den citerede bemærkning indgår i et kapitel, der er gengivet fra læseplansudvalgets betænkning, og fortsatte:

»Men lad mig fastslå, ... at den omstændighed, at dette kapitel gengives, betyder ikke, at ministeriet ønsker at advare lærerne mod at tage undervisningen op, naturligvis ikke. Det er netop vejledningens opgave at være med til at borteliminere usikkerheden. Den er udsendt for at styrke lærernes og skolernes forudsætninger for at gennemføre en undervisning på dette vigtige område. De lærere, der i forståelse med myndighederne, og efter at forældrenes tilladelse er indhentet, går i gang på det grundlag, vejledningen giver, kan naturligvis regne med ministeriets støtte.« (Folketingsstidende 1961-62, s. 1059-62).

Når risikoen trods ministerens udtalelse alligevel fremhæves af skolelederne, kan det have flere årsager. Mange er sikkert slet ikke blevet bekendt med ministerens tilsagn om at støtte den lærer, der følger vejledningen. Endvidere kan man ikke se bort fra, at en henvisning til risikoen kan være et forsvar for egen personlig usikkerhed. Når risikomomentet har kunnet spille en så stor rolle, hænger det formentlig i høj grad sammen med, at man har forsømt at følge vejledningen op med etablering af kurser for lærerne. Denne mangel på kurser er formentlig også årsag til, at undervisningen mange steder ikke er tilstrækkelig.

Den egentlige modstand fra forældrene imod en undervisning synes derimod langt mindre, end man måske på forhånd ville antage og måske havde grund til at antage på grundlag af den almindelige undersøgelse. Det skal i den forbindelse nævnes, at den folkeadresse med 87.121 underskrifter, der i maj 1964 blev overrakt statsministeren, ikke går imod seksualundervisning, men blot fremhæver, at seksualundervisning skal gives i større sammenhæng, f. eks. som led i familiekundskab, og at den ikke bør omfatte brugen af svangerskabsforebyggende midler.

I amtsskolekonsulentundersøgelsen anføres det jævnlige som begrundelse for manglende seksualundervisning, at der savnes retningslinier for undervisningen og hersker uklarhed om, hvem der skal undervise. I hvilket omfang dette skyldes ukendskab til vejledningen eller utilfredshed med denne, kan ikke afgøres. Der er i hvert fald enkelte skoleledere, der slet ikke har kendt vejledningen, men i andre tilfælde rettes kritikken dog direkte mod vejledningen.

Udvalget mener herefter at måtte fastslå, at folkeskolen er det eneste sted, hvor en seksualundervisning kan nå alle børn og unge, og at skolen er bedst egnet dertil. De hensyn, der kan tale herimod, er enten af mindre vægt eller kan tilgodeses gennem en rigtig tilrettelæggelse af undervisningen. Endvidere mener man, at det skulle være muligt at gennemføre undervisningen ved på grundlag af de indvundne erfaringer at give fastere rammer for undervisningen og gennem en mere udfordrig vejledning og afholdelse af kurser at få stoffet til at indgå som et naturligt led i undervisningen.

D. Integreret seksualundervisning.

Som nævnt side 99 ville der være store fordele forbundet med, om seksualundervisningen kunne afpasses efter elevernes modenhed og gives i en naturlig sammenhæng med andre spørgsmål, eventuelt når spørgsmål fra eleverne gav en passende anledning til at komme ind på emnet. Herved ville man undgå, at emnet bliver ømtåleligt, og at seksualundervisningen kommer til at foregå i en særlig atmosfære, der påvirker både lærere og elever, og som utvivlsomt har bidraget til den usikkerhed, som mange lærere føler over for seksualundervisningen.

For at opnå dette i videst muligt omfang, må man undgå at låse seksualundervisningen fast i stive rammer og i stedet åbne lærerne mulighed for at give undervisningen i forbindelse med de emner og i de situationer, hvor lærerne finder det mest hensigtsmæssigt. Det betyder, at seksualoplysningen ikke kan henlægges til særlige på forhånd tilrettelagte timer, men må integreres i den almindelige undervisning, hvor man naturligt kan komme ind på emnet; en mulighed herfor findes i biologi, familiekundskab, samfundskundskab og kristendomskundskab, men der kan også nævnes f. eks. dansk og historie. Udvalget er opmærksom på, at den integrerede undervisning stiller store krav til lærerne, men mener dog ikke, at kravene vil være større end på mange andre områder, hvis der sørges for den

fornødne undervisning på seminarierne, kursus og en tilstrækkelig instruktiv vejledning.

Det må erkendes, at en integreret undervisning vil gøre det lettere for den enkelte lærer at skyde seksualoplysningen fra sig ud fra den betragtning, at andre lærere vil tage sig af dette spørgsmål, ligesom det vel ikke kan udelukkes, at de mange muligheder for at komme ind på disse spørgsmål kan føre **til**, at seksualundervisningen spredes ud over de enkelte fag i et sådant omfang, at undervisningen forringes derved. Disse ulemper kan imidlertid undgås eller i hvert fald begrænses meget betydeligt, hvis det overlades til en enkelt lærer at tilrettelægge klassens undervisning i overensstemmelse med en plan for stoffets fordeling på de enkelte alderstrin. Det bør ligeledes påhvile denne lærer at give undervisningen bortset fra de emner, der naturligt henhører under fag, i hvilke han ikke underviser.

Udvalget mener, at den opgave naturligt bør påhvile klasselæreren. Det er den lærer, der må formodes at kende børnene bedst, og han har derfor de største muligheder for at bedømme klassens modenhed. Endvidere vil det være en fordel, at samme lærer tager sig af seksualoplysningen gennem hele folkeskolen. Udvalget synes her at være i overensstemmelse med læreruddannelsesudvalget, som i sin betænkning har foreslået seksualundervisning henført til klasselærerfagene.

En forudsætning for, at man kan gennemføre en integreret seksualundervisning, vil det være, at undervisningen gøres obligatorisk i videst muligt omfang. Dette vil i øvrigt også bidrage til at borttage det særlige ved dette emne. Spørgsmålet om gennemførelse af obligatorisk undervisning vil blive behandlet i næste kapitel.

Det skal endelig bemærkes, at udvalget anser den integrerede undervisning som den ideelle, men at man samtidig er klar over, at gennemførelsen i hvert fald i begyndelsen vil medføre vanskeligheder. Hvor det viser sig udelukket at gennemføre en integreret undervisning, bør man indtil videre gennemføre, at seksualoplysning gives i særlige timer, men således at man stræber efter senere at nå frem til den ideelle ordning.

KAPITEL IX

Udvalgets forslag med hensyn til seksualundervisningen i folkeskolen

A. Skal undervisningen være obligatorisk?

Spørgsmålet, om seksualundervisning skal være obligatorisk, har tre sider, dels om undervisningen skal være obligatorisk for skolen, dels om der skal kræves samtykke fra forældrene og endelig om undervisning skal være obligatorisk for lærerne.

i. *Obligatorisk for skolen.*

Set i forhold til skolen er det efter den gældende ordning således, at skolekommissionerne har en ret, men ingen pligt til at optage seksualundervisning på undervisningsplanen.

Som nævnt side 103 anser udvalget det for en ulempe ved den gældende ordning, at det ikke er blevet klart fastslået, hvem der skal tage initiativet til at indføre undervisningen. Af amtsskolekonsulentundersøgelsen, side 51, fremgår det, at man mange steder har undladt at tage stilling til spørgsmålet, blot fordi undervisningen ikke er obligatorisk.

Disse indvendinger imod den gældende ordning kunne i vid udstrækning imødegås ved en bestemmelse om pligt for skolekommissionen til at tage stilling til spørgsmålet eller ved en pligt til at have emnet på undervisningsplanen, medmindre der i kommissionen er truffet beslutning om, at det skal udgå. Man vil ved sådanne bestemmelser væsentligt kunne forøge antallet af skoler, der giver seksualundervisning, men sådanne ordninger vil på den anden side kunne skabe modsætningsforhold i befolkningen i de enkelte kommuner til skade for undervisningen. Specielt vil ordningerne kunne medføre en vis utryghed hos den lærer, der eventuelt skal gennemføre seksualundervisning efter en debat om spørgsmålet, idet hans undervisning let vil blive præget af, at denne

del af hans arbejde i særlig grad vil blive fulgt af forældrene og skolekommissionen, og af, at spørgsmålet på ny vil kunne blive taget op af skolekommissionen. Skal man give lærerne den fulde tryghed, må seksualundervisning efter udvalgets opfattelse være obligatorisk på undervisningsplanen. Kun på denne måde vil seksualundervisningen kunne indgå som et naturligt led i skoleundervisningen, således at både forældrenes og lærernes opfattelse af emnet som særlig ømtåleligt vil kunne forsvinde.

Efter udvalgets grundsynspunkter tillægger man det tillige afgørende betydning, at skolen bør give alle hjem med skolesøgende børn tilbud om saglig undervisning om seksuelle spørgsmål på samme måde, som det er tilfældet på andre vigtige livsområder.

Udvalget lægger også afgørende vægt på, at nogle af amtsskolekonsulenterne peger på den obligatoriske seksualundervisning som den rigtigste fremgangsmåde. De oplysninger, der i udvalgets undersøgelser er fremkommet om befolkningens indstilling, taler ikke imod en sådan ordning.

2. *Skal der kræves samtykke fra forældrene?*

Gennemføres der som af udvalget foreslået en pligt for skolerne til at give seksualundervisning, rejser det spørgsmål sig, om elevernes forældre skal give samtykke til, at de deltager i en sådan undervisning eller eventuelt kan bede deres børn fritaget.

Efter den gældende ordning skal eleverne kun deltage i skolens seksualundervisning, såfremt forældrene efter forespørgsel fra skolen giver samtykke hertil. Denne ordning praktiseres efter amtsskolekonsulentundersøgelsen, side 50 f, på flere forskellige måder, men tilsyneladende er det kun sjældent, at forældre

beder deres børn fritaget. Undersøgelsen kan ikke belyse, hvorledes forældrenes stilling vil være de steder, hvor man hidtil ikke har gennemført seksualundervisning.

Der har for udvalget ikke været tvivl om, at man i hvert fald ikke fortsat bør kræve, at forældrenes samtykke indhentes på forhånd. Dette kan have været rimeligt, da man begyndte at indføre seksualundervisning, men stemmer ikke med forholdene i dag, hvor der er større forståelse for nødvendigheden af seksualundervisning. Det forekommer urimeligt, om man på den ene side pålægger skolen at give en undervisning, som såvel af hensyn til eleverne selv som af samfundsmæssige grunde findes absolut ønskelig, og samtidig kræver indhentet samtykke til, at eleverne må deltage i den. Endvidere giver det et uforholdsmæssigt besvær i forhold til de få tilfælde, hvor børnene faktisk ønskes fritaget. Hertil kommer det lidet tilfredsstillende i, at forældrenes passivitet medfører, at børnene ikke får den ønskelige undervisning. Dette forhold synes skolerne allerede at have været opmærksomme på ved den måde, hvorpå man har gennemført den gældende regel, og en ændring vil derfor blot svare til, hvad der allerede praktiseres mange steder. Endelig kan det nævnes, at der ikke i Sverige kræves samtykke fra forældrene.

Udvalget har derefter drøftet muligheden for i lighed med, hvad der gælder om undervisningen i kristendomskundskab, at åbne adgang for forældre til at begære deres børn fritaget for at deltage i undervisningen. Udvalget er ikke uden sympati for en sådan ordning, der på mange måder ville være i god overensstemmelse med dansk skoletradition, men finder på den anden side, at så vægtige grunde taler imod at åbne adgang til fritagelse, at man må afstå herfra.

Spørgsmålet må ses i sammenhæng med de synspunkter, som efter udvalgets mening bør lægges til grund for seksualundervisningen. Som anført side 104 mener udvalget, at man vil opnå det bedste resultat ved at behandle det seksuelle spørgsmål ikke som et særligt fag eller i særlige timer, men i en bredere sammenhæng ved i videst muligt omfang at integrere det i den øvrige undervisning. En sådan integration vil imidlertid rent faktisk være udelukket, såfremt blot en enkelt elev skal fritages for undervisningen. I de større klasser vil man være nødt til at henlægge un-

dervisningen til særlige timer, og i de små klasser, hvor en ikke integreret undervisning vil være vanskelig at gennemføre, vil en elevs fritagelse i realiteten betyde, at der slet ikke vil kunne gives seksualundervisning. Den enkelte elevs fritagelse vil således være til skade for undervisningen som helhed, og de om kristendomsundervisningen gældende regler kan derfor ikke uden videre overføres på den påtænkte seksualundervisning.

En adgang til fritagelse vil endvidere forudsætte, at der kan foretages en klar afgrænsning af de spørgsmål, som henhører under forplantningslæren, der allerede nu er obligatorisk. En sådan afgrænsning vil være meget vanskelig at foretage og ikke mindre vanskelig at gennemføre i praksis, idet spørgsmål fra eleverne let vil føre ind på emner fra den ikke obligatoriske del. Er blot en enkelt elev fritaget, skulle læreren i hvert fald formelt være afskåret fra at besvare sådanne spørgsmål med den fra et pædagogisk synspunkt uheldige følge, at undervisningssituationen er ødelagt. Dernæst kan man ikke se bort fra, at alene muligheden for at opnå fritagelse for at deltage i seksualundervisningen vil medvirke til at opretholde den opfattelse både blandt elever og lærere, at der er tale om et emne, som kun kan omtales med særlig forsigtighed og tilbageholdenhed.

Man må endvidere være opmærksom på, at det for den elev, der måske endog mod sit eget ønske af forældrene begæres fritaget, kan betyde en alvorlig belastning i forhold til kammeraterne. Det kan også anføres, at amtskolekonsulentundersøgelsen og udvalgets undersøgelser vedrørende befolkningens indstilling tyder på, at en adgang til fritagelse sjældent vil blive benyttet og udvalget er ikke i øvrigt i besiddelse af oplysninger, som tyder på, at det vil betyde noget afgørende, at der ikke bliver adgang til fritagelse for seksualundervisning. Endelig skal det bemærkes, at forældre, som af en eller anden grund er utilfredse med den måde, hvorpå seksualundervisningen gives, vil have mulighed for at give udtryk herfor på ganske samme måde, som de kan gøre det med hensyn til undervisningen i andre områder.

3. *Obligatorisk for lærerne.*

Det er udvalgets opfattelse, at der ikke bør pålægges den enkelte lærer nogen pligt til at give denne undervisning. Uden hensyn til,

hvilke motiver han måtte have derfor, bør han kunne fritages. I sådanne tilfælde må man overlade undervisningen til en anden lærer på skolen, således at den integrerede undervisning i videst muligt omfang bevares, eller såfremt dette ikke er muligt, må man søge bistand fra skolelægen eller andre.

B. Undervisningens indhold.

Udvalget har taget sit udgangspunkt i den gældende vejledning for seksualundervisningen i folkeskolen, men har dog på grund af den udvikling, der har fundet sted, foreslået en række ændringer navnlig med hensyn til tidspunktet for undervisningen og en udbygning af visse dele af stoffet. Udvalget er enig i, at undervisningen som angivet i vejledningen bør være kontinuerlig gennem hele skoletiden afpasset efter elevernes alder.

Som anført side 102 anser udvalget det for et argument for at lægge seksualundervisningen i folkeskolen, at det dér er muligt at behandle de enkelte spørgsmål inden for seksualundervisningen, inden de bliver ømtålelige. Udvalget lægger derfor vægt på, at børnene inden pubertetens indtræden får sådanne oplysninger om kønsorganernes bygning, samleje, fosterudvikling og fødsel, at de, inden de seksuelle spørgsmål bliver aktuelle for dem, har tilstrækkeligt kendskab til disse emner. Det, der må være undervisningens primære formål, er at placere disse emner på en naturlig måde i børnenes bevidsthed, således at man undgår usikkerhed og nyfikenhed og den deraf følgende fornemmelse af, at man ikke kan tale om dette emne.

De dele af undervisningen, som direkte vedrører eller naturligt knyttes til de etiske og sociale sider, kræver noget større modenhed og vil bedre kunne forstås, når spørgsmålene begynder at få aktualitet. Disse spørgsmål bør derfor vente til de senere klassetrin enten omkring pubertetens indtræden eller ungdomstidens begyndelse. Når man gennem undervisningen i de første år har hævet »mystikken« omkring selve forplantningen, skulle muligheden for en naturlig og udramatisk undervisning også være til stede.

Man har anset det for rigtigst at indskrænke sig til at fordele stoffet i tre hovedgrupper omfattende henholdsvis 1.-4. skoleår, 5.-7. skoleår og 8.-10. skoleår (afsluttende gennemgang). Dermed mener man at give de

bedste muligheder for at gennemføre den integration af undervisningen, man anser for den ideelle, idet lærerne bliver relativt frit stillet med hensyn til undervisningstidspunktet. Stof fordelingsplanen vil kunne blive brudt ved, at emner, der hører hjemme på et senere stadium, kommer frem ved spørgsmål fra eleverne. Sådanne spørgsmål bør naturligvis så vidt muligt besvares. En ikke for detaljeret stoffordelingsplan vil samtidig gøre det lettere at tilpasse undervisningen efter de enkelte klassers gennemsnitlige modenhed.

1° 1.-4. skoleår.

Når børnene begynder skolegangen, har de forskellige forudsætninger. Børnene vil være præget af forældrenes indstilling, der kan variere fra en fordømmelse af alt, hvad der kan henføres til det seksuelle, og til accept af enhver interesse og adfærd hos børnene. Det primære mål for undervisningen i disse skoleår bør være at skabe en naturlig åbenhed hos børnene, således at de forstår, at disse spørgsmål kan der tales ganske frit om. Der må i undervisningen lægges stor vægt på at bevare og udvikle den åbenhed og umiddelbarhed, der er så karakteristisk for dette alderstrin.

Udvalget mener ikke at burde give nogen bestemt anvisning på, hvornår inden for de første fire skoleår seksualundervisningen bør tages op, men i almindelighed bør det ikke være senere end i det 3. skoleår. Spørgsmålene vil dog ofte naturligt komme frem i de første to skoleår. Alle børn i 6-7 års alderen ved, at der er forskel på drenge og piger, men deres viden kan være mere eller mindre diffus. Det er almindeligt, at børn i denne alder er interesseret i forplantning og fødsel. Disse spørgsmål, og navnlig forskellen mellem kønne og kønsorganernes bygning, vil derfor ofte danne en naturlig indledning til seksualundervisningen på disse klassetrin. Man bør efter udvalgets opfattelse ikke være for bundet i rækkefølgen, såfremt en undervisningssituation, således specielt spørgsmål fra eleverne, tilsiger en anden rækkefølge. Det kan således også ofte være naturligt på et ret tidligt tidspunkt at komme ind på en omtale af forholdet til voksne personer, som børnene ikke kender. Spørgsmålet om pubertetens begyndelse vil mest naturligt kunne behandles i slutningen af 4. skoleår.

Selv om undervisningen ofte vil bygge på spørgsmål fra eleverne, anser man ikke dette

grundlag for tilstrækkeligt. En vis systematisk undervisning må derfor anses for påkrævet også på disse alderstrin. Udgangspunkt kan tages i en gennemgang af de enkelte medlemmers stilling i familien. I forbindelse med omtalen af faderens rolle i familien kan man komme ind på forplantningen. Den undervisning, der gives på dette trin, bør ikke være for detaljeret, idet detaljer ofte ikke vil blive forstået og ikke vil blive husket. Det må hele tiden erindres, at en mere detaljeret gennemgang vil følge på senere klassetrin.

Man skal herefter kort gennemgå de emner, som efter udvalgets mening bør indgå i undervisningen på disse klassetrin.

Familiens sammensætning.

Her kan nævnes familiens forskellige sammensætning, herunder enlige mødre og enlige fædre og de enkelte familiemedlemmers stilling i familien, specielt med omtale af den nære kontakt mellem moderen og det spæde barn og i det hele børns afhængighed af moderen, faderen og hjemmet. Ved undervisningen må man tage hensyn til, at en del af børnene opdrages hos en enlig moder eller en enlig fader.

Forskellen mellem kønnene, elementær gennemgang af kønsorganerne.

Undervisningen kan eventuelt støttes af letfatteligt billedmateriale.

Barnets tilblivelse til og med fødslen, herunder omtale af samlejet.

Efter en elementær gennemgang af samlejet, hvorunder også kønsdriften kort kan nævnes, må omtales fostrets udvikling, hensynet til moderen under svangerskabet og selve fødselsprocessen.

Familiens størrelse, herunder familieplanlægning.

Størrelsen af en familie nu og tidligere kan omtales tillige med familiestørrelsen i andre kulturer. Med udgangspunkt i forældrenes ønske om selv at bestemme, hvor mange børn de vil have, og hvornår de vil have dem, omtales familieplanlægningen. Omtale af familieplanlægning allerede på dette alderstrin er en ændring i forhold til den gældende vejledning, hvor omtalen først finder sted i 8.

io. skoleår, eventuelt i 7. klasse i forbindelse med afgang fra skolen. En del af eleverne vil imidlertid allerede på dette tidlige alderstrin have kendskab til visse antikonceptionelle midler, og som følge af bl. a. udsendelser i skoleradio og -fjernsyn i de seneste år vil denne del formentlig være større, end det fremgår af udvalgets undersøgelser. I forbindelse med den øvrige seksualundervisning vil disse spørgsmål ofte blive drøftet blandt eleverne indbyrdes, og udvalget anser det derfor naturligt, at emnet indgår i selve undervisningen på linie med de andre spørgsmål, som man som foran nævnt anser det for rigtigst at gennemgå inden pubertetens indtræden.

Forholdet til voksne personer, som børnene ikke kender.

Udvalget er ligesom den gældende vejledning af den opfattelse, at det er nødvendigt på passende måde at omtale børns forhold til fremmede. Man finder, at det bør ske ved en advarsel mod at gå med voksne, som forældrene ikke kender. Man skal dog undgå at anvende en for skræmmende form, der let kan påvirke børnenes adfærd også over for venligtsindede fremmede. Omtalen bør gives i en rolig og afbalanceret form og må være ledsaget af en fornuftig forklaring på, hvorfor de ikke må gå med fremmede. Herunder kan det være nødvendigt at omtale visse seksuelle afvigelser, såsom exhibitionister og »lokkere«. Specielt med hensyn til exhibitionisterne må det fremhæves, at de ikke er farlige, og at det aldrig er de samme, der optræder som exhibitionister og som »lokkere«. Omtalen må være ledsaget af en forklaring om, at de pågældende mennesker er syge, og det må indprentes børnene, at de blot skal gå hjem og sige det til forældrene, såfremt de kommer ud for de pågældende mennesker.

Pubertetens begyndelse (menarchen og pollutioner).

Da der, som det fremgår af mødreundersøgelsen, side 72, er nogle af pigerne, som vil få deres første menstruation ret tidligt, anser man det for rigtigst, at den allerede på dette tidspunkt nævnes, således at man undgår, at menarchen kommer som et chock for de pågældende. Gennemgangen behøver kun at være ganske kort, men dog med en vis forklaring på, hvad der sker rent fysiologisk. Selv om de første pollutioner typisk indtræ-

der noget senere, jfr. sessionsundersøgelsen side 64, vil det formentlig være naturligt samtidig at omtale disse ganske klart.

Terminologi.

Et af de spørgsmål, der formentlig ofte giver anledning til vanskelighed ved seksualundervisningen på disse klassetrin, er, hvilken terminologi der kan benyttes over for eleverne vedrørende kønsorganernes bygning, samleje og antikonception.

Man anser det derfor for ønskeligt, at der søges indarbejdet en terminologi vedrørende disse emner, en terminologi, lærerne trygt kan benytte, og som samtidig er forståelig for eleverne. I det følgende vil man nævne en mulig terminologi. Selv om det er detaljer, som egentlig ligger uden for udvalgets opgave, har man anset det for mest belysende at indarbejde terminologien i eksempler på, hvorledes disse emner eventuelt kan gennemgås på de første klassetrin.

Drengenes kønsorganer:

Drengen har en penis eller et lem, der består af et rør, hvor igennem drengen kan tisse. Penis er normalt helt blod, men kan engang imellem blive stivere og fastere som en finger. Bagved lemmet findes en pose, som kan kaldes en pung. I den findes to faste knuder, som næsten er hårde ligesom sten, og derfor kaldes stenene. Indeni findes der en mængde rør, hvori der, når drengen bliver stor, dannes nogle små sædceller. Disse sædceller går gennem nogle rør ind i urinrøret.

Pigernes kønsorganer:

I stedet for pungen har piger et par store og et par små læber, hvorimellem der er en revne. I bunden af revnen er der to huller. Et hul, der ligger forrest, som pigen kan tisse igennem. Det andet hul går op til et rør, som kaldes skeden, og som fører op til livmoderen. Af navnet kan man høre, at det er i livmoderen, at det lille barn (fostret) vokser, og når det er stort nok, kommer det gennem skeden og ud gennem det andet hul i revnen. Inde i moderens mave findes foruden livmoderen også æg. De findes i ægstokkene.

Samleje:

Et barn bliver til på den måde, at et æg fra moderen moder en sædcelle fra faderen, ved at faderens penis føres ind i moderens skede. Det kaldes, at faderen og moderen har samleje, da leje i virkeligheden er det samme som seng, d. v. s. »at man sover sammen«. Fostret, som vokser i moderens mave inde i livmoderen, indtil det bliver så stort, at det kan klare sig selv, er i virkeligheden både faderens og moderens, da det i sin tid blev skabt af en sædcelle fra faderen og et æg fra moderen, der mødte hinanden inde i moderens mave.

Familiens størrelse:

Naturen er indrettet således, at faderen og moderen har det rart sammen, når de har samleje og derfor har lyst til at være sammen på denne måde. Det kaldes kønsdriften. De vil derfor gerne have samleje, selv om de ikke ønsker at få flere børn. For at undgå at faderens sædceller møder moderens æg, kan man enten give moderen nogle piller, så der slet ikke vokser noget æg, eller man kan sætte en gummiskål eller hætte (pessar) for hullet ind til livmoderen, så sædceller ikke kan komme op i livmoderen, eller faderen kan bruge en gummihætte (kondom, preservativ), så sædcellen ikke kan komme ind i skeden. På den måde kan faderen og moderen være med til at bestemme, hvor mange børn de gerne vil have. De fleste vil gerne have mere end ét barn, da de synes, det er dejligt at have en lille flok børn, og det er morsomt for børnene at have søskende.

2° 5.-7. skoleår.

Seksualundervisningen på disse klassetrin frembyder på mange måder særlige problemer, fordi eleverne befinder sig på forskellige stadier af puberteten eller endnu ikke er begyndt på pubertetsforandringerne.

Gennemgangen af kønsorganernes bygning, befrugtning, fosterudvikling og fødsel samt hormoner forudsættes foretaget i forbindelse med biologiundervisningen i 7. skoleår, hvor de pågældende spørgsmål indgår i den obligatoriske forplantningslære. Det vil endvidere være naturligt, at der i forbindelse hermed foretages en omtale af kønsdriften.

Med hensyn til den øvrige seksualundervisning er det også på dette stadium vigtigt, at spørgsmålene, i det omfang det er muligt, behandles i sammenhæng med familiespørgsmål.

Puberteten.

Det centrale i undervisningen i 5.-7. skoleår er en gennemgang af puberteten. Forbindelsen med undervisningen på de tidligere klassetrin kan knyttes ved, at der nu gives en mere detaljeret gennemgang af menstruationen, navnlig således at eleverne får en forståelse af, hvad der sker, såvel legemligt som psykisk. Efter de oplysninger, man har i mødreundersøgelsen, side 72, om tidspunktet for menarchen, bør denne gennemgang finde sted allerede i 5. klasse. På samme måde må drengenes pollutioner gennemgås. Det må fremhæves, at pollutioner er en rent fysiologisk foreteelse, der optræder hos de fleste, men med en understregning af, at de ikke optræder lige hyppigt hos alle drenge. Efter

de oplysninger der findes i sessionsundersøgelsen side 64 om tidspunktet for, hvornår første pollution finder sted, bør denne gennemgang foretages noget tidligere end efter vejledningen, eventuelt allerede i 5. skoleår i forbindelse med gennemgangen af menstruationen. Samtidig med disse spørgsmål bør andre ydre pubertetstegn gennemgås. Det må understreges over for eleverne, at puberteten ikke indtræder samtidigt hos alle, således at mindreværdsfølelser i den anledning er ganske ubegrundede.

Denne almindelige gennemgang af puberteten bør som den øvrige seksualundervisning være fælles for piger og drenge, idet man anser det for vigtigt, at de to køn er fortrolige med pubertetens virkninger også hos det andet køn. Specielt er det vigtigt, at drengene får kendskab til og forståelse af menstruationen, og hvorledes den psykisk påvirker pigerne. I forbindelse med menstruation og pollutioner må også hygiejnespørgsmålene, specielt menstruationshygiejnen, gennemgås. På grund af sin særlige karakter kan disse spørgsmål eventuelt gennemgås særskilt for piger og drenge, f. eks. i gymnastiktimerne.

Endvidere må onani omtales. Det er vigtigt at understrege, at det er almindeligt forekommende hos drengene, jfr. sessionsundersøgelsen side 64, men at der ikke er noget unaturligt i ikke at føle trang hertil. Det må i denne forbindelse nævnes, at foreteelsen forekommer sjældnere hos pigerne. Undervisningens sigte må være, at skyldfølelse og ængstelse undgås.

Under omtalen af puberteten må de psykiske virkninger fremhæves. Det må forklares for eleverne, at der i puberteten opstår en følelse af usikkerhed og utilstrækkelighed kombineret med et udtalt ønske om at blive accepteret af sin gruppe. Dette giver sig ofte udslag i oppositionstrang, specielt i forhold til forældrene og andre voksne. Også den forskellige udvikling hos drenge og piger må omtales, specielt de to køns forskellige indstilling over for seksualiteten, der delvis skyldes, at pigerne allerede på dette alderstrin har et mere eller mindre bevidst ønske om at få børn. Disse spørgsmål har ganske vist større betydning på det næste stadium af undervisningen, men udvalget anser det for vigtigt, at der på et så tidligt tidspunkt som muligt skabes den rette forståelse af forholdet mellem kønnene.

Gennemgangen af den biologiske del af stoffet vil på mange punkter komme for sent i forhold til den øvrige seksualundervisning. Den, der tager sig af den øvrige undervisning, bør derfor have et sådant kendskab til de biologiske forhold, at han er i stand til at besvare de spørgsmål fra eleverne, som undervisningen giver anledning til.

Samleje og familieplanlægning.

Spørgsmålene bør på disse klassetrin hovedsageligt omtales i forbindelse med biologisk undervisningens gennemgang af det menneskelige legeme og dets funktioner. Der er her samtidig en naturlig anledning til en kort omtale af de forskellige antikonceptionelle midler og principperne for deres virkemåde. I det omfang, man kommer ind på spørgsmål om samleje og familieplanlægning, inden disse bliver omtalt i biologi, kan lærerne henholde sig til undervisningen på de tidligere klassetrin. Bliver der i enkelte tilfælde behov for mere detaljerede oplysninger foranlediget f. eks. af spørgsmål fra eleverne, må lærerne være indstillet på allerede på dette stadium i undervisningen at inddrage visse emner fra den afsluttende gennemgang i 8.-10. skoleår.

Homoseksualitet.

Ved en passende lejlighed må homoseksualitet omtales. Dette kan formentlig bedst ske henimod slutningen af denne del af seksualundervisningen. Man må forklare, at den homoseksuelle drages stærkt mod sit eget køn. I mange tilfælde - især i de unge år - er der hos begge køn kun tale om en midlertidig betagelse eller forelskelse, som senere afløses af følelser for det modsatte køn. I andre tilfælde er der tale om en livsvarig dragning mod ens eget køn. Det følelsesliv, der kan udvikles mellem to homoseksuelle, af hvad køn de end er, har samme kvaliteter som følelseslivet mellem to af modsat køn. Det er vigtigt ikke at dramatisere problemstillingen for stærkt. Det bør nævnes, at det, at drenge i enkelte tilfælde har deltaget i gensidig onani eller onani i fællesskab med jævnaldrende, ikke er udslag af homoseksualitet. Ved gennemgangen må lærerne have for øje, at der kan være en enkelt i klassen, der senere vil blive sig bevidst som homoseksuel. Det er vigtigt, at gennemgangen finder sted på en sådan måde, at eleverne får forståelse af de homoseksuel-

les problemer, således at den intolerance, som præger visse mennesker i forhold til de homoseksuelle, undgås. På den anden side er det nødvendigt at komme ind på visse voksne homoseksuelles trang til kønslig kontakt med mindreårige.

Ligesom med hensyn til gennemgangen af de mindre børns forhold til voksne personer, som de ikke kender, er det også vigtigt her at undgå en skræmmepropaganda, der får de unge til at se en homoseksuel i enhver vennelighedsindet voksen af samme køn. Men det bør understreges over for eleverne, at de må trække sig tilbage, så snart de mærker kønslige tilnærmelser fra en voksen af samme køn. Specielt må det fremhæves, at de ikke af taknemmelighed over for den andens venlighed skal afholde sig fra at afbryde forbindelsen og at situationen af den mindreårige aldrig må udnyttes til afpresning m. v.

Pornografi.

Udvalget anser det for nødvendigt, at der såvel på disse som på de næste klassetrin sker en kort omtale af pornografi. Efter de seneste års udvikling kan man ikke udelukke, at en del af den seksualoplysning, børn og unge får, sker i form af pornografisk litteratur eller billeder. Denne form for oplysning kan give anledning til et urealistisk og forvrænget syn på det seksuelle samliv.

Undervisningen af elever, der går ud af 7. klasse.

Ligesom efter den gældende vejledning er undervisningen på disse klassetrin tilrettelagt med henblik på, at undervisningen skal fortsættes på følgende klassetrin. Der opstår derfor også efter udvalgets forslag spørgsmål om en speciel afrundende undervisning for dem, der går ud af 7. klasse. Mange af disse elever adskiller sig efter udvalgets undersøgelser på flere punkter fra de elever, der fortsætter skolegangen, jfr. bl. a. den af skoleoverlæge II. Lebel foretagne undersøgelse i Århus, jfr. side 95. Denne gruppe er efter udvalgets opfattelse en særligt truet gruppe, hvorfor det er af afgørende betydning, at den får en afrundet seksualundervisning.

Udvalget mener derfor, at der bør etableres en speciel undervisning af disse elever omfattende det væsentligste af stoffet fra den afsluttende gennemgang i 8.-10. skoleår. Man

ville anse det for ønskeligt, om en sådan undervisning kunne indgå i en særlig undervisning for elever, der går ud af 7. klasse, omfattende også andre emner end seksualundervisning. Såfremt en sådan fremgangsmåde ikke er mulig, bør der på anden måde gives de pågældende den afsluttende seksualundervisning.

3° 8.-10. skoleår (afsluttende gennemgang).

Selv om en del af børnene fortsætter skolegangen yderligere et par år, bør undervisningen i 8.-10. skoleår tilrettelægges sådan, at alle de emner, der hidtil ikke er blevet behandlet, og som man ønsker behandlet i skolen, medtages.

Udvalget har ved opbygningen af undervisningen i de 7 første skoleår søgt at tage hensyn til børnenes behov og modenhed på de forskellige alderstrin. I alderen fra 14 til 17 år nærmer de unge sig den tid, da mange af dem får deres første erfaringer på det seksuelle område — en del af dem vil endda i denne periode indlede seksuel aktivitet, jfr. side 65 og 75. Det er derfor vigtigt, at undervisningen koncentrerer om en gennemgang af de familiemæssige, etiske og sociale sider af det seksuelle samliv med særlig fremhævelse af ansvaret såvel over for partneren som over for det barn, der kan blive resultatet af seksuelt samvær. Derimod skal der ikke på disse klassetrin foretages nogen fornyet biologisk gennemgang, udover hvad der følger af undervisningsplanen i biologi.

Af hensyn til de elever, der forlader skolen allerede efter 8. klasse, bør de væsentligste dele af undervisningen normalt gives allerede på dette klassetrin, således at undervisningen på de senere klassetrin kun er af supplerende karakter. I skoler, hvor afgang fra 8. klasse er af uvæsentlig betydning, vil stoffet kunne spredes noget mere. Med hensyn til realafdelingen bør man på tilsvarende måde give de væsentligste dele af undervisningen i de to første klasser, således at vindervisningen i 3. real og gymnasiet kun bliver af supplerende karakter.

Udgangspunkter for undervisningen vil naturligt kunne tages i ægteskabet, hvor man i forbindelse med omtale af børn og familiens størrelse kommer ind på samlejet og andre samlivsspørgsmål samt familieplanlægning med omtale af de forskellige antikonceptionelle midler. Under omtalen af ægteskabet

kan man drøfte de etiske problemer, der opstår i utroskabssituationer og i det hele konflikter i ægteskabet og den manglende evne til at knytte varigere forbindelse, som præger en del mennesker, især de yngre. Man kan derefter komme ind på børns behov på forskellige alderstrin. Herunder kan omtales det spæde barn, børnehavebarnet, skolebarnet og pubertetsbarnet, for endelig at komme ind på de unges behov og problemer og dermed de spørgsmål, som berører eleverne selv.

Ægteskab og børn.

Herunder kan omtales ægteskabs indgåelse, betingelserne herfor, den almindelige alder, ægteskabshyppigheden, den sociale og retlige betydning af ægteskabet, antal børn i ægteskabet, barnløse ægteskaber samt ægteskabs opløsning og årsagerne hertil, alt i rimeligt omfang belyst ved statistik. Endvidere kan omtales den gravide kvindes stilling, hendes muligheder for bistand fra mødrehjælpen eller på anden måde. Hendes levevis under svangerskabet og de hensyn, som andre bør tage til hende. Med hensyn til børnene omtales det spæde barns behov for nær kontakt med få personer især moderen. Det spæde barns pleje kan passende behandles i denne forbindelse. Endvidere omtales børnehavebarnets behov for plads, aktivitet og skolebarnets særlige behov for kontakt med jævnaldrende. Om de spørgsmål, der omtales vedrørende pubertetsbarnet, henvises til side 109 f om pubertetens psykiske side.

Samleje og andre samlivsspørgsmål.

Det må forklares eleverne, at der ikke findes nogen norm for hyppigheden af samleje, dets form og det udbytte, parterne har af det. Man kan nævne, at nogle ægtefæller har samleje daglig, andre kun en gang månedlig, og at begge dele er lige normalt. Samlejeteknik bør man ikke komme ind på i undervisningen, men såfremt der bliver stillet spørgsmål herom, kan der passende svares, at dette som så mange andre spørgsmål i samlivet er individuelt, og at de enkelte ægtepar normalt selv finder frem til den metode, der passer dem bedst.

Et spørgsmål, der i begyndelsen af et samliv ofte giver anledning til problemer, er tilfredsstillelsen ved det seksuelle samliv. Eleverne bør gøres bekendt med, at en del kvin-

der ikke opnår fuld seksuel tilfredsstillelse i begyndelsen af et samliv, hvilket ikke betyder, at de er frigide. I denne forbindelse kan frigiditet og impotens omtales.

Antikonception.

De forskellige midler må omtales, herunder deres sikkerhed og virkemåde, samt at det er de færreste midler, der kan anvendes af kvinden i begyndelsen af et samliv. Det må fremhæves, hvilke der kræver lægeordination, og i det hele hvorledes de kan skaffes.

Holdnings- og adjcerdsspørgsmål.

Udvalget anser det for vigtigt, at der gives de unge et grundlag for deres holdning og adfærd i seksuelle spørgsmål. Dette spørgsmål er det mest centrale i den afsluttende undervisning.

Udgangspunktet for udvalgets drøftelser af disse spørgsmål har været en af professor Løgstrup udarbejdet redegørelse for holdningsspørgsmål i seksuelle forhold. Redegørelsen er gengivet i bilag 11. De tanker, der her er givet udtryk for, og som udvalget kan tilslutte sig, bør udgøre et baggrundsmateriale for læreren i undervisningen af de unge. I det omfang, det efter de enkelte klassers forhold er muligt, bør problemstillingerne forklares for eleverne. Specielt anser man det for vigtigt, at de tanker, redegørelsen giver udtryk for med hensyn til respekten for den anden parts idealdannelse, herunder dennes forventninger om den lykkeligste fuldbyrdelse af sit kærlighedsliv, bliver klargjort for eleverne. Ved gennemgangen heraf bør udgangspunktet efter udvalgets opfattelse ikke i almindelighed tages i de unges problemer, der netop på disse klassetrin er meget emotionelt betonet. Derimod vil mange af problemerne lettere kunne gennemgås i relation til den ægteskabelige utroskabssituation, hvorefter man senere kan overføre tankerne på de unges egen situation.

Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt at fremhæve respekten for den anden parts idealdannelse, det er lige så vigtigt at give de unge et grundlag for et personligt standpunkt.

Et af de spørgsmål, der optager de unge meget, er *tidspunktet for det seksuelle samlivs begyndelse*.

I en standpunkttagen vedrørende dette spørgsmål vil ofte indgå mange forskellige be-

tragtninger. Nogle er stærkt følelsesbetonet, andre er mere etisk motiverede, men der kan tillige eller alene være tale om rene hensigtsmæssighedsbetragtninger, herunder frygten for at blive gravid og de heraf følgende konsekvenser.

De følelsesmæssige og etiske synspunkter er nok dem, der i almindelighed af den anden part behandles med mindst respekt. Det er derfor her særligt nødvendigt, at understrege respekten for den anden parts idealdannelse, og at man ikke ved pression søger at få den pågældende til at gå videre, end det er ønsket. De unges forudsætninger er forskellige, idet som tidligere nævnt næsten alle drenge har oplevet en seksuel tilfredsstillelse gennem onani og pollutioner, medens piger sjældnere har haft onanierfaringer i de unge år. Hos de få piger, der har haft det, er onanien ofte ikke ledsaget af bevidste heteroseksuelle fantasier som hos drengene. Det er derfor naturligt og ikke tegn på frigiditet, hvis den unge piges ønsker i mindre grad end hos drengen er rettet imod et fuldbyrdet seksuelt forhold. Hun må derfor forstå, at hendes eventuelt manglende lyst til et forhold er noget ganske normalt. Hun behøver således ikke at give efter for et pres fra mandens side for at vise, at hun ikke er frigid. Den unge mand må på den anden side forstå, at pigens ømhed og kæleri ikke nødvendigvis på samme måde som hans egne handlinger er rettet mod et fuldbyrdet seksuelt forhold. Det må samtidig gøres klart for pigerne, at de ved deres handlinger kan give den unge mand det indtryk, at de er villige til at gå videre, end de egentlig ønsker.

I denne forbindelse må også omtales de fleste unges manglende evne til at knytte varigere forbindelser og den forskel, den unge mand og den unge pige tillægger betydningen af et forhold, idet det oftere er tilfældet, at den unge pige er sin fremtidige rolle som moder bevidst end den unge mand sin rolle som fader. Man må fremhæve, at ligesom en del voksne ikke har evne til at knytte og leve i en varig forbindelse, hvilket f. eks. kan give sig udslag i opløsning af ægteskab og utroskabsforhold, er de unge ofte ude af stand til at knytte en varig forbindelse, således at ungdomstiden ofte vil være karakteriseret ved ubestændighed. Det, der i det ene øjeblik føles som den store kærlighed, vil i næste øjeblik kunne være fuldstændig ligegyldigt, men

et brud kan for den anden part være dybt sårende. Såfremt der har været et forhold, vil skuffelsen føles langt alvorligere for den, der har indledt forholdet i tillid til forbindelsens varige karakter. På grund af denne ungdommens ubestændighed vil en pige næppe i almindelighed nå noget ved at give efter for en ven for at holde på ham. Kan forbindelsen ikke holde uden indledning af forhold, vil den normalt ikke blive mere stabil ved seksuelt samvær. Det kan også fremhæves, at indledning af et forhold ikke altid kan forventes at løse problemer i forholdet mellem kønnene i de unge år, men ofte skaber nye problemer.

Ved de unges standpunkttagen spiller det en afgørende rolle, hvad man tror er den almindelige adfærdsnorm blandt jævnaldrende. Det må fremhæves, at fordi nogle af kammeraterne kan prale med bedrifter på det seksuelle område, er det ikke udtryk for, at det er eller bør være en almindelig adfærd. Man bør også gøre eleverne opmærksom på, at et sådant praleri ofte er usandhed og vil være et forsøg fra mere usikre kammeraters side på at gøre sig gældende i kammeratskabskredsen. I det omfang, der foreligger undersøgelsesresultater vedrørende disse spørgsmål, bør læreren være bekendt hermed, således at han f. eks. har grundlag for at fremhæve, at kun et fåtal af unge indleder seksuelt forhold, medens de går i skole. Læreren bør også til sin egen orientering være bekendt med, at det ofte er de socialt dårligere stillede og de med ringere uddannelse, der har forhold i en ung alder, men han bør samtidig være opmærksom på, at det kan hænge sammen med et særligt behov for tryghed og beskyttelse hos de pågældende på grund af usikre og utrygge forhold i hjemmet og den personlige usikkerhed, der kan være en følge af manglende uddannelse. Det må klart understreges, at uanset hvorledes kammeraternes adfærd er, er det den enkelte, der vil komme til at bære ansvaret for sine handlinger både i følelsesmæssig og anden henseende, hvorfor det også er hver enkelt, der må træffe sin beslutning ud fra, hvad han eller hun anser for det rigtige.

Som foran nævnt har også hensigtsmæssighedsovervejelser betydning for de unges standpunkttagen. Der tænkes herved på konsekvenserne af en graviditet på et ubelejligt tidspunkt i relation til uddannelse, økonomi-

ske forhold og eventuelt tidlig binding i et ægteskab. Det bør også understreges, at det er af væsentlig betydning for et barn at kunne vokse op under stabile forhold, og at ansvaret over for et eventuelt barn derfor stærkt må tale mod at indlede et forhold med risiko for graviditet uden mulighed for at skabe et hjem for barnet. Endvidere bør den enligstillede moders problemer omtales. Desuden vil også omgivelsernes vurdering af en fødsel uden for ægteskabet kunne indgå i overvejelserne. Disse sociale og menneskelige problemer bør gennemgås nøje med eleverne, hvorunder også de statistiske muligheder for et tidligt ægteskabs holdbarhed omtales. I det hele bør gennemgangen i rimeligt omfang være støttet af statistiske oplysninger.

I forbindelse med spørgsmålet om holdningen til at indlede forhold indgår spørgsmålet om anvendelse af *antikonception* ofte som et afgørende moment. Man må gøre det klart for eleverne, at antikonception ikke løser de følelsesmæssige problemer ved indledning af et forhold, men kun har betydning med hensyn til hensigtsmæssighedsspørgsmålene. Disse to synsmåder bør derfor holdes adskilt ved en standpunkttagen.

Det må indskærpes de unge, at ved ethvert forhold, der ikke har det formål at få et barn, eller hvor et barn er uønsket, bør der anvendes et forsvarligt antikonceptionelt middel. Specielt over for pigerne bør det fremhæves, at rimelig sikkerhed mod graviditet ikke kan opnås uden antikonception, idet der kan udløses sædlegemer fra penis inden selve sædudtømmelsen. Man bør få eleverne til at forstå, at anvendelsen af antikonception er noget, begge parter har ansvaret for, og at man må være enige om, hvem der skal anvende antikonception, og hvilket middel der skal anvendes.

Man bør endvidere omtale visse andre forskelle i den mandlige og kvindelige psyke, som kan have væsentlig indflydelse på parternes holdning i forbindelse med indledning af forhold og anvendelse af antikonception. I en del tilfælde vil i de unge år drengen være lidt ældre end pigen. Selv ubetydelige aldersforskelle kan i disse aldersklasser fremtræde som mere markante med hensyn til modenhed og erfaring. I sådanne tilfælde, hvor drengen enten på grund af alder eller af andre grunde er mere moden end pigen, vil hun være tilbøjelig til at se op til ham og

beundre ham samt være stolt og bæret over hans interesse, som hun vil være bange for at sætte over styr. Pigens holdning over for drengen vil i øvrigt ofte være præget af en vis moderlighed og beskyttelsestrang. I den maskuline psyke indgår i vor kulturkreds samtidigt et vist mål af dumdristighed, hvilket også vil præge i det seksuelle forhold. Han kan ved sine løfter til pigen om at vise forsigtighed have de bedste hensigter, men i det afgørende øjeblik vil dumdristigheden dominere, ofte under indflydelse af en erfaring om, at det tidligere er gået godt. Samtidigt holder pigen af at give sig ind under en beskyttelse. Dette samspil mellem mandlig og kvindelig psyke kan ofte føre til en graviditet.

I det hele må man understrege, at spørgsmålet om indledning af et forhold samt ansvaret for og anvendelse af antikonception ikke bør være noget tilfældigt situationspræget, men kræver både modenhed og et indgående kendskab og fortrolighed mellem de to parter.

Efter udvalgets opfattelse fører de foran anførte synspunkter frem til, at det afgørende er, hvornår der er de bedste vilkår for et seksuelt samliv. Det er klart, at disse vilkår normalt bedst vil være til stede i ægteskabet og i ægteskabslignende forhold. Udvalget mener imidlertid også, at sådanne vilkår kan være til stede uden for ægteskabet, hvortil kommer, at det, når det som i den nordiske kulturkreds er almindeligt, at samliv indledes før ægteskabet, vil være urealistisk at hævde, at de rette vilkår kun findes i ægteskabet. Det afgørende for indledning af et forhold bør derfor efter udvalgets opfattelse være, at parterne har opnået en sådan modenhed, at de føler sig knyttet til hinanden samt sådanne vilkår, at de er i stand til og villige til at tage det fulde ansvar for konsekvenserne af et forhold. Man mener derfor, at man må kunne konkludere, at de bedste vilkår for et samliv findes i ægteskabet og i forhold, der peger imod ægteskab.

Holdningsspørgsmål opstår imidlertid ikke blot i forbindelse med indledning af et forhold og ved spørgsmål om anvendelse af antikonception. Såfremt et forhold fører til en *graviditet*, opstår der også holdningsspørgsmål, særligt for manden. Vigtigheden af, at han i denne situation støtter kvinden såvel

personligt som i forhold til omgivelserne, specielt hendes forældre, må fremhæves for eleverne.

I graviditetssituationen opstår ofte spørgsmålet om at søge *svangerskabet afbrudt*. Udvalgets undersøgelse af kvinder indlagt på hospital med abort tyder på, at partnerens svigten er af stor betydning ved en kvindes beslutning om at søge sit svangerskab afbrudt, side 88 f, hvilket understreger nødvendigheden af mandens støtte i denne situation. Den omstændighed, at der er mulighed for efter svangerskabslovgivningen at få sit svangerskab afbrudt, det være sig efter de nugældende regler eller navnlig under eventuelt friere regler, er ikke ensbetydende med, at man bør søge det afbrudt. En sådan beslutning må kræve en meget nøje overvejelse. Herunder må kvindens følelser over for det barn, hun venter, tages i betragtning, selv om de ofte ikke træder klart frem på grund af de mere materielle problemer, en sådan graviditet giver anledning til. Det må derfor nøje overvejes, hvilke muligheder der er for at gennemføre svangerskabet, herunder bør mødrehjælpens bistand omtales.

Specielt må der advares imod at søge et svangerskab afbrudt illegalt. Det må nævnes, at en abort, hvadenten den er legal eller illegal, vil være en alvorlig belastning for kvinden både fysisk og psykisk. De komplikationer, der kan opstå i forbindelse med en abort, herunder faren for sterilitet, må ligeledes nævnes.

Det må efter udvalgets opfattelse kraftigt understreges, at en eventuel mulighed for svangerskabsafbrydelse ikke erstatter anvendelse af antikonception. Svangerskabsregulering må foretages ved anvendelse af antikonceptionelle midler og ikke ved svangerskabsafbrydelse.

Gennemgangen af disse holdnings- og adfærdsspørgsmål må så vidt muligt ske i form af en åben debat, hvori eleverne deltager og er med til at præge synspunkterne. Lærers opgave må i første række være at lede diskussionen. Han må sørge for, at den ikke domineres af enkelte veltalende elever med ensidige synspunkter. Alle elever skal have lov at komme til orde, alle synspunkter skal kunne komme frem og tages op til prøvelse i en åben og saglig atmosfære. Om fornødent må han sørge for, at de fremførte synspunkter

bliver suppleret og lade ikke anførte synspunkter indgå i drøftelserne.

Det er imidlertid ikke sikkert, at debatten bør stå alene. Man må tage i betragtning, at de unge på disse alderstrin er meget usikre og samtidig let påvirkelige. En sådan åben udveksling af synspunkter kan i nogle tilfælde forøge usikkerheden og gøre det endnu vanskeligere at tage et standpunkt; i andre tilfælde kan drøftelsen føre til en standpunkttagning for visse stærkere synspunkter. I sådanne tilfælde vil det være naturligt, at der søges draget konklusioner. Bedst vil det være, om eleverne selv kan nå frem til rimelige konklusioner af debatten, men også læreren bør have mulighed for at fremføre sin opfattelse. Vigtigt er det under alle omstændigheder, at både debatten og dens afslutning får en fri og åben karakter.

Udvalget mener, at drøftelser i denne form vil medvirke til at skabe forståelse og respekt imellem de to køn, samtidig med at eleverne vænnes til at tale ganske åbent om disse spørgsmål. Gennem sådanne drøftelser vil der også blive givet eleverne en god hjælp til at træffe afgørelser om deres eget liv på et realistisk grundlag.

Kønssygdomme.

Herunder omtales de forskellige former for kønssygdomme, deres smittefare, symptomer og forløb samt helbredelsesforanstaltningerne. Risikoen for at pådrage sig kønssygdomme ved at stå i forhold til tilfældige bekendtskaber, herunder prostituerede bør fremhæves. Endvidere bør betydningen af kondomanvendelse nævnes. Lovgivningen om kønssygdomme omtales kort.

Efter udvalgets opfattelse skal man være forsigtig" med at give dette spørgsmål for stor vægt i undervisningen. Specielt er der normalt ikke grund til at vise film om emnet, således som det hidtil i et vist omfang har været tilfældet. Som det fremgår af undersøgelsen af teenager-gonorré, side 89 f og soldaterenqueten, side 67, er der visse grupper, der er særligt udsat med hensyn til kønssygdomme. Er der tale om undervisning af disse grupper, kan det være nødvendigt at gøre noget mere ud af emnet.

Alkohol.

I seksualundervisningen bør også omtales den indflydelse, som alkohol kan have på ad-

færden. Dette er navnlig af betydning med hensyn til den svækkelse af dømmekraften, der finder sted ved indtagelse af for meget alkohol, og som i mange tilfælde har ført til indledelse af et forhold, som ellers ikke ville være indledt. Også forhold til prostituerede og den dermed forøgede fare for pådragelse af en kønssygdom foregår ofte under indflydelse af alkohol.

C. Hvem skal undervise, og i hvilke fag skal undervisningen ligge?

Efter den gældende ordning synes læseplansudvalget at forudsætte, at seksualundervisning almindeligvis skal gives af læreren, men at skolen kan overdrage opgaven til en læge, hvis der ikke findes lærere, der kan påtage sig af undervisningen, side 35 f. Endvidere nævnes, at visse opgaver kan henlægges til skolens sundhedsplejerske. Specielt fremhæves, at den undervisning med hensyn til bl. a. etiske og hygiejniske problemer, der bør gives eleverne før afslutningen af 7. skoleår, i almindelighed forestås af lægen. Af skoleundersøgelserne fremgår det, side 47, at undervisningen som oftest gives af lærerne, men at også lægerne har en betydelig del af undervisningen. I en del tilfælde gives undervisningen af lærer og læger i fællesskab.

Som nævnt side 100 f lægger udvalget ved sine overvejelser om folkeskolens rolle i seksualundervisningen bl. a. vægt på, at lærerne har særlige muligheder for at varetage denne opgave. Efter udvalgets opfattelse bør man stræbe imod, at undervisningen i almindelighed gives af lærerne. Selve integrationen kan kun gennemføres, såfremt undervisningen gives af den, der er i klassen til daglig. Dertil kommer, at det personlige kendskab, som lærerne har til børnene og deres hjem, og lærernes pædagogiske erfaringer normalt vil give dem de bedste forudsætninger for at gennemføre undervisningen i den rette atmosfære. Alene den omstændighed, at andre end lærerne underviser eller deltager i undervisningen, vil let kunne medvirke til at give undervisningen præg af noget specielt. Det kan også nævnes, at eleverne bør have mulighed for senere at drøfte problemerne med deres lærer, og at dette bliver vanskeligere, hvis undervisningen gives af en anden.

Det synes i øvrigt at være et gennemgående træk i udtalelserne fra amtsskolekonsulenter-

ne m. fl., at lærerne bør give denne undervisning, og det kan nævnes, at der ifølge sessionsundersøgelsen, side 62 f, i almindelighed synes at være større tilfredshed blandt eleverne med lærernes undervisning end med lægernes.

At mange lærere i dag føler sig usikre ved at undervise på dette område kan næppe være afgørende. De fleste af de spørgsmål, der skal undervises i, er ikke væsentligt forskellige fra meget andet undervisningsstof. Lærernes hidtidige uddannelse har imidlertid ikke i tilstrækkeligt omfang forberedt dem til denne opgave, jfr. kapitel X, hvilket formentlig har været medvirkende til denne usikkerhed. Såfremt der tilvejebringes faste retningslinier for undervisningen, suppleret med efteruddannelseskurser, samt en udvidet undervisning på seminarierne, mener man, at lærerne vil have forudsætninger for denne undervisning, som ikke i almindelighed vil være til stede hos andre.

Som foran nævnt gives skolens seksualundervisning i betydeligt omfang af læger, enten alene eller i samarbejde med lærerne. Lægerne har med hensyn til en række af de emner, der indgår i seksualundervisningen, de fornødne faglige kvalifikationer, men de vil langt fra i alle tilfælde have de fornødne pædagogiske kundskaber og erfaringer. Det undervisningsarbejde, som lægerne har udført, har dog utvivlsomt haft væsentlig betydning for iværksættelse af seksualundervisning, og der er på denne måde mange steder skabt et godt grundlag for den videre udvikling af undervisningen. Selv om man bør stræbe imod, at undervisningen gives af lærerne, kan lægernes bistand fortsat være påkrævet i forbindelse med undervisningen, dels i en overgangstid, dels med hensyn til specielle emner.

Hvor undervisning i dag gives af lærer og læge i fællesskab, bør det dog tilstræbes, at lærerne efterhånden overtager en større del af undervisningen. Hvor undervisningen hidtil har påhvilet lægen alene, bør læreren nu inddrages i undervisningen. Lægens medvirken bør under alle omstændigheder så vidt muligt ske i forbindelse med den ordinære undervisning og ikke i form af særlige foredrag fælles for flere klasser o. lign. Det bør i det hele tilstræbes, at integrationen gennemføres også i de tilfælde, hvor lægen medvirker.

Ikke blot i de tilfælde, hvor lægerne allerede deltager i undervisningen, men også hvor undervisning skal begyndes, vil lægernes medvirken sikkert kunne være af stor betydning, idet man antagelig vil kunne lette mange lærere i deres overvejelser med hensyn til at give undervisning, såfremt de kan overlade vanskeligere dele af stoffet til en læge. På længere sigt bør lægens rolle i undervisningen først og fremmest være at tage sig af specielle emner, som den enkelte lærer ikke mener selv at kunne undervise i. Endvidere bør læreren kunne rådføre sig med skolelægen med hensyn til spørgsmål, hvor lægen har en særlig fagkundskab.

Efterhånden som seksualundervisning bliver en fast bestanddel af folkeskolens virksomhed, mener man, at lærerne vil føle det naturligt, at undervisningen er et led i deres arbejde.

Læseplansudvalget tager ikke stilling til, i hvilke fag undervisningen skal ligge, eller hvorledes den i øvrigt skal fordeles mellem lærerne. Af amtsskolekonsulentundersøgelsen fremgår det side 49, at i tilfælde, hvor undervisningen er henlagt til et eller flere bestemte fag, hvilket er tilfældet ved ca. to trediedel af de skoler med seksualundervisning, er biologi næsten overalt blandt disse fag.

Udvalget mener, at undervisningen bør påhvile klasselæreren. En del af de synspunkter, der taler for at lade lærerne give undervisningen, gør sig i særlig grad gældende med hensyn til klasselæreren. Som den, der må formodes at kende børnene mest, vil han have den bedste mulighed for at tilrettelægge undervisningen efter deres behov og modenhed. Den omstændighed, at klasselæreren i hvert fald i de første skoleår har de fleste timer med børnene, vil også normalt medføre, at han i særlig grad har børnenes fortrolighed. Samtidig vil han i almindelighed være den af lærerne, der kender hjemmene bedst og derfor i særlig grad vil have mulighed for i undervisningen at tage hensyn til børnenes baggrund. Klasselæreren er samtidig normalt den lærer, der følger børnene længst gennem skoletiden, hvilket må anses for at være af uvurderlig betydning for en rigtig gennemførelse af seksualundervisningen.

En væsentlig del af undervisningen vil således foregå i klasselærers fag. I hvilke af

hans fag vil afhænge af, hvor de enkelte emner naturligst kan behandles eller opstå. Det kan tænkes, at klasselæreren kun underviser i et fag, f. eks. regning, der ikke rummer de naturlige muligheder for seksualundervisning. På grund af klasselærers særlige forhold til eleverne mener man dog, at det alligevel bør være denne, der skal forestå undervisningen.

Uanset at klasselæreren således i princippet er den, der skal stå for seksualundervisningen, kan der, i det omfang visse dele af undervisningen gives særskilt for piger og drenge, jfr. side 110 om menstruations- og hygiejnespørgsmål, være anledning til at placere denne undervisning i et fag, hvor piger og drenge i forvejen undervises adskilt. Udvalget vil anse det for naturligt at lade undervisningen i disse spørgsmål ske i forbindelse med legemsøvelser, hvor det ifølge læseplansudvalgets betænkning er et af formålene med undervisningen at give eleverne gode hygiejniske vaner.

Den biologiske del af seksualundervisningen skal gives af biologilæreren, bortset fra den elementære gennemgang, der finder sted på de første klassetrin, og de spørgsmål, som det er nødvendigt at komme ind på i forbindelse med den øvrige seksualundervisning.

Såfremt klasselæreren mener, at der i øvrigt er områder inden for seksualundervisningen, som mere naturligt kan behandles af en anden lærer i forbindelse med fag, klasselæreren ikke selv underviser i, kan disse dele af undervisningen efter aftale foretages af de pågældende lærere. Det afgørende i udvalgets synspunkter er, at klasselæreren skal være den, der har ansvaret for og koordinerer seksualundervisningen og i det omfang, der er behov herfor, samarbejder med skolelægen. Dette bør naturligvis ikke afskære en anden lærer fra at tage spørgsmål op, som må anses som et naturligt led i hans fag, f. eks. etiske spørgsmål i forbindelse med kristendoms-kundskab, eller som er foranlediget af spørgsmål fra eleverne. I sådanne tilfælde bør klasselæreren dog orienteres for at undgå, at der er spørgsmål, som bliver behandlet for meget eller på modstridende måde.

Ønsker klasselæreren sig fritaget for at give seksualundervisning, jfr. side 106f, må det påhvile skolelederen at overdrage en anden lærer at forestå undervisningen på samme måde som klasselæreren. Såfremt dette ikke er muligt, må han søge at løse problemet på

den bedst mulige måde enten ved at overlade undervisningen til skolelægen eller udenforstående, hvilket normalt også vil blive en læge. I så fald er man i en situation, hvor foredragsform kan være den eneste mulighed for at give de unge en vis seksualundervisning.

Med hensyn til mulighederne for at give lærerne en uddannelse, der sætter dem i stand til at tilrettelægge undervisningen på den foreslåede måde, henvises til kapitel X.

D. Forholdet til forældrene.

Som nævnt flere gange i det foregående anser udvalget det for vigtigt, at der med hensyn til seksualundervisningen etableres en god kontakt med forældrene, således at disse ved, hvad der foregår på skolen i denne undervisning. Man har lagt vægt på, at et sådant samarbejde vil være en støtte for de forældre, der selv giver deres børn seksualundervisning, ligesom det vil kunne være en hjælp til de forældre, der selv gerne vil gå i gang hermed, men hidtil er vejet tilbage herfor. Som det fremgår af udvalgets undersøgelser side 58, side 70 og side 85 f, gives der udtryk for størst tilfredshed med den oplysning, forældre har givet. Det er derfor vigtigt, at bestræbelserne for at hjælpe forældrene fremmes mest muligt. Det har også betydning for forældrene at kende skolens arbejdsplan, således at de eventuelt kan indrette deres egne oplysninger til børnene herefter. Det vil samtidig lette arbejdet for skolen, såfremt undervisningen gives i god forståelse med forældrene. I det hele må man ved dette samarbejde søge at opnå den størst mulige åbenhed med hensyn til disse spørgsmål.

Der findes ingen bestemmelser for kontakten mellem skole og hjem, hvorfor denne foregår på mange forskellige måder. Der findes således de almindelige skoleforældremøder fælles for alle forældrene, møder, hvor skolen samler enten forældrene fra den enkelte klasse eller det enkelte klassetrin, og endelig er der en mere individuel kontakt ved møder på skolen mellem de enkelte forældre og lærerne eller ved lærerbesøg i hjemmene. Hyppigheden af de forskellige former kendes ikke.

Af de nævnte muligheder er den individuelle kontakt ikke egnet til gennemførelse af orientering om seksualundervisningen. De øv-

rige former er alle egnede, dog må klasseforældremøderne anses for den bedst egnede form. De steder, hvor der afholdes klasseforældremøder, bør orienteringen derfor ske på disse. Selv om udvalget generelt anser det for ønskeligt, at der afholdes klasseforældremøder, mener man ikke, det vil være rigtigt, at der afholdes sådanne møder alene med henblik på orientering om seksualundervisningen.

Ved orienteringen bør forældrene gøres bekendt med, hvad seksualundervisningen vil omfatte med hensyn til positive kundskaber, og hvorledes undervisningen gennemføres, herunder integreringen af undervisningen, og hvorledes holdningsspørgsmålet gribes an. Det er vigtigt at understrege for forældrene, at man så vidt muligt vil besvare de spørgsmål, som eleverne stiller, hvorfor det ikke i almindelighed er muligt at angive bestemte grænser for, hvad man kan komme ind på i undervisningen. Gennemgangen over forældrene kan illustreres med eksempler fra tidligere undervisning. Undervisningsmateriale kan eventuelt demonstreres, ligesom eventuelle film, der benyttes i undervisningen, kan vises.

Endvidere bør forældrene gøres bekendt med, på hvilke alderstrin man efter en normal plan vil gennemgå det enkelte emne inden for stoffet, men man bør samtidig gøre dem bekendt med, at en sådan plan ikke altid kan følges nøje, når der anvendes en undervisningsform, hvor man søger at udnytte en naturlig anledning til at komme ind på enkelte emner.

E. Gennemførelse af udvalgets forslag.

For at gennemføre udvalgets forslag vil det være nødvendigt dels at foretage ændringer i folkeskoleloven med henblik på gennemførelse af obligatorisk undervisning m. v., dels at udarbejde en ændret vejledning i seksualundervisning i folkeskolen.

1. Forslag til ændring af folkeskoleloven.

Udkast til lov om ændring af lov om folkeskolen:

§ 1. I lov om folkeskolen, jfr. lovbekendtgørelse nr. 279 af 8. juli 1966 foretages følgende ændringer:

1. I § iy, stk. 6, 2. pkt., indsættes efter »færdselslære«: »og seksuallære«.

2. I g 21, st k. i, 2. pkt., indsættes efter »familiekundskab«: »og seksuallære«.
3. Efter § 55 indsættes: »§ 55 a. Enhver lærer kan begære sig fritaget for at undervise i seksuallære. Undervisningsministeren bemyndiges til at give nærmere regler om, hvem undervisningen i så fald bør påhvile, og i hvilket omfang den pågældende lærer skal udrede honorar til den, som må overtage undervisningen«.

§ 2. Loven træder i kraft den

Bemærkninger.

Ved de i udkastet foreslåede bestemmelser om ændring i folkeskoleloven tilsigtes gennemført de af udvalget fremsatte forslag med hensyn til seksualundervisningen i folkeskolen.

Til § 1, nr. 1 og 2.

Ved de pågældende bestemmelser indføres obligatorisk seksualundervisning i hovedskolen, 9.-10. klasse og i realafdelingen. Dette indebærer, at de enkelte skoler, når undervisningsministeren har fastsat de fornødne bestemmelser, er forpligtet til at have seksuallære på undervisningsplanen, og at forældrenes samtykke til et barns deltagelse i undervisningen er uforuden. I medfør af den i bestemmelsen indeholdte bemyndigelse til undervisningsministeren kan denne fastsætte regler om undervisningens tilrettelæggelse og indhold, om hvem der skal undervise, og i hvilke fag undervisningen skal ligge samt om forholdet til forældrene.

Til § 1, nr. 3.

Denne bestemmelse indebærer, at ingen lærer kan påtvinges at give undervisning i seksuallære. Han vil uden nærmere begrundelse kunne begære sig fritaget herfor. Da en eller flere læreres begæring om fritagelse for at give undervisning i dette emne kan skabe vanskeligheder for gennemførelsen af seksualundervisningen, har man anset det for rigtigst, at undervisningsministeren er bemyndiget til at fastsætte generelle regler for, hvorledes undervisningen skal tilrettelægges i disse tilfælde. Udvalget har ikke ment at kunne tage stilling til om der bør være adgang til at pålægge en lærer, der begærer sig fritaget for seksualundervisning, at betale vederlag i den anledning.

Til § 2.

Lovens ikrafttræden bør efter udvalgets opfattelse ikke ske, før der er udarbejdet en ny vejledning i seksualundervisning i folkeskolen.

2. Udarbejdelse af en ny vejledning.

Udvalget skal indstille, at der ved undervisningsministeriets foranstaltning snarest muligt udarbejdes en ændret vejledning vedrørende seksualundervisning i folkeskolen på grundlag af de i de foregående afsnit foreslåede retningslinier.

Man har overvejet, om udvalget burde fremkomme med forslag til en egentlig vejledning, men har fundet det rettest at afstå herfra. Vejledningen bør udarbejdes af en enkelt eller enkelte eksperter, der råder over den fornødne pædagogiske og lægelige sagskundskab, og udvalget har derfor ment at burde indskrænke sig til at foreslå de mere principielle retningslinier for arbejdet.

Det må fremhæves, at det skønnes at være helt afgørende for, at det skal lykkes at få gennemført en tilfredsstillende seksualundervisning overalt i folkeskolen, at en sådan vejledning kommer til at foreligge. Kun herigenom er det muligt at fjerne den usikkerhed hos mange lærere, som må antages at være en af de væsentligste årsager til, at undervisningen så mange steder ikke er gennemført endnu. Man skal i denne forbindelse henvise til flere af de af amtsskolekonsulenterne afgivne udtalelser, jfr. side 52 ff.

Hvis dette skal opnås, må vejledningen være så detaljeret, at den lærer, der føler sig usikker over for stoffet, kan gennemføre en tilfredsstillende undervisning ved at holde sig til vejledningen. I princippet skal vejledningen vel ikke være egentlig kundskabsmeddelende, men bør tværtimod henvise til, hvor der kan søges supplerende viden. Men emnerne må være tilstrækkeligt definerede og afgrænsede til at danne et fast grundlag for en tilfredsstillende undervisning. Vejledningen vil derfor på mange områder, navnlig de, der anses for særligt ømtålelige, naturligt nærme sig det kundskabsmeddelende. I forbindelse med vejledningen bør der udarbejdes retningslinier for undervisningsmateriale (plancher, materiale til eleverne m. v.), der kan anvendes i nær tilknytning til undervisning på grundlag af vejledningen. Endvidere

bør forholdet til forældrene gøres til genstand for grundig behandling.

Når en ændret vejledning foreligger, bør det udtrykkeligt fremhæves, at læseplansudvalgets udtalelse om risikoen for læreren ved at undervise om seksuelle emner ikke længere har gyldighed.

Da tilrettelæggelsen af den undervisning,

der efter den nye læreruddannelseslov skal foregå på seminarierne, samt af undervisningen på efteruddannelseskurserne, jfr. kapitel X, ikke vil kunne påbegyndes før undervisningens indhold er endeligt fastlagt i den ændrede vejledning, anser man det for vigtigt, at arbejdet hermed påbegyndes, snarest muligt.

KAPITEL X

Læreruddannelsen

A. Seminarieuddannelsen.

i. Tidligere og gældende seminarieordning. a. / almindelighed.

I den i medfør af lov nr. 130 af 15. april 1930 om seminarier udfærdigede bekendtgørelse nr. 184 af 4. maj 1931 om optagelsesprøver, undervisningen og de afsluttende prøver på seminarierne fastsættes i § 26 under faget naturhistorie, der er obligatorisk fag, bl. a.:

»Der bør på passende steder gøres rede for de seksuelle forhold og kønshygiejnen, men formen for denne undervisning overlades til seminarierne.«

Denne bestemmelse var uændret indtil bekendtgørelse nr. 72 af 29. februar 1940, hvor det i § 27 ligeledes under naturhistorie fastsættes:

»på passende steder skal der gøres rede for de seksuelle forhold efter en af det enkelte seminarium valgt form med akcentuering af det etiske moment.«

De gældende regler om seminarieuddannelsen findes i lov nr. 220 af 11. juni 1954 om uddannelse af lærere til folkeskolen med senere ændringer samt i bekendtgørelse nr. 111 af 5. april 1955 om uddannelse af lærere til folkeskolen. I lovens § 11, stk. 1, bestemmes det, at der efter det enkelte seminariums bestemmelse kan oprettes et kursus i familie-kundskab, der ifølge bekendtgørelsernes § 43 bl. a. omfatter seksualhygiejne. Såfremt et sådant kursus ikke oprettes, skal emnet behandles i forbindelse med fysiologi. Det er endvidere i bekendtgørelsens § 33 bestemt, at der i faget biologi skal gives eleverne kendskab til menneskelegemet og dets hygiejne.

Faget naturhistorie, hvori såvel fysiologi som biologi indgår, er principielt obligatorisk. Et eventuelt kursus i familie-kundskab kan lægges som fri læsning, altså som en ikke obligatorisk del af undervisningen.

Ved lov nr. 201 af 10. juni 1962 om midlertidig ændring i lov om uddannelse af lærere i folkeskolen er undervisningsministeren bemyndiget til at godkende en undervisning,

der afviger fra loven af 1954, såfremt undervisningsplanen tager sigte på tilpasning af undervisningen efter den nye folkeskolelov. Denne bemyndigelse indebærer ifølge cirkulære nr. 180 af 23. juli 1962, at der skal være mulighed for linielæsning på flere områder end hidtil. Endvidere åbnes der mulighed for bortvalg af fag, herunder naturhistorie (biologi), mod tilsvarende udvidelse af antallet af liniefag.

b. Undersøgelse af, i hvilket omfang seminarierne forbereder eleverne til at give seksualundervisning.

1° Undersøgelsens tilrettelæggelse.

Med henblik på udvalgets overvejelser, dels med hensyn til nødvendigheden af en ændring af seksualundervisningen på seminarierne, dels med hensyn til behovet for efteruddannelse af lærere, besluttede man at foretage en undersøgelse af, hvorledes seminarierne forbereder eleverne til at give seksualundervisning. I begyndelsen af januar 1964 har udvalget gennem undervisningsministeriet sendt et spørgeskema til samtlige seminarier.

Spørgeskemaet havde følgende indhold:

- »1. a. I hvilken udstrækning gives på seminarierne i forbindelse med den i bekendtgørelse af 5. april 1955 § 33¹⁾ og § 43²⁾ samt § 28³⁾ foreskrevne obligatoriske undervisning en undervisning, der helt eller delvis forbereder eleverne til at give seksualundervisning på folkeskolens forskellige klassetrin, således som denne undervisning er forudsat i den af undervisningsministeriet i 1961 givne »Vejledning i seksualundervisning i folkeskolen«?
- b. Gives ud over den under a nævnte undervisning en udvidet undervisning af

1) § 33 omhandler naturhistorie (biologi).

2) § 43 omhandler familie-kundskab.

3) § 28 omhandler pædagogik og psykologi.

den pågældende art som et obligatorisk eller frivilligt kursus for alle elever eller - ved linielæsning o. lign. — for visse elever?

2. I redegørelsen for den under i angivne undervisning ønskes følgende spørgsmål besvaret specielt:
 - a. Omfatter denne undervisning også spørgsmålets sociale, psykologiske og etiske sider?
 - b. Behandles også spørgsmål om abort og svangerskabsforebyggelse?
 - c. Omfatter denne undervisning også de særlige pædagogiske krav, der stilles til denne undervisning?
 - d. I hvilke fag og af hvem (lærer, læge eller andre) meddeles den nævnte undervisning?
 - e. Hvilket materiale i form af bøger, film etc. benyttes ved undervisningen?
 - f. Har der på seminariet været afholdt enkelte foredrag vedrørende seksualoplysning?
3. Såfremt et eller flere af spørgsmålene 2 a-c besvares benægtende, ønskes grunden (grundene) hertil oplyst.«

Ved udsendelsen af spørgeskemaet bemærkede man, at der ikke lagdes vægt på, om spørgsmålene besvaredes et for et eller i form af en samlet fremstilling. Da en del seminarier har givet en samlet fremstilling, uden at den indeholder en nøjagtig besvarelse af det enkelte spørgsmål, har det ved bearbejdelsen i et vist omfang været nødvendigt at foretage en vurdering af besvarelsen. Dette har især gjort sig gældende med hensyn til besvarelsenerne af spørgsmål 1 a, hvorfor man har valgt ikke at opgøre disse særskilt.

Undersøgelsen omfatter alle landets 29 seminarier med almindelig læreruddannelse. Det samlede antal elever i disse seminarier var pr. 1. september 1963 11.370, fordelt med 6.615 i den 4(5)-årige uddannelse, 2.788 i den 3-årige uddannelse (studenterlinien) og 1.967 i præparandklasser. Seminarierne er fordelt mellem landsdelene, således at 7 er beliggende i København og omegn, 3 på det øvrige Sjælland, 2 på Fyn og 2 i Sønderjylland, 11 i Østjylland og 4 i Vestjylland.

2° Undersøgelsens resultater.

På grundlag af de indkomne besvarelser har de 29 seminarier kunnet opdeles i 4 grupper.

Gruppe I: Seminarier, der besvarer alle spørgsmålene 2 a-c om undervisningens indhold bekræftende, og hvor der ikke i besvarelsen er holdepunkter for begrænsninger i undervisningens sigte med hensyn til at sætte eleverne i stand til at give seksualundervisning.

Gruppe II: Seminarier, der *ikke* besvarer alle spørgsmålene 2 a-c bekræftende, og hvor der ikke i besvarelsen er særlige holdepunkter for begrænsninger i undervisningens sigte i den nævnte henseende.

Gruppe III: Seminarier, hvor man udtrykkeligt anfører, eller hvor det fremgår utvetydigt af besvarelsen, at undervisningen ikke eller i hvert fald kun delvis tager sigte på at sætte eleverne i stand til at give seksualundervisning.

Gruppe IV: Seminarier, hvor der ikke gives undervisning i spørgsmålet.

ad gruppe I.

Den gruppe omfatter 15 seminarier. Af disse anvender 8 vejledningen i seksualundervisning i folkeskolen som undervisningsmateriale, medens det for de resterende 7 ikke fremgår klart af besvarelsen, om vejledningen er inddraget i undervisningen.

ad gruppe II.

Denne gruppes væsentligste karakteristika er, at den ikke kan placeres i nogen af de 3 andre grupper. Gruppen omfatter 6 seminarier, inden for hvilke svarene på spørgsmålene 2 a-c fordeler sig således:

Tabel 82.

	Ja	Nej	Placering tvivlsom
2a (etik m.v.)	4	0	2
2b (præv. m.v.)	2	0	4
2c (pæd.)	3	0	3

I 4 tilfælde anvendes »Vejledningen« i undervisningen.

ad gruppe III.

Denne gruppe omfatter 7 seminarier, inden for hvilke svarene på spørgsmålene 2 a-c fordeler sig således:

Tabel 83.

	Ja	Nej	Placering tvivlsom
2a (etik m.v.)	5	0	2
2b (præv. m.v.) . . .	3	1	3
2c (pæd.)	3	1	3

Det seminarium, der svarer nej til spørgsmål 2 c (pæd. m. v.), anfører, at der skønnes ikke at foreligge særlige pædagogiske krav. På ét af de til denne gruppe henførte seminarier svares der ja til alle spørgsmålene 2a-c. I denne gruppe anvendes »Vejledningen« i undervisningen i 4 tilfælde, medens dette spørgsmål i 3 tilfælde er uoplyst.

ad gruppe IV.

Denne gruppe omfatter kun ét seminarium.

De enkelte grupper er hver for sig meget sammensatte, og der er intet i vejen for, at undervisningen i gruppe III, hvor seminarier

selv oplyser, at den kun delvis tager sigte på at give en undervisning, der sætter eleverne i stand til at give seksualundervisning, kan være fuldt så god som undervisningen på et seminarium, der er henført til gruppe I. Opdelingen giver således kun en fornemmelse af, i hvilket omfang der gives en indholdsmæssig tilstrækkelig undervisning. Tilstrækkeligheden af undervisningen er også afhængig af, hvor meget tid der ofres på spørgsmålet. Dette er kun oplyst, for så vidt angår enkelte seminarier, hvorfor svarene ikke kan være genstand for statistisk bearbejdelse. Det kan dog oplyses, at i gruppe I er der ét seminarium, der bruger 15 timer i kursusform på seksualundervisningen. I det omfang der foreligger oplysninger, er det almindeligt, at der bruges 6-10 timer til denne undervisning.

Et supplerende indtryk af undervisningen kan fås ved at se på, i hvilket omfang der har været afholdt kurser i spørgsmålet, samt i hvilket omfang der er foredragsvirksomhed og udvidet undervisning ved linielæsning eller fri læsning.

Tabel 84. De 4 hovedgruppers fordeling mellem landsdelene og antallet af seminarielever i de enkelte grupper.

	Gruppe I		Gruppe II		Gruppe III		Gruppe IV	
	seminarier	elever	seminarier	elever	seminarier	elever	seminarier	elever
Hovedstadsområde	6	2.515	1	365	0	0	0	0
Øerne i øvrigt	2	801	1	299	2	721	0	0
Sønderjylland	0	0	2	510	0	0	0	0
Østjylland	5	2.249	1	451	3	1.398	1	319
Vestjylland	1	496	1	312	2	934	0	0
Ialt	15	6.061	6	1.937	7	3.053	1	319

Tabel 85. Omfanget af kurser, foredrag og udvidet undervisning i forbindelse med linielæsning eller fri læsning i gruppe I—III.

	Hele undervisningen udelukkende kursus	Kursus som supplement til undervisningen	Foredrag			Fri læsning eller linielæsning		
			ja	nej	uopl.	ja	nej	uopl.
Gruppe I	2	3	9	1	5	7	2	6
Gruppe II	0	0	4	2	0	2	3	1
Gruppe III	0	0	2	5	0	3	2	2
Ialt	2	3	15	8	5	12	7	9

Tallene i tabel 85 er opstillet på grundlag af besvarelserne på spørgsmål 1 b og 2 f. Kursusvirksomheden finder kun sted i gruppe I. Foretagsvirksomheden synes nogenlunde den samme i gruppe I og II (henholdsvis 60 % og 66 % af de til gruppen henførte seminarier), men er væsentlig mindre i gruppe III (29 %). Det bemærkes, at på det seminarium i gruppe I, hvor der svares nej til foredrag, foregår hele undervisningen ved et kursus.

Kurserne afholdes i 3 tilfælde af lærerne — seminarirektorer eller lærere, der har erfaring i faget -. I ét tilfælde afholdes kurset af en læge alene og i ét tilfælde af en lærer og en læge i fællesskab. Foredragene holdes derimod hovedsageligt af læger, nemlig i 11 tilfælde og i ét tilfælde af både lærer og læge.

På 6 seminarier (4 i gruppe I og 2 i gruppe II) er foredragene et fast led i undervisningen, medens de i de øvrige tilfælde er mere lejlighedspræget.

Efter dette er der en noget større aktivitet i de seminarier, der er placeret i gruppe I og II end i gruppe III, men det bekræftes samtidig, at opdelingen i grupperne kun er vejledende, og at grænserne er meget flydende.

I skemaets spørgsmål 2 d er der spurgt om, i hvilket fag undervisningen gives.

Tabel 86. I hvilke fag gives undervisningen.

Biologi	alene	8	26
	sammen med andre fag . .	18	
Pæd.- og psyk.			17
Kristendomskundskab			2
Familiekundskab			1
Samfundslære			2
Andre (gymnastik og husgerning)			4

Undervisningen udføres i alle tilfælde af læreren i det pågældende fag. Bortset fra de tilfælde, hvor hele undervisningen er lagt på specielle kurser, er en del af undervisningen altid lagt i biologi, og i 8 tilfælde hviler hele undervisningen på biologilæreren. Flere seminarier oplyser, at elever på studenterlinien

ikke modtager undervisning i biologi, idet stoffet forudsættes bekendt fra gymnasiet.

Seminarierne, der besvarer ét eller flere af spørgsmål 2 a-c benægtende, er anmodet om at anføre grunden hertil. Dette spørgsmål er ikke besvaret konsekvent. Ét af seminarierne anfører, at når etik m. v. og den pædagogiske side ikke medtages, skyldes det, at undervisningen er henlagt til biologilæreren, og et andet seminarium anfører, at når præventive midler ikke omtales, skyldes det, at man ikke har lærere. To seminarieledere har givet en redegørelse for deres standpunkt. Den ene lægger vægt på, at han ikke anser faget for obligatorisk og finder klare og ensartede retningslinier nødvendige på grund af den uenighed, der er i samfundet med hensyn til dette spørgsmål. Den anden lægger vægt på, at eleverne ved et seminarium er på et alderstrin, hvor de ikke er afklarede nok til at modtage vejledning i at undervise i emnet.

3⁰ Konklusion.

Den foretagne undersøgelse viser, at der i en vis udstrækning foregår en aktivitet med henblik på at forberede eleverne til at give seksualundervisning. Denne aktivitet er dog stærkt varierende på de forskellige seminarier, og selv i den gruppe seminarier, hvor aktiviteten er størst, kan man ikke med sikkerhed udtale sig om, hvorvidt undervisningen er tilstrækkelig til at forberede eleverne til at give seksualundervisning. Undersøgelsen synes endvidere at vise, at for så vidt angår tilrettelæggelsen af undervisningen savnes en fast plan.

2. Udvalgets foreløbige overvejelser og henvendelse til læreruddannelsesudvalget.

Da det af undervisningsministeriet ved skrivelse af 23. december 1960 nedsatte udvalg vedrørende læreruddannelsen i efteråret 1964 var ved at afslutte sit arbejde, fandt man, at spørgsmålet om seksualundervisningens placering i seminarieundervisningen måtte behandles forlods i seksualoplysningsudvalget af hensyn til den nye seminarieordning, medens spørgsmålet om indholdet af undervisningen måtte afvente en stillingtagen til undervisningen i folkeskolen.

På et møde den 28. september 1964 besluttede udvalget at gå ind for, at seksualundervisningen burde være obligatorisk såvel for

seminariet som for de enkelte elever, og at undervisningen burde gives som en samlet fremstilling f. eks. i form af et kursus. Ved denne beslutning lagde man vægt på, at uanset om der skete nogen udvidelse af seksualundervisningen i folkeskolen, ville det være vigtigt, at alle de vordende lærere fik en sådan undervisning, at man kunne give lærerne større tryghed over for stoffet og således fremme gennemførelsen af seksualundervisningen. Specielt lagde man vægt på, at den unge lærer blev klar over de problemer først og fremmest af pædagogisk art, som knytter sig til denne undervisning. Man mente ikke, at indførelse af en obligatorisk undervisning ville give anledning til problemer i forhold til eleverne, idet de ville se på undervisningen som et naturligt led i deres uddannelse som lærer. Med hensyn til undervisningsformen fandt man, at en samlet fremstilling f. eks. som kursus måtte foretrækkes fremfor en behandling under de enkelte fag, hvori emnet kunne indgå, idet eleverne herved ville få det bedste overblik over stoffet og de pædagogiske problemer, der knytter sig hertil. På denne måde mente man også bedst at kunne få de etiske og sociale sider ind i undervisningen. I overensstemmelse med denne beslutning rettede man i oktober 1964 henvendelse til læreruddannelsesudvalget (bilag 12).

3. *Læreruddannelsesudvalgets betænkning og den nye læreruddannelseslov.*

Læreruddannelsesudvalget foreslår i sin i 1965 afgivne betænkning — betænkning nr. 390 — (side 13-14), at enhver lærerstuderende skal uddannes til at kunne være klasselærer og altså kunne undervise i et rimeligt antal fag på flere alderstrin. Dette skulle opnås, dels ved at folkeskolens hovedfag og enkelte andre fag bliver obligatoriske for alle lærerstuderende, dels ved visse obligatoriske kurser. Hvilke emner, der skal behandles på de obligatoriske kurser, skal ifølge § 7, stk. 5, i udvalgets lovudkast (betænkningen side 38) fastsættes af undervisningsministeren, efter at sagen har været drøftet i et særligt seminarieråd. I sine bemærkninger til lovudkastet foreslår udvalget bl. a. familiekundskab og seksualundervisning som obligatoriske kursusfag (betænkningen side 49).

I lov nr. 235 af 8. juni 1966 om uddannelse af lærere til folkeskolen er ordningen med hensyn til obligatoriske kurser i overens-

stemmelse med læreruddannelsesudvalgets forslag, jfr. lovens § 6, stk. 1, nr. 6, sammenholdt med stk. 4. I bemærkningerne til lovforslaget nævnes, at man på disse kurser i hvert fald tænker sig at gennemgå bl. a. familiekundskab og seksualundervisning. På foranledning af en forespørgsel fra folketingsudvalget vedrørende behandlingen af loven svarede ministeren, at spørgsmålet om seminariernes seksualundervisning havde været drøftet i seminarierådet, og at det er besluttet fremtidig at sikre, at alle lærerstuderende får en sådan undervisning i seksualhygiejne, at de er kvalificeret til at varetage seksualundervisningen i folkeskolen. (Folketingstidende 1965-66, tillæg B, sp. 1043 f).

Hverken efter læreruddannelsesudvalgets forslag eller efter loven er biologi obligatorisk.

Loven træder i kraft den 1. august 1969 og får virkning for de studerende, der begynder deres uddannelse i undervisningsåret 1969/70 eller senere.

4. *Endelige bemærkninger om undervisningen på seminarierne.*

Udvalget anser det ikke for muligt at give en fuldstændig oversigt over de emner, som bør inddrages i seminariets seksualundervisning. Dette ville antagelig ikke engang være ønskeligt. I en vejledning for studieplansudvalgets faglige udvalg er det anført, at inden for visse rammer må det bero på den enkelte seminarielærers skøn og være hans ansvar, hvilket stof han vil anse for særlig relevant for at opnå fagets formål, således at der ikke kan gives detaljerede regler.

Formålet med undervisningen må være at sætte de studerende i stand til på en fagligt såvel som menneskeligt forsvarlig måde at undervise folkeskolens elever på de forskellige alderstrin i overensstemmelse med de retningslinier, som er givet i kapitel IX, og som i øvrigt vil komme til at fremgå af den vejledning, som udvalget foreslår udarbejdet. Hertil må kræves, at undervisningen ikke lader den rent biologiske side af spørgsmålet blive alt for dominerende, men også kommer til at omfatte spørgsmålets sociale, psykologiske og etiske sider, således at de studerende får den bedst mulige forståelse af det menneskelige kønslivs forskellige aspekter og den indbyrdes sammenhæng mellem disse. På den anden side må man være opmærksom på, at biologiundervisningen ikke er obligatorisk for

de lærerstuderende, og at det derfor er nødvendigt i kurset i seksualundervisning at inddrage biologiske emner i det omfang, det behøves for at varetage seksualundervisningen.

For at give de studerende en sådan forståelse af seksuallivet må seminariets undervisning ikke begrænses til det stof, som de studerende til sin tid skal undervise i i folkeskolen, men der må gives en baggrundsviden. Som eksempel på emner, der således kan være grund til at inddrage i **undervisningen**, kan nævnes visse dele af arvelighedslæren, udviklingslæren og adfærdsbiologien (etologien), ligesom også visse kulturhistoriske perspektiver bør omtales. Disse emner er af betydning for en bedre forståelse af seksualiteten som et alment biologisk fænomen og kan bidrage til en nøgtern vurdering af kønsdriften og de seksuelle afvigelser. For at udbyde forståelsen af de nævnte spørgsmål bør undervisningen også omfatte emner fra psykologi og psykiatri. Hvad særligt angår psykologien skal det bemærkes, at psykologi i forvejen er obligatorisk på seminariet og har et ret stort timeantal, men udvalget finder anledning til at understrege, at de studerendes kundskaber fra dette fag bør udnyttes særlig med henblik på at sætte dem i stand til at give en seksualoplysning, der ikke alene i indhold, men også i form og fremstilling er afpasset efter børnenes udviklingstrin. Endvidere bør undervisningen omfatte undervisningsmetodik med en grundig gennemgang af seksualundervisningens særlige pædagogiske problemer. Endelig skal nævnes seksuallivets etik, i hvilken forbindelse udvalget skal henlede opmærksomheden på det ønskelige i, at alle lærere, som skal give seksualoplysning, bliver bekendt med den som bilag nr. 11 optrykte redegørelse fra professor Logstrup vedrørende etiske spørgsmål. Visse sociale og juridiske emner må de, der skal give seksualundervisning i folkeskolen, også have kendskab til, men udvalget finder, at disse nærmere hører hjemme i familie-kundskab. Udvalget skal i denne forbindelse bemærke, at det antagelig kan blive nødvendigt, at seksualundervisningen på seminariet ikke varetages af en enkelt faglærer, men foredes mellem flere lærere.

Udvalget skal endvidere pege på, at det må anses for særdeles ønskeligt, at de påtænkte obligatoriske kurser i familie-kundskab og i seksualundervisning så vidt muligt gives som et samlet kursus omfattende begge em-

ner, eller at undervisningen i hvert fald tilrettelægges således, at kurserne gives i forlængelse af hinanden. Man skal herved hen-vise til den naturlige sammenhæng mellem de to emner, der har medført, at udvalget som et hovedsynspunkt for seksualundervisningen stadig har stræbt efter, at det seksuelle spørgsmål ses i en familiemæssig sammenhæng.

B. Efteruddannelse af lærere.

Under den gældende og den tidligere læreruddannelseslov har seksualundervisningens stilling på seminarierne været således, at undervisningen i almindelighed ikke i tilstrækkelig grad har forberedt de lærerstuderende til at give seksualundervisning. Seksualundervisning har ifølge bekendtgørelserne om læreruddannelsen været omfattet af undervisningsplanen, men omfanget, indholdet og formen for undervisningen har i vid udstrækning været overladt til det enkelte seminariums bestemmelse. Af udvalgets undersøgelse af seksualundervisningen på seminarierne fremgår det også, at aktiviteten med hensyn til denne undervisning har været stærkt varierende på de enkelte seminarier. På grundlag af undersøgelsen er det ikke muligt at sige, at undervisningen i de seneste år **har** været tilstrækkelig til at forberede de lærerstuderende til at give seksualundervisning, men dette er formentlig højst tilfældet ved enkelte seminarier. Endnu mere usikkert må det stille sig, hvorledes undervisningen har formet sig, når man går flere år tilbage. At de nuværende lærere i vidt omfang ikke har modtaget tilstrækkelig uddannelse på dette område, støttes af de af amtsskolekonsulenterne m. fl. afgivne udtalelser, der i vid udstrækning nævner kurser for lærerne som en nødvendig forudsætning for gennemførelse af seksualundervisning.

Det må således antages, at der allerede nu er et betydeligt behov for efteruddannelse af lærerne. En gennemførelse af udvalgets forslag med hensyn til seksualundervisningen i folkeskolen vil øge behovet for efteruddannelse meget betydeligt. Udvalget kan ikke angive noget tal på de lærere, som har brug for efteruddannelse og er villige hertil, men da udvalget forudsætter, at undervisningen så vidt muligt gives af klasselæreren, **af** hvilke der skønsmæssigt må antages at være ca.

20.000, vil antallet givetvis være meget betydeligt. Det er indlysende, at det vil kræve betydelige økonomiske midler at gennemføre en sådan efteruddannelse, men det er udvalgets bestemte opfattelse, at denne opgave er af så afgørende betydning for gennemførelsen af en forsvarlig undervisning i skolen på dette vigtige område, at økonomiske hensyn ikke bør være afgørende.

Med hensyn til den praktiske tilrettelæggelse af efteruddannelse bemærkes, at videreuddannelse af lærere i henhold til den nye læreruddannelseslovs § 21 efter undervisningsministerens nærmere bestemmelse bør tilstræbes samlet på Danmarks Lærerhøjskole, herunder dennes afdelinger i provinsen. En omtrent tilsvarende bestemmelse findes i § 35 i den gældende læreruddannelseslov.

Ifølge lov nr. 50 af 25. februar 1963 om Danmarks Lærerhøjskole er denne statens højere læreanstalt for videre uddannelse af folkeskolens lærere. Ved en ændring ved lov nr. 201 af 4. juni 1965 er det bestemt, at lærerhøjskolen efter nærmere af undervisningsministeren fastsatte regler skal etablere kursusvirksomhed i provinsen. Med henblik herpå oprettes der foreløbig afdelinger af lærerhøjskolen i Odense, Ålborg og Århus. Det fremgår af motiverne til loven, at det er hensigten at etablere ialt 8 sådanne afdelinger.

Udvalget skal derfor foreslå, at Danmarks Lærerhøjskole tager initiativ til efteruddannelseskurser i seksualundervisning for folkeskolelærerne. Kurserne bør stort set omfatte det samme stof, som indgår i seminariernes seksualundervisning, idet der dog må tages hensyn til, at lærerne har langt bedre pæda-

gogiske forudsætninger end de lærerstudenterne, ligesom en del af stoffet vil være bekendt enten fra lærernes egen uddannelse eller erfaringer fra seksualundervisning efter den hidtidige ordning. Det er ligesom i seminarieundervisningen vigtigt, at stoffet ses i sin samlede sociale og familiemæssige sammenhæng.

I betragtning af det betydelige omfang, efteruddannelsen må have, for at den ikke skal udstrækkes over urimelig lang tid, har udvalget overvejet, om der ikke er mulighed for at lade efteruddannelsen foretage også ad andre veje end gennem Danmarks Lærerhøjskole. Udvalget har herved været opmærksom på, at mødrehjælpen og Foreningen for Familieplanlægning allerede i et vist omfang har givet kurser i seksualundervisning, og en lignende kursusvirksomhed kunne tænkes gennemført gennem seksualklinikken i Århus og andre, der har undervisere med de fornødne kvalifikationer.

Det er imidlertid udvalgets opfattelse, at man for at opnå en nogenlunde ensartet undervisning bør lade en enkelt institution forestå tilrettelæggelsen af efteruddannelsen. Endvidere må man være opmærksom på, at mange, der selv besidder de fornødne kvalifikationer til at give seksualundervisning, mangler kendskab til undervisningsmetodik. At lærerhøjskolen for at gennemføre uddannelsen over hele landet vil have brug for bistand fra alle interesserede institutioner og alle kvalificerede undervisere, er en anden sag, og det henstilles, at man fra lærerhøjskolens side har opmærksomheden henledt herpå.

KAPITEL XI

Grønland

A. Den gældende ordning.

Ifølge lov nr. 274 af 27. maj 1950 om skolevæsenet i Grønland, der var gældende til 1. august 1967, omfattede undervisningen i børneskolen - fra det 7. til det 14. år, hvor skolepligten ophører — bl. a. fag som sundhedslære og naturhistorie, og ifølge bekendtgørelse nr. 289 af 24. november 1955 om realeksamen fra realskoler i Grønland indgik i denne eksamen, der byggede på en 4-årig undervisning, bl. a. naturhistorie, hvorunder forplantning og fosterudvikling hørte. Den undervisning, der blev givet ifølge disse bestemmelser, omfattede kun biologiske spørgsmål, hvorimod der ikke efter disse bestemmelser blev givet nogen egentlig seksualundervisning.

Da man imidlertid inden for skolevæsenet i Grønland følte behovet for en seksualundervisning, blev de lokale skoleledere i begyndelsen af 1960'erne af den grønlandske skoledirektion opfordret til at give en sådan undervisning i videst muligt omfang efter forholdene på stedet. Der blev ikke givet nærmere instrukser om undervisningens tilrettelæggelse og indhold, men skoledirektøren henviste til den i 1961 i Danmark udsendte vejledning i seksualundervisning i folkeskolen.

Der er derfor rent faktisk gennemført seksualundervisning i de fleste skoler i byerne og i de større bygder, idet alle afgangsklasser på et tidspunkt, inden børnene forlader skolen, undervises i nogle timer af klasselæreren eller stedets læge, sygeplejerske, jordemoder eller sundhedsplejerske ved tolk. Enkelte jordemødre er dog dobbeltsprogede. I denne undervisning indgår en omtale af kønssygdomme og af præventive midler, men der instrueres som regel ikke i brugen af disse midler.

De grønlandske børn, der fra de mindste bygder samles til en fælles konfirmationsforberedelse i en større by, får ved denne lejlighed den samme seksualundervisning, der gives

i byskolernes afgangsklasser. Endelig har aftenskolerne i nogle byer i de senere år givet seksualundervisning og undervisning i familieplanlægning i forbindelse med kurser i samfundsorientering eller familiekundskab.

Ifølge lov nr. 152 af 10. maj 1967 om skolevæsenet i Grønland, der trådte i kraft den 1. august 1967, omfatter undervisningen i folkeskolen, herunder realafdelingen, bl. a. fag som biologi med sundhedslære og historie med familiekundskab. Disse bestemmelser nævner ligesom den danske folkeskolelov ikke noget om en egentlig seksualundervisning. De undervisningsplaner, som den nye lov nødvendiggør, er for tiden under udarbejdelse.

Det kan tilføjes, at grønlandsrådet i en udtalelse i maj måned 1965 bl. a. har anbefalet, at oplysningsarbejdet i de grønlandske skoler vedrørende familieplanlægning udvides i overensstemmelse med retningslinierne i »den blå betænkning«, samt at der udarbejdes standardforedrag med tilhørende undervisningsvejledning for lærere i de grønlandske børneskoler, ungdomsskoler, aftenskoler og fagskoler. Dette skete, efter at rådet på et møde havde behandlet en rapport om oplysningsarbejdet vedrørende familieplanlægning, der var udarbejdet først og fremmest på grund af, at fødselshyppigheden blandt de helt unge, ugifte kvinder var fordoblet i den sidste halve snes år op til 1965, samt fordi den voksende familiestørrelse kan være en belastning for den gifte kvindes helbred, ligesom hyppige fødsler med korte intervaller forøger børnenes sygelighed og dødelighed.

Med hensyn til læreruddannelsen er det i bekendtgørelse af 24. november 1964 om læreruddannelsen i Grønland fastsat, at seksuallære med vejledning i pædagogisk anvendelse af stoffet indgår som led i den obligatoriske biologiundervisning. Endvidere skal undervisning i seksualhygiejne finde sted i forbindelse

med undervisning i familiekundskab, såfremt der gives undervisning i dette, ellers i forbindelse med de fag, hvor de pågældende emner naturligt hører. Denne bekendtgørelse er trådt i kraft i sommeren 1964.

B. Udvalgets synspunkter.

Udvalget har ved sine overvejelser taget sit udgangspunkt i, at de mål, man må sætte for en seksualundervisning i Grønland, må være de samme, som foreslås for det øvrige Danmark. Man finder derfor, at de betragtninger og forslag, der er indeholdt i denne betænkning, også må have gyldighed i Grønland, hvor ikke særlige grønlandske forhold tilsiger afvigelser.

Spørgsmålet bliver derfor, dels om der i den grønlandske befolknings holdning og adfærd i seksuelle forhold findes sådanne afvigelser fra den øvrige befolknings, at der er behov for ændringer med hensyn til indholdet og den tidsmæssige placering af undervisningen, dels om de undervisningsmæssige muligheder, herunder navnlig skolernes struktur, de forhåndenværende lærerkræfter og sprogvanskeligheder, rejser særlige problemer.

C. Undersøgelse vedrørende unge grønlanderes seksuelle adfærd.

I foråret 1966 foretog læge Gunnar Ågård Olsen i forbindelse med en gonorrékampagne langs Grønlands vestkyst en undersøgelse af seksualvanerne hos den grønlandske ungdom.

Materialet omfattede i alt knapt 3.000 personer. Heraf er de 15-19-årige udtaget og opgjort selvstændigt. Denne gruppe omfatter alle de unge fra udstederne i det undersøgte område, fra en by i den sydlige del af Grønland samt fra fåreholdsstederne - i alt 502 personer.

En opgørelse over alderen for første coitus viser, at i det traditionelle grønlandske samfund (by- og udstedssamfundet) havde over halvdelen (52%) af de 15-årige haft seksuel kontakt, og næsten alle (95 %) havde haft coitus før det 20. år. Det bemærkes, at andre erfaringer tyder på, at seksuelt forhold ikke sjældent indledes allerede i 12-13-års alderen. I det nydannede samfundslag på fåreholdsstederne, der kun er knapt 50 år gammelt og opstået ved fåreavlens indførelse i Sydgrøn-

land, havde ingen af de 15-årige haft seksuelle forhold, og ca. 33 % af de 19-årige var endnu uden coitus-erfaring. Medianalderen var for denne gruppe 17 år. Med hensyn til antal partnere fremgår det af undersøgelsen, at 44 % af mændene og 63 % af kvinderne i by/udstedssamfundet har haft fire eller flere forskellige seksuelle kontakter. Homoseksualitet synes kun at eksistere i et meget begrænset omfang.

Prostitution kendes ikke i Grønland, idet der intet økonomisk mellemværende er mellem parterne, dog modtager en del piger hver sommer kost og logi samt tøjgaver i forskellige håndværkerbarakker i byerne, hvor de tager ophold og går til hænde samt i øvrigt deltager i håndværkernes fritidsliv. Kønssygdommene i særdeleshed gonorré er et stort problem i Grønland. Blandt de unge, der har coitus-erfaring i den mindre by, har 80 % haft gonorré før det 20. år og på udstederne 55 %. Det nye samfund - fåreholdersamfundet - indtager også her en samstilling, idet kun 20 % af de unge havde haft gonorré.

Med hensyn til seksualoplysning fremgår det af undersøgelsen, at 98 % af de unge havde kendskab til antikonceptionelle midler (kondomer). 20% af de adspurgte havde fået deres første kendskab til disse midler i skolen, 75 % havde fået førstekendskabet hos kammerater. 1 % var informeret af familien og 4 % af en læge. Under hensyn til, at propagandaen for anvendelse af præventive midler kun har været ført ganske få år i Grønland, er det bemærkelsesværdigt, at 85 % af de unge oplyser at have anvendt prævention, og at knapt halvdelen af de adspurgte synes at have beskyttet sig regelmæssigt.

De ugifte mødre er ligeledes et problem i Grønland, idet 30 % af de børn, der fødes, fødes uden for ægteskab, mod nærværd 10 % i Danmark. Godt en femtedel af de piger mellem 15 og 19 år, materialet omfatter, har født et eller flere børn, og godt 6 % eller hver 15. var gravid på undersøgelsestidspunktet - en af disse for 3. gang -. To af de 35 afsluttede graviditeter, der indgår i materialet, blev afbrudt ved spontan abort. Materialet omfatter ingen illegale aborter, idet disse så at sige ikke kendes i Grønland. Af oplysninger fra landslægen i Grønland fremgår, at der i 1965 var 45 legale aborter og i 1966 79 legale aborter. Herudover var der 20 legale aborter i tilslutning til sterilisation. Det er endvidere

oplyst, at 17 af de 79 legale aborter i 1966 er foretaget på udsendte personer.

Sammenfattende kan siges, at de unge i Grønland meget tidligt indleder seksuelt forhold, at promiskuiteten må betegnes som høj, samt at kun få undgår at få gonorré inden det 20. år. En mindre del har fået deres første kendskab til antikonception gennem skolen, men de fleste har kendskab til prævention, og til trods for, at propagandaen for familieplanlægning kun har været ført i Grønland i få år, har de fleste af de unge anvendt antikonceptionelle midler, og knapt halvdelen beskytter sig regelmæssigt.

D. Udvalgets forslag.

Den undervisning, der har været givet indtil den nye skolelovs ikrafttræden, led bl. a. af den mangel, at der ikke, bortset fra henvisningen til den danske vejledning, fandtes nærmere instrukser for undervisningens tilrettelæggelse og indhold. Dette betyder formentlig efter de erfaringer, man har fra Danmark, at der ikke overalt bliver givet tilstrækkelig undervisning i disse spørgsmål.

Den nye skolelov nødvendiggør som foranævnt, at der nu skal udarbejdes nye undervisningsplaner. Der vil i forbindelse hermed kunne udarbejdes nærmere regler om en seksualundervisnings tilrettelæggelse og indhold.

1. Indhold og stof fordelings plan.

Udgangspunktet for udvalgets indstilling med hensyn til seksualundervisning i Grønland er som nævnt, at man skal stræbe imod en undervisning så vidt muligt identisk med forslaget til seksualundervisning i folkeskolen i Danmark, jfr. kapitel IX.

Da den seksuelle adfærd og seksualopfattelsen i Grønland på væsentlige punkter adskiller sig fra den danske, vil det imidlertid være nødvendigt med nogle ændringer i udvalgets forslag af hensyn til specielle grønlandske forhold.

Med hensyn til *stoffordelingsplanen* peger grønlandske forhold navnlig i retning af en ændring i den for Danmark foreslåede plan, for så vidt angår den afsluttende gennemgang i 8.-10. skoleår. På grund af den tidligere seksuelle aktivitet i Grønland mener udvalget, at denne gennemgang bør rykkes frem til 6.-7. skoleår. Dette gælder specielt den mere detaljerede omtale af antikonception samt

afsnittet om holdnings- og adfærdsspørgsmål, hvilket sidste afsnit bør tillempe noget.

Kønssygdomme, der i Danmark kun tænkes omtalt mindre detaljeret, bør efter udvalgets mening, under hensyn til disse sygdommes (specielt gonorré's) store udbredelse i Grønland, have en langt mere central placering i seksualundervisningen i Grønland. Det bør derfor tilstræbes, at gennemgangen af disse sygdomme dels bliver langt mere udtømmende, dels bliver lagt på et yngre alderstrin end i Danmark.

Afsnittet om homoseksualitet synes derimod at kunne træde mere i baggrunden.

2. Hvem skal undervise.

Principielt ville det formentlig være at foretrække, at det som i Danmark så vidt muligt blev klasselæreren, der underviste, eventuelt med bistand af lægen eller andre medicinalpersoner, jfr. side 116 f.

De argumenter, der i Danmark taler for at henlægge undervisningen til klasselæreren - den nære kontakt med børnene og det gode kendskab såvel til børnene som til hjemmene - gælder imidlertid ikke i samme grad i Grønland. En klasselærerordning er ganske vist indført næsten overalt, men klasselærerbegrebet og klasselærerfunktionerne er bl. a. på grund af den store mangel på grønlandske lærere med en uddannelse på dansk niveau og på grund af den ret hyppige udskiftning af de danske lærere ikke af helt samme indhold som i Danmark. Hertil kommer, at de danske lærere af sproglige grunde ofte vil være forhindrede i at knytte og opretholde den specielt for dette fag så nødvendige nære kontakt med eleverne og deres forældre, ligesom de typisk ikke vil være indlevede i grønlandsk opfattelse og sædvane på dette specielle område.

Det vil af disse grunde blive vanskeligt at finde egnede undervisere specielt til de mindste klasser, hvor sprogvanskelighederne vil være mest fremtrædende. Udvalget mener derfor kun, at der kan gennemføres seksualundervisning på disse klassetrin, hvor lærersituationen undtagelsesvis gør det muligt.

Med hensyn til de øvrige klasser finder man, at undervisningen bør henlægges til den grønlandsksprogede lærer, der har flest timer i den pågældende klasse, og som i øvrigt skønnes at være kvalificeret.

Såfremt dette ikke er muligt, mener man,

at undervisningen på anden måde bør gives på grønlandsk med brug af den for grønlænderne kendte terminologi og af en person, der er indlevet i den grønlandske mentalitet og adfærd, og som så vidt muligt er fastboende på stedet.

Er der ikke mulighed for at gennemføre undervisningen på grønlandsk, må denne finde sted på dansk med bistand af en tolk, det være sig af den danske klasselærer eller af andre.

Afgørelsen af, hvem der i det enkelte tilfælde skal undervise, må træffes af en person eller myndighed, der er godt kendt med forholdene på stedet. Man kan her pege på vedkommende skoleinspektør eller skoledistriktsleder.

På grund af vanskelighederne med at finde egnede lærere, må det forudses, at det **vil** vise sig vanskeligt at gennemføre undervisning overalt navnlig på mindre steder, og at en integreret undervisning kan støde på afgørende vanskeligheder, således at man må nøjes med undervisning i form af enkeltstående foredrag eller undervisningstimer.

Med hensyn til seminarieundervisningen må det tilstræbes, at denne undervisning tilrettelægges således, at den sætter lærerne i stand til at undervise efter de retningslinier, der vil blive gældende for seksualundervisningen i Grønland, ligesom der bør iværksættes efteruddannelse i videst muligt omfang.

KAPITEL XII

Resumé

Seksualoplysningsudvalget blev nedsat ved statsministeriets skrivelse af i. november 1961. Udvalgets opgave skulle efter kommissoriet bl. a. bestå i at undersøge og vurdere gældende lovgivning og eksisterende oplysnings- og rådgivningsvirksomhed, at foranledige foretaget undersøgelser om befolkningens faktiske viden om seksuelle forhold, herunder kendskabet til antikonceptionelle midler, samt om den seksuelle adfærd på forskellige alderstrin og at fremkomme med forslag dels til udbygning og koordinering af eksisterende oplysnings- og rådgivningsvirksomhed, dels til eventuel ny indsats, herunder eventuel lovgivning.

Baggrunden for udvalgets nedsættelse var først og fremmest et ønske om at forebygge uønskede svangerskaber. Til belysning af dette problem og de i øvrigt i kommissoriet anførte problemer har udvalget foranlediget foretaget en række undersøgelser.

I *kapitel II*, side 8 ff., har man på grundlag af allerede foreliggende *statistisk materiale*, herunder fødselsstatistikken og mødrehjælpens materiale, foretaget en vurdering af problemernes omfang. Det fremgår heraf, at der i løbet af perioden fra 1950—1965 er sket en stigning i såvel antallet af fødsler som i fertiliteten, d. v. s. antal fødsler pr. 1.000 kvinder. Med hensyn til de unge under 19 år er der sket næsten en fordobling af fødselstallet, medens fertiliteten kun er steget 10-15 %. Endvidere er det samlede antal ansøgninger om svangerskabsafbrydelse steget lidt i løbet af perioden, men set i relation til antal fødsler er der tale om et mindre fald, endelig er antallet af legale aborter i de seneste år steget en del i de absolutte tal og noget mindre i forhold til antal fødsler og i forhold til antal fødedygtige kvinder. Man konkluderer, side 25, i, at den udvikling, der har fundet sted siden 1950, for de seneste års vedkommende har været præget af, at de

store årgange fra midten af 40'erne nu er kommet i fødedygtig alder. Dette i sammenhæng med en generel tendens til, at kvinder føder deres børn tidligere, har medført store fødselstal blandt de unge og givet anledning til slutninger om, at man i de senere år skulle stå over for ganske særlig store problemer på dette område. Selvom der således ikke ses at være sket nogen særlig alvorlig udvikling i de senere år understreger man, at den omstændighed, at 13-14% af de unge kvinder, når de fylder 18 år, er eller har været gravide, i sig selv er et problem, der giver anledning til overvejelse.

Kapitel III, side 28 ff., omhandler *tilrettelæggelsen af udvalgets arbejder*, herunder udvalgets undersøgelser. Der omtales endvidere en række spørgsmål, som man har kunnet tage stilling til uden at afvente udvalgets øvrige arbejder, herunder udvalgets indstillinger med hensyn til de ændringer, der skete i svangerskabshygiejneloven ved lov nr. 200 af 8. juni 1966 om svangerskabshygiejne, side 30, og udvalgets indstilling med hensyn til ophævelsen af borgerlig straffelovs § 235, jfr. lov nr. 248 af 9. juni 1967 om ændringer i borgerlig straffelov, side 30. Endelig gives en kort oversigt over udvalgets undersøgelser, side

I *kapitel IV*, side 33 ff., gennemgås *seksualundervisningens udvikling og den gældende ordning*. Spørgsmålet om indførelse af seksualoplysning som led i skoleundervisningen har i de sidste 30 år gentagne gange været drøftet i forskellige kommissioner og udvalg, herunder svangerskabskommissionen af 1932, folkeskolens hygiejnekommision fra 1937, befolkningskommissionen og svangerskabskommissionen af 1950. I tiden indtil folkeskolens lov af 1958 har der ikke været givet nærmere regler for seksualundervisning. Til trods herfor har en sådan undervisning dog været gennemført i større eller mindre udstrækning

på en række skoler, således i Københavns kommune siden 1945. Folkeskoleloven af 1958 giver heller ikke regler herom, men spørgsmålet var genstand for behandling i det af undervisningsministeriet den 1. september 1958 nedsatte læseplansudvalg, der i sin betænkning (Den blå betænkning) gav udtryk for, at man har fundet det rimeligt at inddrage spørgsmålet om seksualundervisning i sine overvejelser. Læseplansudvalget fandt, at spørgsmålet var så vigtigt, at skolen måtte beskæftige sig med det. Man mener, at det i alle tilfælde, hvor man ønsker at gennemføre seksualundervisning, må være en frivillig sag for hjemmene, om de ønsker, at deres børn skal deltage i undervisningen, hvilket bør indebære, at skolen forud for undervisningens begyndelse indhenter forældrenes samtykke til deres børns deltagelse. I betænkningen bemærkede man bl. a., at opgaven kan indebære et meget alvorligt risikomoment for den lærer, der påtager sig denne undervisning.

I september 1961 udsendte undervisningsministeriet en vejledning i seksualundervisning i folkeskolen, hvor man i forordet tiltrådte læseplansudvalgets principielle synspunkter. Vejledningens indhold er refereret side 37 f.

Kapitel V, side 39 ff., omhandler *seksualundervisningen i Norge og Sverige*. I Norge skal eleverne i 7. klasse have undervisning i helselære, herunder forplantningen, og i Sverige er seksualundervisningen obligatorisk på undervisningsplanen for folkeskoler og højere skoler.

I *kapitel VI*, side 42 ff., refereres de *undersøgelser*, udvalget har foretaget vedrørende *den eksisterende seksualundervisning i folkeskolen*. Der er dels foretaget en almindelig undersøgelse vedrørende folkeskolens seksualundervisning i årene 1962-63 og 1963-64 omfattende samtlige landets skoler, dels en udvidet undersøgelse af seksualundervisningen gennem amtsskolekonsulenter samt nogle skoledirektører og skoleinspektører. Godt en fjerdedel af landets skoler har svaret ja til et spørgsmål, om der gives seksualundervisning efter principperne i vejledningen i seksualundervisning i folkeskolen. Dette antal svarer til godt halvdelen af skolernes samlede elevtal. Godt halvdelen af dem, der har svaret nej, gav som begrundelse, at undervisningen ikke ønskedes, og godt en fjerdedel, at man ikke havde lærere. Af den udvidede un-

dersøgelse fremgår bl. a., at den kontinuerlige seksualundervisning, således som den er forudsat i undervisningsministeriets vejledning, kun er gennemført i et mindre antal af de skoler, der giver seksualundervisning. Af de skoler, der ikke giver seksualundervisning, har kun ca. en trediedel taget endelig stilling til spørgsmålet, og en del anfører, at selve den omstændighed, at der ikke stilles krav om denne undervisning, er eneste eller medvirkende årsag til den manglende seksualundervisning. Det fremgår endvidere af undersøgelsen, at forældremodstanden tilsyneladende ikke er særlig betydelig. I forbindelse med den udvidede undersøgelse har man indhentet udtalelser fra amtsskolekonsulenter, skoledirektører og stadsskoleinspektører om, hvad der kan gøres for at fremme seksualundervisningen i folkeskolen, side 52 ff. Der synes at være almindelig enighed om, at tilvejebringelse af faste retningslinier for undervisningen og uddannelse af lærere vil være de bedste midler. Enkelte peger på en obligatorisk undervisning, eventuelt efter en vis overgangstid, som det eneste middel til gennemførelse af seksualundervisningen.

Udvalget har endvidere foretaget en række *undersøgelser til belysning af befolkningens viden, holdning og adfærd på det seksuelle område*. Disse er refereret i *kapitel VII*, side 56 ff. Man har bl. a. undersøgt en række spørgsmål vedrørende *seksualoplysningen*, herunder hvorfra de pågældende har fået deres seksualoplysning. Det viser sig, at kammeraterne er hovedkilden til seksualoplysning, men at der ikke er særlig stor tilfredshed med denne oplysningskilde. Forældrene giver kun oplysning i et ret begrænset omfang, men man er til gengæld i langt videre omfang tilfreds med de oplysninger, der modtages fra denne kilde. Undersøgelserne tyder på, at foradrenes betydning som oplysningskilde er stigende. Man har endvidere interesseret sig for *tidspunktet for indledning af seksuelt forhold*, og det fremgår af undersøgelserne, at medianalderen for såvel mænd som kvinder er omkring 18 år. Af nogle af undersøgelserne fremgår det, at medianalderen har været faldende. Det fremgår endvidere af undersøgelserne, at medianalderen er lavere for unge med vanskeligere opvækst og ringere skoleuddannelse samt for unge af en lavere socialgruppe. Ifølge udvalgets undersøgelser af *problemgrupperne* d. v. s. unge, der

er blevet tidligt gravide, personer, der er kommet i en abortsituation, eller som er blevet smittet med kønssygdom, synes der at være en tendens til, at disse i videre omfang end gennemsnitsbefolkningen kommer fra lavere socialgrupper eller har en ringere erhvervmæssig eller skolemæssig uddannelse. Derimod synes der ikke stort set at være nogen væsentlig mangel i de pågældendes oplysning om antikonceptionelle midler.

I *kapitel VIII*, side 96 ff., gennemgås *udvalgets grundsynspunkter*. Man overvejer indledningsvis en *seksualoplysnings ønskelighed og muligheder*. Man mener, at en række vægtige grunde taler for, at seksualoplysningen fremmes mest muligt og har herved ikke blot haft de problemprægede situationer for øje, men i mindst lige så høj grad oplysningens betydning for befolkningen som helhed.

Man konkluderer, side 97 f. i, at der bør gennemføres en seksualoplysning i eller uden for hjemmet udover den oplysning, der gives af jævnaldrende, men er opmærksom på, at man i hvert fald på kortere sigt ikke ved en direkte seksualoplysning kan løse de specielle problemtilfælde. Man har imidlertid en vis tillid til, at man på længere sigt eventuelt i forbindelse med andre foranstaltninger også kan nå disse problemgrupper.

Med hensyn til *behovet for seksualoplysning uden for hjemmet*, side 99 f., mener man, at det ikke for tiden uden videre er muligt at bygge på en mere systematisk seksualoplysning fra hjemmenes side. Man har derfor overvejet, hvilke muligheder der er for at henlægge *seksualoplysningen til børneskolen herunder særlig folkeskolen*, side 100 f. Man finder, at der i skolen er en eksisterende organisation, hvor det er muligt, at oplysningen kan omfatte alle børn. Man har endvidere lagt vægt på, at man i lærerne har personer, der, bortset fra de forældre der er i stand til og villige til at gennemføre denne oplysning, må antages at være de bedst udstedede til denne opgave. Endvidere har skolen et betydeligt kendskab til eleverne, og det vil derfor, selvom oplysningen ikke kan tilrettelægges efter den enkelte elevs individuelle behov, være muligt at indrette undervisningen efter klassens modenhed. Dertil kommer, at lærerne normalt har kendskab til børnenes hjem og derfor skulle have mulighed for at arbejde i forståelse med forældrene, hvorved oplysningen må antages at give bed-

re resultater. For at give oplysningen i skolen taler også, at børns behov for oplysning om en del seksuelle spørgsmål indtræder i den alder, hvor de går i folkeskolen. Man konkluderer derfor i, at folkeskolen er det eneste sted, hvor seksualundervisning kan nå alle børn og unge, og at skolen er bedst egnet hertil. Med hensyn til *undervisningens form*, side 104, er man af den opfattelse, at man, for at undgå at undervisningen kommer til at foregå i en særlig atmosfære, ikke bør låse denne fast i stive rammer, men i stedet åbne lærerne mulighed for at give undervisningen i forbindelse med de emner og de situationer, hvor lærerne finder det mest hensigtsmæssigt, således at undervisningen integreres i den øvrige skoleundervisning.

I *kapitel IX*, side 105 ff., gennemgås *udvalgets konkrete forslag med hensyn til seksualundervisningen i folkeskolen*. Det overvejes først, om undervisningen skal være obligatorisk. Man tillægger det afgørende betydning, at skolen giver alle hjem med skole-søgende børn tilbud om saglig undervisning i seksuelle spørgsmål på samme måde, som det er tilfældet på andre vigtige livsområder, og indstiller derfor, at seksualundervisningen bliver obligatorisk på folkeskolens undervisningsplan, side 105. Med hensyn til spørgsmålet om der skal kræves *samtykke fra forældrene*, mener man, at så vægtige grunde taler imod at kræve indhentet samtykke, at man ikke længere bør stille krav herom, side 105 f. Udvalget har overvejet mulighederne for at give forældrene adgang til at begære deres børn fritaget og er ikke uden sympati for en sådan ordning, men da man vil opnå de bedste resultater ved at behandle seksuelle spørgsmål integreret i den øvrige undervisning, og da en sådan integration vil være udelukket, såfremt blot en enkelt elev skal fritages, hvilket vil være til skade for undervisningen som helhed, mener man ikke at kunne gå ind for en adgang til fritagelse, side 106. Derimod mener man ikke, at der bør pålægges den enkelte lærer nogen pligt til at give denne undervisning, side 106 f.

Med hensyn til *undervisningens indhold*, side 107 ff., lægger udvalget vægt på, at undervisningen tilrettelægges således, at enkelte spørgsmål behandles, inden de bliver ømtålelige. Man anser det for et primært mål for undervisningen at placere de enkelte emner på naturlig måde i børnenes bevidsthed, så-

Jedes at man undgår usikkerhed og nyfgenhed og den deraf følgende fornemmelse af, at man ikke kan tale om dette emne. I udvalgets forslag fordeles stoffet i tre hovedgrupper omfattende henholdsvis 1.-4. skoleår, 5.-7. skoleår og en afsluttende gennemgang i 8.-10. skoleår. Denne stoffordelingsplan vil kunne blive brudt ved, at emner, der hører hjemme på et senere stadium i undervisningen, kommer frem tidligere f. eks. ved spørgsmål fra eleverne, som naturligvis så vidt muligt bør besvares.

I 1.-4. skoleår, side 107 ff., bør det primære mål for undervisningen være at skabe en naturlig åbenhed hos børnene, således at de forstår, at disse spørgsmål kan der tales ganske frit om. Man mener ikke at burde give nogen bestemt anvisning på, hvornår seksualundervisningen bør tages op, men i almindelighed bør det ikke være senere end i det 3. skoleår. De spørgsmål, man mener, der skal indgå i undervisningen på disse klassetrin, er: Familiens sammensætning, forskellen mellem kønnene, elementær gennemgang af kønsorganerne, barnets tilblivelse til og med fødslen, herunder omtale af samlejet, familiens størrelse, herunder familieplanlægning, forholdet til voksne personer, som børnene ikke kender og pubertetens begyndelse (menarchen og pollutioner). Man lægger vægt på, at gennemgangen finder sted i sammenhæng med andre familiemæssige spørgsmål. Udvalget fremkommer endvidere med et forslag til en mulig terminologi, der kan anvendes over for børnene på disse klassetrin.

Seksualundervisningen i 5.-7. skoleår, side 109 ff., er præget af særlige problemer, fordi eleverne befinder sig på forskellige stadier af puberteten eller endnu ikke er begyndt på pubertetsforandringerne. Den biologiske del af stoffet forudsættes gennemgået i forbindelse med biologiundervisningen i 7. skoleår. Med hensyn til den øvrige seksualundervisning anser man det også på dette stadium for vigtigt, at undervisningen, i det omfang det er muligt, gives i sammenhæng med familiespørgsmål. Det centrale i undervisningen på dette klassetrin er puberteten, hvor såvel den fysiske som den psykiske side bør omtales. Man mener, at den almindelige gennemgang af puberteten ligesom den øvrige seksualundervisning bør være fælles for piger og drenge, således at de to køn er fortrolige med pubertetens virkninger hos hinanden,

specielt anser man det for vigtigt, at drengene får kendskab til og forståelse af menstruationen, og hvorledes den psykisk påvirker pigerne. Visse hygiejnespørgsmål kan dog efter forslaget eventuelt gennemgås særskilt for piger og drenge f. eks. i gymnastiktimerne. Spørgsmål som samleje og familieplanlægning, mener man, hovedsagelig bør omtales i forbindelse med biologiundervisningens gennemgang af det menneskelige legeme og dets funktioner. Endvidere mener man, at homoseksualitet og pornografi bør omtales på dette klassetrin. Man fremhæver, at det bør sikres, at de elever, der går ud af 7. klasse, får en undervisning svarende til det væsentligste af stoffet fra den afsluttende gennemgang i 8.-10. skoleår.

I undervisningen i 8.-10. skoleår, side 111 ff., søger man at behandle alle de emner, der hidtil ikke er blevet behandlet, og som ønskes behandlet i skolen. Da de unge i denne alder nærmer sig den tid, hvor mange af dem selv får deres første erfaringer på det seksuelle område, anser man det for vigtigt, at undervisningen koncentrerer sig om en gennemgang af de familiemæssige, etiske og sociale sider af det seksuelle samliv med særlig fremhævelse af ansvaret såvel over for partneren som over for det barn, der kan blive resultatet af seksuelt samvær. I undervisningen foreslår man, at der indgår en gennemgang af ægteskab og børn, samleje og samlivsspørgsmål, antikonception samt holdnings- og adfærdsspørgsmål. Med hensyn til dette sidste spørgsmål anser man det for vigtigt at fremhæve respekten for den anden parts idealdannelse, og at der gives de unge et grundlag for et personligt standpunkt. Dette gælder bl. a. spørgsmålet om tidspunktet for det seksuelle samlivs begyndelse. Man nævner, at der i dette spørgsmål indgår forskellige betragtninger, nogle der er stærkt følelsesbetonede, andre der er mere etisk motiveret, og at der tillige eller alene kan være tale om rene hensigtsmæssighedsbetragtninger, herunder frygten for at blive gravid og de heraf følgende konsekvenser. Med hensyn til de følelsesmæssige og etiske synspunkter anser man det særligt nødvendigt at understrege respekten for den anden parts idealdannelse, således at man ikke ved pression søger at få den anden part til at gå videre, end det er ønsket. Man nævner den forskellige betydning, som den unge mand og den unge

kvinde ofte tillægger et forhold og de to køns ofte forskellige indstilling over for indledning af et forhold, samt advarer imod, at de unge lader sig påvirke af, hvad de tror er den almindelige adfærdsnorm blandt kammerater. Med hensyn til hensigtsmæssighedsovervejelserne nævner man konsekvenserne af en graviditet på ubelejligt tidspunkt såvel for parterne som særligt for det barn, der skal vokse op under ustabile forhold. Man nævner, at i forbindelse med spørgsmålet om holdningen til at indlede forhold indgår spørgsmålet om anvendelse af antikonception som et afgørende moment. Man mener, at det bør gøres klart for eleverne, at antikonception ikke løser de følelsesmæssige problemer, men kun har betydning med hensyn til hensigtsmæssighedsspørgsmålene, og at det indskræpes de unge, at i ethvert forhold, der ikke har det formål at få et barn, eller hvor et barn er uønsket, bør der anvendes et forsvarligt antikonceptionelt middel, og at dette er et spørgsmål, som begge parter har ansvaret for. Endvidere fremhæves de holdningsspørgsmål, der opstår i forbindelse med graviditetens indtræden og i forbindelse med en eventuel beslutning om at søge svangerskabet afbrudt. Det understreges, at også i denne forbindelse har det betydning, at parterne forstår at støtte hinanden, og at specielt manden forstår at støtte kvinden.

Gennemgangen af disse holdnings- og adfærdsspørgsmål foreslås så vidt muligt foretaget i form af åben debat, hvori eleverne deltager og er med til at præge synspunkterne. Lærerens opgave må bl. a. være at sørge for, at debatten ikke domineres af enkelte veltalende elever med ensidige synspunkter, og han må om fornødent sørge for, at de fremførte synspunkter bliver suppleret og lade ikke-anførte synspunkter indgå i drøftelserne.

På disse klassetrin foreslås også emner som kønssygdomme og alkohol gennemgået.

Med hensyn til spørgsmålet om, *hvem der skal undervise*, side 116 f., foreslår udvalget, at undervisningen i almindelighed bør påhvile klasselæreren som den, der har det bedste personlige kendskab til såvel børnene som deres hjem. Man mener, at først og fremmest i en overgangstid vil lægen kunne spille en betydelig rolle i forbindelse med seksualundervisningen i folkeskolen, men at det bør tilstræbes, at lærerne efterhånden overtager en

større og større del af undervisningen. På længere sigt mener man, at lægens rolle i undervisningen først og fremmest bør være at tage sig af specielle emner, som den enkelte lærer ikke mener selv at kunne undervise i. Endvidere bør læreren kunne rådføre sig med skolelægen med hensyn til spørgsmål, hvor lægen har særlig fagkundskab. De fag, hvori undervisningen bør foregå, mener man ikke burde bestemme på forhånd, men det bør først og fremmest være de fag, som den pågældende klasselærer underviser i.

Endvidere mener udvalget, at der med hensyn til seksualundervisningen bør *etableres en god kontakt med forældrene*, side 118, således at disse ved, hvad der foregår på skolen i denne undervisning. Man finder, at den bedste form for en sådan kontakt er afholdelse af klasseforældremøder, og hvor sådanne findes i forvejen, bør orienteringen efter udvalgets opfattelse ske på disse. Ved orienteringen bør forældrene gøres bekendt med, hvad seksualundervisningen vil omfatte med hensyn til positive kundskaber, og hvorledes undervisningen gennemføres, herunder integreringen af undervisningen, og hvorledes holdningsspørgsmålet gribes an.

Udvalget indstiller, at der med henblik på *gennemførelsen af udvalgets forslag*, side 118 ff., dels foretages de fornødne ændringer i folkeskoleloven til gennemførelse af obligatorisk seksualundervisning, dels at der snarest muligt udarbejdes ny vejledning i seksualundervisning i folkeskolen på grundlag af udvalgets forslag. Når den ændrede vejledning foreligger, mener man, at det bør fremhæves, at læseplansudvalgets udtalelse om risikoen for læreren ved seksualundervisning ikke længere har gyldighed.

I *kapitel X*, side 121 ff., gennemgås læreruddannelsen dels seminarieuddannelsen, dels efteruddannelse af lærere. Med hensyn til seminarieuddannelsen efter den gældende ordning har udvalget foretaget en undersøgelse af, i hvilket omfang seminarierne forbereder eleverne til at give seksualundervisning. Undersøgelsen viser, at der i en vis udstrækning foregår en aktivitet med henblik herpå, men dog stærkt varierende på de forskellige seminarier, og at man selv i den gruppe seminarier, hvor aktiviteten er størst, ikke med sikkerhed kan sige, hvorvidt undervisningen giver et tilstrækkeligt grundlag. Efter den nye læreruddannelseslov, der træder i kraft

den i. august 1969, skal seksualundervisning optages som et obligatorisk kursus for samtlige seminarieelever. Udvalget mener, at undervisningen på et sådant kursus ikke bør lade de rent biologiske sider af spørgsmålet blive alt for dominerende, men også bør omfatte spørgsmålets sociale, psykologiske og etiske sider. Man peger på, at det må anses for særdeles ønskeligt, at de påtænkte kurser i familiekundskab og kurset i seksualundervisning så vidt muligt gives som et samlet kursus omfattende begge emner, eller at undervisningen i hvert fald tilrettelægges således, at kurserne gives i forlængelse af hinanden. Med hensyn til efteruddannelse af lærere foreslår man, at Danmarks lærerhøjskole tager initiativ til efteruddannelseskurser i seksualundervisning for folkeskolelærere. Man understreger, at det ligesom i seminarieundervisningen er vigtigt, at stoffet ses i sin samlede sociale familiemæssige sammenhæng.

I *kapitel XI*, side 128 ff., fremkommer ud-

valget med visse hovedsynspunkter om *seksualundervisningen i Grønland*. Man mener, at der bør stræbes imod en undervisning så vidt muligt identisk med udvalgets forslag med hensyn til seksualundervisning i folkeskolen i Danmark, men er opmærksom på, at den seksuelle adfærd og seksualopfattelsen i Grønland på så væsentlige punkter adskiller sig fra den danske, at det vil være nødvendigt med nogle ændringer i udvalgets forslag. Med hensyn til hvem der skal undervise, lægger man vægt på, at det så vidt muligt bliver en grønlandsk lærer, og såfremt dette ikke er muligt, på anden måde bør ske på grønlandsk med brug af den for grønlandere kendte terminologi og af en person, der er indlevet i den grønlandske mentalitet og adfærd og så vidt muligt er fastboende på stedet. Kun hvis dette ikke er muligt, må undervisningen foregå på dansk med bistand af en tolk, det være sig af en dansk lærer eller af andre.

Bilag

DANSKE KVINDERS NATIONALRAAD

Bilag i.

io. december i960.

Til

hr. Statsminister Viggo Kampmann.

Danske Kvinders Nationalraad tillader sig hermed at henvende sig til regeringen med anmodning om støtte til nedsættelse af et udvalg — evt. under nationalraadets ledelse — med det formål at undersøge, hvad der kan gøres for at befolkningen får forsvarlig oplysning om seksuelle spørgsmål, herunder om forebyggelse, samt om det ansvar, der er forbundet med sexuallivet. Det er nationalraadets opfattelse, at man ved et sådant udvalgsarbejde på bred basis kunne forebygge alvorlige samfundsonder.

Fra mødrehjælpsinstitutionerne er der fremlagt oplysninger og talmateriale, bl. a. i den årsberetning, der dækker institutionernes virksomhed i årene fra 1955-1958, som giver anledning til den alvorligste bekymring. Der henvender sig årligt til institutionerne ca. 6.000 unge kvinder, der er gravide udenfor ægteskab. 3.000 af disse er under 20 år og ikke mindre end 1.350 under 17 år. Institutionernes talmateriale viser, at dette problem ikke ensidigt er begrænset til storby eller by, idet henvendelserne fordeler sig således, at ca. V3 kommer fra hovedstaden, $\frac{1}{3}$ fra byerne og V3 fra rene länddistrikter. Det fremgår endvidere, at antallet af legale aborter er ca. 4.000 årlig, medens antallet af illegale er betydeligt større — efter sagkyndiges skøn omkring 15.000 årlig. Alle de nævnte tal må ses på baggrund af et fødselstal på ca. 70.000 årlig.

Det er såvel nationalraadets som mødrehjælpsens opfattelse, at man ikke passivt år efter år kan registrere disse tilstande og stiltiende se til, at tusinder af kvinder enten selv eller gennem kvaksalvere lader deres svangerskab afbryde med alvorlig risiko for liv og helbred. Man finder det uforsvarligt, at ikke alle bestræbelser sættes ind fra samfundets side for at søge at bøde på de forhold, der er af betydning for problemets om-

fang. Man mener det herunder nødvendigt, at der gennemføres et oplysningsarbejde overfor befolkningen og ønsker at understrege, at der ikke er tale alene om en teknisk oplysning, men i høj grad også om påkaldelse af ansvar. Den nuværende situation er i alt for høj grad præget af fortielse, uklarhed og usikkerhed, og det synes indlysende, at vejledning, oplysning og åbenhed ville kunne bidrage til at forebygge mange ulykker. Det er vort indtryk, at alt for mange unge ikke får tilstrækkelig støtte hverken fra hjem eller fra skole og derfor kommer uforberedte og uvidende ud i tilværelsen og ofte i tidlig alder indlader sig i sexuel forhold, der kan føre til store sociale og personlige katastrofer. Ligeledes mener vi, at man fra alle sider bør samles i bestræbelserne for at udvikle en højere grad af ansvarsbevidsthed end der findes i dag, således at kvinderne ikke kommer til at stå i den situation at vente et uønsket barn. — Dette gælder ikke mindst indenfor ægteskabet.

Den gældende lovgivning skaber mulighed for en ret betydelig udbygning af den oplysnings- og vejledningsvirksomhed, der her på alle områder er tale om, men de eksisterende muligheder udnyttes kun i ringe grad. Vi mener, det skyldes manglende samlet initiativ og manglende samarbejde mellem de forskellige kredse og instanser, der er interesseret i problemet. Egentlige klinikker som forudsat i loven, findes alene i Foreningen for familieplanlægnings klinik, Lygten, København og Klinikken for sexuel og ægteskabelig rådgivning på kommunehospital i Århus. Mødrehjælpen giver i ret vid udstrækning vejledning, men kun til egne patienter. En del praktiserende læger har ud fra personlig interesse gjort en indsats, og også indenfor skolen har der været værdifulde bestræbelser, men her som andetsteds spredte og uensartede.

Problemstillingen med hensyn til oplysning og vejledning vil naturligvis være forskelligartet, alt efter som det drejer sig om den ene eller den anden gruppe af befolkningen, om ganske unge, om yngre eller ældre, om gifte eller ugifte, mænd eller kvinder, forældre eller lærere, læger, socialarbejdere etc., og hjem, skole, kirke, mødrehjælp, læger, kvinde- og ungdomsforeninger bør alle inddrages i oplysnings- og vejledningsarbejdet.

Der hersker ingen tvivl om, at meget betydelige dele af befolkningen er klare over problemets omfang og dybt interesseret i, at der gøres en indsats, og i virkeligheden er afventende overfor et samfundsmæssigt initiativ. Disse synspunkter kom stærkt til udtryk ved et møde Danske Kvinders Nationalraad fornylig afholdt i København og er også med stor styrke fremført ved en lang række overordentlig velbesøgte forældremøder rundt om på landets skoler.

Under hensyn til, at der her er tale om et spørgsmål med afgørende indflydelse på folkesundheden samt under hensyn til, at der er tale om et felt, hvor navnlig koordinationen af mange forskellige interesser er nødvendig for problemets løsning, finder Danske Kvinders Nationalraad det påtrængende nødvendigt, at der fra samfundets og regeringens side tages et initiativ i denne retning. Såfremt regeringen måtte finde det betimeligt at udpege medlemmer til et udvalg, repræsenterende de vidt forskellige samfundsinteresser, der er interesserede i dette spørgsmål, vil Danske Kvinders Nationalraad meget gerne påtage sig ledelsen af et sådant udvalgsarbejde, der skulle stræbe mod en koordineret udnyttelse evt. udbygning af de allerede givne muligheder, og som kunne virke vejledende overfor de mange instanser, der i praksis skal udføre dette arbejde.

Ærbødigst

Else-Merete Ross,
formand.

Mødrehjælpens henvendelse til socialministeren.

På et fællesmøde i Århus i september 1960 mellem mødrehjælpsinstitutionernes bestyrelser drøftede man spørgsmålet om forebyggelse af uønskede svangerskaber. Man var klar over, at man her står over for problemer, hvis samfundsmæssige perspektiver rækker langt udover mødrehjælpens eget område, og som påkalder en indsats fra mange forskellige sider. Under hensyn til de for mødrehjælpen foreliggende oplysninger om det store antal uønskede svangerskaber med deraf følgende legale og illegale aborter, om stigningen i antallet af graviditeter hos ganske unge samt om den mangelfulde viden og ansvarsbevidsthed på det seksuelle område, fandt bestyrelserne det imidlertid nødvendigt, at mødrehjælpsinstitutionerne tog et initiativ i dette spørgsmål. Efter at sagen har været drøftet i et af bestyrelserne nedsat udvalg med repræsentanter for København og provinsen, har bestyrelserne vedtaget over for socialministeren at fremkomme med følgende redegørelse og forslag:

I.

Man skal indledningsvis til belysning af problemernes art og omfang give forskellige oplysninger om graviditeter hos ugifte og om svangerskabsafbrydelser.

Graviditeter hos ugifte.

År for år har et stadig stigende antal ugifte kvinder med uønskede svangerskaber henvendt sig til mødrehjælpen om bistand. Det må ikke mindst gøre stærkt indtryk, at så mange af disse er ganske unge. Tallet har de senere år ligget på over 6.000 ugifte gravide årligt, heraf over 3.000 under 20 år og ca. 1.400 under 17 år. Gennem de sidste 10-15 år har man kunnet konstatere en stadig stigning i antallet af henvendelser fra ganske unge; i det sidste 10-år er antallet således steget med ca. 40 %. Blandt de ugifte, der henvendte sig til mødrehjælpen i 1958-59,

var godt halvdelen 19 år eller derunder, og næsten en fjerdedel 17 år eller derunder.

Den geografiske fordeling af mødrehjælpens ansøgere viser, at de vanskeligheder, der medfører sådanne henvendelser, ikke specielt forekommer i byerne, idet henvendelserne stort set fordeler sig med $\frac{1}{3}$ fra hovedstaden, $\frac{1}{3}$ fra byerne og $\frac{1}{3}$ fra rene landdistrikter. Der er endda meget, der tyder på, at graviditeter hos ganske unge piger især er fremherskende i landbefolkningen. Det kan således oplyses, at i Københavnsinstitutionen, hvor størstedelen af befolkningen bor i byer, er 47 % af ugifte ansøgere under 19 år, medens den i resten af landet med størstedelen boende i landdistrikterne ligger på 55 %. En distriktsvis opgørelse af antallet af sager vedrørende faderskab til børn, født uden for ægteskab, viser betydelige variationer fra område til område, men samme tendens. For samtlige provinsinstitutioner er i byerne 18,4 % > af mødrene under 17 år, medens det tilsvarende tal i landkommunerne er 26,6 %.

Antallet af børn uden for ægteskab har i de senere år ligget omkring 5.400 årligt. 40,7 % af samtlige disse mødre er under 19 år. I hovedstaden er procenten 34,5, i provinsbyerne 42,2 og i landkommunerne 44,2.

Som et yderligere tegn på, at der i de allersidste år er foregået en udvikling, som på det seksuelle område særligt bringer de ganske unge kvinder i fare, kan anføres, at der i 1958 har været en betydelig relativ stigning i antallet af gonorrétilfælde hos piger mellem 15-19 år.

Det ville være ønskeligt, om man kendte antallet af graviditeter uden for ægteskab. Dette tal er naturligvis større end antallet af fødsler uden for ægteskab, dels fordi en del ugifte gravide indgår ægteskab inden barnets fødsel, og dels fordi et antal ugifte får svangerskabet afbrudt. Mange ugifte gravide henvender sig til mødrehjælpen med ønske om svangerskabsafbrydelse; kun ganske få får svangerskabet afbrudt legalt. Uden tvivl la-

der enkelte efter henvendelsen i mødrehjælpen svangerskabet illegalt afbryde, men navnlig er der ikke tvivl om, at en hel del ugifte gravide, der er besluttede på ikke at ville gennemføre deres svangerskab, aldrig henvender sig til mødrehjælpen, hvor de regner med, at de ingen chancer har for at få deres ønske om svangerskabsafbrydelse opfyldt, men går direkte til kvaksalver. Vi har her i landet ingen beregninger af, hvor mange uægteskabelige graviditeter, der ender med svangerskabsafbrydelse. Ifølge beregninger foretaget af 1950-års abortudredning i betænkningen Abortfrågan, Stockholm 1953, viste det sig, at »omtrent hver anden ugift, gravid kvinde i Stockholm 1949 afbrød svangerskabet ved abort, mens knapt en fjerdedel fødte barnet som ugifte og godt en fjerdedel efter at de havde giftet sig«. Da den svenske og den danske abortlovgivning er i nær overensstemmelse, kan man gå ud fra, at et betydeligt antal uægteskabelige graviditeter her i landet afbrydes illegalt. Hvor den ugifte kvinde gennemfører sit svangerskab skal man pege på fødselskommissionens påvisning af, at spædbørnsdødeligheden er højere for børn, født uden for ægteskab, end for børn af gifte. I 1958 døde 37,8 % af børn, født uden for ægteskab i det første leveår mod 21,2 % af børn, født i ægteskab, og af 10.000 levende-fødte børn døde i det første døgn 93, føde uden ægteskab mod 40 i ægteskab. Selv om disse forhold delvis kan bero på, at 1. fødsler hyppigere kompliceres og udgør en større del af fødslerne blandt ugifte, er tallene dog udtryk for, at det er af stor betydning for spædbørnsdødeligheden — som her i landet stadig er højere end nabolandenes - at fødslerne finder sted under socialt og hygiejnisk så gode forhold som muligt.

For tidlige ægteskaber.

Ca. 45 % af alle førstefødsler hos gifte kvinder finder sted, inden ægteskabet har bestået 9 måneder.

I ægteskaber, hvor bruden er under 20 år, er procenten endnu højere, for Københavns vedkommende 90. Selv om langt fra alle disse svangerskaber kan betragtes som uønskede, er det dog givet, at uønsket graviditet er en væsentlig årsag til indgåelse af ægteskab, især hvor bruden er under 20 år. Vanskelighederne er ofte store for disse unge ægteskaber, økonomisk, boligmæssigt og på anden måde.

Vi har ikke nogen statistik for, hvor mange af de ægteskaber, der indgås på grund af graviditet, der bliver opløst ved skilsmisse. En undersøgelse fra København viser, at blandt ægteskaber, hvor ægtefællerne var under 22 år ved ægteskabets indgåelse, var en fjerdedel opløst efter 6 års ægteskab og næsten halvdelen efter 16 års forløb.

Legale svangerskabsafbrydelser.

Hvert år henvender der sig til mødrehjælpen ca. 9.000 kvinder, der ønsker deres svangerskab afbrudt. $\frac{3}{4}$ af disse er gifte, $\frac{1}{5}$ ugifte, resten er fraskilte eller enker. Sociale, personlige og helbredsmæssige forhold synes at spille en ligelig rolle i motiveringen for ønsket om svangerskabsafbrydelse. Parallelt med nedgangen af fødsler i de senere år er der sket en mindre nedgang i antallet af abortsøgende kvinder, uden at der dog er tendens til en virkelig reduktion af problemet. De store år-gange, der i løbet af få år kommer ind i de aldersklasser, der erfaringsmæssigt først og fremmest bidrager til abortproblemet, vil utvivlsomt atter skærpe situationen. Indstillingsprocenten for kvinder, der har søgt svangerskabsafbrydelse gennem mødrehjælpen, har været ensartet gennem årene — omkring 40 % — og er heller ikke undergået væsentlige ændringer siden gennemførelsen af den nye svangerskabslov i 1956, hvorefter indikations-afgørelserne påhviler samrådene. Mødrehjælpen har til stadighed betragtet svangerskabsafbrydelser som en nødudvej, og næppe fra noget synspunkt kan det accepteres, at ca. 4.000 legale abortindgreb stadig må foretages hvert år til trods for, at der skulle være muligheder for at forebygge en væsentlig del af de uønskede svangerskaber.

Illegale svangerskabsafbrydelser.

Af en ganske anden størrelsesorden og langt alvorligere end de legale abortindgreb er de illegale aborter. Da man ikke på hospitalerne udspørger abortpatienterne om, hvorvidt aborten er spontan eller fremkaldt, og da en stor del af disse indgreb foregår uden hospitalsindlæggelse, kan man ikke have noget nøjagtigt tal for de illegalt fremkaldte aborter, men ud fra kendskab til antallet af hospitalsbehandlede aborter og under hensyntagen til hyppigheden af spontane aborter i svan-

gerskab samt et skøn over antallet af ikke-hospitalbehandlede aborter, har sagkyndigment at kunne beregne antallet af illegale aborter til 12-13.000 årligt, jfr. nærmere svangerskabskommissionens betænkning af 1954. Dette er utvivlsomt et mindstetal. Tallet må ses på baggrund af et årligt fødselstal på ca. 75.000, og man kan således med nogenlunde vished gå ud fra, at ca. $\frac{1}{5}$ af alle svangerskaber afbrydes, heraf langt de fleste illegalt. De mange abortindgreb, der således finder sted på trods af lovgivningen, må bidrage til en fortsat undergravning af retstilstand og retsbevidsthed.

Komplikationer ved abortindgreb.

Man er ikke i besiddelse af tal til belysning af de helbredsmæssige følger i forbindelse med abortindgreb. Med hensyn til dødeligheden i tilslutning til legale abortindgreb er denne størrelsesorden dog omtrent som for fødslerne.

Hvor et abortindgreb medfører kvindens død, drejer det sig imidlertid om dødsfald, der kunne være undgået, om det uønskede svangerskab havde været forebygget. Komplikationerne i tilslutning til illegale indgreb er naturligvis af væsentlig større omfang end i tilslutning til legale indgreb. Mange kvinder her i landet lider af legemlige og sjælelige følger efter abortindgreb, og megen sygdom og arbejdsudygtighed kunne forebygges, om aborterne forebyggedes. Kirurgiske, gynækologiske og også psykiatriske hospitalsafdelinger modtager i ikke uvæsentlig grad indlæggelser, der skyldes fysiske eller psykiske komplikationer i tilslutning til illegale abortindgreb. Endnu mere indgribende komplikationer for kvindens hele fremtidige tilværelse kan opstå i tilfælde, hvor der indtræder sterilitet i tilknytning til et abortindgreb. Risikoen herfor påregnes at udgøre mellem 5 og 6 % ved de legale abortindgreb og er uden tvivl væsentlig højere ved de illegale.

De uønskede svangerskabers følger i form af aborter, børn født uden for ægteskab, for tidlige ægteskaber og skilsmisser indebærer meget alvorlige menneskelige, sociale og sundhedsmæssige følger for kvinderne og for familierne, og er et samfundsmæssigt onde af betydeligt omfang. Ikke mindst er det alvorligt, at det så ofte er de ganske unge, som rammes.

II.

Baggrunden for det store antal uønskede graviditeter.

Selv om svangerskabsforebyggende metoder endnu ikke er 100 % effektive, er sådanne metoder nu så udviklede og findes i sådanne former, at der for langt de fleste mennesker skulle være væsentlige muligheder for at finde den for den enkelte egnede metode til at undgå uønsket svangerskab, og at en udbredt og ansvarsbevidst anvendelse af sådanne midler ville kunne begrænse de ovenfor nævnte alvorlige problemer i betydelig grad.

Det kan have interesse at få et billede af, dels *i hvilket omfang forebyggende metoder overhovedet har været anvendt* blandt kvinder, der er blevet uønsket gravide, dels *med hvilken motivering sådan forebyggelse er undladt*.

Mødrehjælpen i København har i 1951 foretaget en undersøgelse heraf for godt 400 gifte og ugifte kvinder, der alle havde rettet henvendelse til institutionen på grund af uønsket svangerskab, og som alle på grund af personlige, sociale eller helbredsmæssige forhold havde haft al mulig grund til så effektivt som muligt at forsøge at undgå be-svangring. Størstedelen af disse kvinder havde ikke anvendt nogen form for forebyggelse udover »almindelig forsigtighed« (incl. afbrudt samleje).

Blandt motiverne for at undlade at anvende forebyggelse skal fremhæves følgende: 16 % erklærede sig uvidende om eksistensen af sådanne metoder, blandt de under 20-årige endda 27 %. 5 % mente ikke, at der fandtes sikre metoder eller var af deres læge frarådet brugen. Andre 5 % anså anvendelse af pessar for sundhedsfarligt. 6 % ønskede ikke at bruge forebyggelse på grund af ægtefælles holdning. 7 % havde vanskeligheder herved af praktisk, bolig-mæssig eller økonomisk art. 11 % mente på grundlag af løse formodninger fejlagtigt, at hun selv eller partneren var steril. Den største gruppe - 30 % - repræsenteredes af kvinder, der må antages ikke alvorligt nok at have gjort sig ansvaret ved at sætte et uønsket barn i verden klart. Taget under ét repræsenterer de anførte motiveringer således dels forhold, hvor ansvarsbevidstheden ikke har været tilstrækkelig udviklet, dels tilfælde, hvor sociale og praktiske foranstaltninger måtte kunne sikre en bedre tilrettelæggel-

se af samlivet, samt endelig en række tilfælde, hvor pædagogiske og oplysningsmæssige foranstaltninger måtte kunne indskrænke uvidenheden og reducere misforståelsernes antal.

Spørgsmålets pædagogiske side synes at have særlig interesse for så vidt det drejer sig om uønskede svangerskaber hos unge kvinder, hvorfor det må være berettiget at redegøre lidt nærmere for de særlige erfaringer, mødrehjælpen har med hensyn til baggrunden for uønskede svangerskaber hos unge.

En ikke ringe del af de unge ugifte kvinder, og så godt som alle, der var under 17 år, har efter alt at dømme ikke selv haft mindste trang til at indlede seksuelt forhold. De har derimod følt, at de burde leve op til visse standarder og normer, som gør sig gældende i ret vide ungdomsgrupper, gående ud på, at man helst så tidligt som muligt skal tillægge sig voksne normer, også med hensyn til seksuel adfærd. Ofte har de følt sig presset af jævnaldrende til at leve op til disse normer, idet de ellers bliver anset for »snerpede«; de var bange for at være »anderledes«. Ikke sjældent taler omstændighederne ret overbevisende om, at den pågældende unge pige har ladet sig presse af vennen til at indlede et seksuelt forhold, idet hun frygtede, at han i modsat fald skulle forlade hende.

Det er unge fra alle kategorier af hjem, der kommer i disse situationer. Ikke sjældent er det piger, der i øvrigt klarer sig normalt og tilpasser sig godt i skole og arbejde. Der er henvendelser fra unge piger, der endnu ikke har afsluttet gymnasium, real- eller mellem-skole, men naturligvis er der visse kategorier af unge, der er særlig udsatte for at komme i sådanne situationer. Det gælder f. eks. ganske unge, der fra et beskyttet miljø i hjemmet flytter til byen samt unge fra disharmoniske hjem, fra skilsmisshjem eller fra hjem, hvor forældrenes travlhed eller optagethed af egne affærer ikke har givet den unge tilstrækkelig tryghed og fællesskabsfølelse. Hertil kommer unge med psykiske defekter (sinker, karakterafvigende o. s. v.), som dog spiller en talmæssigt betydelig mindre rolle.

Adskillige af disse unge har totalt savnet realitetsbetonet oplysning og drøftelse om pubertets tidens personlige og seksuelle problemer. Hjemmene —herunder også gode hjem— har ikke magtet eller er vejet tilbage for

drøftelse af seksuelle problemer. Ofte har også skolerne kun givet en nødtørftig - eventuel slet ingen — oplysning. Meget få af de unge har fået oplysning om svangerskabsforebyggende midler, og det er indtrykket, at kun et mindretal har haft lejlighed til i hjem eller skole at gennemdrøfte det seksuelle modnings- og ansvarsproblem på en fordomsfri og åben måde.

De fleste har et vist overfladisk kendskab til eksistensen af svangerskabsforebyggende midler, men mange har ingen konkret viden om, hvorledes sådanne midler skaffes. En del ville formentlig have benyttet sig af forebyggende metoder, om de havde haft rimelig adgang til at søge bistand. Adskillige har imidlertid vægret sig ved at henvende sig til familiens læge på grund af generthed eller frygt for, at deres forældre skulle få dette at vide. I en del tilfælde synes lægen også at have afvist sådanne henvendelser (dette gælder også blandt ældre og gifte klienter). Det må endelig bemærkes, at den praktiserende læges vejledning på dette område ikke dækkes af sygekasseydelsene. Et flertal synes i øvrigt at være indstillet på at stole på den mandlige parts ansvarsbevidsthed på dette område, særlig i det flertal af tilfældene, hvor den mandlige part er den ældste.

I forbindelse med disse bemærkninger om unge skal det oplyses, at der i skolerne kun i ret spredt omfang gives seksualoplysning.

I 1959 foretog Lægeforeningens hygiejneudvalg en undersøgelse vedrørende dette spørgsmål, jfr. nærmere Ugeskrift for Læger 1958, side 847. Man forespurgte et repræsentativt antal skoler om, hvorvidt de gav seksualbelæring, og det viste sig, at dette var tilfældet for 44 % af skolerne. Der var dog landet over ret store forskelligheder med hensyn til, om sådan belæring blev givet. I Storkøbenhavn blev der givet seksualbelæring i $\frac{4}{5}$ af skolerne, i det øvrige land imellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{2}$, i landsbyskolerne dog kun i $\frac{1}{10}$. Specielt om oplysning om svangerskabsforebyggelse skal det oplyses, at dette omtales i knap en femtedel af samtlige skoler.

III.

Almene bemærkninger om, hvorledes seksualoplysning og antikonceptionel vejledning principielt bør tilrettelægges.

Konklusionen af de foreliggende erfaringer må være, at der her er tale om store og væ-

sentlige samfundsmæssige og sundhedsmæssige problemer, som påkalder en alvorlig indsats fra mange forskellige sider. Det er indlysende, at problemerne er så brede og varierede, at spredte, isolerede og ensidige foranstaltninger næppe vil have effekt. Kravet om en ansvarsbevidst oplysning mødes ofte med indvendinger om, at for megen tale om disse forhold kan krænke blufærdigheden og måske virke stimulerende på den spirende seksualitet, men ulykkerne, der skyldes mangelfuld viden og oplysning såvel blandt unge som blandt forældre, er for mange. Den hensynsfulde og skånsomme tavshed skaber daglig ulykker, som kunne være undgået, bl.a. gennem oplysning. Erfaringerne fra det oplysningsarbejde, mødrehjælpen har deltaget i, viser endvidere på overbevisende måde, at oplysningsarbejdet over for unge kan tilrettelægges med så megen takt og forståelse for de unges særlige problemstillinger, at det hverken stimulerer eller krænker, men først og fremmest giver den enkelte mulighed for en selvstændig og ansvarsbevidst stillingtagen.

En idealistisk, etisk propaganda kan alene virke på langt sigt. Fra gruppe til gruppe, ja, fra familie til familie i samfundet hersker overordentlig varierende syn på den etiske målsætning på dette livsområde. Disse forskelligheder lader sig ikke umiddelbart ændre. På tværs af alle anskuelsesmæssige, religiøse og sociale skel i samfundet skulle der imidlertid på den herskende alvorlige baggrund kunne opnås enighed om at give redelig oplysning med betoning og indskærpelse af det ansvar, kønslige forhold altid er behæftet med.

Almindelig oplysningsvirksomhed.

Da opdragelsen ikke mindst på et følelsesbetonet område som dette, der kræver megen individuel hensyntagen, først og fremmest påhviler hjemmene, må der lægges megen vægt på oplysningen til og samarbejdet med *forældrene*. Mange ulykker kunne være undgået, om forældrene havde haft viden og mod til at tale med og påvirke deres store børn. Det er mødrehjælperens erfaring, at forældre er overordentlig lydhøre og interesserede i vejledning på dette område. Dette er ikke mindst kommet til udtryk på en række forældremøder landet over. Man kunne eventuelt tænke sig, at skolens seksualundervisning i de ældste klasser suppleredes med forældremø-

der, hvor skolen redegjorde for sin indsats, og hvor man drøftede disse aldersgruppers særlige pædagogiske problemer, specielt med hensyn til forholdet mellem de to køn, den forskellige seksuelle udvikling hos dreng og pige, mulighederne for at yde de unge pædagogisk støtte, så de ikke i for tidlig alder overlades et større ansvar end deres modning tillader dem at bære, samt hjemmenes muligheder for at modvirke de mange risikable påvirkninger, som det moderne samfund og ikke mindst ungdomsgrupperne selv udsætter den opvoksende ungdom for. Der tænkes her specielt på den moral, der ofte hårdhændet tvinger de unge til at være »moderne«, at »være som de andre« etc. og derigennem ud i alt for tidlige, tilfældige og ulødige seksuelle forhold. I forældrepedagogikken må det endvidere være vigtigt at understrege betydningen af at kende sine børn også i puberteten, at være i kontakt med dem, at kunne tale med dem uden at kræve absolut fortrolighed samt at kunne honorere deres ofte skjulte, men betydelige følelsesmæssige behov for fortsat binding til forældrene, således at ensomhedsfølelse og opposition ikke får lov at udvikle sig i en sådan grad, at den unge bliver et let bytte for »fremmed« påvirkning. Børn fra hjem, der på grund af dødsfald, skilsmisse etc. har vanskeligt ved at imødekomme disse krav, kræver naturligvis særlig opmærksomhed.

Hvad de *unge selv* angår bør hjem, skole, kirkeligt og andet ungdomsarbejde og i det hele alle, der har med unge at gøre, give den opdragelse og oplysning, der i tide fortæller dem om den naturlige udvikling af de kræfter, der i puberteten udvikler sig hos ungdommen, om forskellighederne i den fysiske og sjælelige udvikling hos dreng og pige og om det ansvar over for et eventuelt barn, for partneren samt for ens egen udvikling, kønsmodningen indebærer. Erfaringerne viser som anført, at livet blandt de unge ikke sjældent stiller den enkelte unge over for dette ansvarsproblem, og at det altfor ofte har skortet på forældres og skoles evne til, på tilstrækkelig konkret måde at gennemdrøfte de situationer, hvor ansvarsproblemet melder sig for de unge. Herudover bør man, når de unge kommer ind i de aldersklasser, hvor dette bliver aktuelt, give den fornødne seksuelle oplysning, bl. a. om de metoder, hvorved uønsket svangerskab kan forebygges, idet

man må erkende, at viden er en nødvendig forudsætning for ansvarsbevidst handlen. Den tekniske side af oplysningen er da kun et supplement til en opdragelse og oplysning, hvis hovedformål er indskærpelse af ansvaret og vil derfor aldrig - tilrettelagt på rigtig måde - kunne opfattes som en stimulation, der undergraver ansvarsbevidstheden.

Over for *de voksne* og specielt de gifte er der ligeledes behov for en pædagogisk og oplysningsmæssig indsats, hvorved man understreger ansvarsløsheden ved et uplanlagt samliv uden forebyggende foranstaltninger, hvis man ikke vil eller kan påtage sig konsekvenserne heraf, og tillige giver den fornødne seksuelle vejledning såvel generelt som under hensyntagen til individuelle forhold - en vejledning, der giver kendskab til anvendelsen af forebyggende metoder, og som kan bekæmpe de mange misforståelser af vidt forskellig art, der kan hindre eller hæmme anvendelsen af sådanne metoder, jfr. ovenfor.

Individuel rådgivning.

Såvel for unge som for ældre, gifte som ugifte, bør der være adgang til en individualiseret rådgivning, der tager hensyn til de varierende personlige, seksuelle og ægteskabelige problemer, som på så mange måder påvirker den fornuftige adfærd på dette område. Tillige kan en række konkrete individuelle og generelle foranstaltninger af social og materiel natur (praktisk hjælp og støtte, pris- og kvalitetsmæssig kontrol med antikonceptionelle midler, forhold i forbindelse med disse midlers salg og distribution samt ungdoms- og familiepolitiske reformer) få betydning for en bedring af forholdene på dette område. Al oplysning er omsonst, såfremt der ikke skabes konkrete muligheder for, at alle, for hvem spørgsmålet er aktuelt (unge, voksne, gifte, ugifte, mænd, kvinder) kan skaffe sig fornøden vejledning hos læge eller på klinik.

IV.

Almene bemærkninger vedrørende familieplanlægning.

Forebyggelse af uønskede svangerskaber har utvivlsomt en videre betydning end alene den at forebygge svangerskaber, der i sig selv medfører dybt ulykkelige sociale, personlige og helbredsmæssige konsekvenser for såvel forældre som barn; konsekvenser som ofte en-

ten nødvendiggør legalt abortindgreb eller frister moderen til at søge illegal abort.

Gennem de senere år har man i stigende grad erkendt familieplanlægningens almindelige hygiejniske betydning for såvel den fysiske som den psykiske helbredstilstand som for familiernes sundhed i det hele taget. Det er vigtigt, at der er en sådan afstand mellem børnefødslerne, at moderen har helbred og kræfter i behold, og under det moderne samfunds vilkår er det nødvendigt, at børnene kommer på tidspunkter, hvor forældrenes forhold tillader dem at sætte børn i verden, samt at børneantallet ikke bliver større, end at den enkelte familie bliver i stand til at sørge forsvarligt for alle børnene. Man har på tilsvarende måde erkendt den hygiejniske betydning af et normalt og harmonisk seksuelt samliv mellem parterne i et ægteskab.

V.

Oversigt over, i hvilket omfang seksualoplysning og antikonceptionel vejledning praktiseres i dag.

Antikonceptionel vejledning ydes her i landet i store træk af følgende: af praktiserende læger, af enkelte hospitalsafdelinger, af nogle få specialklinikker, af mødrehjælpsinstitutionerne samt endelig af enkelte ikke-lægelige personer (væsentligst sygeplejersker). I det følgende skal gives en redegørelse for mødrehjælpens arbejde på dette område, idet man dog indledningsvis kort skal omtale den fra anden side udøvede virksomhed, hvorom man i øvrigt må henvise til de pågældende organisationer og institutioner.

En del praktiserende læger er interesserede i at hjælpe deres patienter også på dette område, og mange har skaffet sig betydelig erfaring. Under det medicinske studium gives dog ikke nogen særlig udførlig undervisning, og en del praktiserende læger har ikke fornøden erfaring; nogle afviser helt eller delvis at beskæftige sig hermed, andre afviser alle ugifte. Sygekasserne bidrager ikke til disse ydelser, men nogle praktiserende læger yder vejledning gratis. En del patienter foretrækker i øvrigt at drøfte disse spørgsmål med en anden end deres sædvanlige læge.

Så godt som alle praktiserende gynækologiske speciallæger er dybt interesserede i at yde omhyggelig vejledning på dette område.

Fødeafdelingerne og de *gynækologiske* samt en del *kirurgiske hospitalsafdelinger* yder en

mere eller mindre systematisk vejledning til patienter, som ytrer ønske herom.

På Århus kommunehospital har man oprettet et *ambulatorium for seksuel og ægteskabelig vejledning*, hvortil også patienter, der ønsker antikonceptionel vejledning, kan henvende sig.

Foreningen for familieplanlægning, der gennem salg af antikonceptionelle midler gennem apotekerne øver en pris- og kvalitetsmæssig kontrol med disse varer, driver i København en klinik for antikonceptionel vejledning.

Under indtryk af det store antal uønskede svangerskaber og af erfaringer som de ovenfor omtalte, har *mødrehjælpsinstitutionerne* efterhånden i stigende grad taget spørgsmålet om antikonceptionel vejledning op, men alene til egne ansøgere. Ved ændringerne af mødrehjælpsloven i 1956 blev der givet lovhjælp for, at institutionerne kunne give vejledning vedrørende antikonception til de kvinder, man er i forbindelse med i anledning af svangerskab og fødsel, og mødrehjælpen gennemdrøfter herefter i alle tilfælde, hvor en voksen kvinde henvender sig med ønske om svangerskabsafbrydelse, nøje muligheden for fremtidig svangerskabsforebyggelse med hende. For så vidt det drejer sig om unge kvinder under 18 år, tager man i almindelighed kun spørgsmålet op, når forældrene er indforstået hermed. Lignende drøftelser føres i stigende omfang med et betydeligt antal af de øvrige klienter, som man er kommet i kontakt med i institutionernes sociale konsultationer, især hvor henvendelsen i øvrigt giver anledning til en mere personlig samtale. Alle institutionerne har gennem de senere år opfordret samtlige klienter, der har henvendt sig om svangerskabsafbrydelse, til efter svangerskabets afslutning at søge sådan vejledning, enten hos egen læge eller hos mødrehjælps læge. Institutionerne har i større eller mindre omfang forsynet klienter, der møder til antikonceptionel vejledning, med gratis pessar eller pessar til reduceret pris, oftest således, at disse fordele først og fremmest kommer de økonomisk dårligst stillede klienter tilgode.

Man har i de forskellige mødrehjælpsinstitutioner på basis af undersøgelser og erfaringer på forskellig vis varieret og intensiveret de drøftelser, man har haft med klienterne om disse spørgsmål og har navnlig forsøgt sig

med hensyn til mere effektive påmindelser og indkaldelser efter overstået svangerskab. Tids- og personalemæssige grænser har imidlertid overalt hæmmet denne intensivering og har hindret institutionerne i at gennemføre foranstaltninger, som erfaringsmæssigt kunne forøge klienternes fremmøde.

I mødrehjælpsinstitutionen i København har man siden 1949 haft 3 ugentlige konsultationer for antikonception, varetaget af en kvindelig speciallæge i gynækologi. Denne konsultation har i de senere år været søgt af ca. 1.000 klienter årligt, der alle havde været klienter i mødrehjælpen.

I mødrehjælpen i København forsynes alle klienter, der har henvendt sig med ønsket om svangerskabsafbrydelse, med en lille tryksag, der opfordrer dem til at møde til antikonceptionel oplæring, når svangerskabet er afsluttet. Efter afsluttet svangerskab påmindes socialrådgiveren klienten om opfordringen. Udebliver klienten stadig, foretager socialrådgiveren en ny henvendelse. I de tilfælde, hvor man skønner, at betydningen af forebyggelse er særlig påtrængende, aflægges desuden et besøg i hjemmet, idet det har vist sig, at en sådan personlig henvendelse ofte er effektiv, ligesom den giver anledning til at hjælpe klienten med at overvinde modvilje, begrundet i misforståelse, og med de praktiske problemer, som ofte viser sig at være den egentlige årsag til udeblivelsen.

Man har foretaget en undersøgelse over effektiviteten af disse foranstaltninger med hensyn til, om klienterne efterkom opfordringerne til at give møde til oplæring i lægekonsultationen. Det fremgår heraf, at et betydeligt antal af de kvinder, der skulle føle det bydende nødvendigt at forebygge svangerskab — heriblandt mange kvinder, som umiddelbart ville søge svangerskabet afbrudt, hvis de blev gravide — ikke giver møde, hverken hos egen læge eller i mødrehjælps konsultation, selv når de opfordres indtrængende hertil. Der er en klar sammenhæng mellem effektiv indkaldelse og mødeprocent. Betydningen af den personlige kontakt mellem klient og socialrådgiver eller klient og læge demonstreres såvel i denne undersøgelse som i en undersøgelse, foretaget af dr. Vagn Sele på Bispebjerg hospital, hvor man opnåede en betydelig mødeprocent takket være en intensiv og individualiseret opfordring til den enkelte patient (Ugeskrift for Læger 1958, p. 829).

Med hensyn til det almindelige oplysningsarbejde, der skal skabe baggrundsforståelsen, må man først understrege, at en del forældre taler med deres børn om disse problemer. Endvidere må fremhæves seksualundervisning i en del skoler, jfr. foran s. 363, samt den indsats der gøres fra kvindeforeninger, ungdomsforeninger og en række enkeltpersoner i skrift og tale. Også fra mødrehjælpsinstitutionernes side har man i årenes løb arbejdet på at skabe en almindelig forståelse for ansvarsproblemerne specielt med henblik på svangerskabsforebyggelse. I Københavnsinstitutionen har man således som led i oplysningsarbejdet dels afholdt mødre- og forældrekurser, dels offentlige foredrag om seksuelle spørgsmål med særligt henblik på svangerskabsforebyggelse.

I de senere år har navnlig lægerne, men i et vist omfang også socialrådgiverne ved institutionen i København deltaget i et alment oplysningsarbejde, dels ved at holde oplysende foredrag i folkeskoler, handelsskoler, tekniske ungdomsskoler, gymnasieforeninger, højskoler, ungdomsklubber samt ved Universitetet, læreanstalter og seminarier, dels foredrag ved talrige former for forældre- og lærersammenkomster. Det har ved de fleste af disse foredrag specielt drejet sig om ungdomsproblemerne. Antallet af anmodninger om sådanne foredrag og kurser er så stort, at det er uomtvisteligt, at der eksisterer et stort behov for oplysning, men det er samtidig indlysende, at det vil være umuligt for mødrehjælpens personale blot tilnærmelsesvis at dække det primære undervisningsbehov i alle de forskellige skoleformer.

Man har i denne oplysningsvirksomhed først og fremmest forsøgt — tilpasset efter tilhørernes alders- og intersemæssige forhold - at bane vejen for en forståelse af den almene sociale, personlige, lægelige og etiske baggrund for problemerne på dette område. Derudover har man suppleret med de nødvendige oplysninger om seksuallivets fysiologi, om de juridiske regler, der regulerer ægteskab, samliv, svangerskabsafbrydelse etc. samt om svangerskabsforebyggelse.

Det er mødrehjælpens indtryk, at de store vanskeligheder, der endnu består med hensyn til at få såvel gifte som ugifte, ældre som yngre, mænd som kvinder til at gøre en personlig indsats for at forebygge ulykkerne, beror både på en mangelfuld viden og en man-

gelfuld forståelse af det ansvar, hver enkelt har på dette område. Et almindeligt oplysningsarbejde på bred front, der får alle dele af befolkningen i tale, må skabe den nødvendige forståelse af baggrunden, før man kan forvente, at den enkelte reagerer mere accepterende over for opfordringer til at lade sig instruere. I oplysningen og instruktionen af den enkelte er det vigtigt, at spørgsmålet kan følges op på en energisk og stærkt individualiseret måde - der hersker store individuelle forskelle, og det er et følsomt område.

VI. *Forslag til fremtidig tilrettelæggelse.*

Man har inden for mødrehjælpsinstitutionerne overvejet, hvilke konkrete forslag der kan fremsættes til udbygning og forbedring inden for dette område.

Spørgsmålet falder i to dele, for det første tilrettelæggelse af det almene oplysningsarbejde og for det andet tilrettelæggelse af den individuelle seksualoplysning og vejledning.

Alment oplysningsarbejde.

Det er bestyrelsernes opfattelse, at betydningen af det almene oplysningsarbejde, der skal skabe baggrunden for den individuelle forståelse og indsats, ikke kan understreges stærkt nok, og man bør derfor sætte ind på dette område i langt videre omfang end i dag.

Ved tilrettelæggelsen af dette arbejde må man dels tage sigte på sådanne unge eller ældre, der har et direkte undervisningsbehov, og dels på grupper som forældre, lærere, læger eller andre, der skal erhverve forudsætningerne for selv at videregive deres viden. Arbejdet må formidles ved skoleundervisning og studiegrupper gennem foredrag og kurser, og for at sikre alle kredse af befolkningen adgang til oplysning og vejledning bør formidling ske også gennem radio og fjernsyn, ligesom der må lægges afgørende vægt på udbredelse af kendskabet til litteratur om de heromhandlede emner.

Det vil være af afgørende betydning, at alle kredse, der i bredere forstand deltager i folkeoplysningen medinteresserer i dette arbejde, således at disse spørgsmål kan tages op i alle skoleformer, der søges af ungdommen. Det vil ligeledes være af betydning, at såvel kirken som andre, der henvender sig til hele befolkningen og er interesseret i almene eti-

ske, sociale og hygiejniske spørgsmål medinddrages i arbejdet.

Med hensyn til mødrehjælpens indsat i dette arbejde vil man mene, at mødrehjælpens formålsbestemmelse bl. a. om oplysningsvirksomhed med hensyn til moderskabets betydning også naturligt må omfatte oplysning om en ansvarsbevidst planlægning af svangerskab og moderskab. Disse opgaver har da også som fornævnt været taget op i mødrehjælpens oplysningsvirksomhed ved studiegrupper, kurser og offentlige foredrag, der har været besøgt af såvel egentlige klienter som andre.

Selv om besøget ved disse arrangementer stort set har været godt, synes de senere års erfaring dog at vise, at der kan opnås kontakt med betydeligt videre kredse gennem en mere udadgående virksomhed, således som denne foran er skildret. Det fremgår imidlertid også af det forudgående, at den samlede undervisningsopgave vil være uoverkommelig for mødrehjælpens personale. Det kunne derimod synes værdifuldt, om mødrehjælpens righoldige erfaringer på dette område nyttiggjordes dels ved kursusvirksomheden for lærere, læger, ungdomsledere, seminarieelever, universitetsstuderende og andre grupper, der skal formidle vejledningen til de direkte interesserede unge og ældre, dels ved udarbejdelsen af materialer, bøger, pjecer og lignende, der er uundværlige for det direkte undervisningsarbejde. På grundlag af et samarbejde med seminarieelever og ungdomsklubledere i København har man udarbejdet forslag til en undervisningsplan for et kursus, tilrettelagt for disse grupper.

Individuel oplysning og vejledning.

Med hensyn til spørgsmålet om individuel seksualoplysning og vejledning er det efter bestyrelsernes opfattelse på baggrund af de ovenfor givne oplysninger om graviditeter hos unge, om svangerskabsafbrydelse og om betydningen af familieplanlægning nødvendigt væsentligt at udvide adgangen for den enkelte til at få seksualoplysning og vejledning.

Denne virksomhed bør efter bestyrelsernes mening i første række ske ved de praktiserende læger, således at der vil være let adgang til at få den heromhandlede oplysning og vejledning i alle egne af landet. Dette gik svangerskabskommissionen også ud fra og fo-

reslog med henblik herpå en udbygning af svangerskabshygiejneloven af 1945. Efter denne lov er der adgang til indtil tre forebyggende helbredsundersøgelser hos en læge og indtil syv hos en jordemoder. Dette foreslog svangerskabskommissionen ændret, således at der skulle blive adgang til indtil 5 forebyggende helbredsundersøgelser hos en læge og indtil 6 hos en jordemoder. Rent administrativt skulle man herefter drage omsorg for, at de to sidste undersøgelser fandt sted hos lægen med henblik på netop den nævnte undervisning. Man skal understrege betydningen af, at disse forslag gennemføres, således som forøvrigt også kvindeforeningerne har anbefalet over for indenrigsministeren.

En sådan bestemmelse vil imidlertid kun løse problemerne for så vidt angår kvinder, der har født eller aborteret, og der bør derfor yderligere skabes muligheder for, at kvinder, der ikke har været gravide, samt mænd kan få oplysning.

Bestyrelserne er bekendt med, at etablering af den nævnte ordning, hvorefter vejledning og oplysning kan gives hos de praktiserende læger, vil rejse en række problemer bl. a. af uddannelsesmæssig og økonomisk art, men har i nærværende udtalelse ikke fundet anledning til at komme nærmere ind på disse spørgsmål.

For at give befolkningen, ikke mindst i større byer, en videre adgang til oplysning og vejledning om svangerskabsforebyggelse bør der tillige oprettes flere konsultationer i tilknytning til sygehuse, hvor alle kan henvende sig også uden lægehenvielse, ligesom det offentlige bør fremme oprettelsen af særlige klinikker, hvor der kan gives vejledning angående svangerskabsforebyggelse, og fortrinsvis således at klinikkerne samtidig varetager også andre opgaver. Det skal i denne forbindelse bemærkes, at der, som tidligere nævnt i svangerskabslovens § 10, er hjemmel til, at staten kan yde kommuner eller private foreninger refusion af indtil halvdelen af udgifterne herved, men efter det for bestyrelserne oplyste er denne bestemmelse kun benyttet i et enkelt tilfælde. Man må understrege betydningen af, at der tages initiativ til, at denne bestemmelse fører til praktiske resultater landet over. Man skal endvidere understrege nødvendigheden og værdien af, at universiteterne som foreslået af svangerskabskommissionen opretter forskningsklinikker, der kan

virke som uddannelsessteder og varetage den endnu meget påkrævede forskning.

Bestyrelserne har overvejet, hvorledes mødrehjælpsinstitutionerne bør medvirke til en forbedret individuel oplysning og vejledning. Først og fremmest mener man, det er mødrehjælpens opgave at give en så udstrakt og så god vejledning som muligt til sine *egne ansøgere*, jfr. mødrehjælpslovens § i. Over for disse finder man det overordentlig påkrævet, at man i alle tilfælde, hvor der er grundlag herfor, gennemdrøfter problemer i forbindelse med seksuallivet og skaffer muligheder for, at klienterne kan blive oplært i antikonceptionel teknik. Man skal understrege betydningen af, at alle mødrehjælpsinstitutioner får mulighed for at gøre en effektiv indsats på dette område såvel over for de klienter, der henvender sig om abortus provocatus som over for institutionernes øvrige klientel. Man skal på ny fremhæve, at de vundne erfaringer peger på betydningen af en intensiv og individualiseret indsats, hvilket nødvendiggør, at personalet, både socialrådgiver og læger, har fornøden tid til at påtage sig disse opgaver.

Mødrehjælpen har hidtil kun givet direkte vejledning til sine egne klienter. Svangerskabskommissionen gik imidlertid ind for, at også mødrehjælpsinstitutionerne skulle kunne optage et sådant oplysningsarbejde over for befolkningen som helhed, således at halvdelen af udgifterne dækkedes af staten og halvdelen af kommunerne eller ad privat vej. Mødrehjælpslovens § i, pkt. 5, jfr. svangerskabslovens § 10, giver da også institutionerne hjemmel til at optage en sådan virksomhed. I mødrehjælpen har man modtaget adskillige henvendelser fra såvel enkeltpersoner som organisationer om at yde konkret lægelig vejledning over for individuelle klienter, der ikke på anden måde var i kontakt med institutionen. En del af disse henvendelser er kommet fra personer, hvor man i høj grad måtte frygte, at en senere henvendelse i anledning af uønsket svangerskab måtte blive

følgen, hvis vejledning ikke blev ydet. Enkelte unge henvistes af forældre, der var klienter i mødrehjælpen. En del af henvendelserne kom fra mennesker, der i øvrigt havde sociale, lægelige eller personlige problemer af samme art som dem, der i øvrigt behandles af institutionerne. Man har imidlertid fastholdt at afvise disse klienter og har henvist enten til egen læge eller til de gynækologiske poliklinikker og i de senere år i København til den af Foreningen for familieplanlægning drevne konsultation. Blandt de organisationer, der har henvendt sig om vejledning til deres medlemmer, skal nævnes politiets ungdomsklubber og Samfundet og hjemmet for vanføre. I betragtning af, at store dele af det klientel, mødrehjælpen således i dag afviser, har et overordentligt stort behov for vejledning og til en vis grad har problemer af samme art som institutionernes egentlige klientel, finder bestyrelserne, at institutionerne i videre omfang bør gå ind i dette forebyggende arbejde. Efter bestyrelsernes opfattelse bør institutionernes retningslinier for denne del af deres virksomhed ændres til, at mødrehjælpen kan give oplysning og vejledning til alle, der måtte rette henvendelse til institutionerne herom.

Det er mødrehjælpens indtryk, at problemets alvor er gået op for store dele af befolkningen, og at der er den største interesse for, at der gøres en effektiv forebyggende indsats. Mødrehjælpen er bekendt med, at Danske Kvinders Nationalråd har rettet henvendelse til statsministeren vedrørende hele dette spørgsmål med anmodning om, at det tages op på bred basis.

Bestyrelserne for mødrehjælpsinstitutionerne, hvor man dagligt ser de ulykkelige følger af manglende oplysning, vil stærkt understrege betydningen af en samling af kræfter og initiativ på dette område og beder om socialministerens medvirken til, at der skabes mulighed for en effektiv og forsvarlig seksualoplysning og vejledning.

Bestyrelsen for Modrehjælpsinstitutionen for
Århus, Randers, Skanderborg og Viborg amter.
Århus, den 9. maj 1961.
H. Lorentzen.

Bestyrelsen for Modrehjælpsinstitutionen for
Fyns Stift.
Odense, den 13. maj 1961.
/ . Vilh. Werner.

Bestyrelsen for Mødrehjælpsinstitutionen for
Ålborg Hjørring og Thisted amter.
Ålborg, den 10. maj 1961.
A. Lorck-Madsen.

Bestyrelsen for Modrehjælpsinstitutionen for
København, Københavns amt og Frederiksborg
amt.
København, den 19. maj 1961.
E. Juel Henningsen.

Bestyrelsen for Mødrehjælpsinstitutionen for
Holbæk, Præstø, Sorø og Maribo amter.
Næstved, den 24. maj 1961.
S. Wechselmann.

Bestyrelsen for Mødrehjælpsinstitutionen for
Ringkøbing amt.
Ringkøbing, den 1. juni 1961.
Rangel-Nielsen.

At der fra de enkelte bestyrelser til mig er frem-
sendt et eksemplar af foranstående skrivelse i un-
derskrevet stand attesteres herved.
Århus, den 12. juni 1961.
H. Lorentzen.

Bestyrelsen for Mødrehjælpsinstitutionen for
Åbenrå, Sønderborg, Haderslev, Tønder og Vejle
amter.
Sønderborg, den 31. maj 1961.
Hans Krogh.

I medlem af bestyrelsen ønskede dog at bemærke,
at hans tiltrædelse af udkastet forudsatte, at der i
intet tilfælde bliver tale om obligatorisk seksual-
undervisning, og at der ej heller bliver tale om un-
dervisning i antikonceptionel teknik af børn i un-
dervisningspligtig alder.
Bestyrelsen for Mødrehjælpsinstitutionen for
Ribe amt.
Ribe, den 5. juni 1961.
K. Christensen.

København, den 6. april 1962.

Under indtryk blandt andet af det betydelige antal svangerskabsafbrydelser nedsatte regeringen den 1. november 1961 et udvalg med den opgave at undersøge behovet for oplysning, etisk vejledning og rådgivning på det seksuelle område. Blandt de udvalgte tildelede opgaver er anført, at det skal fremkomme med forslag dels til udbygning og koordinering af eksisterende oplysnings- og rådgivningsvirksomhed med hensyn til seksuelle forhold, dels til ny indsats, herunder eventuel lovgivning.

Spørgsmålet om at søge antallet af svangerskabsafbrydelser nedbragt gennem udbredelse af kendskabet til antikonceptionelle midler har tidligere været rejst gentagne gange.

Allerede i den af justitsministeriet i 1932 nedsatte kommission angående lovligheden af svangerskabsafbrydelse m. v. drøftede man dette spørgsmål, og der var stort set enighed blandt kommissionens medlemmer om, at der fra det offentlige side burde træffes foranstaltninger til, at enhver voksen person - mand eller kvinde - der ønskede oplysning om seksuelle spørgsmål, herunder brugen af præventive midler, kunne få sådanne oplysninger under betryggende former uden eller mod et ganske ringe vederlag. Da kommissionen imidlertid ikke anså sig for sagkyndig i alle de i forbindelse hermed stående spørgsmål, afstod man fra at give indstilling på dette punkt, som henvistes til den i 1935 nedsatte befolkningskommission.

Befolkningskommissionen tog spørgsmålet op i sin betænkning angående moderens rettigheder i anledning af fødsel samt angående seksualoplysning. Kommissionens flertal gik i betænkningen ind for, at personer af begge køn får adgang til en forsvarlig vejledning i seksualhygiejne, herunder svangerskabsforebyggelse.

I den af svangerskabskommissionen af 1950 afgivne betænkning gives ligeledes udtryk for det ønskelige i, at kendskabet til svangerskabsforebyggende midler udbredes mest muligt. Med henblik herpå stillede kommissi-

onen bl. a. forslag om adgang til vejledning i svangerskabsforebyggelse i forbindelse med den sidste helbredsundersøgelse i henhold til svangerskabshygiejneloven.

Ifølge betænkningen påtænkte den dengang af lægelige grunde at foretage en ændring af svangerskabshygiejneordningen, således at den sidste helbredsundersøgelse, der nu foregår hos jordemoderen ca. 6 uger efter fødslen (aborten), henlægges til lægen i den 8. uge efter fødslen (aborten). Kommissionens forslag gik ud på, at lægen i forbindelse med denne undersøgelse skulle tilbyde kvinden vejledning i svangerskabsforebyggelse, og såfremt hun måtte ønske at modtage denne, selv ydede vejledning eller henviste hende til anden lægelig vejledning.

Til trods for at spørgsmålet om ændring af svangerskabshygiejneloven i overensstemmelse med dette forslag har været rejst over for indenrigsministeriet af Dansk Kvindesamfund og Foreningen for Familieplanlægning, er forslag til ændring i svangerskabshygiejneloven på dette punkt endnu ikke fremsat.

En gennemførelse af svangerskabskommissionens forslag har senest været anbefalet i en henvendelse fra samtlige mødrehjælpsinstitutioners bestyrelser til socialministeren.

Det er seksualoplysningsudvalget bekendt, at man fra indenrigsministeriets side har udtrykt ønske om, at forslaget blev gjort til genstand for drøftelse i dette udvalg, forinden videre foretages.

Som følge heraf har spørgsmålet fra forskellig side været rejst i udvalget, der har behandlet det på nogle møder.

Det er udvalgets opfattelse, at vægtige grunde taler for, at det af svangerskabskommissionen stillede forslag søges gennemført nu, uden at man afventer resultatet af udvalgets arbejde i øvrigt.

Det er ikke muligt med sikkerhed at fastslå det samlede antal aborter, men på grundlag af det tilgængelige materiale, må antallet skønsmæssigt ansættes til ca. 20.000 årligt, hvoraf højst en trediedel kan antages at være spontane. Udvalget finder det af afgørende

betydning såvel af hensyn til den enkelte som til samfundet, at de midler, der kan tænkes at medføre en nedgang i dette antal, tages i anvendelse.

Gennemføres svangerskabskommissionens forslag vil det åbne mulighed for at yde vejledning i svangerskabsforebyggelse til et betydeligt antal kvinder, som man under de nuværende forhold ikke kommer i forbindelse med.

Udvalget er fuldt ud opmærksom på, at svangerskabskommissionens forslag alene åbner adgang til at yde vejledning til kvinder i forbindelse med en fødsel eller abort, således at man tillige må gå andre veje, hvis man vil sikre, at alle kvinder får tilbud om vejledning i svangerskabsforebyggelse, men det er samtidig udvalgets opfattelse, at særlige grunde taler for, at vejledning tilbydes netop kvinder, der har født eller haft en abort.

For det første taler lægelige grunde for, at kvinden mellem svangerskaberne får en hvileperiode, således at hun efter hvert svangerskab kan blive fuldt restitueret, med den deraf følgende gavnlige indflydelse på hendes fysiske og psykiske tilstand, ligesom en hvileperiode vil være af betydning for pasningen af børnene og for disses helbred.

Dernæst må det anses for at være af betydning for harmonien i ægteskabet og særligt for ægtefællernes økonomi, at der går en

passende tid mellem fødslerne og gives ægtefællerne mulighed for at planlægge tidspunktet for den næste fødsel.

Endvidere findes det af betydning, at den kvinde, som efter en række fødsler, ikke kan overkomme at føde og opdrage flere børn, gennem en vejledning i antikonception kan få hjælp til at undgå yderligere graviditeter, uden at man behøver at gå så vidt som til en sterilisation.

Ordningen skulle således i det hele kunne bidrage til, at kvinder kan undgå uønskede svangerskaber med de nævnte uheldige følger af sundhedsmæssig og social karakter og derved slippe for at komme i en situation, hvor hun vil søge sit svangerskab afbrudt enten ad legal vej eller eventuelt ad illegal vej.

Det må anses for en fordel ved den foreslåede ordning, at den ikke nødvendiggør oprettelse af yderligere klinikker, men i første række bygger på de praktiserende læger, til hvem de, der skal have tilbud om vejledning, har en let adgang, uanset hvor i landet de bor. Dertil kommer, at den praktiserende læge ud fra sit kendskab til patienterne har mulighed for at gøre en indsats, f. eks. ved at rette personlig henvendelse til de kvinder, om hvilke han ved, at de i særlig grad har behov for vejledning, og opfordre dem til at benytte sig af adgangen hertil.

P. U. V.

Mogens Grau.

Indenrigsministeriet.

København, den 5. januar 1965.

I skrivelse af 22. oktober 1964 (4. kt. j.nr. 3025¹³/1962) har indenrigsministeriet udbedt sig en udtalelse fra udvalget om en betænkning vedrørende lov om svangerskabshygiejne afgivet af det af sundhedsstyrelsen den 3. juni 1964 nedsatte udvalg.

I anledning heraf skal man meddele, at spørgsmålet har været drøftet i et plenarmøde i seksualoplysningsudvalget, hvor der var enighed om, at det er af meget stor betydning, at der nu, således som også udvalget tidligere har givet udtryk for i sin skrivelse af 6. april 1962, søges gennemført en ordning, hvorefter alle de kvinder, der fremtidig omfattes af svangerskabshygiejneloven, får oplysning og tilbud om vejledning om anvendelse af svangerskabsforebyggende midler.

Derimod var der i udvalget nogen uenighed om den foreslåede formulering af bestemmelsen herom i udkastets § 1, stk. 1.

Et mindretal gav udtryk for betænkelighed ved, at lægen *skal* give oplysning og tilbyde vejledning, og foretrak, at lægen *skal tilbyde* oplysning og vejledning. Herved skulle det understreges, at der vel består en pligt for lægen, medens kvinden er ganske frit stillet ikke blot med hensyn til, om hun ønsker vejledning, men også om hun overhovedet ønsker oplysning. Det blev i denne forbindelse også foreslået at henstille til ministeriet at lade ordene: »give oplysning og« udgå.

Over for disse synspunkter blev det fra anden side gjort gældende, at kvinden er tilstrækkeligt sikret derved, at hun ikke har pligt til at møde hos lægen, medens det på den anden side er vigtigt, at der gives kvinden en bredere svangerskabshygiejnisk vejledning, herunder om betydningen af en hvi-

leperiode samt oplysning om, at hun ikke er beskyttet mod graviditet i den første tid efter fødslen.

Da spørgsmålet, uanset hvilken formulering man vælger, næppe vil give anledning til vanskeligheder i praksis, enedes man i udvalget om ikke at foreslå en ændret formulering af den pågældende bestemmelse, men at gøre ministeriet bekendt med de synspunkter, som er fremkommet.

For så vidt det i bemærkningerne til udkastets § 1, stk. 1, er forudsat, at man ikke i henhold til loven skal yde honorar til institutioner, hvortil henvisning eventuelt sker, skal man meddele, at udvalget ikke finder dette rimeligt begrundet. Udvalget er tværtimod af den opfattelse, at kvinden bør kunne vælge frit, om hun vil søge vejledning i svangerskabsforebyggelse hos en læge eller en af de institutioner, som yder sådan lægelig vejledning. Det skal bemærkes, at udgifterne herved må antages at blive ubetydelige, idet udgiften til svangerskabsforebyggelse på mødrehjælpsinstitutioner allerede afholdes af staten.

Udvalget har ikke ved foranstående taget stilling til spørgsmålet om nødvendigheden af at indhente samtykke forinden vejledning i svangerskabsforebyggelse ydes personer, der er undergivet forældremyndighed, men man skal snarest muligt vende tilbage til dette spørgsmål.

Endelig skal det bemærkes, at udvalget er opmærksom på det i betænkningen side 16 nævnte spørgsmål om at åbne adgang til vederlagsfri vejledning i svangerskabsforebyggelse for andre kvinder end de, der vil blive omfattet af den foreslåede lov.

P. U. V.

Kirsten Auken.

Indenrigsministeriet.

København, den 23. februar 1965.

I forbindelse med udvalgets skrivelse af 5. januar 1965 vedrørende svangerskabshygieneloven skal man meddele, at udvalget i sit plenarmøde den 22. februar 1965 har drøftet spørgsmålet om, hvorvidt man bør kræve, at der foreligger samtykke fra indehaveren af forældremyndigheden, forinden der gives ugifte unge mellem 15 og 18 år de i lovudkastets § 1, stk. 2, omhandlede oplysninger om de lægelige problemer i forbindelse med et eventuelt nyt svangerskab, herunder vejledning i antikonception.

Der har i udvalget været enighed om, at uanset hvorvidt man i almindelighed bør kræve samtykke fra forældrene for at give vejledning i antikonception, hvilket udvalget ikke har taget endelig stilling til, taler de lægelige hensyn, som gør det ønskeligt, at der ikke hurtigt på ny indtræder en graviditet,

med en særlig vægt for, at den vejledning, lægen ifølge lovudkastet skal give, ikke bør være afhængig af, om forældrenes samtykke foreligger. Det skal herved bemærkes, at det ikke fra udvalgets side er tilsigtet, at lægens vejledning alene skal være en undervisning i brug af antikonceptionelle midler, men bør have et videre sigte, ligesom det forudsættes, at lægen, når det skønnes hensigtsmæssigt i forståelse med den unge pige, retter henvendelse til hendes forældre eller andre personer eller institutioner, som vil være i stand til at yde hende fornøden støtte.

Det er udvalgets opfattelse, at en adgang til at give antikonceptionel vejledning uden samtykke fra forældremyndighedens indehaver ikke nødvendiggør en ændring af det foreliggende lovudkast, men kan fremgå af motiverne.

P. U. V.

E. B.

Vagn Rasmussen.

Indenrigsministeriet.

København, den 10. maj 1966.

Ved en henvendelse fra mødrehjælpens tilsynsråd af 13. juli 1964 er udvalget blevet bekendt med, at justitsministeriet har udtalt som sin opfattelse, at det ikke kan anses for foreneligt med myndighedslovens forældremyndighedsbegreb, at der foretages oplæring af unge kvinder mellem 15 og 18 år i antikonceptionel teknik uden samtykke fra forældremyndighedens indehaver, men at spørgsmålets endelige afgørelse henhører under domstolene.

Af henvendelsen fra tilsynsrådet fremgik det, at justitsministeriet som begrundelse for sit standpunkt blandt andet havde givet udtryk for, at det må anses for tvivlsomt, om der kan antages at være tilslutning i befolkningen til, at der bør kunne ydes antikonceptionel vejledning til ugifte kvinder mellem 15 og 18 år uden samtykke fra forældremyndighedens indehaver. På denne baggrund anmodede tilsynsrådet udvalget om at søge befolkningens opfattelse af spørgsmålet belyst gennem undersøgelser.

I forbindelse med udvalgets behandling af forslaget til lov om svangerskabshygiejne drøftede man spørgsmålet om vejledning til de unge uden samtykke fra forældrene. I skrivelse af 23. februar 1965 til indenrigsministeriet anbefalede udvalget, at kravet om samtykke blev frafaldet inden for svangerskabshygiejnelovens område, men man tilføjede, at man ikke havde taget endelig stilling til spørgsmålet i almindelighed. På dette tidspunkt forelå resultaterne af undersøgelserne endnu ikke.

Det af udvalget hidtil indsamlede materiale skønnes egnet til at belyse behovet for vejledning til de unge. Endvidere foreligger de efter mødrehjælpens anmodning foretagne undersøgelser af befolkningens indstilling nu så vidt bearbejdede, at det forekommer berettiget at drage konklusioner af dem. Under hensyn hertil og til forhandlingerne i folketingsudvalget vedrørende svangerskabshygiejneloven og den offentlige debat, som er opstået i tilknytning hertil, har udvalget fundet det

rigtigst nu at tage endelig stilling til spørgsmålet. Udvalgets drøftelser er sket på grundlag af et af udvalgets sekretariat udarbejdet notat,¹⁾ hvoraf nogle eksemplarer vedlægges.

Som det vil fremgå af sammendraget i notatet side 36-39,²⁾ må det antages, at ca. hver tredje kvinde indleder seksuelt forhold før det 18. år - det overvejende antal dog først efter at være fyldt 17 år — og at ca. hver tiende kvinde er eller har været gravid, når de fylder 18 år.

Selv om man ikke kan fastslå, hvor stor en del af disse graviditeter der er uønskede, må det antages, at dette er tilfældet for en ikke ubetydelig dels vedkommende, og at mange af disse kvinder ikke er i stand til at påtage sig ansvaret for et barn.

Udvalget er derfor af den opfattelse, at der er et behov for, at der kan gives kvinder i den nævnte aldersgruppe vejledning i anvendelse af svangerskabsforebyggende midler og finder det uheldigt, om kravet om samtykke skulle være en hindring for påkrævet vejledning.

Under drøftelserne i udvalget har det synspunkt været fremført, at en opgivelse af kravet om samtykke fra forældrene kunne tænkes at have en uheldig virkning i retning af at ændre normerne blandt de unge for, hvornår det er normalt at indlede seksuelt forhold.

Udvalgets flertal mener ikke at kunne udtale sig om, hvorvidt en opgivelse af kravet om samtykke vil have en sådan virkning, men tør dog ikke med sikkerhed afvise denne mulighed.

Man mener dog, at hensynet til at undgå uønskede svangerskaber er så tungtvejende, at den nævnte betænkelighed må træde i baggrunden. Hertil kommer, at det er udvalgets opfattelse, at vejledningen ikke bør gives kritikløst, men at den, som fremhævet af hovedbestyrelsen for »Den almindelige Danske Lægeforening« i den i notatet side 8-9 cite-

1) Notatet er ikke medtaget her.

2) Se side 25 og side 74 ff.

rede udtalelse, bør gives efter et konkret skøn over samtlige foreliggende omstændigheder.

Som det fremgår af notatet side 30 f, gives vejledningen til 15-18-årige i et vist omfang, uden at det undersøges, om der foreligger samtykke fra forældrene. Det må endvidere antages, at flertallet af unge ikke er bekendt med, at der kræves sådant samtykke. Hensynet til de læger og klinikker, der skal yde en sådan vejledning, taler også for, at der tilvejebringes klare retningslinier. Hertil kommer, at mødrehjælpen, der har oplyst at have et stigende antal henvendelser fra unge i den pågældende aldersgruppe, som en offentlig institution er afskåret fra at give den vejledning, som efter et lægeligt skøn findes påkrævet.

Som tidligere anført har udvalget foretaget visse undersøgelser til belysning af befolkningens opfattelse af de her omhandlede spørgsmål. Om resultatet af disse undersøgelser henvises til notatet side 39 ff.¹⁾

Udvalget er opmærksom på, at undersøgelser, hvor man søger befolkningens holdning til bestemte spørgsmål belyst, er behæftet med en vis usikkerhed. Men under hensyn til den klare og stabile tendens i svarene, må det være berettiget at slutte, at det er den overvejende opfattelse i befolkningen, at vejledning bør kunne gives uden samtykke.

Udvalget mener herefter, at der bør åbnes adgang for læger og klinikker til at give vejledning i antikonception uden samtykke fra forældrene. Da der ikke fra udvalgets side er tilsigtet nogen afgørende ændring af, hvad

der allerede rent faktisk sker i et vist omfang, vil man gerne undgå en yderligere offentlig debat om spørgsmålet. Det er udvalgets opfattelse, at en sådan debat snarere end selve opgivelsen af kravet om samtykke kan føre til en ændring af normen for, hvornår et seksuelt forhold kan indledes. Man finder det derfor særdeles ønskeligt, om den af udvalget foreslåede ændring kunne opnås ved en ændret fortolkning af myndighedsloven under hensyn til de nu foreliggende oplysninger om befolkningens indstilling.

Såfremt justitsministeriet ikke mener, at kunne ændre fortolkningen, bør der dog efter udvalgets opfattelse tilvejebringes lovhjemmel for, at vejledning kan ske uden samtykke fra forældrene.

En bestemmelse herom vil kunne affattes således:

»Vejledning i svangerskabsforebyggelse kan ydes enhver kvinde over 15 år, uden at der hertil kræves samtykke fra forældremyndighedens indehaver eller fra værgen for en i personlig henseende umyndiggjort«.

Udvalget mener ikke at burde udtale sig om, i hvilken lov en sådan bestemmelse bør optages.

Det tilføjes, at der fra udvalgets side lægges afgørende vægt på, at der nu tilvejebringes hjemmel til at yde vejledning uden samtykke fra forældrene.

Det bemærkes, at der i udvalgets plenarmøde den 9. ds., hvor dette spørgsmål blev drøftet, deltog 16 af udvalgets 23 medlemmer.

P. U. V.

Kirsten Auken.

Indenrigsministeriet.

¹⁾ Se side 77 f. og side 80 f.

København, den 15. februar 1964.

Under indtryk bl. a. af det betydelige antal svangerskabsafbrydelser nedsatte regeringen den 1. november 1961 et udvalg med den opgave at undersøge behovet for oplysning, etisk vejledning og rådgivning på det seksuelle område. Blandt de udvalget tildelte opgaver er anført, at det skal fremkomme med forslag dels til udbygning og koordinering af eksisterende oplysnings- og rådgivningsvirksomhed med hensyn til seksuelle forhold, dels til ny indsats, herunder eventuel lovgivning.

Udvalget har under sit hidtidige arbejde fortrinsvis koncentreret sig om at få iværksat forskellige undersøgelser, som kan bidrage til at belyse de spørgsmål, som udvalget beskæftiger sig med.

Foretagelsen af disse undersøgelser må imidlertid nødvendigvis medføre, at udvalget ikke foreløbig kan afgive betænkning, og dette har givet udvalget anledning til at overveje, om der måtte være mulighed for allerede på indeværende tidspunkt at pege på foranstaltninger, som kan bidrage til en formindskelse af de uønskede graviditeter.

Dette spørgsmål har tidligere gentagne gange været overvejet af kommissioner nedsat af regeringen, senest af svangerskabskommissionen af 1950. Denne kommission gav bl. a. udtryk for, at staten burde støtte de organisationer, som påtager sig et oplysningsarbejde med det formål at forhindre uønskede graviditeter, hvilket resulterede i gennemførelsen af bestemmelsen i svangerskabslovens § 10, hvorefter staten kan yde kommuner eller private foreninger eller organisationer, som påtager sig organiseringen og driften af et oplysningsarbejde over for befolkningen om seksualhygiejne, refusion af indtil halvdelen af udgifterne herved.

Denne bestemmelse har ikke været meget benyttet i praksis, og i nogle tilfælde er del meddelt afslag på ansøgning om tilskud efter bestemmelsen.

Nogle af udvalgets medlemmer har givet udtryk for, at den ringe anvendelse af bestemmelsen må tages som udtryk for, at det tilskud, som kan ydes efter bestemmelsen, er for lille, og at man derfor burde foreslå bestemmelsen ændret, således at der kan ydes fuldt tilskud. Udvalget har imidlertid ikke ment, at man på indeværende tidspunkt er i besiddelse af tilstrækkelige oplysninger til at godtgøre nødvendigheden af en sådan ændring af loven, ligesom man ikke kan udelukke muligheden af, at udvalget efter tilendebringelsen af de påbegyndte undersøgelser vil stille forslag om en anden organisering af oplysningsarbejdet over for befolkningen. Udvalget er derfor enedes om på indeværende tidspunkt at afstå fra at foreslå bestemmelsen ændret.

Selv om udvalget således ikke nu kan fastlægge de endelige retningslinier for oplysningsarbejdet, finder man, at udvalgets arbejde dog ikke bør være til hinder for, at kommuner eller private foreninger eller organisationer, der er villige til at organisere et oplysningsarbejde, opnår den i loven forudsatte støtte hertil.

Udvalget har derfor fundet det uheldigt, at ansøgninger om tilskud i nogle tilfælde ikke er imødekommet til dels af økonomiske grunde. Dette forekommer udvalget så meget mere uheldigt, som man ikke kan se bort fra, at organisationer, som i og for sig var villige til at påtage sig et ønskeligt oplysningsarbejde over for befolkningen, har opgivet dette på grund af de vanskeligheder, der er forbundet med at opnå tilskud hertil.

Udvalget har derfor ment at burde henstille til ministeriet, at man på de årlige bevillingslove søger optaget et beløb med henblik på at yde tilskud i henhold til svangerskabslovens § 10.

P. U. V.

Kirsten Auken.

Justitsministeriet.

København, den 6. april 1964.

I en hertil indsendt skrivelse har udvalget henstillet til justitsministeriet, at der på de årlige bevillingslove søges optaget et rådighedsbeløb med henblik på ydelse af tilskud i henhold til § 10 i lov nr. 177 af 23. juni 1956 om foranstaltninger i anledning af svangerskab m. v.

I anledning heraf skal man meddele, at der på finansloven for finansåret 1964/65 er op-

taget et beløb på 5.600 kr. til delvis dækning af udgifterne ved driften af to seksualvejledningsklinikker, og at justitsministeriet i finansåret 1962/63 og 1963/64 ikke har modtaget andre ansøgninger om tilskud i henhold til den nævnte lovbestemmelse.

Justitsministeriet vil imidlertid ved udarbejdelsen af fremtidige finanslovsforslag have opmærksomheden henledt på spørgsmålet.

P. M. V.

Vilhelm Boas.

Ringgård.

Seksualoplysningsudvalget.

København, den 31. marts 1966.

I skrivelse af 20. december 1965 (4. kt.j.nr. 3094/65) har indenrigsministeriet på justitsministeriets foranledning udbedt sig en udtalelse fra udvalget om, hvorvidt der bør søges gennemført en ændring af straffelovens § 235.

I anledning heraf skal man meddele, at spørgsmålet har været behandlet på udvalgets plenarmøde den 21. marts 1966.

Der er enighed mellem de tilstedeværende medlemmer om at anbefale en ophævelse af bestemmelsen i straffelovens § 235, 2. pkt., om forbud mod udsendelse af reklamer for svangerskabsforebyggende midler til personer, der ikke har anmodet derom. Et sådant generelt forbud kan modvirke en gavnlige reklame for svangerskabsforebyggelse, og misbrug af denne form for reklame kan forhindres ved regulerende bestemmelser.

Udvalget finder dog anledning til at gøre opmærksom på, at en ophævelse af bestemmelsen kan medføre en skærpet priskonkurrence, hvilket indebærer en fare for forringelse af kvaliteten af de svangerskabsforebyg-

gende midler, som udbydes til salg. Man finder det derfor rimeligt, at det overvejes at gennemføre en kvalitetskontrol med svangerskabsforebyggende midler samtidig med ophævelsen.

Med hensyn til bestemmelsen i straffelovens § 235, 1. pkt., var der ikke enighed i udvalget.

Et flertal af udvalgets medlemmer har i og for sig intet imod, at bestemmelsen ophæves, men finder, at spørgsmålet om bestemmelsens ophævelse er uden betydning for seksualoplysningen og derfor må afgøres efter almindelige kriminalpolitiske overvejelser, som det ligger uden for udvalgets kommissorium at tage stilling til.

Et mindretal er derimod af den opfattelse, at også denne bestemmelse bør ophæves. Disse medlemmer mener, at bestemmelsen kan modvirke en rimelig og gavnlige reklame, idet de enkelte virksomheder vanskeligt kan bedømme, hvad der vil blive anset for forargeligt, og derfor vil være tilbageholdende med reklamer.

P. U. V.

Kirsten Auken.

Indenrigsministeriet.

SOCIALGRUPPEINDELINGER

*i udvalgets undersøgelser,
udarbejdet af ekspeditionssekretær, cand. polit.
H. Hamtoft.*

I de fleste af udvalgets undersøgelser er der anvendt en inddeling af den undersøgte befolkning efter sociale (erhvervs-)grupper, som er afledt af Svalastoga's inddeling.

Inddelingen er modificeret noget, og der er taget et vist hensyn til muligheden for at få tal for de enkelte grupper fra folketællingen.

Det sidste er dog vanskeligt, fordi folketællingen ikke som de sociologiske systemer skelner mellem større og mindre erhvervsdrivende, og heller ikke i funktionær- (og embeds-)klassen er folketællingens inddeling særlig relevant med hensyn til »klasse«-delingen.

Inddeling af erhverv.

I. Overklasse:	godsejere, proprietærer, akademikere i højere position: professorer, overlæger, rektorer, dommere, kontorchefer; større selvstændige akademikere i liberale erhverv (højesteretssagførere o. lign.), højeste officerer, selvstændige og ledende i større stil, direktører, kunstnere i højeste klasse.
II. Højere middelstand:	
1. Gårdmænd:	forpagtere, gårdbestyrere.
2. Andre større selvstændige:	større håndværksmestre, fabrikanter, grosserer, stor-detailhandlere, større forfattere, statsautoriserede revisorer, rådgivende ingeniører.
3. Højere funktionærer (overordnede)	akademikere i alm. position (amanuenser, fuldmægtige, sognepræster, reservelæger, lektorer, lærere, ingeniører, tandlæger), højere funktionærer i postvæsenet, DSB, politiet, hæren, ikke-akademikere i større stillinger (bankbestyrere, kontorchefer i handel, forsikring, industri etc., oversygeplejersker).
III. Lavere middelstand:	
4. Husmænd m. m.:	gartnere, fiskere (selvstændige), parcellister.
5. Mindre erhvervsdrivende:	almindelige detailhandlere, små håndværkere, vognmænd, kioskejere, revisorer.
6a. Funktionærer af lavere grad incl. lærlinge i kontor og handel:	i stat, kommune, politi, DSB, postvæsen (tekniske og kontorfunkt.), kontorister, assistenter, repræsentanter, sygeplejersker, børnehavelærere.
6b. Faglærte arbejdere og lærlinge i håndværk og industri:	arbejdsledere og formænd hos faglærte, svende, frisørinder, skrædderinder.

IV. Underklasse:

7. Arbejdere m. m. på landet: handelsmænd, kontrolassistenter på landet, arbejdsmænd, karle, fodermestre.
- 8a. Arbejdere m. m. i byen (tillærte og specialarbejdere): chauffører, matroser, søfolk, servitricer, syersker, sygehjælpere, svejsere.
- 8b. Arbejdere m. m. i byen (ufaglærte, hjælpepersonale ni. m.): arbejdsmænd, hotelkarle, køkkenpersonale, rengøring, husassistenter, avismænd, gadesælgere.

V. 9. Studenter + skoleelever.

Den nævnte inddeling har i princippet 12 grupper. Personer under uddannelse til et erhverv (lærlinge og elever) er anbragt under dette erhverv med undtagelse af egentlige studenter og skoleelever, som er henført til en særlig gruppe, uden for klasseinddelingen.

I praksis er gruppen »overklasse« i befolkningen så lille, at den næsten ikke forekommer i de forskellige undersøgelser, som jo kun

omfatter et begrænset antal personer. Folketællingen tillader heller ingen adskillelse af denne gruppe.

Inden for grupperne I, II, III og IV er der ingen forskel mellem de enkelte grupper, modsat Svalastoga's inddeling, der arbejder med en kontinuert skala.

Tabellerne viser de forskelliges inddeling.

Tabel a. Professor Svalastoga's inddeling.

Stratum	Gruppe	Pct. af mænd i Svalastoga's undersøgelse	
1.	Højere overklasse	0	} 3
2.	Mellemste overklasse	0.0	
3.	Lavere overklasse	0.3	
4.	Højere middelklasse	2.4	} 38
5.	Mellemste middelklasse	8.0	
6.	Lavere middelklasse	29.9	
7.	Højere underklasse	34.5	} 59
8.	Mellemste underklasse	24.7	
9.	Lavere underklasse	0.2	

Tabel b. Folketællingens inddeling i socio-økonomiske grupper.

		Pct. af mænd ca.
a.	Godsejere	1
b.	Gårdejere	6
c. + d.	Husmænd m. m.	7
e. + f.	Fabrikanter og grosserere	1
g.	Andre selvstændige i industri og håndværk	5
h.	Andre selvstændige i handel	7
i.	Selvstændige i liberalt erhverv	1
k.	Direktører (i alle erhverv)	1
l.	Funktionærer med videregående uddannelse o.l.	7
m.	Overordnede funktionærer i øvrigt	5
n.	Andre funktionærer	8
o.	Faglærte arbejdere	19
p.	Landarbejdere	9
q.	Fabrikarbejdere	9
r. + s.	Arbejdsmænd og hjælpearbejdere, rengøringsarbejdere m.v.	14

ca. 100

Forskellen mellem Svalastoga's og vor opfattelse er i det væsentlige at henføre til landbruget, hvor Svalastoga regner gårdmænd under lavere middelklasse (gr. 6) og husmænd under højere underklasse (gr. 7). Under højere underklasse placeres også faglærte arbejdere.

På denne måde får Svalastoga 59 pct. af befolkningen i underklassen, nemlig 33 pct. af vor underklasse + faglærte (20 pct.) + husmænd (6 pct.). Desuden har vor undersøgelse formentlig lidt for mange personer som højere funktionærer, beroende på at vi - af hensyn til sammenligning med befolkningsstatistikken - oftest bruger dennes adskillelse mellem højere og andre funktionærer.

Den al os anvendte inddeling har den fordel fremfor Svalastoga's, at den tillader en opdeling i selvstændige, funktionærer og arbejdere og også tillader en udskillelse af landbruget. Denne mulighed har man ikke efter Svalastoga's skala.

Folketællingens inddeling er — særlig i enkeltheder - ikke altid lige logisk, men giver dog brugelige tal til sammenligning. Den forelå i øvrigt ikke, da vor inddeling blev fastlagt.

Tabellerne d og e viser befolkningens fordeling efter de grupper, der bruges til sammenligning med undersøgelsen, deriblandt de gifte kvinders fordeling efter mandens stilling.

Tabel c. Inddeling i undersøgelsen.

Nr.	Gruppe	Pct. i befolkningen (mænd)	
<i>Socialgruppe I-II: Højere middelstand og overklasse.</i>			
1.	Gårdmænd og godsejere	6,6	} 26,5
2.	Andre større selvstændige	7,1	
3.	Højere funktionærer (overordnede)	12,8	
<i>Socialgruppe III: Lavere middelstand.</i>			
4.	Husmænd m.m.	6,6	} 40,9
5.	Mindre erhvervsdrivende	6,1	
6a.	Funktionærer af lavere grad (incl. lærlinge i kontor og handel)	8,6	
6b.	Faglærte arbejdere og lærlinge i håndværk og industri	19,6	
<i>Socialgruppe IV: Underklasse.</i>			
7.	Arbejdere m.m. på landet	9,2	} 32,6
8a.	Arbejdere m.m. i byen (tillærte og specialarbejdere)	8,7	
8b.	Arbejdere m.m. i byen (ufaglærte, hjælpepersonale m.m.)	14,7	
9.	Studenter + skoleelever	
		100,0	

Tabel d. Befolkningens fordeling på erhverv (socio-økonomisk gruppe)
kun den udøvende befolkning!

	Mænd				Kvinder			
	Alle aldre	heraf			Alle aldre	heraf		
		14-19	20-24	25-39		14-19	20-24	25-39
I erhverv ialt i 1.000	1.448	159	140	423	560	89	78	150
Heraf i % Dep.nr.								
1. Godsejere, gårdejere etc. a+b	6,6	0,0	0,7	5,6	2,5	0,0	0,7	2,4
2. Fabrikanter, gross., etc. e+f								
Selvst. i industri + håndværk g	7,1	0,0	0,7	5,6	3,8	0,0	0,6	3,7
Selvst. i liberalt erhverv i								
Direktører k								
3. Funktionærer m. videregående udd. o.l. l	12,8	2,0	7,8	18,1	15,1	5,5	17,5	19,2
Overordnede funktionærer m								
4. Husmænd c	6,6	0,1	0,9	5,6	2,6	0,0	0,8	2,9
Gartnere, fiskere d								
5. Selvstændige i handel og transport ... h	6,1	0,0	0,8	4,9	7,3	0,1	1,8	6,6
6a. Andre funktionærer n	8,6	14,0	15,2	10,0	30,1	48,7	45,4	29,7
6b. Faglærte arbejdere o	19,6	36,1	34,9	19,2	3,3	8,6	5,5	2,1
7. Landarbejdere p	9,2	27,3	16,7	7,2	0,9	1,2	0,7	0,9
8a. Fabrikarbejdere (tillærte) q	8,7	8,1	7,7	9,4	19,1	18,7	17,1	20,7
8b. Arbejdsmænd + hjælpearbejdere r+s	14,7	12,4	14,6	14,4	15,3	17,2	9,9	11,8
I erhverv ialt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabel e. Procentfordeling af kvinder. 14 år og derover.

	14 år og derover	14-24 år	25-39 år	14-39 år
Beskæftigede i erhverv { gifte ugifte	13,7 } 17,5 } 31,2	7,8 } 35,9 } 43,7	23,6 } 11,0 } 34,6	17,5 } 20,7 } 38,2
Husassistenter (mest ugifte)	4,8	14,3	2,0	6,9
Husmødre (gifte)	46,2	15,4	61,4	43,3
Andre: Pensionister	11,7	0,5	1,3	1,0
Skoleelever + studerende ... (mest ugifte)	5,5 } 0,6 } 17,8	25,6 } 0,5 } 25,4	0,2 } 0,5 } 0,5	10,1 } 0,5 } 10,6
Ialt	100,0	100,0	100,0	100,0
Heraf: gifte (+ separerede)	61,1	23,2	85,2	60,8
ugifte (+ enker og fraskilte)	38,9	76,8	14,8	39,2
<i>Husmødre gift med (mandens erhverv):</i>				
Landbrugere { større	8,8 } 8,1 } 16,9	11,9	17,0	16,3
{ mindre				
Selvstændige { i industri + håndværk m.m. ...	8,4 } 6,3 } 14,7	5,1	14,8	13,5
{ i handel + transport				
Funktionærer { overordnede	13,5 } 5,9 } 19,4	10,2	17,6	16,6
{ andre				
Arbejdere { faglærte	13,5 } 3,9 } 17,4	28,7	15,7	17,5
{ landarbejdere				
{ tillærte	7,5 } 12,2 } 19,7	6,8	4,4	4,7
{ hjælpepersonale				
Studerende	0,2	1,7	0,5	0,7
Pensionister	11,7	-	-	-
	100,0	100,0	100,0	100,0

REDEGØRELSE

vedrørende holdningsspørgsmål i seksuelle forhold udarbejdet af professor, dr. theol.

K. E. C. Løgstrup.

Livsudfoldelse og moral.

Der findes i vort samfund ikke et syn på seksuallivet, der deles af alle, opfattelserne går fra hinanden, og fra tid til anden blusser striden op imellem dem. Alt for ofte går man ud fra, at det er moral, der står mod moral og taler om moraldebat og seksualmoral, skønt det næppe er den rigtige eller heldigste betegnelse. Uenigheden drejer sig nok så meget om, hvad man anser for den lykkeligste fuldbyrdelse af seksuallivet, og hvilken forbindelse man finder, der består mellem seksuallivet og personens hele livsudfoldelse. Moral kan ikke gøres til det alt beherskende synspunkt for, hvad vi i vort samfund er uenige om på seksuallivets område. Kun en bestemt opførsel, som f. eks. forførelse, pression eller det at lade den anden part i stikken, kalder på den moralske dom. Først når den enes opførsel går ud over den anden, først når et andet menneske må bære omkostningerne for, hvad man selv har fornøjelse af, bliver det aktuelt at anlægge et moralsk synspunkt. Det duer kun til at være et partielt, ikke et totalt synspunkt for overvejelserne. Og i øvrigt viser det sig gang på gang, at de stridende parter er enige om, hvad der er moralsk og umoralsk, hvis vi tager ordet moral i den foreslåede snævrere og præcisere forstand. Hvad parterne er uenige om, og hvad stridighederne, der går under navn af moraldebat, drejer sig om er noget andet end moral: Hvad den første part anser for en afholdenhed, der betinger en lykkelig livsudfoldelse, anser den anden part for at blive stækket i sin livsudfoldelse, hvad den anden part anser for naturligt, anser den første part for sammenhængsløst. Kort sagt, i første række drejer det sig om den enkeltes forventninger og indfrielse af dem og ikke om, hvad der er godt og ondt. Skal der blive plads til en alsidig oplysning om seksuallivet og dets sammenhæng med hele livsudfoldelsen, der kan

hjælpe unge til at blive sig deres egne forventninger bevidst og de forventninger, som deres kammerater af det andet køn stiller, og blive sig betingelserne for deres indfrielse bevidst, så de bliver i stand til at træffe deres valg, må det moralske synspunkt trænges tilbage og kun anlægges på den opførsel, der med rette aktualiserer det.

Oplysning og moral.

Gøres det moralske synspunkt til det første eller til det totale, blokeres diskussionen, og det kommer hverken til analyse eller oplysning. Hvad vi anser for ondt og umoralsk gør vi nemlig til genstand for en affektladet fordømmelse, der selvsagt stiller sig hindrende i vejen for overvejelse og undersøgelse. Men ikke nok med det, der er også fænomener, der fordærvs af, at der sættes et moralsk lys på dem, det gælder i hvert fald et så vigtigt fænomen som blufærdigheden. Den kan analyseres, dens funktion i livsudfoldelsen kan opklares, men den tåler ikke at blive gjort til moral, til noget man skal være af moralske grunde, i samme øjeblik er den forvansket og blevet til snerperi. I forbigående sagt viser blufærdigheden på dens maner, at betragtningen af seksuallivet ikke kan isoleres. Blufærdigheden hører ikke kun seksualiteten til, men hele menneskets tilværelse, med rette taler man om åndelig blufærdighed. Endelig er der også overvejelser, der kun dårligt går i spænd med det moralske synspunkt. Et fornuftigt argument for ikke på et for tidligt tidspunkt at indlede et seksuelt samliv er risikoen for at få et uønsket barn og måtte indgå ægteskab med det resultat, at man afbrydes i sin uddannelse. Argumentet er imidlertid i misklang med en moralsk betragtning; skal man opføre sig moralsk for sin uddannelses skyld, forvanskes både moralen og hensynet til uddannelsen. Moralens forlanger at stå alene - det hænger sammen

med de moralske dommes autoritative karakter - så skal man opføre sig moralsk for sin uddannelses skyld, bliver moralen hyklerisk. Og det ellers fornuftige hensyn til uddannelsen bliver opportunistisk af at skulle støtte moralen. Gøres det moralske synspunkt til det alt dominerende, må en række fornuftige argumenter og overvejelser udelades; de bliver anløbne, hvis de alligevel tages med. Hensynet til uddannelsen passer derimod godt nok ind i overvejelser over, hvilken den lykkeligste realisering af seksuallivet er.

Tre årsager til det moralske synspunkts dominans.

Der er den sociologiske årsag til, at det moralske synspunkt alligevel så tit fastholdes som alt dominerende, at afviklingen af det autoritære samfund tager sin tid og næppe nogensinde føres til ende. Tendensen til at gøre det moralske synspunkt totalt svarer nemlig til det autoritære samfund, da vi nu engang i den afflekladede forømmelse, der er karakteristisk for den moralske reaktion, uvilkårligt og hvad enten vi vil eller ej, optræder som autoritet. En demokratisering af tænke måden må derfor bestå i at gøre det moralske synspunkt partielt. En anden årsag til at det moralske synspunkt breder sig og strækker sig ud til områder, hvor det ikke hører hjemme, er tiltroen til dets virkningsfuldhed. Så langt som man trækker den moralske betragtning tilbage fra den seksuelle adfærd, så langt unddrager man mennesker den vigtigste hjælp til valg af adfærd og til gennemførelse af deres valg, forestiller man sig. Men det er nu nok en illusion, og der er næppe grund til ængstelse. Det er at formode og i øvrigt også at ønske, at en bevidstgørelse af forventningerne og en klargørelse af betingelserne for deres indfrielse vil være en stærkere motivation af den enkeltes adfærd end moralske anskuelser og forskrifter. Også en tredie, en psykologisk grund til at gribe til moralen, inden den er på sin plads, kan anføres. Lider vi en skuffelse, der går dybt i sindet, søger vi lindring, og den skaffer vi os ved at forvandle skuffelsen til en uret, vi er blevet offer for. Rent følelsesmæssigt kan vi bedre bære at have lidt en uret end at have lidt en skuffelse, for medens vi må affinde os med skuffelsen som en skæbne og i os selv finde kræfterne til at overvinde den, retter

forbitnelsen sindet mod den anden, der har begået uretten, og afleder og aflaster på den måde skuffelsen for dens følelsesbyrde. Der skal et stort opbud af kræfter til for i skuffelsen at bevare en saglig betragtning, den er der nemlig ikke noget lindrende ved. Nu er der næppe noget forhold mellem mennesker, der er så fyldt af følelser, lidenskaber og affekter som det erotiske forhold. Skuffes vi, letter vi os derfor uvilkårligt for følelsesbyrden ved at gøre konflikten til en moralsk. Moral lindrer nemlig — hvis man kan bilde sig ind at have lidt uret.

Livsudfoldelse.

Livsudfoldelsen består ikke slet og ret i at få tilfredsstillet sine behov. Hvad der udmærker menneskets tilværelse er dets vilje til at give behovtilfredsstillelsen og de spontane kræfter skikkelse; mennesket er kulturskabende. At behovtilfredsstillelsen sker i bunden form, så den bliver til en egentlig livsudfoldelse, mindsker ikke glæden og spændingen, men forhøjer dem kun. — Isoleret kan et menneske ikke virkeliggøre sine livsmuligheder, kun sammen med andre. Ønske om, at der vil blive stillet krav til én, hører derfor med til den forventning, man stiller til sin tilværelse. Til livsudfoldelse hører at få ansvar for andre. Men spontan varetagelse af andres liv og interesser er ikke endnu moral. Moral er først at vige tilbage fra at gøre ondt. — Af livsudfoldelsens form og skikkelse giver der sig regler og forskrifter. Med en hvilken som helst handling får man ikke chancen for en lykkelig udfoldelse af sine livsmuligheder. Om ens liv lykkes eller ej er ikke bare et spørgsmål om held, der skal en bestemt handlemåde til for at få chancen; man må følge mer eller mindre bestemte regler eller forskrifter, normer som man plejer at kalde dem. Ikke alene moralen, også lykken og livsudfoldelsen har sine normer. - Den form og skikkelse, som vi ønsker at give vort liv, henter vi ikke bare i konventionerne, nok så meget bliver vi os dem bevidst som forventninger og idealer. Uden idealdannelse ingen livsudfoldelse. Det sagte gælder alle livsområder, men ikke mindst seksuallivets, hvor forventningen er stor, og som sikkert er det livsområde, hvor idealdannelsen i vor kultur har været stærkest i skabelsen af vor kærlighedsforståelse.

Karakteristik af de forskellige opfattelser af seksuallivet.

De forskellige opfattelser af seksuallivet, der råder i vor kultur i vor tid, kunne man måske stille over for hinanden på følgende måde. Der er en opfattelse, der hæfter sig ved, at den sanselige glæde ved det seksuelle samliv forhøjes af den personlige kærlighed. Hvor forelskelsen udebliver er det seksuelle samliv mangelfuldt. Hvad der udmærker menneskets tilværelse er, at dets livsytringer er sammensatte. Det kan ikke på noget livs-område komme til en livsudfoldelse, hvis vi ikke sætter livsytringerne sammen og lader dem gensidigt forhøje hinanden. Jo større sammenhæng og enhed, der er i vor tilværelse, desto mere meningsfuld og menneskelig er den. Og det gælder også, og ikke mindst, det erotiske liv. Selv om der er sanselig glæde forbundet med en uforelsket realisering af seksuelt samliv, er der noget uforløst ved den. Personen er ufuldbyrdet. Hvortil kommer noget andet. Den personlige kærlighed opleves som eksklusiv og stedsevarende, den er uforenelig med en gisning om, hvor længe den vil vare, og hvem mon den næste vil blive. Kalkuleringer af den art er vidnesbyrd om, at kærligheden er en indbildning. Det betyder ikke, at kærlighedsforholdet er sikret imod at komme ud for kriser. Men atter er det enheden og sammenhængen, som det kommer an på, fordi de betinger livsudfoldelsen. Troskab består i for sammenhængens skyld og med den som indsats at stå kriserne igennem. Den skitserede opfattelse rummer variationer, der er dem der går ind for, at seksuallivet kun hører ægteskabet til, og der er dem der finder, at kun med ægteskab for øje er det forsvarligt at indlede et seksuelt samliv.

Tilhængere af en opfattelse, som man kunne kalde et mellemstandpunkt, gør forelskelsen til betingelse for seksuelt samliv, idet de mener, at den skikkelse, som det hører menneskets tilværelse til at give sin behovtilfredsstillelse, får seksuallivet af forelskelsen. Men da det ikke hører forelskelsen til at være livsvarig, finder de, at det seksuelle samliv kan realiseres uden tanke på ægteskab.

Endelig er der en opfattelse, der går ud på, at da mennesker kan have megen glæde af seksuelt samliv uden at være forelskede i hinanden, er der ingen grund til at afvente forelskelsen. Det skorter derfor heller ikke på opfordringer til for en enkelt gang eller for

kortere eller længere tid, som det nu kan give sig, at være partner i et seksuelt forhold. Måske er det endda tilfældet, at man normalt er mere tøvende i sin opfordring over for én, man er forelsket i, end over for én man ikke er forelsket i. Men hvorom alting er, det anses allerede for et puritansk træk at holde på forelskelsen som betingelse for seksuelt samliv. Endvidere går opfattelsen ud på, at det er en personlig brist, hvis det giver anledning til jalousi, at ens ægtefælle før ægteskabet har levet sammen med andre, eller hvis man tager for tungt på lejlighedsvis utroskab. Jalousien skyldes nemlig, at man ser på ægtefællen som ens ejendom, som ingen anden har ret til, forholdet består ikke længere mellem fri personer, i hvilket den ene i frivillighed er til for den anden.

De skitserede forskelle i synet på seksuallivet eksisterer ikke bare i praksis, men også som forfattede opfattelser. Når det må anses for anbefalelsesværdigt at debattere dem moralsk afslappet, er det ikke fordi den ene idealdannelse kan være så god som den anden, men for at der med analysens og oplysningens hjælp kan dømmes dem imellem efter de chancer, de giver en livsudfoldelse, der er mening, ansvar og sammenhæng i. Og der er ingen grund til at fordømme en opfattelse moralsk, fordi den målt på en anden opfattelse udviser mangel på idealdannelse, så de der accepterer den ikke får nok ud af deres tilværelse. Den moralske fordømmelse er først på sin plads, hvis den fører overgreb med sig og har livsødelæggende konsekvenser. Også af andre grunde må moralen vige for oplysningen. Ingen idealdannelse er risikoløs eller problemfri. Farerne ved idealdannelserne må afvejes mod hinanden, deri består oplysningen også. Endelig kan en idealdannelse kun skabes af forventninger og oplysning. Forsøger man på med moralsk autoritet eller måske endda med magt at bringe en idealdannelse til sejr i polemik imod andre idealdannelser, som man anser for forkvaklede eller mangelfulde, hilder man sig i illusioner om, med hvilke midler idealer kan skabes og fremmes.

Samtidig fastholdelse af uforenelige opfattelser.

Det er klart, at det altid vil afstedkomme vanskeligheder, når der i ét og samme samfund på samme tid på et så afgørende livs-

område som seksuallivet råder vidt forskellige opfattelser. Havde vi imidlertid bare at gøre med de konflikter, der giver sig af, at én del af befolkningen indtager det ene og en anden det andet standpunkt, kunne det endda gå. Men sådan er det ikke. Mange gange er det de samme mennesker, der på én gang indtager forskellige standpunkter, uanset de er modstridende. Det sker, at både forældre og børn finder det er en naturlig ting, at unge står i et seksuelt forhold til hinanden, der ikke er bindende - for brat at skifte standpunkt, når pigen skal have et barn. Så må de gifte sig, for nu er det blevet det eneste forsvarlige, at seksuallivet hører ægteskabet til. Ægteskabet forvandler så at sige med tilbagevirkende kraft det seksuelle forhold, der var ment at være uforpligtende, til at have været et forpligtende. Kan hænde, at rollerne byttes om. Drengen presser pigen til at blive hans seksualpartner, de er uheldige eller passer ikke på, og pigen skal have et barn, hvorpå pigen eller pigens forældre presser ham til at gifte sig. Drengen føler sig måske også forpligtet til det, både fordi barnet er hans, og fordi det var ham, der trængte på.

Et valg fra begyndelsen af, hvilken af de stridende indbyrdes opfattelser af seksuallivet man vil gøre til sin, ville måske mindske vanskelighederne. Men til at træffe sit valg i tide skal der analyser, oplysninger og synspunkter til. Den debatterende fremlæggelse af de forskellige syn på seksuallivet kan næppe, situationen taget i betragtning, undgås.

Umoral som despekt for den andens idealdannelse.

Konflikten, der aktualiserer det moralske synspunkt, indfinder sig, når den andens syn på seksuallivet ikke respekteres, eller når ens eget syn påtvinges en partner, der endnu ikke er moden til at træffe sit valg. Konflikten opstår af, at den enkeltes tilbøjelighed eller forskelse ikke retter sig efter det forfægtede syn på seksuallivet; tilhængerer af fri kærlighed kan lige så godt få tilbøjelighed for eller forelske sig i én, der ikke er tilhænger af fri kærlighed, men finder at seksuelt samliv hører ægteskabet til. Men den forskel, der råder i synet på seksuallivet, forlanger, at de regler og forskrifter, som den ene part har valgt at følge for ikke at forspilde chancen for en lykkelig livsudfoldelse, må den anden

part respektere for ikke at ødelægge lykken for den første part. De normer, som den ene part bliver uheldig af at overtræde, bliver den anden part ond af at overtræde - selv om de ikke er hans egne normer. Det er ondt og umoralsk at tilsidesætte et andet menneskes idealdannelse, og det kan ikke undskyldes med, at man ikke selv har samme ideal.

Idealdannelse finder sted på alle livsområder, men medens idealdannelsen på f. eks. det politisk-økonomiske område drejer sig om store gruppers tilværelse og kan være på så langt sigt, at den rækker over generationers liv og får en mer eller mindre utopisk karakter, består idealdannelsen på seksuallivets område af forventninger til ens eget personlige liv. I vor kultur deponerer måske de fleste deres største livsforventninger i, hvad kærlighedslevet vil komme til at give dem. Så meget desto mere skæbnsvangert er det at lokke den anden til at handle i uoverensstemmelse med hans eller hendes idealdannelse, og ødelæggelsen bliver ikke mindre af, at den andens livsforventning ikke er ens egen — så forskellige er menneskers forventninger i dag på seksualitetens livsområde.

Begrænsning af det moralske synspunkt af retfærdighedsgrunde.

Men selv her, hvor det moralske synspunkt aktualiseres, må man have dets begrænsning for øje. For den der forspilder sin egen lykke, er de normer, han eller hun tilsidesætter, ikke moralske, men anvisninger på at få muligheden for at få sit liv opfyldt på lykkelig vis. Normerne er beskyttelse. Men man bliver ikke umoralsk af at prisgive en beskyttelse af sig selv. Man bliver derimod ond af at bryde ned, hvad der beskytter et andet menneske. Det umoralske er ikke at lade sig bedrage for sin lykke, thi følgerne af det undgælder man selv for, det umoralske består i at bedrage den anden for, hvad han eller hun anser for lykke, så den anden får følgerne at bære, medens man selv slipper fri. Men urimeligt er det at overføre bedragerens umoral på den bedragne, fordi den bedragne er ofret, eller fordi den bedragne har været dum, svag, godtroende, letsindig, som om det var moralsk diskvalificerende. Kvinden, der får et uønsket barn, har ikke overtrådt moralens, men lykkens normer. Og det er den anden grund til at begrænse det moralske synspunkt: at det ikke skal føje spot til skade.

Heller ikke den kvinde, der bevidst vælger at leve som ugift moder tilsidesætter nogen moral; hun har derimod et andet syn på lykke end den kvinde, der kun som gift vil være moder.

Pression.

Endelig er der en tredje grund til at begrænse moralens syns- og virkefelt, nemlig for moralens egen skyld. At gøre moralen allestedsnærværende kan betyde at flade den ud, at trække den tilbage kan betyde at koncentrere den, og i koncentrationen styrke den, så når endelig den moralske dom fældes, fældes den med vægt. Og det er der brug for, når man står over for pression.

Pression finder ikke kun sted på det seksuelle område, det bliver et menneske udsat for alle vegne. Der er mange forskellige måder at virke suggestivt på, én af dem består i aldrig at mæle et ord uden i den tone: hvis du ikke mener som jeg, er du tåbelig, fejt, snerpet. Forudsætningen for at kunne virke suggestivt med sin tale er den kendsgerning, at med den tone, hvori vi taler, med sætningens lydskikkelse, indstiller vi den anden på, hvad der er meningen med, hvad vi siger. Var talen tonløs, sætningen diktionsløs, så vi ene og alene ved hjælp af ordenes betydninger og indbyrdes syntaktiske stilling var overladt til at forstå, hvad den anden siger, ville vi være ude af stand til at forstå sammenhængende tale. Kun gennem udelukkelse af misforståelser ville vi kunne nå til forståelse. Takket være tonen forudgriber vi, i hvilken retning meningen med det sagte ligger. Men tonen kan forskydes, fra at tjene meningen med det sagte kan den bruges til på forhånd at udelukke opposition og divergens. I stedet for at stille den anden ind på oplysningen kan tonen bruges til at få den anden til på forhånd at bøje sig, under trussel om ellers at være kujon eller en dårlig kammerat. Hvad der siges, siges i den tone, at det jo da er indlysende, at intet andet end dumhed eller svaghed kan få et menneske til at nære en afvigende opfattelse. På en kujonerende tone kan en hård kerne skabe en sfære af ikke rin-

ge pression. Når det kan ske skyldes det, at ønsket om at vide sig accepteret af de mennesker, man er sammen med, er et stærkt, men også et naturligt ønske. Men er det en flok hårde halse, man har med at gøre, så man kun kan blive accepteret ved at lade sig afrette, har den der ikke er stærk nok til at sætte sig op imod de hårde halse og bryde sig fejl om at blive accepteret, kun valget mellem enten at bøje sig eller blive væk. Og tilbøjeligheden til konformitet stikker dybt i de fleste.

Også på seksuallivets område bliver den enkelte udsat for pression. Og da det tager sin tid inden den unge er blevet selvstændig nok til at kunne stå alene med sine meninger og selv bestemme sin opførsel, især når der er omkostninger forbundne med at gå sine egne veje, er forældre og lærere betænkte på, at barnet en tid lang lever i et beskyttet milieu. Lige så sikkert er det, at den tid kommer, hvor et fortsat liv i et beskyttet milieu gør barnet ubeskyttet, gør det forsvarsløst.

Pressionen, som den unge er udsat for på seksuallivets område, begynder tidligere end før, ser det ud til. Det skyldes dels, at det syn er ved at sætte sig igennem, at det er unaturligt andet end at søge seksuallivets forbindelser, der ikke er bindende, og dels skyldes det, at den seksuelle modenhed indtræder tidligere end før. Men hvor uenige man end er i synet på seksuallivet, skulle man kunne være enige om, at når pression er så stærk, som den er, og begynder så tidligt, er friheden truet. Den unge skulle dog gerne selv vælge sit syn på seksuallivet og ikke presses til det på et for tidligt tidspunkt. Hævdes det, hvad nogle gør, at friheden ikke er truet, eftersom den kønslige modning indtræder tidligere end før, glemmer man, at det gør den personlige modning ikke. Evnen til kritisk skøn og til selv at tage stilling til tingene erhverves ikke tidligere end før. Den personlige modning følger ikke den aldersmæssige forskydning af den seksuelle modning. Men frihedsberøvelse, og det er pression et forsøg på, kalder for alvor på den moralske fordømmelse.

København, oktober 1964.

Den 1. november 1961 nedsatte regeringen et udvalg til undersøgelse af behovet for oplysning, etisk vejledning og rådgivning på det seksuelle område.

Udvalgets opgave skulle bl. a. bestå i at undersøge og vurdere gældende lovgivning, eksisterende oplysnings- og rådgivningsvirksomhed, herunder også inden for skolevæsen og folkeoplysning samt at fremkomme med forslag dels til udbygning og koordinering af eksisterende oplysnings- og rådgivningsvirksomhed, dels til eventuel ny indsats, herunder eventuel lovgivning.

En af de opgaver, udvalget først tog op, var en undersøgelse af, i hvilket omfang der i folkeskolen gives seksualundervisning i overensstemmelse med den af undervisningsministeriet i 1961 udsendte »Vejledning i seksualundervisning i folkeskolen«. Denne undersøgelse, der blev foretaget i forbindelse med indberetningerne om folkeskolens virksomhed i 1962/63 viste, at der ikke gives seksualundervisning i 66 % af landets skoler. Som begrundelse for, at undervisningen ikke er gennemført, oplyste 25 % af disse skoler, at man ikke har de fornødne lærere.

På baggrund heraf, og idet udvalget i det hele må anse det for en opgave at overveje spørgsmålet om en øget uddannelse af de, der skal give oplysning, foretog man i begyndelsen af 1964 i samarbejde med undervisningsministeriet en undersøgelse til belysning af, i hvilket omfang der på seminarierne i dag gives en undervisning, der sætter seminarieeleverne i stand til at give folkeskolens elever undervisning i overensstemmelse med vejledningen.

Denne undersøgelse, hvoraf et eksemplar vedlægges, viste, at på de fleste af landets seminarier foregår der i en vis udstrækning en aktivitet med henblik på at forberede elever-

ne til at give seksualundervisning. Det fremgår dog tillige af undersøgelsen, at denne aktivitet er stærkt varierende på de forskellige seminarier, og at der intet kan siges med sikkerhed om, i hvilket omfang undervisningen er tilstrækkelig til at forberede eleverne til at give seksualundervisning.

På baggrund heraf rejser sig spørgsmålet om undervisningen bør være obligatorisk på seminarierne, ligesom der opstår spørgsmål om fastlæggelse af en plan for indholdet af undervisningen, og i forbindelse med hvilke fag undervisningen bør gives.

Indholdet af undervisningen er afhængig af, hvilket indhold man mener undervisningen bør have i folkeskolen, hvilket spørgsmål for tiden er under overvejelse i udvalget.

Uafhængig af dette spørgsmål kan det overvejes, om undervisningen bør være obligatorisk, samt til hvilke fag den bør henlægges.

Vedrørende disse spørgsmål er seksualoplysningsudvalget foreløbigt af den opfattelse, at undervisningen bør være obligatorisk såvel for seminarierne som institutioner som for seminarieeleverne, og at undervisningen bør gives som en samlet fremstilling f. eks. i form af et kursus.

Baggrunden for denne opfattelse er bl. a., at man anser det for meget vigtigt, at den unge lærer bliver klar over de problemer, først og fremmest af pædagogisk art, som knytter sig til denne undervisning.

I anledning heraf skal man anmode om en forhandling med læreruddannelsesudvalget om seksualundervisningens indpasning i seminarieundervisningen.

Yderligere eksemplarer af den forannævnte undersøgelse kan fås ved henvendelse til udvalgets sekretariat.

P. U. V.

Kirsten Auken.

Læreruddannelsesudvalget.

